

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGRO-VLAHIEI

ANUL XX Nr. 7 - 8 IULIE - AUGUST - 1961

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI
APARE LUNAR SUB CÎNDUCEREA UNUI
COMITET DE REDACȚIE

ANUL XX Nr. 7-8
IULIE-AUGUST
1961

Redacția și Administrația : Sectorul Social-Cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICE-PREȘEDINȚI :

P. S. ANTIM,
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE,
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. TEOCTIST,
Episcop Vicar

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU,
Vicar al Mitropoliei

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA,
Consilier administrativ al Mitropoliei

C U P R I N S U L

A N I V E R S Ă R I

REDACȚIA, *Marea noastră sărbătoare* 591

A R T I C O L E Ș I S T U D I I

- Pr. prof. P. VINTILESCU, *Vhodul și partea finală a Vecerniei, slujba Litiei și a Miezonoapții* 577
- Pr. ILIE CIMPEANU, *Anafora sau rugăciunea Sfintei Jertfe, în Liturghia clementină din Constituțiile Apostolice și în Liturghiile bizantine* 591
- GABRIEL POPESCU, *Observații omiletice asupra cuvintărilor episcopului Asterie al Amasiei* 608
- B. A. ALEXANDRU, *Moment eclesiologic* 622
- Diac. prof. EM. VASILESCU, *Săvîrșitorii cultelor în diferite religii* 635
- Pr. ILIE DIACONESCU, *Icoane vechi, manuscrise și pietre de morminte la Minăstirea Glavacioc* 657
- Pr. dr. CONST. NIȚESCU, *Minăstirea Dealu* 670
- Pr. I. RAUȚESCU, *Școala domnească din Cimpulung-Mușcel* . . . 696
- VIRGIL MOLIN, *Inceputurile studiilor teologice universitare acum o sută de ani* 706

Pr. GABRIEL COCORA, <i>Evoluția arhitectonică a complexului de clădiri de la Episcopia Buzăului</i>	710
---	-----

CRONICĂ

Pr. AL. SEVERIN, <i>Călătoria de pelerinaj a Sanctității Sale Patriarhului Alexei în Orientul Apropiat</i>	748
GHEORGHE ALEXE, <i>În amintirea profesorului George Breazul</i> . . .	761

EPISCOPIA BUZĂULUI

Pr. M. NEGULESCU, <i>Sfințiri de biserici</i>	766
<i>Serbarea de sfârșit de an școlar la Seminarul din Buzău</i>	770
† <i>Preotul Ion I. Manole</i>	771
† <i>Preotul Gheorghe Grigorescu</i>	772

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

GHEORGHE ALEXE, <i>Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, «Cintece din folclor»</i>	774
Pr. I. PAROCESCU, <i>Spicuri din «Revista Patriarhiei din Moscova», nr. 3/1961</i>	775

A N I V E R S Ă R I

MAREA NOASTRĂ SĂRBĂTOARE

Cu bucurie și cu nestăvilit elan patriotic, poporul român sărbătorește în fiecare an ziua eliberării sale de sub tirania fascistă, 23 August 1944.

Actul istoric înfăptuit cu șaptesprezece ani în urmă constituie începutul revoluției populare din țara noastră, iar împlinirea lui este rodul «luptei dârze, pline de abnegație, pe care clasa muncitoare din România, sub conducerea eroicului partid comunist, a dus-o timp de decenii împotriva exploatării capitaliste și a politicii antinaționale a partidelor burghezo-moșierești, pentru democrație, progres social și independență națională», — precum a arătat Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej în cuvântarea din 22 august 1961, rostită în cadrul adunării festive, consacrate sărbătoririi acestui prag de ep nou pentru destinele poporului român.

Într-adevăr, în condițiile prielnice create de glorioasa Armată Sovietică prin răsunătoarele sale victorii asupra hoardelor hitleriste invadatoare «Partidul Comunist Român, unind în jurul său toate forțele patriotice ale țării, a organizat și condus insurecția armată de la 23 August 1944, doborând dictatura militaro-fascistă» și deschizând astfel un capitol nou în istoria mult zbugiumatului nostru popor, — capitol în care se înscriu cu slove de aur: alianța muncitorească-țărănească, înlăturarea monarhiei, instaurarea puterii muncitorilor și țăranilor, lichidarea haosului economic și financiar, construirea socialismului.

Privit în prerspectiva anilor care au trecut de atunci, actul eliberator de la 23 August 1944 — de care legăm nemijlocit ideea de independență națională și deplină suveranitate asupra unui teritoriu consfințit de istorie — a schimbat din temelii înfățișarea țării și viața poporului. La loc de frunte se situează înfăptuirea unieia din năzuințele cele mai sfinte ale sufletului omenesc, înlăturarea pentru totdeauna a exploatării omului de către om. De pe culmea aceasta, a

cărei cucerire nu poate avea asemănare cu nimic din ceea ce cunoaștem în legătură cu unele momente de strălucire din istoria patriei, ne este drag să știm că industria țării se află în continuă dezvoltare, brațul omului este ajutat în munca ogoarelor prin introducerea unui mare număr de mașini, iar cultura națională — din ce în ce mai înfloritoare — a devenit un bun al întregului popor.

Și pentru că în țara noastră a trecut de mult vremea vorbelor goale de conținut, întărim însemnările de față cu câteva cifre, elocvente prin ele însele despre uriașul salt economic realizat de cîrmuirea democrat-populară în noua zodie istorică a socialismului la noi. Să cunoaștem deci că în primul an și jumătate al planului șesenal, s-a obținut un surplus de producție de 4,5 miliarde lei, concretizat în: 123.000 tone oțel, 93.000 tone minereuri de fier, 62.000 tone laminate fine, 1650 tone îngrășăminte chimice, 60.000 tone ciment, 9.000.000 metri pătrați țesături de bumbac și lînă, 1.050.000 perechi de încălțăminte, 5.000 tone uleiuri vegetale comestibile.

Toate acestea au fost posibile prin sporirea productivității muncii, care a înregistrat o creștere de 14%, «datorită înzestrării industriei cu mijloace tehnice moderne, creșterii continue a numărului cadrelor de muncitori, ingineri și tehnicieni și a nivelului lor de calificare, atitudinii noi, socialiste față de muncă».

O nouă atitudine față de muncă, iată ceea ce caracterizează astăzi conștiința muncitorimii din țara noastră, care — eliberată de exploatare și încredințată că produsele muncii sale sînt destinate sporirii belșugului material și înfloririi vieții întregului popor — este stăpînită de elan creator în tot ceea ce întreprinde, și trăiește simțămîntul unei înalte răspunderi morale față de colectivitatea națională.

Am încetat să mai fim o țară înapoiată «eminamente agricolă» — așa cum îi plăcea cîrmuirii din trecut și capitalismului internațional exploatare să pecetluiască fizionomia economică a României burghezo-moșierești. Familiile țărănești și-au unit pămînturile în mari gospodării agricole colective și numai în răstimpul ultimelor optsprezece luni pe ogoarele patriei au fost trimise 18.500 tractoare, 9.200 combine și 23.000 semănători, care să ușureze munca brațelor, să elibereze pe muncitorul agricol de povara eforturilor fizice și să asigure cele mai bune condiții pentru recolte cît mai spornice.

În acest sector al economiei naționale, mari suprafețe de terenuri inundabile sau aride au fost redat agricole, — cele dintîi prin îndiguiri sau regularea cursului apelor, cele din urmă prin irigații sau îngrășăminte chimice. Tot astfel stau lucrurile cu terenurile destinate producerii legumelor, fructelor și vinului, avînd astăzi mult mai multe grădini, mai multe livezi și vii, care îndeestulează nevoile de hrană ale întregului popor și ne situează la loc de frunte printre țările care exportă astfel de produse.

Urmarea directă a belșugului material din viața satelor poate fi exprimată din mai multe puncte de vedere. Astfel, satele au cunoscut un spor considerabil în consumul de produse industriale și alimentare, țărănimea se hrănește și se îmbracă mai bine ca în trecut. Au

fost construite în ultimii zece ani mai bine de 700.000 case noi, foarte multe din acestea fiind mobilate cu gust și avînd introdusă lumina electrică. S-au construit de asemenea școli, așezăminte culturale, dispensare și case de naștere, care au schimbat radical înfățișarea de odinioară a satului românesc.

Iar cît privește înflorirea culturală, mărturii nedezmințite stau : gratuitatea și generalizarea învățămîntului elementar de opt ani, inclusiv gratuitatea manualelor școlare ; creșterea numărului elevilor și studenților, înzecirea numărului de institute de învățămînt superior, bursele și căminele studențești ; institutele de cercetări științifice din cadrul Academiei Republicii Populare Romîne ; avîntul științei, literaturii și artei, cu opere tipărite în zeci de mii de exemplare ; creațiunile cinematografilei naționale și operele dramatice și lirice originale, care sînt urmărite de sute de mii de spectatori, tot mai dornici să-și îmbogățească mintea și să-și cultive sufletele.

Este limpede că pentru satisfacerea acestor nevoi social-culturale ale populației, statul nostru a trebuit să investească sume considerabile, — după cum tot sune considerabile a trebuit să investească pentru îmbunătățirea ocrotirii sănătății, prin sporirea numărului personalului medico-sanitar, construirea de spitale, asistența medicală gratuită, bazele sportive și odihna oamenilor muncii în stațiuni balneo-climatiche. La toate acestea trebuie să adăogăm măsurile din ultimii ani în legătură cu ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii, concretizate în : creșterea salariului nominal, reducerea impozitelor pe salarii și reducerea prețurilor la bunurile de consum.

Și nu trebuie să pierdem din vedere hotărîrea cu care Statul român constructor al socialismului s-a alăturat luptei «pentru apărarea păcii și securității popoarelor, pentru preîntîmpinarea unui nou război mondial, pentru promovarea principiilor coexistenței pașnice între statele cu orînduiri sociale diferite». Aceasta este politica externă pe care o urmează Statul român democrat-popular, potrivit principiului exprimat prin formula consacrată : «Nu există probleme litigioase care să nu poată fi rezolvate pe cale pașnică».

Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne, Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej, a sintetizat linia directoare a politicii noastre externe și temeiul care ne dă încredere în viitorul pașnic al popoarelor, prin aceste cuvinte : «Pe zi ce trece, principiile coexistenței pașnice dintre toate țările, fără deosebire de sistem social, dreptul tuturor popoarelor de a dispune în mod liber de soarta lor, se bucură de sprijin tot mai larg în întreaga lume. Niciodată în istorie n-au existat asemenea forțe uriașe adunate sub drapelul păcii ca în zilele noastre : lagărul socialismului, țările nesocialiste iubitoare de pace, popoarele care luptă pentru independență națională, proletariatul internațional, cercurile largi ale opiniei publice mondiale, sutele și sutele de milioane de partizani ai păcii». Avem convingerea fermă că un război mondial poate fi preîntîmpinat, spre binele omenirii și al viitorului ei, prin eforturile unite ale tuturor cărora le este scumpă pacea».

Biserica Ortodoxă Română, prin ierarhii, slujitorii și credincioșii ei, iubește pacea și prețuiește toate epocalele realizări ale cîrmuito-
rilor de astăzi ai țării noastre. Cuprinși de astfel de simțăminte, uni-
versal umane și patriotice în același timp, participăm și noi la bucuria
prilejuită de aniversarea marii sărbători a eliberării patriei. Nu uităm
pe cei ce au căzut eroic pentru făurirea libertăților de astăzi, sub
mantia cărora se clădește o viață nouă, prin truda întregului popor —
și facem cele mai bune urări pentru fericirea și bunăstarea scumpei
noastre țări, Republica Populară Română.

REDAȚIA

ARTICOLE ȘI STUDII

VHODUL ȘI PARTEA FINALĂ A VECERNIEI, SLUJBA LITIEI ȘI A MIEZONOPTICEI

I

VHODUL VECERNIEI

a) *Rinduiala și simbolismul vnodului Vecerniei.* — Prin cîntarea la strană a stihirilor de la «Doamne strigat-am», care sînt imne de compoziție creștină, prefațate de stihuri din Psalmii CXLI, CXXIX și CXVI, s-a însemnat deja legătura dintre Vechiul și Noul Testament, în sensul că învățătura celui dintîi a premers și a prevestit pe cea din cel de al doilea. Slujba Vecerniei devine însă pătrunsă și luminată în chip sensibil de atmosfera Noului Testament prin actul «intrării mici» sau «vnodului mic». Prin acestea se înțelege procesiunea ce se face pornind din fața Sfintei Mese și urmînd pe laturile ei de miază-zi, răsărit și miază-noapte, pentru a ieși pe ușa laterală din această ultimă parte, pînă în mijlocul naosului. În acest scop, după ce preotul s-a înapoiat în altar de la căderea mare din timpul primelor stihiri de la «Doamne strigat-am», sau după ce această cădere a fost terminată de diacon, așteaptă pînă în timpul cîntării ultimei stihiri dinaintea «Slavei», cînd se îmbracă cu felonul. Cînd se începe cîntarea «Slavei», se deschid sfintele uși, iar preotul sau diaconul dacă este, tămîiază altarul. La intonarea stihirei de la «Și acum» (Dogmatica), procesiunea vnodului sau intrării mici pornește în același chip ca și la căderea mare din timpul stihirilor de la «Doamne strigat-am», mergînd înainte paracliserul cu făclia sau cu sfeșnicul aprins, după el diaconul cu cădelnița, iar la urmă preotul cu capul descoperit, purtînd el însuși cădelnița, în lipsă de diacon. Oprindu-se în mijlocul naosului, cu fața spre răsărit, diaconul zice în șoaptă «Domnului să ne rugăm», pentru ca preotul să rostească în taină «rugăciunea intrării» («Seara și dimineața și la amiază, lăudăm, binecuvîntăm, mulțumim și ne rugăm Ție, Stăpîne al tuturor...»), stînd amîndoi cu capetele înclinate. După ecfonisul

pentru încheierea rugăciunii, ei se îndreaptă iar diaconul invitând pe preot «Binecuvîntează, Stăpîne, sînta intrare», acesta binecuvîntează cu mîna spre răsărit, rostind în șoaptă formula: «Binecuvîntată este intrarea sîntîlor Tăi, Doamne». Diaconul sau, în lipsa lui, preotul, face apoi căderea mică, iar către sfîrșitul cîntării Dogmaticii, diaconul, stînd în fața sfîntelor uși, intonează «Înțelepciune, drepti!», cădînd cruciș; rolul acesta îl îndeplinește preotul pe soala în fața sfîntelor uși, dacă este singur. Strana răspunde cu citirea imnului «Lumină lină», în timp ce liturghisitorul intră prin sfintele uși în altar, terminînd căderea; cînd este diacon, acesta așteaptă pe preot în dreptul icoanei Sfintei Fecioare, întîmpinîndu-l cu căderea și intrînd apoi după dînsul în altar.

La sărbătorile, în a căror rinduială se află prevăzută citirea Evangheliei la Vecernie, intrarea sau vnodul Vecerniei nu se face atunci cu cădelnița, ci cu Sf. Evanghelie. Așa se prezintă cazul în Joia Mare și în sîmbăta din săptămîna Sfîntelor Patimi, cînd Vecernia este combinată cu Liturghia Sf. Vasile cel Mare; în Vinerea Sfîntelor Patimi și în Duminica Paștilor; la Vecernia unită cu Liturghia darurilor mai înainte sfinite, în zilele de 10 februarie (Sf. Mucenic Haralambie), 24 februarie (Aflarea capului Sf. Ioan Botezătorul), 9 martie (Cei 40 de Mucenici), ori la sărbătoarea hramului, cînd se întîmplă ca toate aceste sărbători să cadă în timpul păsîmilor.

Ceremonia vnodului îmbracă o solemnitate specială, cînd oficiul ei este săvirșit de mai mulți liturghisitori. Dacă din acest sobor lipsesc diaconii, interjecția «Înțelepciune, drepti!» este pronunțată de unul din preoți¹, înăuntru soborului, adică în mijlocul bisericii și nu pe soala, iar imnul «Lumină lină» se cîntă de soborul liturghisitorilor. Printr-o astfel de trecere a cîntării în rolul sîntiților slujitori, practica bisericească subliniază în chip deosebit strînsa legătură dintre acest imn și tema vnodului. Cînd cîntarea a ajuns la pasajul «Lăudăm pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfîntul Duh — Dumnezeu», toți își pleacă puțin capetele în timp ce diaconul ori preotul respectiv cădește spre răsărit, intrînd apoi în altar după regulile cuvenite.

Introducerea actului intrării mici în oficiul Vecerniei trebuie privită, fără indoială, ca un împrumut sau o influență a Liturghiei catehumenilor, în care a avut loc mai întîi instituirea vnodului (ἡ μικρὴ εἰσοδος ἢ πρώτη εἰσοδος), brodat pe ceremonia intrării episcopului în slujbă. Adoptarea unei astfel de ceremonii și în cadrul Vecerniei s-a făcut, negreșit, cu scopul de a spori solemnitatea oficiului de la unele sărbători. Într-adevăr, intrarea sau vnodul mic nu are loc decît în serviciul religios al Vecerniei, ce se oficiază în serile dinspre duminici, sărbători și la cea urmată

1. Practicile nu se găsesc de acord asupra faptului dacă aceasta atribuție trebuie să revină în acest caz protosului ori preotului celui mai mic în rang. Pentru motive în legătură cu logica liturgică, noi ne pronunțăm în favoarea protosului, care trebuie să poarte și Sf. Evanghelie în fruntea procesiunii vnodului cu această Sf. Carte, la sărbătorile menționate. A se vedea în această privință studiul nostru *Contribuții la lămurirea unei controversă de tipic privitoare la vnodurile Liturghiei*, în rev. «Studii Teologice», anul III (1951), nr. 3-4 (martie-aprilie), pp. 121-134.

de Utrenie, cînd se face priveghere de noapte. Vecernia mică și cea din zilele de rînd de peste săptămîină nu au vîhod.

Din descrierea procesiunii vîhodului rezultă că, în principiu, el a fost conceput și considerat ca «intrare» (εἰσοδος), termen tehnic de altfel, sub care se și află desemnat în liturghier și în liturgică. În vorbirea bisericească uzuală însă, se întrebuițează în acest scop cuvîntul «ieșire» cu cădelnița, cu Evanghelia etc. S-ar putea spune că fiecare din aceste două numiri este determinată de momentul în care este luată în considerație ceremonia, sau de poziția din care este privită; în prima ei parte, cînd procesiunea pornește din altar, ajungînd pînă în mijlocul naosului, se înfățișează într-adevăr ca ieșire, pe cînd sub aspectul celui de al doilea moment, cînd oficianții se înapoiază în altar, ea apare ca intrare. În realitate, generalizarea termenului de «ieșire» în limba bisericească vulgară de la noi își găsește explicația în confluzia ce s-a făcut între pronunția și însemnarea termenilor din slavo-rusa literară «vîhod» (intrare) și «vîhod» (ieșire), în vremea cînd se găsea în uzul Bisericii noastre liturghierul slavon.

Simbolismul vîhodului Vecerniei își are punctul de plecare în ideea de întrupare a Domnului din Sf. Fecioară, idee ce se dezvoltă în ultima stihiră cîntată la «Și acum» (A Născătoarei sau Dogmatica), la «Doamne strigat-am». În principiu, tema vîhodurilor este venirea Fiului lui Dumnezeu în lume, opera Lui mîntuitoare și Înălțarea la cer, prin care a fost ridicată și umanitatea noastră împreună cu El; aspectele sau episoadele diferite ale acestei lucrări se precizează prin amănuntele de încadrare a acțiunii vîhodurilor, specifice diferitelor oficii (Vecernie, Liturghia catehumenilor ori Liturghia credincioșilor). La Vecernie, această ceremonie are un caracter mai mult preînchipuitor și general, ca o sinteză simbolică a celor ce se leagă de venirea Domnului în lume. La vîhodul cu cădelnița, persoana Mîntuitorului este reprezentată de către preot, care, prin punerea felonului, închipiește actul îmbrăcării firii omenești sau a întrupării Fiului lui Dumnezeu. La vîhodul cu Evanghelia, Mîntuitorul este simbolizat prin această Sfîntă Carte, ca una în care se cuprind învățătura și faptele Saie adică viața și activitatea Sa de la Naștere pînă la Înălțare, pe fi-lele ei aflîndu-se înscris de nenumărate ori numele Fiului lui Dumnezeu, iar icoana Învierii Lui împodobind fața de deasupra copertei. Ieșirea preotului din altar înseamnă pogorîrea lui Iisus în lume: oprirea în mijlocul bisericii, înclinarea capului și rugăciunea tainică a «intrării» fac amintire de rămînerea Mîntuitorului în mijlocul oamenilor, smerîndu-se pînă la jertfa adusă pe Cruce Tatălui, de pogorîrea Sa apoi la iad pentru a dezlega pe cei ferecați în robia lui și de ridicarea noastră a tuturor prin Învierea Sa; această din urmă semnificație o are ridicarea sau îndreptarea liturghisitorilor, după rostirea rugăciunii intrării în mijlocul naosului sau înălțarea Sfintei Evanghelii. Căderea ne deșteaptă imaginea prea slintei Lui vieți, care s-a adus ca o adevărată tămîie bine mirositoare. Întorcerea preotului în altar amintește Înălțarea Domnului la cer,

unde El este o jertfă veșnică pentru noi înaintea Tatălui². Intrarea prin ușile împărătești, care au stat deschise de la începutul procesiunii, înseamnă că după ce raiul a rămas închis timp îndelungat din cauza greșelii lui Adam, acum, prin venirea Mântuitorului, raiul și cerul ne sînt deschise³.

Semnificația vnodului Vecerniei este completată și în același timp confirmată de imnul de prea frumoasă inspirație lirică «Lumină lină» Φως ἴλαρόν, lumină predispunătoare sau aducătoare de bucurie, lumină blîndă, blajină, potolitoare). Acesta este un imn adresat Mântuitorului («...vrednic ești în toată vremea a fi lăudat de glasuri cuvioase» — cucernice adică, pline de pietate — «Fiul lui Dumnezeu...»), care este numit «Lumină lină», deoarece prin întruparea Sa a apărut ca o lumină aducătoare de bucurie, de liniște și de potolire a așteptărilor neamului omenesc. Tabloul unui splendid apus de soarte trezește admirația noastră față de Creator și impulsul irezistibil de a-L preamări în treimea Sfintelor Sale Persoane; în același timp însă ne mîină gîndul la Soarele cel adevărat, Hristos, «Soarele dreptății»⁴, care a răsărit lumii prin întruparea din Sfînta Fecioară.

Atenția credincioșilor asupra acestui sînt adevăr, simbolizat sub formă de acțiune în procesiunea vnodului și totodată exprimată în figurile poetice ale imnului «Lumină lină» este provocată în chip special prin interjecția «Înțelepciune, drepti!». «Înțelepciune — Să ne silim, deci, a pătrunde duhovnicește iconomia Revelației dumnezeiești în persoana Fiului, adică cu sensibilitatea, înălțați deci deasupra logicii pămîntesti și a preocupărilor veacului de aici. De asemenea, «drepti!». Drepti ca poziție fizică în primul rînd, adică ridicîndu-ne de pe locurile în care ne-am găsi sau îndeplîndu-ne, dacă ne-am găsi aplecați sau sprijiniți pe ceva. Acesta este un semn sau gest de cuviință, de respect și de pietate față de persoana Mîntuitorului, evocată simbolic, prin toate cele ce se săvîrșesc în legătură cu «întrarea mică», dar totodată o astfel de atitudine sau poziție sprijină atențiunea și cugetarea noastră.

Vnodul mic marchează punctul culminant, cu care se și încheie în același timp prima parte din slujba Vecerniei. Trebuie să observăm totodată că această ceremonie înseamnă o notă de solemnitate deosebită, caracteristică numai Vecerniei mari, în timp ce, în zilele de rînd de peste săptămîină, după stihira Născătoarei, se trece îndată la imnul «Lumină lină».

b) *Prochimenul*. În întocmirea oficiului din partea a doua a Vecerniei se vede aplicat același principiu ca și în partea întîia, El constă adică din psalmi sau părți din ei, din rugăciuni comune rostite fie de preot, fie de strană, în numele poporului, și din imne de inspirație creștină.

2. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre sîntele rugăciuni*, cap. 333, P.G., t. CLV, col. 605-608 B; în traducerea romînă, București, 1865, p. 218.

3. Cf. dr. Vasile Mitrofanovici și dr. Vasile Tarnavski, *Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, ediția 1909, p. 546.

4. Cf. Osie VI, 1, și Sf. Ciprian, *De oratione*, 35.

Inceputul acestei părți variază însă în raport cu caracterul și gradul pe care îl au diferitele zile și sărbători în calendarul bisericesc. În general, partea aceasta a oficiului se deschide atît la Vecernia din zilele comune cît și la cea dinspre sărbători, prin formulele rostite de diacon și preot, cu fața spre popor⁵: «Să luăm aminte — Pace tuturor — Înțelepciune, să luăm aminte!», care constituie un îndemn la atențiune, liniște și încordarea cugetării, în legătură cu ceea ce va urma. Ca răspuns, strana intonează îndată *prochimenul*, care este un stih din psalmi, prefațat de alte două ori trei stihuri, la repetarea cîntării. Prochimenul variază după zilele săptămîinii și după sărbătoare, fiind așa fel ales ca să se găsească într-o legătură generală de sens ori de idee cu caracterul zilei sau sărbătorii, al cărei conținut îl rezumă mai mult ori mai puțin. De aceea, comentariile liturgice caracterizează *prochimenul* ca un fel de prevestire sau de anunțare a ideii, motivului sau evenimentului, care fac obiectul serviciului divin din ziua sau sărbătoarea respectivă⁶. În consecință, formula de mai sus, prin care diaconul și preotul introduc cîntarea *prochimenului*, este considerată ca avînd scopul să provoace atențiunea și meditația asupra însemnătății temei sau conținutului acestuia. De fapt însă, *prochimenul*, așa precum rezultă din însăși etimologia cuvîntului (*προχίμεινον*), înseamnă ceea ce precede sau este pus înainte de ceva. Această poziție de înaintestătător sau de premergător se verifică clar în rînduiala Vecerniei mari de la serviciul privegherii de noapte, la cea pentru sărbătorile de peste săptămîină ale sfinților cu polieleu în slujba Utreniei și mai mult încă la Vecernia cu Apostol și Evanghelie, ca în joia, vinerea și sîmbăta cea mare etc. În aceste ocazii, după *prochimen*, strana începe lectura pericopelor din Vechiul Testament, cunoscute sub numirea generală de *parimii* (*παροιμιοι*, proverbe, pilde, parabole), după aceeași regulă care se aplică în Liturgia catehumenilor, unde *prochimenul* este urmat de lecturile din Noul Testament (mai întîi din scrierile Sfinților Apostoli, iar după stihurile aleluiatice, din Sfintele Evanghelii). Identitatea de plan între Vecernie și Liturgia catehumenilor, în legătură cu acest moment, apare cît se poate de vizibilă mai cu seamă în oficiul Vecerniei combinate

5. Iconomul D. Lungulescu, în capitolul despre Vecernia de sîmbătă seară, din al său *Manual de practică liturgică*, p. 25, prevede că aceasta are loc în cadrul ușilor împărătești; protosincelul Gherasim Saffirin (*Tipic asupra serviciilor divine*, București, 1905, p. 11), menționează în legătură cu Vecernia din zilele obișnuite, că preotul trebuie să stea în acest timp «ceva mai înapoi de colțul dinspre miază-zi și răsărit al sf. mese». Potrivit instrucțiunilor din liturghier dinaintea Apostolului, acesta este, desigur, locul din care se anunță lecturile în general. Cele două practici par însă deopotrivă de îndreptățite, fiind acomodate situațiilor deosebite din cele două categorii de Vecernii: la Vecernia din zilele ordinare, nefiind vîhod și sf. uși fiind deci închise, partea de miază-zi-răsărit a Sf. Mese apare, ca atare, mai indicată, pe cînd la Vecernia dinspre duminică și sărbători, ușile împărătești fiind deschise, este logic ca formula «să luăm aminte — Pace tuturor», să fie rostită din sf. uși, în cadrul cărora preotul trebuie să rămîină pînă ce se termină intonarea *prochimenului*.

6. «Acesta este prorocie pentru sărbătoare... Prochimerile se fac ca niște începături ale sărbătorilor și a zilelor, care vin». Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *op. cit.*, cap. 337.

cu Liturghia darurilor mai înainte sfințite, la sărbătorile prevăzute cu Apostol și Evanghelie.

Prochimenul împreună cu stihurile ce-l însoțesc precum și cu cele aleluatiche, reprezintă resturi sau urme din psalmii care precedau în cultul Bisericii vechi orice lectură biblică, potrivit principiului stabilit prin Canonul 17 al Sinodului din Laodiceea. Cum acești psalmi aveau un caracter mesianic, prochimenele sînt considerate la Vecernie ca amintiri despre prezicerile profeților cu privire la venirea Mîntuitorului⁷. De aceea, în timpul cîntării prochimenului, preotul stă cu fața spre apus, adică spre popor, înfățișîndu-se astfel ca reprezentant al Mîntuitorului, în numele Căruia are dreptul la cinstire din partea credincioșilor. Cînd se încheie cîntarea lui, se închid sfintele uși, iar preotul, închinîndu-se, își reia locul său în fața Sfintei Mese, în poziție de rugăciune deci, recunoscînd și mărturisind astfel smerenia și caracterul limitat al condiției sale omenești.

La sărbătorile prevăzute cu parimii, acestea aduc, prin urmare, împreună cu prochimenele, mărturiile Vechiului Testament despre întruparea Fiului lui Dumnezeu și, ca atare, ele reprezintă laolaltă aspecte deosebite ale aceleiași semnificații simbolice, de la baza «întrării celei mici». Cu alte cuvinte, prochimenul și parimiile apar ca un epilog al vîhodului mic și, în consecință, atenția credincioșilor asupra temei lor se vede continuu susținută de către diacon și preot prin interjecțiile menționate mai sus. După prochimen și înaintea fiecărei parimii, preotul sau diaconul spune de asemenea «*Înțelepciune!*», iar după ce citețul a anunțat titlul sau locul de proveniență al lecturii, liturghisitorii îndeamnă din nou «*Să luăm aminte!*». În timpul lecturii parimiilor, liturghisitorii pot să stea pe scaune, urmărind expunerea, cu atenție și reflecțiile cuvenite; de asemenea și poporul.

c) *Ecteniile și rugăciunile după prochimen.* Indată după prochimen, sau, cînd sînt parimii, după acestea, diaconul sau preotul rostește la Vecernia mare, ectenia «*Să zicem toți din tot sufletul și din tot cugetul nostru...*»; aceasta este lăsată însă la o parte, în zilele obișnuite, trecîndu-se direct la rugăciunea spusă la strană: «*Învrednicește-ne, Doamne, să ne păzim fără de păcat în seara aceasta...*». Urmează apoi ectenia «*Să plînim (să îndeplinim, să săvîrșim) rugăciunea noastră cea de seara către Domnul...*», pe care, dacă nu este diacon, o rostește preotul în altar, la Vecernia dinspre sărbători, iar în zilele obișnuite de peste săptămîină afară din altar, în fața sfintelor uși, avînd culionul pe cap.

La Vecernia din Duminica Rusaliilor, partea aceasta după prochimen se îmbogățește cu o serie de șapte rugăciuni, prin care se cere harul bogat al Sfîntului Duh, revărsat în ziua Cincizecimii peste Sfînții Apostoli. Preotul le rostește cu voce înaltă și mlădiată de evlavie, stînd în genunchi și cu capul descoperit între ușile împărătești, cu fața spre popor. Împărțite în trei grupe, aceste șapte rugăciuni se intercalează în rîn-

7. «Prochimenul arată la rîndul său descoperirea profeților și prezicerea venirii Împăratului Hristos». Gherman, arhiep. Constantinopolului, *Comentar liturgic*, P.G., t. XCVIII, col. 412 A.

duiala obișnuită a Vecerniei, începînd îndată după prochimen și anume două înainte de ectenia «Să zicem toți...», alte două între această ectenie și rugăciunea «Învrednicește-ne, Doamne...», ultimele trei începînd după această rugăciune și încheindu-se înainte de ectenia «Să plinim rugăciunile noastre...». În ele vibrează accentele cultului de adorațiune și de mulțumire față de Sfînta Treime, se dă expresie mărturisirii pocăinței și cererilor de iertare și de odihnă pentru cei repauzați. Multe din cererile pentru comunitatea celor vii sînt determinate de senzația pe care o încearcă inima la sosirea serii, ca prevestitoare a nopții și întunericii lui ca, de exemplu, în rugăciunea a patra: «Doamne..., învrednicește-ne să trecem și măsura nopții fără de prihană, neispitiți de rele, și ne izbăvește de toată tulburarea și frica ce vine asupra noastră de la diavolul. Dăruiește sufletelor noastre umilință și gîndurilor noastre grijă de întrebarea la judecata Ta înfricoșătoare și dreaptă...». Pe această linie, rugăciunile menționate se găsesc înrudite pînă la expresii cu cele șapte rugăciuni tainice de la începutul Vecerniei. Ultima dintre rugăciunile de la sărbătoarea Rusaliilor, nu este alta decît rugăciunea a șaptea dintre cele rostite tainic în timpul Psalmului CIII.

După ectonismul («Că bun și iubitor de oameni...») al ultimei ectenii («Să plinim rugăciunile noastre cele de seara...»), preotul urează poporului «*Pace tuturor*», iar diaconul îndeamnă imediat: «*Capetele noastre Domnului să le plecăm*», pentru ca preotul să spună în taină «*Rugăciunea plecării capetelor*».

Precum se vede, în toată această parte din rinduiala Vecerniei ni se înfățișează o gamă suitoare de rugăciuni, completă și modulată, pentru care comunitatea a fost pregătită și predispusă prin actele momentului liturgic anterior. Credincioșii se concentrează acum în rugăciune laolaltă cu preotul, pe de o parte prin răspunsurile la ectenii, iar pe de alta exprimîndu-și direct doxologii și cererile lor în rugăciunea «Învrednicește-ne, Doamne..., în seara aceasta...». În cele din urmă, cu capetele și cu inimile plecate, ei se unesc în cuget la rugăciunea finală de mijlocire, pe care o face în taină preotul.

Dintre formulele acestor rugăciuni, ecteniile amintite sînt comune și altor servicii divine ca, de pildă, Utrenia și Liturghia. Conținutul lor este format din cereri, care pot fi caracterizate ca un apel exclusiv la purtarea de grijă a Providenței divine, pentru binele vremelnic și sufletesc al comunității, privită în întregul ei și în categoriile care o compun. În rugăciunea «Învrednicește-ne, Doamne, să ne păzim fără de păcat în seara aceasta...», pulsează însă în forme stăpînite, simțăminte inspirate de complexul de griji, pe care le aduce seara. De aceea, se cere ajutorul Domnului, mai ales în legătură cu tentațiile de care nimeni nu se poate socoti scutit. Stilul de turnură antică al acestei rugăciuni, în care se revarsă un elan religios în tonul doxologice pline de evlavie și de smerenie din Psalmul CIII, ne lasă să trăim poezia sobră și liniștită a Bisericii primare. Într-adevăr, această rugăciune pare să fie o variantă sau o prelucrare a imnului «Lăudați prunci pe Domnul...», din cap. 48 al Cărții a VII-a din Constituțiile Sf. Apostoli.

Ca slujitor al Tainelor Dumnezeiești și ca un împuternicit sau reprezentant al Mîntuitorului, preotul intervine în cele din urmă către Mijlocitorul tuturor, în sprijinul rugăciunii comunității, la care se află rînduit. O astfel de slujbă el o îndeplinește prin rugăciunea tainică a plecării capetelor, în care sînt rezumate cererile specifice timpului serii. În acest scop, el caută să angajeze mai întîi pe credincioșii săi într-o dispoziție sufletească proprie unei rugăciuni însuflețite de elan, de căldură și de smerenie, urîndu-le sau dorindu-le «Pace tuturor», adică pacea fiecăruia cu sine însuși și cu ceilalți, în virtutea dragostei creștine. După îndemnul diaconului pentru plecarea capetelor, preotul, aflîndu-se în altar, la Vecernia mare, ori afară din altar în fața sfintelor uși în zilele obișnuite, se roagă în taină, el însuși cu capul plecat și descoperit : «Doamne, Dumnezeul nostru...».

d) *Partea finală a oficiului Vecerniei.* De acum, preotului nu-i mai rămîne decît un singur rol de îndeplinit, și anume acela de a încheia oficiul. Pînă atunci, el așteaptă în altar, ascultînd și meditînd asupra conținutului imnelor din stihoavnă, ce se cîntă la străni. La Vecernia din vinerea Patimilor însă, în timpul stihoavnei are loc procesiunea pentru scoaterea Sf. Epitaf din altar (cînd se intonează troparul «Iosif cel cu bun chip...») și așezarea lui pe masa din mijlocul naosului. În cealaltă vreme a anului bisericesc, după ce strănile au terminat stihoavna și au recitat rugăciunile («Acum liberează pe robul Tău, Stăpîne...», «Sfînte Dumnezeule...», «Prea Sfîntă Treime...», «Tatăl nostru...») și au cîntat troparele, preotul, dacă este Vecernia dintr-o zi obișnuită, iese din altar în fața sf. uși, unde rostește ectenia «Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila Ta...». După ecfonisul acesteia, urmează ritul apolisului (ot-pustului), care constă dintr-o alternare de formule și rugăciuni între preot și străni. Pentru aceasta, continuînd să rămîină mai departe pe soala, cu fața spre răsărit, preotul provoacă mai întîi reculegerea spiritelor și în-cordarea cugetării credincioșilor asupra acestui moment final, prin rostirea interjecției «*Înțelepciune !*», închizînd apoi perdeaua sf. uși. De la strană se adresează cererea «*Binecuvîntează !*», deoarece încă din vechime a fost regulă statornică a adunărilor cultului creștin, ca credincioșii să primească binecuvîntarea episcopului sau a preotului, înainte de plecarea din biserică. Preotul nu este însă decît un organ sau un instrument, prin care se comunică binecuvîntarea ; de aceea, el trebuie să recunoască plin de smerenie că, de fapt, binecuvîntează nu el, ci «*Cel ce este binecuvîntat* (lăudat, preamărit, salvit), *Hristos, Dumnezeul nostru, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor*». O astfel de mărturisire are valoarea unui indiciu sau a unei îndrumări pentru credincioși, cărora li se indică la cine să-și înalțe cugetele, în cererile lor. În consecință, strana se și adresează din partea poporului cu rugăciunea : «*Întărește, Dumnezeule..., sfînta credință a ortodocșilor creștini în vecii vecilor*».

Dirijînd mai departe șirurile rugăciunilor, preotul ține să sublinieze că, pentru ca ele să ajungă să fie ascultate, este de folos să luăm într-ajutor mijlocurile Născătoarei de Dumnezeu, «pentru că mult poate rugă-

ciunea Maicii spre îmblinzirea Stăpînului»⁸. Ca atare, înclinîndu-se spre icoana Sfintei Fecioare, solicită solirile ei prin rugăciunea: «*Prea Sfîntă Născătoare de Dumnezeu, miluiește-ne pe noi*». La rîndul său, poporul se alătură la această rugăciune a preotului cu imnul de laudă «*Ceea ce ești mai cinstită decît heruvimii...*». Preotul, luînd acum îndrăzneală, se închină către icoana Mîntuitorului, rostind doxologia «*Slavă Ție, Hristoase, Dumnezeule, nădejdea noastră, slavă Ție*», întorcîndu-se apoi îndată cu fața spre popor. Strana, exprimînd omagiile și cererile acestuia prin doxologia mică (*Slavă Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh...*) și «*Doamne miluiește*», de trei ori, se adresează în fine către preot cu formula «*Părinte, binecuvîntază*». Preotul rostește apoi *apolisul* propriu zis (ἀπόλοις, slav отпустъ = învoire de a pleca), adică rugăciunea finală. Textul ei, inserat la locul cuvenit din liturghier, prezintă oarecare variante, corespunzătoare zilelor săptămîinii și subiectului marilor sărbători; în principiu, *apolisul* este o formulă, prin care ne adresăm Mîntuitorului, cerîndu-I să ne miluiască și să ne mîntuiască pentru rugăciunile Maicii Sale și ale Sfinților. Completînd-o cu formula «*Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri...*», preotul intră în altar.

Potrivit vechii discipline bisericești (Canon. 9, 10 Ap. și 2 Antiohia), cei ce veneau la serviciul divin trebuiau să rămînă pînă la sfîrșitul lui, înlăturîndu-se astfel și tulburarea atmosferei necesare rugăciunii. De aceea, Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, ține să sublinieze că «*nimeni nu are voie ca lăsînd dumnezeieștile cîntări, să plece fără binecuvîntărea preotului. Drept aceea, precum acesta a început cîntările, tot el face și sfîrșitul, cînd termină rugăciunile*»⁹.

La Vecernia mare însă, nu se mai rostește ectenia «*Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule...*», ci îndată după cîntarea troparului Născătoarei («*Și acum*», sau «*Bogorodicina*»), preotul, aflîndu-se în altar, deschide slintele uși și, stînd între ele cu fața spre apus, rostește: «*Înțelepciune!*», urmînd mai departe, mereu cu fața spre credincioși, rînduiala *apolisului*, descrisă pentru Vecernia din zilele comune. Retrăgîndu-se apoi în altar, închide sf. uși și perdeaua lor.

Trebuie să menționăm că, la Vecernia din postul patruzecimii (duminică seara, precum și luna, marțea și joia, după obedniță), între tropare și rugăciunea *apolisului* propriu zis se urmează o altă rînduală, în care își găsește loc rugăciunea Sf. Efrem Sirul («*Doamne și Stăpînul vieții mele...*»), rostită de preot în fața ușilor împărătești, potrivit indicațiilor din orologiu.

II

LITIA

Cînd se face slujbă cu priveghere de noapte, și, deci după Vecernie urmează îndată Utrenia, atunci stihoavna Vecerniei mari se unește cu

8. Troparul «*Și acum*», gl. 2, din ofic. pavecerniței celei mari.

9. Simion, arhiep. Tesalonicului, *op. cit.*, cap. 322.

serviciul litiei. El începe îndată după efonisul «Fie stăpînirea împărăției Tale binecuvîntată...»; în timp ce la străni se cîntă, adică, imnele litiei, serviciul acesteia se desfășoară mai întîi sub forma unei procesiuni cu cădelnița, întocmai ca la vîhodul Vecerniei, cu deosebirea că sf. uși sînt închise, iar procesiunea nu se oprește în naos, ci înaintează pînă în mijlocul narticei sau pronaosului, liturghisitorii avînd capetele acoperite. Oprindu-se aci, diaconul sau preotul cădește biserica și revenind apoi în nartică, rostește ecteniile aflate în liturghier, la rînduiala acestui oficiu («*Mintuiește, Doamne, poporul Tău...*» și celelalte), după ce s-a terminat la străni cîntarea imnelor litiei. La finele acestei ectenii, preotul, descoperindu-și capul, citește rugăciunea «*Stăpîne mult milostive Doamne, Iisuse Hristoase, Dumnezeuul nostru...*», după care strănile încep cîntarea stihovanei; în acest timp, procesiunea pornește din nartică în naos, oprindu-se în mijlocul acestuia și anume în fața mesei, pe care se află cinci piini («artose»), puțin grîu, vin și untdelemn. Așteptînd aci pînă ce s-a încheiat stihovna și scurtele rugăciuni, ce urmează în chip obișnuit după ea, preotul începe cîntarea troparului respectiv, cădînd în același timp în semnul crucii pe cele patru laturi ale mesei, pe care o ocolește astfel de trei ori în direcția miazăzi-răsărit miazănoapte și apus, în timp ce strănile continuă intonarea celui de al doilea și de al treilea tropar¹⁰.

Această ceremonie se face «nu ca unor lucruri sfinte, ci ca unora care au să fie sfințite, dar mai ales ca și cum le-ar sfinți mai înainte cu însemnarea crucișă și cu tămîierea; de aceea, cînd cădește masa cu artosele, preotul nu-și pleacă capul¹¹, ca de obicei. Urmează apoi rugăciunile binecuvîntării piinilor și a celorlalte elemente, pe care preotul le săvîrșește cu capul descoperit, după regulile însemnate în liturghier pentru slujba litiei. Strănile cîntă după aceea «*Fie numele Domnului binecuvîntat...*» (Ps. CXII, 2) și citesc psalmul XXXIII pînă la stihul 10: «*Bogații au sărăcit și au slămînzit...*», care se cîntă mai întîi de preot și diacon, ori de sobor, și se repetă apoi de străni. Trecînd îndată înaintea sf. uși și întorcîndu-se cu fața spre credincioși, preotul îi binecuvîntează cu formula «*Binecuvîntarea Domnului peste voi cu al Său har...*», după care rostind «*Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri...*», încheie astfel oficiul. Pîinea, care, în limbajul curent poartă numele de «artos» și chiar de «litie», precum și vinul, se împart credincioșilor la finele Vecerniei, cînd sînt miruiți în același timp cu untdelemnul binecuvîntat o dată cu ele.

10. Dacă este spre duminică se cîntă troparul «*Născătoare de Dumnezeu Fecioară...*», de fiecare dată la căderea mesei împrejur, adică o dată preotul și de două ori la străni; iar la sărbătoarea unui sfînt cu polieleu în slujbă peste săptămîna, se cîntă mai întîi troparul sfîntului de două ori și apoi «*Născătoare de Dumnezeu...*». La praznice se cîntă numai troparul praznicului respectiv, de trei ori.

În bisericile de mir din parohii, toată rînduiala litiei se săvîrșește în mijlocul bisericii, adică al naosului și anume înainte de stihovna. Ieșînd, deci, preotul și diaconul din sf. altar, merg direct în fața mesei cu artosele și celelalte de pe ea, fără a ajunge în pronaos, iar după stihirile «slavă... și acum...» încep rugăciunile litiei.

11. Simion, arhiep. Tesalonicului, *op. cit.*, cap. 342.

Precum se vede, în serviciul litiei se disting *două părți* sau două momente. *Primul*, litia propriu zisă (λιτή, λιτανεία, rugăciune, implorare), constă din procesiunea în nartică și din rugăciunile prin care se imploră aci mila și îndurarea divină («...pentru ca milostiv, blînd și lesne iertător să ne fie bunul și iubitorul de oameni Dumnezeu nostru și să întoarcă toată mînia, care se pornește asupra noastră, să ne izbăvească de îngrozirea Lui cea dreaptă, care este asupra noastră și să ne miluiască pe noi...», și celelalte), pentru rugăciunile sfinților, care sînt menționați nominal. Aceste litanii (λιτανείαι, λιταῖ, rugăciuni) constituie nota caracteristică a serviciului litiei și de la ele îi și vine denumirea. Partea aceasta reprezintă, în cadrul serviciului divin din biserică, nu numai o datină îndepărtată, ci și o formă comprimată a litaniiilor ce se organizau în Biserica veche, încă de prin secolele al IV-lea și al V-lea ¹¹ bis, cu ocazia calamităților publice (epidemii, cutremure, ploi excesive etc.), cînd clerul și poporul ieșeau din sf. locaș mergînd în procesiune solemnă în mijlocul orașului, sau chiar afară din el, unde făceau rugăciuni de implorare a milei divine. De această idee este inspirată procesiunea litiei pînă la mijlocul narticeii, adică locul destinat odinioară catehumenilor și penitenților, însemnîndu-se prin aceasta că prin smerenie, pocăință și rugăciuni stăruitoare se poate nădăjdui dobîndirea îndurării lui Dumnezeu.

Rînduiala ieșirii în pronaos a rămas la noi, astăzi, o practică obișnuită și caracteristică bisericilor din mînăstiri, unde monahii sînt nu numai un popor al rugăciunilor de pietate, ci și de continuă pocăință și smerire. De altfel, inițial, litia ca și alte servicii bisericesti au fost compuse în mînăstiri și pentru mînăstiri, adică de căugări și pentru călugări. Astfel, organizarea în forma actuală a acestui oficiu a fost sugerată de realitățile legate de felul în care se aillă sistematizat serviciul divin la priveghearea de noapte în mînăstiri. Anume, ritul litaniiilor a fost completat cu *a doua parte*, adică cu binecuvîntarea pîinilor și vinului, pentru ca monahii, gustînd din ele la finele Vecerniei, să-și întărească puterea de rezistență, preîntîmpinînd astfel oboseala din timpul privegherii de noapte, care urmează în continuare. Regulile de tipic de la începutul liturghierului atrag însă atențiunea că împărțirea pîinii numită «artos» sau «litie» la finele Vecerniei, se face numai în perioada anului liturgic, cuprînsă între 1 septembrie și 25 martie. Acest interval corespunzînd antotimpurilor cu nopți mai lungi, poate să rămînă astfel timpul necesar de pregătire în vederea Sfintei Împărțșiri, ceea ce, desigur, este greu de realizat în sezoanele cu nopți scurte. Ca atare, după indicațiunile din liturghier, «în privegherile de vară, pîinile cele binecuvîntate le împărțim la trapeză și mai înainte de gustare le mîncăm».

Griul, vinul și untdelemnul, care se adaugă lingă pîine și vin, sînt simboale de jertfă; reprezentînd însă în același timp materii esențiale ale

11 bis. Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilia împotriva jocurilor din circ și teatrelor*, P.G., t. LVI, col. 265; Socrate, *Istoria bisericească*, cartea VI, cap. 8,8 P.G., t. LXVII, col. 689; Sf. Ioan Damaschin, *Expunerea credinței ortodoxe*, cartea III-a, cap. 10, P.G., t. XCIV, col. 1021.

existenței noastre, în rugăciunea pentru binecuvîntarea lor se mijlocește către Mîntuitorul, «Care a binecuvîntat cele cinci pîini și a săturat cinci mii de bărbați în pustie», să le binecuvînteze, pentru ca să se găsească întotdeauna din belșug «în sfînt locașul acesta, în orașul acesta, în țara aceasta, și întru toată lumea Ta».

Vîrsta mai nouă a părții a doua din serviciul litiei, adică a binecuvîntării pîinilor, rezultă și din faptul că tradiția a înregistrat și cazuri cînd litia se limitează numai la litanii sau rugăciunile din nartică, pe care le îndeplinesc dintr-o rîvnă deosebită unii monahi, chiar atunci cînd nu se face priveghere. Lipsind deci motivul real, care a stat la baza introducerii sau unirii binecuvîntării pîinilor la partea întîia din serviciul litiei, această ultimă ceremonie se lasă afară¹².

Intrucît însă «pîinile și vinul, ca niște sfințite cu binecuvîntarea se dau celor ce se află acolo și care sînt dătătoare de tîmăduire și de multe alte daruri, celor ce le iau cu credință», obiceiul litiei a trecut din minăstiri și în practica bisericilor din parohii, săvîrșindu-se uneori chiar fără a fi priveghere. Aci însă, litia a primit ușoare acomodări, la cerințele pietății din mediul vieții civile. Astfel, în primul rînd, bisericile din enorii nu practică procesiunea litiei pînă în nartică, această procesiune oprindu-se în naos, ca la vîhodul Vecerniei, în fața mesei cu materiile destinate binecuvîntării. Litaniiile de la început și ritualul pentru binecuvîntarea artoselor etc. se săvîrșesc apoi una după alta fără întrerupere, adică fără a se interpune între ele stihoavna, aceasta urmînd după încheierea oficiului complet al litiei. Artosele și vinul se împart în timpul cîntărilor stihoavnei sau la «slava» ei, cînd se și miruiește cu untdelemnul binecuvîntat. Prin urmare, în practica liturgică din parohii, slujba litiei este intercalată în întregime înaintea stihoavnei, pe cînd în minăstiri ea este combinată cu aceasta, stihoavna interpunîndu-se între litaniiile din partea întîia a litiei și binecuvîntarea pîinilor, din partea a doua a ei.

În chip normal, serviciul litiei are loc la Vecernia dinspre sărbătorile pentru care se găsesc compuse în minee imne pentru litie sau, cum se spune, care au serviciul litiei. De fapt, acestea sînt ocaziile în care se face priveghere de noapte. În practica bisericească s-a stabilit totuși uzul de a se săvîrși slujba litiei în legătură și cu sărbătorile sfinților, pentru care, deși nu se găsesc în cărțile de la strană imnele respective, au totuși polieleu. În acest caz însă, este natural ca slujba Vecerniei să fie încadrată în solemnitatea privegherii, ceea ce se întîmplă de obicei la sărbătorile sfinților care au vecernia mică, ori reprezintă hramul bisericii sau ale căror moaște se află în biserică respectivă¹³. Slujba Vecerniei de sîmbătă seara se consideră însă în chip firesc însoțită de litie, ca o tradiție din vremurile în care serviciul divin dinspre duminică era de fapt un oficiu de toată noaptea, așa cum se și practică în multe minăstiri, unde litia este nedespărțită de Vecernia de sîmbătă seara, săvîrșită la prive-

12. Cf. Simion, arhiep. Tesalonicului, *op. cit.*, cap. 342.

13. A se vedea și Icon. D. Lungulescu, *op. cit.*, p. 36, n. 32.

ghere. În bisericile din parohii, ceremonia litiei se practică de regulă la Vecernia dinspre sărbătoarea hramului sau și în alte ocazii, în legătură cu rugăciuni speciale de cerere, chiar dacă nu este priveghere.

III

OFICIUL MIEZONOPTICII

După Vecernie, locul al doilea în ordinea de succesiune a capitolelor din liturghier îl ocupă *miezonoptica*, adică oficiul care se săvârșește la miezul nopții. Din toată rînduiala acestui serviciu divin, liturghierul român — cu excepția ediției de București, 1956 — înregistrează numai ectenia finală, ce se rostește după apolis: «*Să ne rugăm pentru...*») indicîndu-se la fiecare aliniat categoriile de credincioși sau de motive, care trebuie să formeze obiectul rugăciunii comune); despre restul oficiului se face numai mențiune într-o notiță așezată înaintea acestei ectenii, lămurind că «miezonoptica se face precum este rînduiala orologiului...». Indicațiile din liturghierul grec sînt însă ceva mai bogate în acest loc, deoarece expun întregul plan schematic al miezonopticii. Negreșit, cuprinsul acestui serviciu religios fiind întocmit aproape în totalitate din psalmi și rugăciuni, care se citeșc la străni, nu are nici un titlu pentru a fi îndreptățită înscrierea lui în liturghier, care este cartea de slujbă a preotului. Afară de ectenia amintită, rolul acestuia în oficiul miezonopticii se reduce, ca și în oficiul ceasului al nouălea (cel puțin în practica liturgică a serviciului duminicii), la două formule de binecuvîntare la începutul («Binecuvîntat este Dumnezeuul nostru...») și în cursul slujbei («Dumnezeule, milostivește-Te spre noi și ne binecuvîntează...»), ecfonismul rugăciunii Domnești, rugăciunea Sf. Efreem Sirul în timpul păsimesilor și apolisul.

La originea sa, instituirea unui serviciu divin la mijlocul nopții trebuie privită ca o inspirație venită atît prin sugestii biblice cît și din motive istorice. Într-adevăr, așa precum remarca Sf. Vasile cel Mare¹⁴, despre o rugăciune la miezul nopții face mențiune în primul rînd David în Ps. CXVIII, 62: «La miezul nopții m-am sculat ca să Te laud...». O astfel de practică la cei mai rîvnitori dintre iudeii de mai tîrziu se vede confirmată în Faptele Apostolilor VI, 25, care relatează că Pavel și Sila, aflîndu-se întemnițați în orașul Filipi din Macedonia, «pe la miezul nopții s-au rugat și au cîntat laude lui Dumnezeu». Pe de altă parte, pentru pietatea creștină, rugăciunea Mîntuitorului pe la mijlocul nopții în grădina Ghetșimani, înainte de arestarea Sa, constituia nu mai puțin o indicație cu autoritate în favoarea unei adunări pentru rugăciuni la această vreme. Ideea pârșiei, foarte vie la primele generații creștine, reprezenta la rîndul ei un fundament teologic serios pentru o astfel de instituție. Intrucît în parabola celor zece fecioare se menționează că «la miezul nopții s-a făcut strigare: «Iată Mirele vine, ieșiți întru întîmpinarea Lui!» (Mat. XXIV, 6), a devenit în chip natural curentă convingerea că învierea mor-

14. Sf. Vasile cel Mare, *Regulile mari*, răspuns la întrebarea 37, P.G., t. XXXI, col. 1016.

ților și venirea Mântuitorului pentru judecata de la sfîrșitul lumii vor avea loc în miez de noapte, ca oarecînd a îngerului exterminator în Egipt¹⁵. Ca atare, creștinii se simțeau obligați să fie mereu gata spre a-L întîmpina, mai ales că Domnul însuși îndemnase, în legătură cu a doua Sa venire: «Privegheați și vă rugați în toată vremea» (Luca XXI, 36; cf. și XVIII, 1). Este explicabil, așadar, de ce oficiul miezonopticii poartă în sine semnificația parusiei Domnului, afirmată expres prin anumite tropare și rugăciuni ca, de exemplu în rînduiala miezonopticii de toate zilele, prin troparul «Iată, Mirele vine în miezul nopții...». Inspirate de aceeași idee, rugăciunile sînt brodate la rîndul lor pe motive în legătură cu cugetarea la sfîrșitul vieții și judecata divină, cu mărturisiri de pocăință și cereri pentru ușurarea și iertarea celor trecuți din această viață.

La început, serviciul divin de la miezul nopții, îndeplinindu-se după primul cîntat al cocoșilor, deci în a treia strajă, se găsea încadrat în rînduiala privegherii de toată noaptea, obișnuită în Biserica veche, în nopțile dinspre duminici, marile praznice și sărbătorile martirilor însemnați. În urma sistematizării aplicate serviciului divin, după veacul al IV-lea, miezonoptica a devenit un oficiu zilnic independent, în regulile vieții monahale. Cartea numită «orologiu» cuprinde chiar rînduiala deosebită pentru serviciul miezonopticii de toate zilele, pentru simbete și pentru duminici. Ele urmează însă același plan, în care variază numai psalmii și unele rugăciuni; rolul preotului rămîne însă neschimbat, cu singura deosebire că la miezonoptica de toate zilele, el trebuie să rostească înainte de apolis ectenia «*Miluește-ne pe noi, Dumnezeuule, după mare mila Ta...*».

Se cuvine să remarcăm că, dacă am lăsa afară ecteniile, miezonoptica s-ar plasa pe deplin, prin factura ei, în genul oficiilor orelor din timpul zilei. În tot cazul, ea este departe de a se compara cu solemintatea cu care se găsesc îmbrăcate Vecernia și Utrenia și, ca atare, în mînăstiri, oficiul ei este îndeplinit în pronaos¹⁶, iar începutul se face chiar fără epitrahil, ca, de altfel, și la slujba ceasurilor și a pavecerniței¹⁷. Pe de altă parte, în nopțile cu priveghere mare, cînd serviciul divin se desfășoară într-o atmosferă cu deosebită solemnitățe, slujba miezonopticii este omisă, Utrenia începînd îndată după apolisul Vecerniei.

Liturgierul se referă de fapt la miezonoptica duminicii, care, în practica liturgică din parohii, figurează ca un serviciu mai mult nominal și accesoriu, ca o amintire a tradiției, contopindu-se cu începutul Utreniei, dimineața: Intr-adevăr, sub titlul «Dimineața la mîncare (Utrenia)», tipicul Bisericii Ortodoxe Romîne începe întîi cu instrucțiunile privitoare la oficiul miezonopticii, după care merg în continuare cele pentru Utrenie.

Pr. prof. PETRE VINTILESCU

15. Cf. Fer. Ieronim, *Commentarium in Math.*, IV, 25; Lactanțiu, *Divinae institutiones*, VII, 19, P.L., t. VI; Isidor de Sevilla, *Etymolog.*, VI, 17, P.L., t. LXXXI-LXXXIV; Simion, arhiep. Tesalonicului, *Răspunsul 79 la întrebările unui arhieru*.

16. Cf. Simion, arhiep. Tesalonicului, *Despre sf. rugăciuni*, cap. 304.

17. Cf. Simion, arhiep. Tesalonicului, *Răspunsuri la întrebările unui arhieru*, întrebarea 17, P.G., t. CLV, col. 868; traduc. rom., p. 316.

ANAFORA SAU RUGĂCIUNEA SFINTEI JERTFE ÎN LITURGHIA CLEMENTINĂ DIN CONSTITUȚIILE APOSTOLICE ȘI ÎN LITURGHIIILE BIZANTINE

STUDIUL COMPARATIV

Rugăciunea jertfei liturgice, în timpul căreia se săvârșește slăvirea și prefacerea Darurilor în Sfântul Trup și Sînge al Mintuitorului, este miezul liturghiei creștine și se numește, cu un termen liturgic tehnic, anafora (ἀναφορά).

Cuvîntul acesta se compune din adverbul ἀνά = în sus, și substantivul ἡφορά = punere înainte, ridicare, înălțare, aducere, oferire. Verbul este ἀναφέρω (a ridica, a înălța și a jertfi). Anafora are înțeles de ridicare, căci aducerea jertfei se exprimă în chip concret prin ridicarea și legănarea darului de jertfă. De aci și înțelesul de jertfă, de sacrificiu (oblatio) ¹.

Prin anafora în Liturghie se înțelege azi un complex de rugăciuni, dintre care unele citite în taină de preot, iar altele cîntate în același timp de cor, care în Liturghia Sf. Ioan se cuprind între cuvintele: «Cu vrednicie și cu dreptate este a-Ți cînta Ție...», și ecfonisul «Și ne dă nouă, cu o gură și cu o inimă...» ².

Aceste rugăciuni alcătuiau o singură rugăciune pînă prin secolele V-VI, avînd caracter unitar de cuvîntare publică și fiind rostită cu glas tare de către episcop sau preot.

Credincioșii ascultau în tăcere întreaga rugăciune și numai după ecfonisul final se asociau și ei prin «Amin».

1. Ep. c. Evrei, cap. VII, v. 27: «θυσίαν ἀναφέρειν» = să aducă jertfă; cap. XIII, v. 15: «ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως» = să aducem jertfă de laudă.

2. În Liturghia Sfîntului Vasile cel Mare începe cu: «Cela ce ești, Stăpîne, Doamne Dumnezeu, Părinte Atotțiitorule, Cel închinat, vrednic cu adevărat și drept și cuvenit lucru este...», și se încheie cu același ecfonis ca la Sfîntul Ioan. În Liturghia Constituțiilor Apostolice, ea începe așa: «Cu adevărat vrednic este...» și se încheie prin: «Că Ție se cuvîne toată slava...» (Efeseni 3, 21).

Dintre toate anaforele, cele care păstrează mai bine unitatea anaforei primitive sînt cea din Constituțiile Apostolice, c. VIII, cap. 12, și cea din Evloghionul lui Serapion de Thmuis (sec. IV). Din veacul V, această rugăciune începe a se citi în taină de preot, și numai anumite părți scurte din ea — efonisele — cap. «Luați mîncăți...» au rămas să se rostască cu voce tare, ca și azi în Liturghiile bizantine. Zadarnic încearcă împăratul Justinian, prin Nov. 137, cap. VI, din 25 martie 565, să restabilească uzul rostirii anaforei cu voce tare, căci ordinul împărătesc a rămas fără efect ³.

Printre cauzele care au determinat rostirea în taină a rugăciunii Sfintei Jertfe sînt următoarele: Sfîntul Vasile cel Mare și Sfîntul Ioan Gură de Aur sistematizează și prescurtează textul Liturghiei Sfîntului Iacob, făcînd loc imnelor cîntate de popor și citirii dipticelor (pomelnicelelor) care lungesc anafora. Iar pentru a se cîștiga timp, preotul citește în taină rugăciunea, în timp ce poporul cîntă efonisele și diaconul citește dipticele ⁴.

Era un mare efort pentru ascultători ca să poată urmări cu atenție toată această rugăciune cu caracter de cuvîntare, mai ales că în unele Liturghii — ca cea din Constituțiile Apostolice și chiar a Sfîntului Vasile —, ea este foarte lungă. Poporul devine activ; el își manifestă pietatea cîntînd părți din anafora.

O altă cauză a citirii în taină a acestei rugăciuni de către preot este teama de profanare. Rostindu-se cu voce tare, laicii și copiii o puteau învăța și apoi reproduce cu scop de profanare, superstiții și joacă ⁵.

Structura generală a anaforelor liturgice. Toate anaforele creștine au aceeași temă comună: mulțumirea (euharistia), și urmăresc același scop: sfințirea darurilor. Cuprinsul și structura lor generală este aceeași. Toate anaforele liturgice încep printr-o invocare adresată lui Dumnezeu Tatăl. Ele pornesc de la lauda și mulțumirea ce I se cuvin pentru puterea, măreția și înțelepciunea cu care a făcut lumea, îi poartă de grijă și a mîntuit-o cu bunătatea Sa prin trimiterea Fiului Său. De aceea, partea primă a anaforei și chiar anafora întregă se mai numesc și εὐχαριστία ⁶).

Anaforele încep cu istorisirea mai pe larg, ca cea din Constituțiile Apostolice și a Sfîntului Vasile, sau mai pe scurt ca cea a Sfîntului Ioan, a întregii istorii a neamului omenesc de la creație, continuînd cu pronia divină și terminînd cu venirea Mîntuitorului în lume, viața și activitatea Sa.

3. «Pe lîngă aceasta poruncim ca toți episcopii și preoții, nu în taină, ci cu voce tare (ἑλλὰ μετὰ φωνῆς), în auzul prea credinciosului popor, să facă... dumnezeiască producere» (Ioannes Michael Hanssens, S.I., *Institutiones Liturgicae de ritibus orientabilibus*, Romae, 1932, tomus III, p. 484.

4. I. M. Hanssens, *op. cit.*, pp. 484-485.

5. *Ibidem*, p. 484.

6. Pr. Ene Braniște, *Curs de liturgică specială*, partea IV, manuscris, p. 156, și I. M. Hanssens, *op. cit.*, p. 357.

Toate anaforele reproduc cuvintele rostite de Mîntuitorul la Cină: «Luați, mâncați...» și amintesc de porunca dată Sfinților Apostoli: «Aceasta să faceți...». Apoi urmează invocarea Sfîntului Duh pentru: sfințirea Darurilor și mijlocirile pentru cei vii și morți (dipticele).

Planul general al anaforelor este trinitar. Caracterul trinitar se observă de la început, prin ecfonismul (binecuvîntarea) cu care se deschid și cu care se închid. În anaforele bizantine (Sfîntul Vasile și Sfîntul Ioan), acest caracter trinitar îl accentuează deosebit imnul cîntat de credincioși: «Cu vrednicie și cu dreptate este...».

Cuprinsul anaforelor liturgice se împarte în patru părți care au primit fiecare în știința liturgică teologică, o denumire tehnică consacrată:

1. *Marea rugăciune euharistică*, sau rugăciunea de laudă (δοξολογία) și de mulțumire (εὐχαριστία). În Liturghia Sfîntului Ioan, ea începe prin: «Cu vrednicie...» și ține pînă la: «Aducîndu-ne aminte...». Această rugăciune diferă în anafore prin extensiune și prin forma de exprimare a mulțumirii față de Dumnezeu care a făcut lumea, îi poartă de grijă și a trimis pe Iisus s-o mîntuiască.

La rîndul ei, marea rugăciune euharistică se subîmparte și ea în alte patru părți mai mici:

1. *Rugăciunea euharistică teologică* ține de la început pînă la imnul «Sfînt». Aici se vorbește despre Dumnezeu Tatăl ca făcător al lumii, al omului, și se expune întreaga istorie a omenirii, rezumînd întreaga istorie sfințită a Vechiului Testament.

2. «Sfînt», numit și trisaghionul biblic, sau «Cîntarea de biruință», este cel mai vechi imn din Liturghie⁷ și el împarte marea rugăciune euharistică în teologică și hristologică.

3. *Rugăciunea euharistică hristologică* ține de la «Sfînt» pînă la «Luați, mâncați...». În ea ni se istorisește mîntuirea omenirii prin Hristos, de unde și numele de «hristologică».

4. *Cuvintele instituirii Sfintei Jertfe*: «Luați, mâncați...».

II. Anamneza (ἀνάμνησις) = amintire, cuprinde aducerea aminte de porunca Mîntuitorului: «Aceasta să faceți întru pomenirea Mea...», precum și de cruce, groapă, înviere, suirea la cer, a doua venire.

III. Epiclesa (ἐπίκλησις) = invocare, chemare, este partea cea mai însemnată din anafora, căci în jurul ei sînt aranjate toate celelalte părți ale anaforei. Aici se face sfințirea (prefacerea) Darurilor.

IV. *Rugăciunea de mijlocire*, sau dipticele, este ultima parte a anaforei și în această rugăciune mijlocim pentru vii și pentru morți.

Numai anafora Missei romane are o structură aparte. Canonul roman este lipsit de o unitate și de o continuitate naturală, din cauza multelor inversări și intercalări introduse de Papi în decursul veacurilor. Deosebirile Canonului roman față de anaforele răsăritene privesc forma externă cît și doctrina teologică. El abundă în rugăciuni noi, unele numai de

7. I. M. Hanssens, *op. cit.*, pp. 397-404; P. Vintilescu, *Liturghiile bizantine prilej istoric în structura și rînduiala lor*, București, 1943, p. 87.

cîteva propoziții, lipsite de mireasma limbajului biblic, și așezate fără nici o legătură organică între ele. Ele se compun din 12 rugăciuni: 6 înainte de prefacere și 6 după prefacere⁸.

Eliminate aceste intercalări și restabilită ordinea fragmentelor, Canonul roman prezintă și el aceeași schemă și același conținut ca și celelalte anafore. Dintre Liturghiile apusene, cele care păstrează mai bine unitatea și se aseamănă mai bine cu cele ortodoxe sînt cele galicane: Liturghia Sfîntului Ambrozio din Milano și cea mozarabă din Spania (a Sfîntului Isidor de Sevilla).

Studiul comparativ al celor trei anafore. Caracterul general al lor: Constituțiile Apostolice cuprind, în Cartea 8, cap. V-XV, rînduiala Liturghiei credincioșilor. Liturghia este redată în legătură cu hirotonia de episcop. Această Liturghie este cunoscută sub numele de «Liturghia clementină», pentru că autorul Constituțiilor Apostolice o atribuie Sfîntului Clement al Romei.

Vechimea cărții este mult discutată și așezată din timpul apostolic pînă în veacul V. Părerile cele mai multe o așează în veacul IV⁹. Liturghia amintită nu a fost o Liturghie uzuală, aparținînd unei anumite Biserici; ea însă ne prezintă una din cele mai vechi, mai complete și unitare anafore aparținînd ritului siriac antiohian.

Anafora acestei Liturghii își păstrează caracterul vechi de cuvîntare publică și este un model de unitate și tradiție patristică¹⁰. Anaforele din studiul nostru au aceeași structură generală — plan și cuprins doctrinal — ca toate anaforele creștine. Mai mult chiar, ele se exprimă într-un limbaj comun. În toate trei Liturghiile, marea rugăciune euharistică este precedată de binecuvîntarea paulină din epistola II către Corinteni, cap. XIII, v. 13: «Darul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu și împărtășirea Sfîntului Duh să fie cu voi, cu toți».

Față de locul biblic, Liturghiile bizantine adaugă «*τοῦ πατρὸς*»... lui Dumnezeu Tatăl..., iar anafora clementină schimbă ordinea persoanelor Sfîntei Treimi și atributele lor: «Darul Atotțiitorului (*παντοκράτωρ*) Dumnezeu și dragostea (*ἡ ἀγάπη*) Domnului nostru Iisus...».

Apoi urmează dialogul prefeței care este același, cu singura deosebire că anafora clementină are «*Ἄνω τὸν νοῦν*» = sus mintea, iar cele bizantine: «*Ἄνω τὰς καρδίας*» = sus inimile. Ultimul răspuns al poporului din dialog, la anafora clementină, este scurt: «*Ἄξιον καὶ δίκαιον*», iar la cele bizantine, el se întregește cu: «...este a ne închina Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh, Treimii celei de o ființă și nedespărțite».

Imnul acesta cîntat de popor accentuează de la început caracterul trinitar al anaforelor și poate fi socotit ca un rezumat al întregii anafore.

8. Vezi Pr. Ene Braniște, *Liturghiile romano-catolice în comparație cu cele ortodoxe*, studiu în «Ortodoxia», București, an. IX, nr. 1, 1957, pp. 119, 137. Pr. P. Bizerea, *Liturghia romană*, studiu în «Candela», nr. 4-6/1930 (an. XLI), pp. 256-260. S. Salaville, *Liturgies orientales, notions générales, éléments principaux*, Paris, 1932, pp. 29, 57, 62-63.

9. Pr. prof. P. Vintilescu, *Istoria Liturghiei*, curs litografiat, București, 1940, p. 172.

10. Dom P. Cagin, *L'Anaphore apostolique et ses témoins*, Paris, 1919, pp. 25, 28, 201, 205.

Anafora e adresată în toate trei Liturghiile, Tatălui, dar caracterul trinitar este scos în evidență, căci se arată lucrarea fiecărei persoane din Sfânta Treime, folosindu-se chiar aceleași cuvinte¹¹. Lucrarea Sfântului Duh se arată la sfântirea Darurilor și în rugăciunea de mijlocire.

Începînd toate trei cu aceleași cuvinte: «Ἄξιος καὶ δίκαιος...» = vrednic și drept, urmăresc ca temă exprimarea adorării (mulțumirii) față de Dumnezeu, pe care însă o exprimă fiecare în forme diferite: cea din Constituțiile Apostolice folosește forma de povestire (istorică). Așa istorisește făcerea makrokosmosului (universului), a mikrokosmosului (omului), istoria neamului omenesc, a poporului evreiesc și a Mîntuitorului. Rugăciunea euharistică mai este cunoscută și sub numele de «λόγος εὐχῆς, λόγος εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας», adică cuvîntare în formă de rugăciune și mulțumire (sacramentum solitae praedicationis, ministeriorum relatio)¹².

Anafora Sfântului Vasile exprimă prin excelență lauda, doxologia ce se cuvine lui Dumnezeu, și este un model de preocupare doctrinală teologică. Iar cea a Sfântului Ioan, care este și cea mai scurtă din ele, scoate în evidență mulțumirea (euharistia). Ea se potrivește termenului de rugăciune euharistică.

Anafora Liturghiei din Constituțiile Apostolice. Rugăciunea teologică începe prin prezentarea lui Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul. Pentru aceasta, se recurge la teologia negativă¹³. Astfel, înșiră mai multe atribute negative: nenăscut, fără început, fără împărat, fără stăpîn (în timpul acela și de sclavie, nu se putea concepe ușor stat fără împărat și mulți oameni fără stăpîn), mai presus de toată cauza și nașterea, totdeauna unul și același fel (neschimbat), înțelepciune neînvățată, mai presus de orice număr. Folosește de repetate ori atributul veșnic pentru Tatăl, dar și pentru Fiul. P. Gagin vede în repetarea și accentuarea veșniciei pentru Fiul o apărare contra atacurilor patripasianismului monarhic antitrinitar al lui Praxeas din Asia Mică, care zicea (ca și Arie) că Tatăl e veșnic, dar Fiul e în timp¹⁴. Arată rolul Fiului în creație și în Pronia dumnezeiască¹⁵. Vorbește în general cu termeni biblici despre facerea lumii: «Cel

11. În rugăciunea euharistică teologică a Sfântului Ioan: «Tu și Unul Născut Fiul Tău și Duhul Tău cel Sfînt...». În rugăciunea euharistică teologică din Constituțiile Apostolice: «Cela ce toate le-ai adus din neînițată în ființă prin Unul Născut Fiul Tău...». (Vezi *Scrierile Părinților Apostolici, dimpreună cu Așezămintele și Canoanele apostolice*, trad. de I. Mihăilescu, P. Pîslaru și Gh. Nițu, vol. II 1928, p. 236). În rugăciunea euharistică a Sfântului Vasile: «...Prin însuși Fiul Tău, prin Care și veacurile le-ai făcut...» (Isaia IX, 6; Ev. Ioan I, 3; Rom. IV, 17; I Cor. VIII, 6; Col. I, 17).

12. Pr. E. Braniște, *cursul citat*, pp. 157, 159.

13. Vezi N. Terchilă, *Istoria filozofiei*, trad. după Otto Siebert, Sibiu, 1943, p. 96; M. Baluca, *Conștiința creștină*, studiu catehetic după catehezele Sfântului Chiril, Arhiepiscopul Ierusalimului, București, 1941, pp. 251-267; Icon. dr. Gr. Cristescu, *Învățătură și Sfinți din veacul IV*, în «Bibl. pentru studii omiletice și catehetice, nr. 2, pp. 79-210.

14. D. P. Gagin, *op. cit.*, p. 56.

15. «Cel mai înainte de toate, prin care sînt toate» (Isaia IX, 6; Ioan I, 3, 10; I Cor. VIII, 6; Colos. I, 15, 17). «Prin El ai făcut toate și prin El învrednicești toate de pronia cuvenită...». «Prin El ne-ai dat ființă, prin El ne-ai dăruit și fericirea...». «Care în toate slujea Ție... atît la creațiunea (θημ.ουρησαν) felurită, cit și la pronia (πρόνοια) cuvenită fiecărei făpturi...» (*Așezămintele Apostolice, op. cit.*, pp. 236, 237, 241).

ce toate le-ai adus din neînițată în ființă...». Apoi trece la creație în special, începînd cu lumea nevăzută (îngerii) și înșiră toate cetele îngerești, ca Dionisie Areopagitul în «Despre ierarhia cerească». Cetele îngerești le mai înșiră o dată înainte de «Sfînt»¹⁶. După îngeri, vorbește în termenii cosmogoniei lui Moise despre cer, soare și lună¹⁷. Coboară apoi cu expunerea la facerea pămîntului și aici îmbină textul biblic cu știința vremii de atunci, expusă simplu.

Elementele principale din care se alcătuieste universul sînt: apa, pentru băut și curățit. Ea este plină de vietăți mari și mici și servește și la plutit¹⁸. Aerul este trebuitor vieții pentru inspirație, respirație, producerea sunetului cu ajutorul limbii care lovește aerul, și astfel face sunetul. Tot aerul duce sunetul la auz (graiul). Focul este pentru îndulcirea întinericului și spre încălzire; iar pămîntul servește ca să umbli pe el cu picioarele. Pămîntul are pe el nisipuri mărunte, pe care vîntul le înalță în valuri formînd munți, sau le așterne ca șesul. Pămîntul făcut de Tatăl, prin Hristos (διὰ Χριστοῦ γενόμενον) este brăzdat de riuri, torente și izvoare veșnic curgătoare¹⁹. El e plin de animale domestice și sălbatice, folositoare pentru mîncare și pentru lucru. Frumusețea și bogăția pămîntului o alcătuiesc ierburile și florile cu semințele lor. Unele dintre plante sînt bine mirositoare, iar altele vindecătoare de boli. Incetarea și suflarea vînturilor ajută la înmulțirea plantelor, iar ploaia la producerea fructelor și la întreținerea animalelor²⁰.

Trecînd la facerea omului, zice: «Și nu numai lumea (makrokosmosul) ai creat-o, ci și pe cetățeanul lumii, după chipul Nostru (Dumnezeu) și după asemănare²¹. De aceea l-ai și făcut din suflet nemuritor (ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου) și din trup, care se descompune ușor (καὶ σώματος σαρκώστου); pe cel dintîi din nimic, pe cel de al doilea din cele patru stihii. Sufletului i-ai dat minte ca să judece... iar trupului i-ai dăruit cele cinci simțuri de mișcare îndeminatică...»²². Urmează așezarea lui Adam în rai, păcătuirea și promiterea unui Mîntuitor. Pomenește pe Cain, Abel, Sit, Enos, Enoh²³ și arată apoi pe Dumnezeu ca pedepsitor pentru dreptate, și chiar răzbunător. Amintind de potop, spune că Noe a luat în corabia sa opt suflete (trei feciori și trei nurori, și el cu soția sa)²⁴. Vorbește în continuare despre Sodoma și Lot, și trece la fapte de îndurare a lui Dumnezeu: Avraam, Melhisedec, Iov, Isac, Iacov cu cei 12 fii ai săi, puterea lui Iosif din Egipt și ducerea acolo a celor 75 de suflete. Istoriseste despre cele zece plăgi, despre pedepsirea evreilor pentru idolatrie, mîndrie și credința unora deșartă că lumea s-a făcut prin ea însăși. După ce

16. Isaia VI, 2-3; Daniil VII, 10; Colos. I, 16.

17. Isaia XL, 22; Geneză I, 16; Iov XXVI, 7-14; Ps. CIII, 2, 19, 20-23.

18. Ps. CIII, 11, 26-27.

19. Ps. CIII, 10.

20. Ps. CIII, v. 13-17; Iov XXVIII, v. 25-26.

21. Gen. I, 26.

22. Scrierile Părinților Apostolici, *op. cit.*, p. 238.

23. Gen. V, 24; Evrei XI, 5.

24. I Petru III, 20.

amintește de Moise cu tablele Legii²⁵, de Aaron, Iosua și nimicirea canaanenilor, încheie cu doxologia : «Pentru toate, Ție se cuvine slava, Stăpîne Ațoțiiitorule...», și numără din nou cetele îngerști toate și care I se închină.

După trisaghionul biblic («Sfînt»), începe *rugăciunea euharistică hristologică*, prin : «Căci, cu adevărat Sfînt și prea Sfînt ești... Și Unul Născut Fiul Tău... care în toate slujesc Ție..., atît la creațiunea felurită, cît și la pronia cuvenită fiecărei făpturi...»²⁶. Fiul a venit și a lucrat în lume după hotărîrea lui Dumnezeu, și rugăciunea ne arată pe Iisus Fiul și lucrarea Sa de mîntuire a lumii, prin următoarele antiteze, cu temă teologică și scop de dogmatizare de o frumusețe rară. A binevoit :

«El, creatorul oamenilor, a Se face om ;

El, legiuitorul, să fie sub lege ;

El, arhiereul, a se face jertfă ;

El, păstorul, a se face oaie.

Și s-a zămislit în pîntecele Fecioarei, Cel ce dă formă tuturor celor
[născuți.

S-a făcut trup, Cel fără trup.

Cel născut înainte de timp s-a născut în timp...;

...Împărtășindu-se din mîncare, băutură și somn.

El, care hrănește pe toți care au trebuință de hrană,

El, judecătorul, și osîndit,

El, Mîntuitorul, a fost răstignit pe cruce ; Cel ce nu poate fi supus
[patimii,

Și a murit Cel ce este nemuritor din fire,

Și s-a îngropat Cel ce dă viață... Și a înviat din morți a treia zi... și s-a
[înălțat la ceruri...»²⁷.

Anafora din Constituțiile Apostolice are o dublă anamneză. Urmează prima anamneză : «Aducîndu-ne deci aminte de cele ce a pătimit pentru noi..., căci în noaptea în care a fost trădat (ἡ γὰρ νικτὶ παρεδίδοτο), luînd pîinea cu slintele și nevinovatele Sale mîini și căutînd spre Tine..., a dat ucenicilor Săi, zicînd : «...Luați, ...mîncați...»²⁸.

După cuvintele rostite de Mîntuitorul la Cină urmează a doua anamneză : «Aceasta să faceți întru pomenirea Mea... Aducîndu-ne deci aminte de Patima Sa, de moarte și de Învierea din morți și de suirea la ceruri și de a doua sa venire...»²⁹. Apoi, trece la *epicleză* : «...Și Te rugăm să privești cu bunăvoință spre darurile acestea... și să le primești cu bună plăcere... și să trimiți peste jertfa aceasta Duhul Tău cel Sfînt... ca să facă pîinea aceasta Trup al Hristosului Tău, și paharul acesta Singe al Hristosului Tău»³⁰.

25. Exod XX, 1-17.

26. Serierile Părinților Apost., *op. cit.*, p. 241.

27. *Ibidem*, pp. 242-243.

28. *Ibidem*, p. 243.

29. *Ibidem*.

30. *Ibidem*, p. 244.

Rugăciunea de mijlocire începe așa: «Ca cei ce se împărtășesc din El să fie întăriți în pietate...»³¹. Apoi cere mijlocire pentru «Biserica de la margini pînă la margini», pentru toată episcopia, cler, dregătorii, oaste. Amintește toți sfinții «care din veacuri bine Ți-au plăcut», pentru patriarhi, prooroci, drepti, Apostoli, martiri, mărturisitori». Urmează cea mai completă listă a clerului superior și inferior: episcopi, preoți, diaconi, ipodiaconi, citeți, psalți. Mijlocește în continuare pentru fecioare, văduve, căsătorii, copii, bolnavi, călători, robiți, eretici, penitenți, catehumeni, exorciști, buna stare a aerului, îmbelsugarea roadelor pămîntului, pentru cei absenți, și încheie astfel anafora: «Că Ție se cuvine toată slava, adorarea și mulțumirea, cîntea și închinăciunea, Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor neîntrerupți și nesfîrșiți. Și tot poporul să zică: Amin!».

Cosmogonia din rugăciunea euharistică teologică a anaforei clementine se bazează pe de o parte pe Vechiul Testament, cu Geneza, Psalmi etc., iar pe de altă parte, ea înfățișează enciclopedic, simplu și școlărește toată știința vremii.

Filozofia grecească veche, cu elementele ei cosmice, apare limpede în această rugăciune. Așa, am subliniat cele patru elemente cosmice: apa, după Thales din Milet³²; aerul, după Anaximene și Diogene din Apollonia³³; focul lui Anaximandru și Heraclit³⁴ și pămîntul, cu celelalte trei elemente, după Empedocles³⁵. Nu lipsește nici numărul — elementul cosmic la Pitagora³⁶, căci, zice rugăciunea: «Mai presus de orice număr»³⁷. În ce privește stelele, despre care zice că sînt așezate pe cer în cor de laudă, rugăciunea euharistică teologică pare că împărtășește doctrina lui Plato și Aristotel, care spun că stelele sînt ființe³⁸.

Anafora aceasta ne spune că se amestecă vinul cu apa în Sfîntul Potir, ne vorbește despre catehumeni, penitenți și exorciști, și ne arată cea mai completă listă a ierarhiei inferioare. Pe lîngă faptul că ea ne prezintă un model de unitate și are caracter de cuvîntare publică, ea cuprinde în doctrină și în exprimare, elemente vechi ale Liturghiei apostolice, cum vom vedea.

Structura generală a anaforelor bizantine în comparație cu cea din Constituțiile Apostolice. Anaforele din Liturghiile bizantine a Sfîntului Vasile cel Mare și cea a Sfîntului Ioan Gură de Aur au aceeași structură și respectă același plan ca și anafora din Liturghia clementină. În anaforele bizantine, rugăciunea euharistică teologică este mai scurtă, iar în special la Sfîntul Ioan e scurtă de tot. Ele încep prin a ne prezenta pe Dumnezeu Tatăl prin aceleași atribute negative cunoscute. Cea a Sfîn-

31. *Ibidem*, pp. 244-245.

32. Vezi N. Terchilă, *op. cit.*, p. 11.

33. *Idem*, p. 12.

34. *Idem*, pp. 11, 18, 19.

35. *Idem*, p. 20.

36. *Idem*, pp. 13-14.

37. Scrierile Părinților Apostolici, *op. cit.*, p. 236.

38. N. Terchilă, *op. cit.*, pp. 42, 57.

tului Vasile, cu scop vădit de dogmatizare, folosește și atribute pozitive pentru Dumnezeu Fiul și Duhul Sfânt. Așa, zice că Fiul este: înțelepciunea mai înainte de veci, Cuvânt viu, viață, sfințire, putere, lumina cea adevărată. Iar Duhul Sfânt este: duhul adevărului, duhul înfierii, arvuna moștenirii celei ce va să fie, începutul bunățăților celor veșnice, puterea cea făcătoare de viață, izvorul sfințeniei.

Sfântul Vasile cel Mare, ca unul ce a trăit smerenia mînăstirească, aduce acest duh de pocăință și smerenie și în această rugăciune: «Ție a-Ți aduce această slujbă duhovnicească a noastră, cu inimă înfrîntă și cu suflet smerit... (Ps. L, v. 18). Și cine este în stare să grăiască puterile Tale, să facă auzite toate laudele Tale, sau să spună toate minunile Tale, în toată vremea?»³⁹.

Rugăciunea euharistică teologică, la Sfântul Vasile întrece în lungime pe cea a Sfântului Ioan, numai prin folosirea mai multor atribute și prin prezentarea smereniei duhovnicești.

Anaforele bizantine vorbesc în general și pe scurt aci despre facerea lumii. Cea a Sfântului Vasile, mai apropiată de cea din Constituțiile Apostolice, respectă în general același plan și amintește întii lumea nevăzută — cerul (οὐρανός) — și apoi pămîntul — (γῆ), —, dar într-o singură frază: «Stăpîne al tuturor, Doamne al cerului și al pămîntului și a toată făptura cea văzută și cea nevăzută...»⁴⁰. Iar Sfântul Ioan amintește sumar și în special, facerea omului și iertarea păcatului strămoșesc: «Tu din neînițată la ființă ne-ai adus pe noi; și căzînd noi, iarăși ne-ai ridicat și nu Te-ai depărtat, toate făcîndu-le, pînă ce ne-ai suit la cer, și ne-ai dăruit împărăția Ta ce va să fie»⁴¹.

Anafora Sfântului Vasile cel Mare dezvoltă pe larg — după textul biblic — facerea omului, păcatul strămoșesc, darea Legii prin prooroci și toată purtarea de grijă a lui Dumnezeu, pînă la plinirea vremii și venirea Mîntuitorului, în rugăciunea euharistică, care este foarte lungă.

Cetele îngerești sînt enumerate și în anaforele bizantine, înainte de «Sfînt». La Sfântul Vasile, sînt numite toate ca în Constituțiile Apostolice, iar la Sfântul Ioan numai unele⁴².

Trisaghionul biblic în anaforele bizantine este simplificat față de cel din Constituțiile Apostolice. Acolo, el reproduce v. 3 din cap. VI de la Isaia, și sfîrșitul vers. 25, cap. I, de la Romani. Aici, în anaforele bizantine, el se întregește cu reproducerea cuvintelor de întîmpinare a lui Iisus la intrarea Sa în Ierusalim: «Osana, bine este cuvîntat...»⁴³.

Aceste cuvinte fac o trecere logică de la rugăciunea euharistică teologică la rugăciunea euharistică hristologică, unde se arată venirea și lucrarea Mîntuitorului în lume.

39. *Liturghier*, București, 1956, p. 213.

40. *Idem*, p. 213.

41. *Ibidem*, p. 144.

42. «Deși stau înaintea Ta mii de arhangheli și zeci de mii de îngeri, heruvimii... și serafimii...».

43. Mt. XXI, 9; Mc. XI, 9-10; Lc. XIX, 38; Ioan XII, 13; Apoc. IV, 8.

Anafora Sfântului Ioan exprimă venirea și activitatea lui Hristos în lume foarte general și pe scurt: «Acesta venind și toată rînduiala cea pentru noi plinind...»⁴⁴.

Anafora Sfântului Vasile are două anamneze, ca și cea clementină, cum am mai amintit⁴⁵. Anamneza este asemănătoare în toate cele trei Liturghii.

Epiclesa, în general, este aceeași, cuprinzînd, prin cuvinte identice, cererea către Dumnezeu Tatăl ca să trimită pe Duhul Sfînt pentru Daruri.

Există o singură anaforă liturgică, cea din Evhologhionul lui Serapion de Thmuis (sec. IV), unde, în epiclesă se cere lui Dumnezeu Tatăl să trimită pe Fiul (Logosul) ca să prefacă Sfintele Daruri⁴⁶.

Anafora Sfântului Vasile, în partea introductivă a epiclesei, aduce din nou spovedania, smerenia și scuza: «Pentru aceasta... și noi păcătoșii și nevrednicii robii Tăi, care ne-am învrednicit a sluji... nu pentru dreptățile noastre, că n-am făcut ceva bun pe pămînt, ci pentru mila Ta... îndrăz-nind ne apropiem... Ție ne rugăm și... cerem...»⁴⁷.

Anaforele bizantine de azi au înainte de epiclesă troparul ceasului III și stihuri din Psalmul L, introduse din pietate prin veacul XI și generalizate în veacurile XV-XVI⁴⁸.

Rugăciunea de mijlocire este foarte scurtă în anafora Sfântului Ioan și foarte lungă la Sfîntul Vasile, unde «constituie unul din cele mai frumoase și pătrunzătoare texte evhologice de inspirație creștină, atît prin profunzimea, căldura și lărgimea orizontului ei, cît și prin naturalețea, simplitatea, farmecul literar și caracterul ei arhaic»⁴⁹. Ea începe cu pomenirea morților și înșiră întii pe membrii Bisericii triumfătoare: sfinții, strămoșii, Părinții, patriarhii, proorocii etc. Această rugăciune «reprezintă astfel cea mai cuprinzătoare și sublimă formă de exprimare a solidarității și a comuniunii spirituale care ne unește pe toți, vii și morți, oameni, sfinți și îngeri în un singur și imens corp sau univers creștin: acela al Bisericii lui Hristos din toate timpurile și din toate locurile. De aceea, această rugăciune a și fost numită pe drept cuvînt rugăciunea eclesiologică prin excelență a Liturghiei»⁵⁰. Din cauza caracterului său general, pomenirile nu se fac nominal, afară de Sfînta Fecioară, Sfîntul Prooroc Ioan, sfinții zilei și ierarhul locului. Sfîntul Vasile folosește cuvîntul «μετά» = cu, la pomenirea sfinților, ceea ce arată că noi nu mijlocim aci pentru ei, ci îi rugăm ca ei, cu rugăciunile lor, să mijlocească pentru noi. La celelalte categorii de morți și vii, pentru care noi putem mijloci, folosește cuvîntul «ὀπίερ» = pentru. Rugăciunile de mijlocire din

44. *Liturghier*, București, 1956, p. 145.

45. Prima: «...Și ne-a lăsat nouă aduceri aminle de Patima Sa cea mîntuitoare, acestea pe care le-am pus înainte, după poruncile Lui», în *Liturghier*, București, 1956, p. 217.

46. I. M. Hanssens, *op. cit.*, p. 462.

47. *Liturghier*, București, 1956, p. 220.

48. Pr. prof. P. Vintilescu, *Lit. biz.*, p. 93.

49. Pr. E. Braniște, *Curs manuscris citat*, p. 161.

50. Idem, p. 161.

anafora Liturghiei clementine și cea bizantină a Sfântului Ioan folosesc cuvântul «ὕπερ» pentru toate categoriile pomenite. În anaforele bizantine, pomenirea Sfintei Fecioare și a ierarhului locului se face cu voce tare de către preot, iar poporul răspunde: «πάντων καὶ πασῶν».

Asemănări între cele trei anafore. Vorbind despre asemănări în general, putem spune următoarele: toate trei au aceeași temă euharistică. Euharistia este mai bine scoasă în evidență în anafora Sfântului Ioan, care singur mulțumește și pentru Liturghie⁵¹. Toate sînt adresate lui Dumnezeu Tatăl, dar cu un pronunțat caracter trinitar⁵², căci pomenesc și arată și lucrarea celorlalte două persoane ale Sfintei Treimi: Fiul și Sfîntul Duh. Scopul anaforelor este același: prefacerea Sfintelor Daruri și mijlocirea prin ele, pentru vii și morți.

Se observă la toate o preocupare dogmatică, catehetică, apologetică, de apărare a adevăratei învățături împotriva ereziilor antitrinitare, ariene, pnevmatomahe și referitoare la Sfînta Fecioară ca Θεοτόκος. Apărarea dumnezeirii Sfîntului Duh și a Sfintei Fecioare ca Născătoare de Dumnezeu se face mai ales în Liturghiile bizantine. Numai ele au ecfonisul rostit de preot cu voce tare: «Mai ales pe Prea Sfînta... de Dumnezeu Născătoare...». Sfîntul Vasile cel Mare o pomeneste ca Născătoare de Dumnezeu și în rugăciunea euharistică hristologică⁵³. Anafora Liturghiei clementine deși amintește pe Sfîntul Duh în mai multe locuri, ca în: cuvîntarea de la dialogul prefeței, epiclesă și ecfonisul final, totuși nu arată o preocupare deosebită pentru popularizarea și apărarea dumnezeirii Sfîntului Duh și prezentarea Sfintei Fecioare ca Născătoare de Dumnezeu, ceea ce dovedește că este mai veche decît secolele IV și V.

Conținutul dogmatic al anaforelor e identic, toate putînd fi considerate ca o adevărată mărturisire de credință. Preocuparea dogmatică este mai pronunțată în anafora clementină, unde am văzut, de pildă, frumoasele antizeze din rugăciunea euharistică hristologică și în cea a Sfîntului Vasile, cu numeroasele atribute pentru Dumnezeu Tatăl.

Intenția doctrinară în anafora clementină se vede și din faptul că se accentuează în tot cuprinsul ei identitatea Dumnezeului Testamentului Vechi, cu cel al Testamentului Nou, și aceasta ca o protestare evhologică contra ereziei lui Marcion. Toate trei anaforele sînt hristologice, arătîndu-ne puterea de mîntuire a lumii numai prin Hristos. Iar viața Mîntuitorului, de la Intruparea pînă la Înălțarea la cer, ne este arătată în toate trei, folosind chiar aceleași expresii, dar mai pe larg la cea clementină și a Sfîntului Vasile, și mai pe scurt la Sfîntul Ioan.

Planul și împărțirea cuprinsului celor trei anafore este același. Toate încep cu binecuvîntarea și dialogul dintre preot și popor ca părți introductive ale anaforei. Marea rugăciune euharistică este împărțită în teo-

51. «Pentru toate acestea mulțumim Ție și Unuia Născut Fiul Tău și Duhului Tău celui Sfînt... Mulțumim Ție și pentru Liturghia aceasta...», în *Liturghierul* citat, p. 144.

52. Același loc.

53. «Cel ce este în sinurile Tale, Dumnezeu și Tatăl, să se nască din femeie, din Sfînta Născătoare de Dumnezeu...» (*Liturghierul* citat, p. 216).

logică și hristologică. Au cuvintele instituirii Sfintei Jertfe, anamneza, epiclesa, rugăciunea de mijlocire și ecfonismul de încheiere.

Încep cu facerea universului, apoi a omului, și povestesc istoria neamului omenesc și dovezile Proniei dumnezeiești. Au introdus «Imnul Sfânt». Toate arată viața Mântuitorului, de la Naștere pînă la suirea Sa la ceruri. Cuprind iar toate porunca de la Cina cea de Taină, aducerea aminte de ea și cuvintele instituirii. Au epiclesă, diptice și mijlocesc pentru vii și morți, pomenind aceleași categorii dintre sfinți, sau dintre vii, ca de exemplu: sfinții, patriarhii, Apostolii etc. Toate prezintă o continuitate perfectă dogmatică, de la început pînă la sfîrșit. Ecfonisele și imnele, mai ales în Liturgiile bizantine, rostite tare de preot și cîntate de popor, nu întrerup și nu schimbă legătura dogmatică și gramaticală. În toate trei anaforele, elementele părților componente sînt coordonate în jurul epiclesei. De asemenea, toate își bazează cuprinsul doctrinar și forma de exprimare, în primul rînd pe Sfînta Scriptură. Asemănările devin și mai evidente dacă analizăm pe rînd diferitele părți ale anaforelor :

1. Toate încep cu binecuvîntarea de la Sfîntul Apostol Pavel, II Cor. XIII, 13.

2. Dialogul din prefață este același ca plan și ca formă de exprimare, afară de cuvîntul τὸν νοῦν (Constituțiile Apostolice) în loc de τὰς καρδίας (Liturgia bizantină).

3. Marea rugăciune euharistică urmează același plan și cuprins, cum am văzut în toate trei, și chiar începe cu aceleași cuvinte : «Ἄξιον καὶ δίκαιον» = vrednic și drept. În toate găsim teologia negativă exprimată cu aceleași cuvinte : neschimbat (același fiind fără început), necuprins etc., sau atribute pozitive ca : veșnic, înțelept, puternic etc. Istorisind face-re-a lumii, a omului, așezarea în rai, căderea în păcat, pedepsirea și făgă-duința unui Mîntuitor, se folosesc de expresii asemănătoare, luate din locurile scripturistice respective⁵⁴. Toate trei amintesc cetele îngerști la același loc.

4. Partea primă din imnul serafimic este aceeași în toate trei : «Sfînt, Sfînt, Sfînt...».

5. Rugăciunea euharistică hristologică, în afară că are aceeași temă în anaforele noastre, folosește și un limbaj comun. De exemplu : «Căci cu adevărat sfînt și prea sfînt... și Unul Născut Fiul Tău. Toată rînduiala plinind... în noaptea în care a fost trădat (ἦτινι παρεδίδοτο)⁵⁵... luînd piinea cu sfințele și prea curatele (nevinovatele) Sale mîini... frîngînd a dat ucenicilor Săi, zicînd : «Luați, mîncăți...».

6. Urmează cuvintele Mîntuitorului la Cina cea de Taină, care sînt aceleași în toate trei : «Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, τὸ περὶ ὑμῶν κλόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν».

Asemenea și paharul... zicînd : «Beți dintru...».

54. Gen. I, 11, 12, 16, 24, 25 ; Iov XXVI, 7 ; Ps. CIII ; Gen. II, 8, 15-17 ; III, 6, 17-19 ; VI, 1-24.

55. I Cor. XI, 23.

În ceea ce privește ultimele cuvinte din rugăciunea euharistică hristologică: «îringînd, binecuvîntînd, sfințind, arătînd-o Ție» etc., care formează introducerea spre cuvintele Mîntuitorului, observăm că nici una dintre anaforele noastre nu folosesc citatul literalmente după Matei, Marcu, Luca sau Pavel. S-ar putea spune că cea din Constituțiile Apostolice urmează mai credincios textul după Marcu și Matei.

7. Anamneza folosește aceleași cuvinte în anafora clementină și în cea a Sfîntului Vasile cel Mare, ambele reproducînd porunca Mîntuitorului, de la Cina cea de Taină: «τοῦτο ποιεῖτε εἰς ἐμὴν ἀνάμνησιν»⁵⁶. Iar apoi toate trei continuă: «Aducîndu-ne aminte (μνησθέντες), de patima (cruce), de groapă (moarte, înmormîntare), de Inviere, de suirea la ceruri și a doua venire...».

8. În ce privește epiclesa, toate au forma aceasta de invocare adresată lui Dumnezeu Tatăl, pentru trimiterea Sfîntului Duh asupra Sfîntelor Daruri: «Te rugăm... ca să vină (să trimiți) Duhul Tu cel Sfînt... ca să faci pîinea aceasta Trup al Hristosului Tău și paharul (iar ce este în paharul) acesta Sînge al Hristosului Tău».

9. Rugăciunea de mijlocire începe la toate cu aceeași expresie: «Ca să fie celor ce se vor împărtăși, spre iertarea păcatelor, spre viața veșnică». Această rugăciune, în anafora clementină și în cea a Sfîntului Vasile cel Mare, se aseamănă și prin extensiune și prin categoriile de credincioși pentru care se mijlocește, precum și prin expresii comune. De exemplu: «Încă Te rugăm, Doamne, pentru Sfînta Ta Biserică, de la o margine la cealaltă margine a lumii, pe care ai cîștigat-o cu Singele Hristosului Tău», apoi pomenesc cîrmuirea, dregătoria, oastea, preoția, poporul și alte categorii, continuînd să mijlocească pentru văduve, cei din călătorie, eretici, pace, pentru cei ce ne urăsc și pentru cei ce ne iubesc pe noi. Toate cele trei anafore prevăd amestecarea apei cu vinul la Sfînta Euharistie.

În ce privește stilul, putem spune că în toate, el este scripturistic, îndeosebi cel epistolar al Sfîntului Apostol Pavel. Așa avem largă folosire a propozițiilor relative legate prin «Care». De exemplu: «Care ai așezat cerul; Care ai întărit țaria...; Care ai scos lumina...; Care ai scos apa...»⁵⁷. Sau: «Care este chipul bunătății Tale...; Care întru sine Te arată...; Care s-a arătat Sfîntul Duh...; Care toată făptura cea cuvîntătoare...; Care pentru voi se îringe...; Care pentru voi se varsă...»⁵⁸.

O altă caracteristică de stil e folosirea repetată a propozițiilor legate prin «ca să» (ut). De exemplu: «Ca să izbăvească de patimă, Ca să scape de moarte..., Ca să rupă lanțurile diavolului..., Ca să libereze pe oameni...»⁵⁹. Sau: «Ca să le binecuvînteze..., Ca să le sfințească..., Ca să le arate...»⁶⁰, «Ca să fie celor ce se vor împărtăși din ele...»⁶¹.

56. Luca XXII, 19; I Cor. XI, 24.

57. Din rug. euh. teol. a Const. Apost.

58. Din aceeași rugăciune a Sf. Vasile cel Mare.

59. Din rugăciunea euh. hrist. a Const. Apost.

60. Din epiclesa anaferei Sf. Vasile cel Mare.

61. Din rugăciunea de mijlocire a anaferei Sf. Ioan Gură de Aur.

Folosirea propozițiilor legate prin «care» și «ca să» este urmă de stil vechi teologic și paulinism⁶².

Toate trei anaforele păstrează vechea formă a Liturghiei primitive: «Că ne-ai învrednicit a sta înaintea Ta și a sluji Ție»⁶³.

Deosebiri între cele trei anafore. Ele se referă în general la extensivitatea formulării diferitelor idei din cuprinsul anaforelor. Așa, în ce privește lungimea textului, putem fixa următoarea ordine descrescând: 1. anafora clementină; 2. cea a Sfântului Vasile cel Mare; 3. cea a Sfântului Ioan Gură de Aur. Apoi, cele trei anafore se deosebesc prin forma de exprimare a mulțumirii, cum am văzut.

Anafora clementină își păstrează caracterul de cuvântare publică și unitatea, fiind întreruptă numai la «Sfânt», unde intervine și poporul. Poporul nu mai rostește nimic pînă la «Amin»-ul final. Anaforele bizantine prezintă multe întreruperi, prin efonisele și imnele rostite cu voce tare de către preot ori cîntate de cor, în forma lor de azi. În special, putem aminti următoarele: În binecuvîntarea premergătoare dialogului anaforei, ordinea persoanelor divine e schimbată în Liturghia clementină. Această anafora repetă de mai multe ori atributul de «Atotțiitor» pentru Dumnezeu Tatăl, ori de cîte ori arată lucrarea lui Dumnezeu Tatăl la facerea makro- și mikrocosmosului, sau unde vorbește despre Pronia și puterea Lui de mîntuire.

În dialogul amintit, Liturghia din Constituțiile Apostolice are: «Sus să avem mîntea», iar cele bizantine: «Înimile». Rugăciunea euharistică teologică din anafora clementină întregește și lungește mult istorisirea biblică despre facerea lumii, a omului, și purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de neamul omenesc, prin folosirea școlărească, simplă, a științei vremii. Cele bizantine rămîn la expunerea biblică și sînt mai concise. Innul serafimic, în anafora clementină, e cel mai scurt, alcătuit numai pe temeiul Vechiului Testament. În cele bizantine, el se întregește și cu Noul Testament. (Intrarea lui Iisus în Ierusalim).

Anafora clementină și cea a Sfântului Vasile cel Mare au două anamneze. Cea a Sfântului Ioan Gură de Aur are numai una și mai scurtă. Anafora din Constituțiile Apostolice și a Sfântului Vasile vorbesc despre coborîrea lui Iisus la iad, cea a Sfântului Ioan, nu. Anaforele bizantine accentuează predarea de bună voie a lui Iisus în noaptea vînzării⁶⁴. Numai anafora Sfântului Ioan prezintă lui Dumnezeu mulțumire și pentru Liturghia pe care El o primește din partea preoților. Anafora clementină arată că Iisus a mîncat, a băut și a dormit, pentru ca autorul să dovedească omenirea reală a Lui contra dochetilor⁶⁵.

62. De ex. doxologia din Epistola către Efeseni și în Ep. către Romani.

63. Din epiclesa anaforei clementine la Const. Apost., *op. cit.*, p. 244. Cf. D. P. Cagin, *op. cit.*, p. 124. În Liturghiile bizantine, această frază o găsim în rugăciunea din timpul Heruvicului.

64. «În noaptea întru care a fost vîndut și mai virtos însuși pe Sine s-a dat» (Rug. euh. hrist. Sf. Ioan).

65. «...Împărtășindu-se din mîncare, băutură și somn, El, care hrănește pe toți...» (Const. Apost., *op. cit.*, p. 242).

Rugăciunea de mijlocire din această anafora ne prezintă cea mai completă listă a ierarhiei inferioare și mijlocește — ca și cea a Sfântului Vasile —, și pentru exorciști. Anafora din Constituțiile Apostolice, vorbind despre lucrarea Fiului alături de Tatăl la facerea lumii (în rugăciunea euharistică hristologică), zice: «...Care în toate slujind Ție, Dumnezeu și Părintele Său...»⁶⁶. Expresia aceasta: «Slujind Ție» păstrează vechiul stil mesianic al Mântuitorului, de «servitor (ὁ παῖς) al Tatălui»⁶⁷. Cele bizantine îl înlocuiesc cu «ὁ μονογενής υἱός = Fiul Unul Născut».

Anafora clementină, în rugăciunea sa euharistică hristologică, vorbind în stilul Sfântului Apostol Pavel, despre planul de mântuire a lumii, arată că mântuirea a fost hotărâtă după planul etern divin, ca să se facă prin Intruparea Fiului: «A binevoit ca după hotărîrea Ta, El, creatorul oamenilor, a se face om»⁶⁸. Aceeași anafora, ca toate anaforele vechi, de rit antiohian, începe dipticele cu viii și apoi urmează morții; invers ca la cele bizantine. În tot cuprinsul ei se folosește de repetate ori cazul vocativ.

Concluzii. Asemănările dintre anaforele bizantine ale Sfântului Vasile cel Mare și a Sfântului Ioan Gură de Aur, și anafora din Constituțiile Apostolice sînt numeroase și evidente, atît în ce privește planul general, adevărurile dogmatice exprimate, cit și forma de exprimare, întrebunțînd de mai multe ori chiar un limbaj comun.

Deosebiri nu sînt prea numeroase și esențiale.

Anafora clementină reprezintă o Liturghie din cele mai vechi timpuri. Pe pe o parte, prin adevărurile dogmatice formulate în ea, ca: pogorîrea lui Iisus la iad, hotărîrea mîntuirii lumii după planul etern divin, prin Intruparea Fiului, pomenirea harismelor și a exorciștilor, asocierea întregii Biserici în rugăciunea de mijlocire, influența vechii filozofii grecești și a științei simple a vremii, — iar pe de altă parte prin expresiile vechi, toate alcătuiind urme ale Liturghiei primitive, anafora clementină își urcă originea la timpul apostolic și la Liturghia primitivă. Și, o dată cu ea, prin comparație, și Liturghiile noastre bizantine. Toate păstrează legătura cu Liturghia veche și universală, uniformă a Bisericii din epoca apostolică. Căci zice Fericitul Augustin că ceea ce Biserica de pretutindenî ține, chiar dacă nu prin scris, ci prin tradiție, trebuie să-i dăm autoritate apostolică⁶⁹.

O Liturghie este considerată apostolică dacă reunește mai multe caractere comune cu alte Liturghii vechi și dacă prezintă în mod cronologic elemente mai vechi.

Avînd Liturghiile noastre un plan și un cuprins comun, putem trage concluzia că la origine, ele pot avea un singur autor, chiar dintre Sfinții Apostoli, iar diferențierile apar o dată cu transcrierea de la un timp la

66. Const. Apost., *op. cit.*, p. 241.

67. Cf. D. P. Cagin, *op. cit.*, pp. 129, 133.

68. Const. Apost., *op. cit.*, p. 242; Rom. I, 4; VIII, 28-29; Efes. I, 5; I Cor. II, 7; Evrei IV, 7-8; cf. D. P. Cagin, *op. cit.*, pp. 158-160.

69. Cf. D. P. Cagin, *op. cit.*, pp. 19-20.

altul și de la un organ autorizat (autor) la altul. În mod natural, s-au mai introdus la fiecare și particularități sau întregiri personale, ori din cele ale tradiției locale. Introducerile de texte sînt făcute cu mult respect față de plan, de cuprins și chiar față de stilul tradițional general al anaforelor liturgice, așa că nu se alterează unitatea, cuprinsul și stilul general. Chiar dacă textul nu poate fi strict cel scripturistic sau apostolic, el totuși reprezintă o tradiție primară. Apostolicitatea nu constă în timp și în text, ci este în tip, în unitate, în evhologie, în hristologie, în doctrină.

Diferențierea mică dintre cele trei anafore studiate o putem compara cu deosebirile dintre cei trei sfinți evangheliști sinoptici, în felul cum ne transmit relatările lor referitoare la viața, faptele și învățăturile Mîntuitorului.

Anaforele reprezintă, în concluzie, un tip comun de anafora apostolică. Nu se poate însă spune același lucru și despre Canonul roman, care în forma lui de azi, conține o mulțime de modificări, cum am amintit la început.

Apostolicitatea și importanța Liturghiilor orientale o exprimă chiar unii dintre papii și teologii apuseni :

Papa Leon XIII, în enciclica sa «*Orientalium dignitas*», din 30 decembrie 1894, zice : «Ținuta riturilor orientale are mai multă importanță decît s-ar putea crede. Augusta antichitate care înobilează aceste diferite rituri este podoaba Bisericii întregi... Ele (Liturghiile) își dovedesc foarte clar originea lor apostolică și în același timp legătura lor intimă cu doctrina creștinismului...»⁷⁰.

De aceea, Papa Pius XI, în enciclica sa «*Rerum orientalium*», din 8 septembrie 1928, cere cu insistență ca școlile catolice să studieze Liturghiile orientale. În congresul de studii al seminariilor și universităților teologice catolice, în ședința sa din 12 iunie 1931, a introdus obligatoriu în toate Facultățile de Teologie catolică un curs auxiliar de Liturgică sistematică-istorică a Liturghiilor orientale⁷¹.

Liturgistul catolic Salaville scrie : «Orientul (liturghiile orientale) n-au cunoscut legea variabilității ca Liturghiile noastre (catolice), care au împins-o pînă la limită⁷². Liturgia Sfîntului Ioan și a Sfîntului Vasile aparțin unor tradiții sfînte și care se urcă pînă la Apostoli»⁷³.

Iar importanța și superioritatea Liturghiilor noastre, în comparație cu cea catolică, același autor o arată sub următoarele șase aspecte⁷⁴ :

1. Liturghiile orientale au fiecare un bogat conținut teologic dogmatic despre Sfînta Treime, întrupare, mîntuire, Sfînta Fecioară, cele șapte Sfînte Taine, Biserică, sinoade, Sfînta Tradiție, îngeri, sfinții Vechiului și Noului Testament, icoane, rugăciunile pentru vii și mai ales pentru morți, care alcătuiesc o adevărată teologie liturgică. Liturgia catolică

70. S. Salaville, *Liturgies orientales...*, Lutetiae Parisiorum, 1932, pp. 7-8.

71. *Ibidem*, pp. 8-9.

72. S. Salaville, *op. cit.*, pp. 29, 57.

73. *Idem*, *ibidem*, p. 7.

74. *Ibidem*, pp. 72-90.

nu are un astfel de bogat și dezvoltat conținut dogmatic. Ea conține nu-mai unele afirmații scurte.

2. Liturghia orientală e mai bogată în învățătură ascetică și în pietate. De aceea, el îndeamnă Biserica Catolică să meargă cu încredere și să se alimenteze din izvoarele pietății, care sînt Liturghiile orientale. În acestea e o legătură foarte strînsă între sentiment și dogmă; între Liturghie, teologie și pietate.

3. Sfînta Scriptură e folosită mai mult și mai sistematic în Liturghiile ortodoxe decît în cele catolice.

4. Liturghiile orientale nu sînt lipsite nici de elemente patristice.

5. Ele (Liturghiile orientale) păstrează în inele lor lirismul poetic necesar transpunerii sufletelor spre Dumnezeu. În cele apusene el lipsește.

Despre autorii și inele noastre creștine, el reproduce următoarele afirmări ale lui Edmond Bouvy, din «Poètes et mélodes»: «Trebuie să salutăm toate aceste imne, să aplaudăm toate aceste glorii, să ascultăm cu transfigurare toate aceste cîntări»⁷⁵.

6. Superioritatea Liturghiilor noastre față de cea catolică stă și în oficierea lor în mai multe limbi, mai mult înțelese decît limba latină veche, care e atît de puțin înțeleasă⁷⁶. De aici rezultă și popularitatea strălucitoare a Liturghiei și imnologiei ortodoxe, căci ele au păstrat «forma cea mai ridicată, fără a înceta de a fi populare»⁷⁷.

Pr. ILIE CIMPEANU

75. *Ibidem*, p. 83.

76. *Ibidem*, pp. 33-35, 42-44, 47-51.

77. *Ibidem*, p. 89.

OBSERVAȚII OMILETICE ASUPRA CUVINTĂRILOR EPISCOPULUI ASTERIE AL AMASIEI

Caracteristici, principii și învățături :

Cincisprezece cuvântări rămase l-au încadrat pe Asterie, episcopul Amasiei din Pont, între marii Părinți predicatori ai Bisericii.

Patru din acestea sînt omilii exegetice :

- Omilia despre bogatul nemilostiv și săracul Lazăr,
- Omilia despre economul nedrept,
- Omilia la parabola fiului risipitor,
- Omilia la pilda despre vameș și fariseu.

Șapte sînt predici :

- Contra lăcomei,
- Impotriva sărbătorii calendelor,
- Despre divorț,
- Despre judecata lui Daniil și curăția Suzanei,
- La orbul din naștere, despre atotputernicia Mîntuitorului,
- Îndemn la pocăință,
- Despre folosul postului.

Alte patru sînt panegirice :

- La Sfinții Apostoli Petru și Pavel,
- La Sf. Mucenic Foca,
- La Sfinții Mucenici,
- La Sfîntul Ștefan.

Între omilii se distinge Omilia mare (la Evanghelia despre economul nedrept), Omilia mică (la Duminica fiului risipitor) și omilia de gen hrisostomic (despre bogtaul nemilostiv și săracul Lazăr).

O a 16-a operă: «Ecfasă la mucenicia prăa slăvitei Eufimii» este considerată nu ca o predică rostită de la amvon, ci mai degrabă ca un exercițiu retoric, compus pe cînd era tînăr și ținut într-o sală publică de conferințe. Deși, datorită acestui fapt, ea nu va intra în studiul nostru

din punct de vedere omiletic, totuși menționarea ei are o foarte mare însemnătate pentru cunoașterea prestigiului de care Asterie se bucura, ca vechi și autoritar Părinte bisericesc, înaintea episcopilor adunați la cel de al VII-lea sinod ecumenic. Acolo, în disputa cu iconoclasmul, se citește această ecfrașă, care înfățișează icoana martiriului Sfintei Eufimia, și se citește de asemenea un fragment din omilia lui Asterie, «Despre bogat și Lazăr»¹.

Pe temeiul unor locuri din opera sa și al datelor pe care ni le oferă Fotie, patriarhul Constantinopolului, în Μυριοβιβλον și τὰ Ἀμφιλόχεια ἢ λόγων ἱερῶν καὶ ζητημάτων ἱερολογίαι, s-a putut reconstitui, în parte, viața episcopului Asterie, arătându-se că acesta s-a născut în prima jumătate a secolului IV, și că a murit după anul 400, dar înainte de Sinodul de la Efes (431)².

«Orator format și instruit în școlile retorice ale secolului IV»³, Asterie ne-a lăsat «omilii și cuvântări, care prin stilul lor, prin bogăția de imagini și comparații, dar mai cu seamă prin pronunțata lor tendință etică, îl alătură de Sf. Ioan Hrisostom»⁴.

Unele cuvântări, pe care Fotie le-a cunoscut, sînt astăzi pierdute. Desigur că vor mai fi existat și altele, dar și din ceea ce ne-a rămas putem trage învățăminte folositoare din punct de vedere omiletic.

Referitor la alegerea materialului :

Din cele 15 predici ale lui Asterie, 8 pornesc de la pericope evanghelice, una de la Vechiul Testament (Istoria Suzanei), 4 sînt cuvântări de laudă a sfinților, iar două sînt cuvântări a căror temă izvorăște din împrejurări legate de viața oamenilor. (Cuvîntul împotriva sărbătorii calendelor și omilia împotriva lăcomiei).

Ecfrașa la Sf. Muceniță Eufimia ne arată că preocupările episcopului Amasiei cuprindeau și domeniul cultului despre care el desigur a rostit predici, azi pierdute.

Cum folosește Asterie Noul Testament? El alege versetele cele mai semnificative din pericopa zilei, și le explică (vezi omilia despre bogat și Lazăr, cuvîntul de laudă la Sf. Ștefan și omilia la Duminica fiului risipitor).

Predica se rostea îndată după citirea Sf. Evangheliei, după cum reiese din omilia lui Asterie despre economul nedrept, unde se spune că «tocmai s-a citit parabola istorisită de Luca»⁵ și din cuvîntul la Duminica vameșului și Fariseului : «Vom căuta să analizăm starea sufletească a celor doi oameni, pentru că chiar acum s-a terminat de citit pericopa

1. Pr. D. Fecioru, în introducere la *Asterie al Amasiei — Omilii și predici*, București, 1946, p. 19.

2. Idem, p. 34.

3. Pr. D. Fecioru, *Asterie al Amasiei — Viața și opera*, București, 1938, p. 4.

4. Idem, p. 3.

5. *Asterie al Amasiei — Omilii și predici*, trad. de Pr. D. Fecioru, București, 1946, p. 57.

Evangheliei ce ne-a vorbit despre ei»⁶. De aceea, Asterie repetă în predică numai acele fragmente din text, numai acele versete care conțin simburile temei predicii sau al învățaturii al cărui scop și l-a propus.

Istoria Suzanei, din Vechiul Testament, în care Asterie face elogiul castității, a fost preferată, după cum singur o mărturisește, lăsându-se la o parte toate celelalte pericope din psalmi, din Apostol și din Evanghelie, citite la slujba din aceeași zi⁷.

De altfel, Vechiul Testament va fi utilizat din plin pentru fundamentarea fiecărei cuvântări, așa cum vom vedea mai departe.

Explicațiile și reflexiile, pe care Asterie le face asupra diverselor texte sau probleme, capătă adesea caracterul unor meditații. De altfel, el își pregătea cu atenție predica, meditând îndelung asupra temei, după cum ne și mărturisește în omilia despre economul nedrept, când zice: «Ceea ce mi-a venit în minte, după lungi meditații, este următorul...»⁸.

Principiul actualizării :

Am văzut că două din cuvântările lui Asterie pleacă de la împrejurări din viața oamenilor de atunci. Cuvântarea împotriva sărbătorii calendelor este rostită îndată după ce unii creștini lipsiseră de la biserică participând la sărbătoarea păgînă a calendelor. În această predică, Asterie combate (la anul 400) și cuvântarea lui Libaniu († 393) «εις τὰς κאלάνδας»⁹. În imagini vii, sînt descrise orgiile ce se petreceau cu prilejul acestei sărbători și paguba pe care acestea o aduceau aproape fiecărei categorii de oameni: copiii, soldaților, consulilor. La finele cuvântării, Asterie amintește despre soarta tragică a cinci consuli care au avut această demnitate între anii 391-399, spre a exemplifica și a dovedi astfel deșertăciunea celor lumești. Viața acestor consuli era atît de actuală și de cunoscută poporului, încît Asterie nici nu-i mai numește, ci le arată doar sfîrșitul tragic pe care l-au avut¹⁰.

Omilia contra lăcomiei o adresează Asterie într-o biserică de țară, la o zi de tîrg, negustorilor și cumpărătorilor¹¹. Nici nu se putea o identitate mai mare între preocupările tîrgoveților și tema acestei predici. Auditoriul ei era astfel interesat în cea mai mare măsură. Iată unul din exemplele istorice, recent în memoria celor care erau de față, pe care Asterie îl aduce pentru a combate prin el păcatul lăcomiei: «Există un fapt pe care timpul nostru ni l-a dat prin experiență. Atunci cînd acel împărat a aruncat repede masca de creștin (...), cîți n-au părăsit Biserica și au alergat la jertfelnicele păgîne?»¹², iar mai departe arată că aceasta

6. Idem, p. 293.

7. Idem, p. 124.

8. Idem, p. 69.

9. Pr. D. Fecioru, *Asterie al Amasiei — Viața și opera*, p. 37.

10. Vezi notele la *Cuvîntarea împotriva sărbătorii calendelor*, în *Asterie al Amasiei — Omilii și predici*, pp. 102-104. Aci Pr. D. Fecioru identifică pe acești consuli cu Flaviu, Rufin, Timasius, generalul Abundantius, Tatian și Eutropiu.

11. Pr. D. Fecioru, *Asterie al Amasiei — Viața și opera*, p. 31, după Migne, P.G., XL, col. 196 A.

12. *Asterie al Amasiei — Omilii și predici*, trad. de Pr. D. Fecioru, p. 84.

s-a făcut pentru puțin argint. Era vorba, desigur, despre apostasierile din vremea lui Iulian Apostatul, recentă rană a Bisericii creștine.

Dar actualizarea apare clar și în celelalte omilii și cuvântări. În omilia despre bogat și Lazăr, pornind de la cuvintele Evangheliei: «Era un om bogat și se îmbrăca în porfiră și în vison» (Luca XVI, 19), biciuiește pe cei care în vremea lui făceau asemenea, ajungând pînă la a țese scene din Noul Testament pe veșmintele lor, nesocotind în același timp pe săraci, «icoanele vii ale lui Dumnezeu»¹³. Apoi biciuiește pe cei care-și aduceau vinuri din Fenicia și arome de lux din India¹⁴.

Referindu-se la libertatea de desfrinare pe care legile romane o acordau bărbaților, în predica la textul «Dacă este îngăduit omului să-și lase femeia pentru orice pricină» (Mat. XIX, 3), Asterie arată că «dacă unii dind atenție legilor romane, socotesc că desfrinarea este fără răspundere, răătăcesc într-o grozavă rătăcire»¹⁵.

În cuvîntul de laudă la sfinții verhovnici Apostoli Petru și Pavel se spune că, la întrebarea Domnului, Petru răspunzînd precis: «Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnezeu, n-a despărțit pe cel nenăscut de cel născut, nu s-a încurcat în chițibușerii de limbaj cu privire la ὁμοιος și ἄνομος nici nu s-a interesat minat de curiozitate, de discuțiile cu privire la deosebiri dintre ființe, nici n-a măsurat Dumnezeirea prin silogisme, cum sînt jocurile lui Arie și falsele argumente ale lui Eunomiu»¹⁶. Omienii și anomienii (Eunomiu, † 395) sînt reprezentanții curenților la ordinea zilei în cea de a două jumătate a secolului IV, următoare ereziei lui Arie. De obiecțiunile pe care le fac eunomienii împotriva cultului sfinților, se amintește și în cuvîntul de laudă la Sfinții Mucenici¹⁷. Tot în acest cuvînt, Asterie combate cultele păgîne, ale căror rămășițe erau încă prezente, și le demască inferioritatea și deșertăciunea.

Fundamentarea biblică :

Nu găsim nici măcar o singură cuvîntare, din cele 15, care să nu se slujească de autoritatea Sfintei Scripturi a Noului și Vechiului Testament, fundamentînd astfel prin citate, aluzii, exemple, pilde sau parafrazări, învățătura care se dădea prin predică, cu texte biblice. Din trimiterile date de Pr. D. Fecioru la textul cuvîntărilor traduse, am totalizat :

a) În cuvîntările la pericope evanghelice, 25 de citate din însuși textul pericopei, cărora le urmează explicarea și interpretarea. Tot în aceste cuvîntări, alte 7 trimiteri la textele pericopelor respective ;

b) 55 de citate din Noul Testament și 41 de citate din Vechiul Testament care vin să sprijine temele tratate ;

c) 77 parafrazări și aluzii la unele texte din Noul Testament și de asemenea 97 trimiteri la Vechiul Testament.

13. Idem, p. 40.

14. Idem, p. 45.

15. Idem, p. 150.

16. Idem, p. 166.

17. Idem, pp. 204 și 214.

Deci, în 15 cuvântări, 297 de trimiteri la textele biblice, cu o utilizare aproape egală a Noului și a Vechiului Testament. Este o cifră de la sine grăitoare. Din Noul Testament se utilizează în special Sfintele Evanghelii, Cartea Faptele Apostolilor și epistolele pauline.

Exemplul cel mai edificator asupra locului pe care îl ocupă Vechiul Testament în predica episcopului Asterie al Amasiei, îl constituie Cuvântul la începutul postului (ref. la Luca VII, 36-50). În această cuvântare se află un număr de nu mai puțin de 12 exemple din Vechiul Testament, 6 pozitive și 6 negative, care arată rezultatele bune la care duc practicarea postului și, respectiv, neajunsurile neglijariei lui și ale îmbuibării. Iată aceste exemple:

Prin post: Elisei a înviat un mort (II Imp. IV, 34-35); Moise a văzut pe Dumnezeu (Exod XIX, 1-25); Daniil a biruit (Daniil I, 6-20); ninivitenii au îndepărtat amenințarea cu moartea (Iona III, 7-10); cei trei tineri robi în Babilon s-au arătat mai frumoși decât toți (Daniil I, 4-19); Samson s-a dovedit mai puternic decât toți (Jud. XIII, 3-4). Exemple negative sînt aduse: beția lui Noe (Facere IX, 21-26), beția lui Ham și a fiilor preotului Ili (I Imp. IV, 1-19), Isav fiul lui Isaac (Facere XXV, 27-34), îmbuibarea poporului ales sub Moisi (Exod. XXII, 1-35), Ionatan fiul lui Saul (I Imp. XIV, 24-45).

De altfel, Asterie presupune că Vechiul Testament este bine cunoscut celor care îl ascultă, după cum reiese și din predica la orbul din naștere, unde zice: «Cunoaștem negreșit pe preotul și bătrînul acela, pe educatorul și dascălul marelui Samuil...» (ref. la I Imp. II, 12)¹⁸.

Este demn de menționat și felul în care se asociază unele texte și idei analizate, cu altele din Sf. Scriptură. Arătînd starea săracului Lazăr, care ar fi dorit să se sature și cu fărîmiturile ce cădeau de la masa bogatului, la a cărui poartă zăcea, Asterie adaugă: «Și cîinii mîncă din fărîmiturile ce cad de la masa stăpînilor» (Mat. XV, 27), iar descriînd primirea săracului în sinul lui Avraam, se aduce textul din Matei XXV, 34: «Veniți binecuvîntați Părintelui de moșteniți împărăția care vă este gătită vouă». Pentru a ajunge la înțelesul creștin al cuvîntului «sărac», Asterie se referă la înțelesul Fericiri I-a (Mat. V, 3).

La parabola economului nedrept, pentru a încredința că oamenii nu sînt stăpînii absoluți ai bunurilor pe care le folosesc în viață, se asociază textele din I Cor. XII, 31, și II Cor. VI, 10. Parabola celor 10 fecioare se adaugă celei a economului nedrept, pentru a arătat că în viața viitoare nu se mai aduce roade, ci că acolo va fi numai bucuria celor aduse în lumea aceasta¹⁹. În omilia la duminica fiului risiptor, alte două pilde sînt puse în paralelă. Fratele cel invidios este asemănat cu lucrătorii viei, care veniți la lucru în ceasul al treilea, și-au arătat nemulțumirea la sfîrșitul muncii, pentru plata pe care au primit-o egală cu cei veniți în ceasul al 11-lea, deși lor li se dăduse ceea ce li se cuvenea.

18. Idem, p. 71.

19. Idem, p. 69.

Întotdeauna, nu el, predicatorul, episcopul Asterie, este cel care apreciază, califică și dă sentința, ci cuvîntul Domnului cuprins în Noul Testament face toate acestea. Cei ce se îmbracă în porfiră și vizon sînt «scotoțiți de Evanghelie» oameni viciați și afemeiați și «se împotrivesc legiurilor lui Pavel»²⁰. În îndemnul la pocăință, cere «să citim în Evangheli și ca dintr-o oglindă să învățăm de acolo ideea de îngrijire și bunătate»²¹.

Hristocentrismul :

Hristos este prezent în aproape toate cuvîntările lui Asterie. El stă în centrul credinței, El este promotorul învățaturii și modelul care se cere imitat.

În omilia despre bogat și Lazăr, cinstea dată lui Avraam, prin aceea că dreptii se odihnesc în sînul lui «se referă la Hristos (...), care cheamă cu glas dulce pe drepti, spunîndu-le: Veniți, binecuvîntații Părintelui Meu...»²². Deci odihna în sînul lui Avraam înseamnă odihna veșnică în Iisus Mîntuitorul.

Iconomul nedrept nesocotește *voia Domnului*.

Purtarea bogaților nebuni, asemenea acestui iconom, «nu e purtarea unui rob ce așteaptă pe Domnul său»²³. Toate, deci, trebuie făcute cu grijă și frică de Ziua Domnului.

Cuvîntul de laudă la Sfinții Mucenici are în centru această idee: «Nu știți că primul mucenic a fost Hristos, primul care a pătimit și a lăsat robilor Săi rivna de mucenicie?»²⁴. Hristos este prototipul martirului creștin.

În cuvîntarea engomiastică la Sfîntul Ștefan, acest mucenic este numit «viteazul slujitor al lui Hristos» și «luptătorul viteaz pietruit pentru Hristos»²⁵, «dascălul nevoițelor pentru Hristos»²⁶, «cel mai brav luptător al lui Hristos»²⁷ și «primul dintre diaconii lui Hristos»²⁸.

Îndemnînd la pocăință, Asterie cere oamenilor să fie imitatorii lui Hristos în iubire: «O, creștini, nume ce exprimă iubirea de oameni, imitați dragostea lui Hristos»²⁹, căci «cum primea Hristos pe cei care răspundeau chemării Sale?»³⁰. Este vorba de blîndețea cu care Domnul primea pe cei care se pocăiau. Tot pentru aceasta se adresează preoților, cerîndu-le să imite «grija pe care o are Mîntuitorul de turma Sa»³¹.

20. Idem, pp. 41 și 42 (Omilia despre bogat și Lazăr).

21. Idem, p. 246.

22. Idem, p. 51.

23. Idem, p. 65.

24. Idem, p. 206.

25. Idem, p. 221.

26. Idem, p. 222.

27. Idem, p. 223.

28. Idem, p. 225.

29. Idem, p. 239 (Îndemn la pocăință).

30. Idem, p. 240.

31. Idem, p. 246.

Conciziunea :

Deși de întindere variabilă, cuvântările episcopului Asterie al Amasiei se disting totuși printr-un spirit concis. Principalul se evidențiază, în timp ce secundarul este de multe ori trecut cu vederea în mod intenționat. Am văzut că Asterie alege din pericopa zilei versetele cele mai semnificative. Uneori însă, el face rezumatul succint al pericopei. Așa, de pildă, în cuvântul de laudă la Sfinții verhovnici Apostoli Petru și Pavel, vrînd să redea cuvîntarea lui Petru rostită înaintea mulțimii care se afla la Ierusalim în ziua pogoririi Duhului Sfînt (Fapte II, 14), Asterie zice: «Petru însă (...) striga: bărbați iudei și toți care locuiți Ierusalimul. Dar ca să nu lungim cuvîntarea noastră, reproducînd toată predica lui Petru, le aducea aminte de cuvintele lui Ioil...»³².

Că episcopul Amasiei urmărea cu tot dinadinsul ca predicile sale să fie cit mai concise, ne-o mărturisește și singur în cuvîntul de laudă la Sfințul Mucenic Foca, zicînd: «Voi lăsa însă la o parte, dacă se pare potrivit acest lucru, cuvîntele de laudă ce le are comune cu ceilalți mucenici, și vă voi povesti vouă, creștini iubitori de mucenici, numai ceea ce este specific Sfințului Foca»³³. Apoi, descrie în special martiriul grădinarului cel sfînt și arată cinstirea de care s-a bucurat acesta pînă în cele mai îndepărtate regiuni.

Bun cunoscător al retoricii, Asterie respecta în predica sa o seamă de principii, avînd în vedere pe cei care-l ascultau, născînd astfel interesul și înțelegerea pentru conținutul predicii și măriind eficacitatea acesteia. Aceste principii sînt:

Principiul psihologic :

Adîncînd cunoașterea concepțiilor care duc la păcat, Asterie arată că neleguirile bogatului «pornesc de la aceeași concepție: de a se împodobi cu haine ce nu-i sînt de nici un folos și de a sluji cu patimă pîn-tecului și gîtlejului»³⁴. Mai departe, adaugă: «Omul (...) se gîndește așa de puțin la cei de același fel cu el, căzuți în nenorociri»³⁵. Lacomii și zgîrciții, «din pricină că gîndul lor este pămîntesc, socotesc că viața constă în a dobîndi cele materiale»³⁶.

Asterie își dădea seama că «dacă o idee greșită și falsă pune stăpînire pe oameni, înmulțește păcatele și micșorează faptele cele bune», după cum însuși zice³⁷. De aceea și atacă în cuvîntările sale astfel de idei, zicînd cu privire la nenorocitul Lazăr: «În fața unui nenorocit atît de evident, nu se pot aduce acele scuze obișnuite și ușor de inventat: nu l-am cunoscut, nu l-am știut, nu l-am văzut pe săracul ce-mi cerea ajutor»³⁸. Dar, «să nu-și închipuie cel care n-are avere (...) că poate

32. Idem, p. 153.

33. Idem, p. 188.

34. Idem, p. 44 (Omilia la bogat și Lazăr).

35. Idem, p. 47.

36. Idem, p. 79 (Omilia contra lăcomiei).

37. Idem, p. 51 (Omilia la bogat și Lazăr).

38. Idem, p. 48.

avea dreptul la lauda virtuții, nici să socotească cineva că îi e de ajuns sărăcia ca să se mîntuie»³⁹.

Că Asterie era un bun psiholog, se vede și din cuvîntul de laudă la Sfîntul Ștefan, cînd, expunînd cuvîntarea țînută de acest mucenic înaintea sinedrului, caută să afle intențiile cu care a rostit-o sfîntul și să analizeze totodată efectul produs de cuvintele sfîntului în sufletul înverșunat al protogonitorilor.

Asterie cunoștea foarte bine sufletul omenesc cu nevoile lui, și cerea fiecărui om, ca oarecînd Socrate: «Cunoaște-te pe tine însuși»⁴⁰. El știa că «omul este o ființă compusă din trup văzut și din suflet rațional și imaterial»⁴¹.

Păcatul era lovit la vremea cea mai potrivită, menajîndu-se totodată auditorii înșiși. Exemplu în această privință este omilia contra lăcomiei. Atunci cînd mințile erau mai înfierbîntate de patima acumulărilor și cîștigului negustoresc, în zi de țîrg, cuvîntarea contra lăcomiei vine să îndrepte cugetele spre cinste: «Mutați-vă dorul vostru din piață în biserică», se adresează el mulțimii⁴². Apoi face o expunere analitică a vieții și concepțiilor celor lacomi și zgîrciți, a celor care au apostasiat pentru infime avantaje materiale, a copiilor care așteaptă și grăbesc moartea părinților lor, pentru a deveni cît mai curînd moștenitori. În toate acestea menajează pe cei de față, căci nu apostrofează și nici nu spune «păcătuiți», ci: «Mi se pare că ați părăsit rîvna virtuții, ați dat uitării zelul pentru suflet și toată grija voastră ați îndreptat-o spre Mamona și spre negoț»⁴³. Este un fel de biciuire indirectă a păcatelor, tot așa după cum în omilia despre bogat și sărmanul Lazăr, adresîndu-se celor care trăiau în lux și desfătări, nesocotind pe săraci, nu le spune: «Sînteți niște viciați și afemeiați», ci spune doar că astfel de oameni «sînt socotiți de Evanghelie» oameni viciați și afemeiați⁴⁴.

Principiul intuitiv :

Este cunoscut rolul intuiției în procesul însușirii de cunoștințe.

Cuvîntările episcopului Asterie al Amasiei se folosesc de tablouri sugestive din viață și de fapte cunoscute tuturor. Cei care își țes veșmintele în imagini, «cînd se arată pe stradă îmbrăcați cu astfel de haine, par celor cu care se întîlnesc, ca niște ziduri pictate»⁴⁵. Din el însuși, omul află că starea firească a sufletului și trupului trebuie să fie virtutea: «Ca să cunoști precis că ești supus sub legi și hotăriri dumnezeiești, cărora trebuie să te conformezi, uită-te întîi la tine însuși și înțelege că trupul tău și sufletul tău este supus poruncilor virtuții»⁴⁶. Este și aici același

39. Idem, p. 51.

40. Idem, p. 253 (Indemn la pocăință).

41. Idem, p. 257 (Cuvînt la începutul postului).

42. Idem, p. 72.

43. Idem, *ibidem*.

44. Idem, p. 41.

45. Idem, p. 42 (Omilia despre bogat și Lazăr).

46. Idem, p. 60 (Omilia despre economul nedrept).

«cunoaște-te pe tine însuși». Apoi face o analiză profundă a simțurilor din punct de vedere moral.

Viața însăși ne este învățător»: «Nu ne strigă oare experiența în fiecare zi prin fapte, arătându-ne mort, înainte de venirea serii, pe cel care la amiază era sănătos?»⁴⁷. Celui care pune la îndoială adevărul că omul este trecător în lume, Asterie îi spune: «Învață-te de la cele ce se întâmplă în viață și instruieste-te de experiență»⁴⁸, căci «omul trece prin viață ca un călător printr-un hotel»⁴⁹.

Faptele și experiența sînt într-adevăr dascăli mai buni decît vorbele. Iată ce ne spune în această privință Asterie: «Pomenirea sfinților (...) instruieste nu numai prin cuvînt pe cei care doresc virtutea și evlavia, dar pune înainte dascăli buni, faptele celor drepti», căci «instrucția prin cuvînt este un dascăl mai neputincios și mai slab decît instrucția prin fapte»⁵⁰. De aceea, în cuvîntările sale, faptele sînt lăsate să vorbească mai întîi, iar concretul, nu abstractul, se reliefează întotdeauna. Iată cum la explicația unui fapt se asociază exemplul concret din viață, cunoscut deja fiecăruia și experimentat de mulți: în cuvîntarea la Sf. Ștefan, Asterie spune că Dumnezeu s-a arătat El însuși lui Ștefan întărindu-l, pentru aceea că «Ștefan a fost pirga mucenicilor, iar cea dintîi faptă de mucenicie trebuia să fie desăvirșită, pentru ca mucenicii, cei ce vor fi zidiți în urmă, să ia un reazim tare de rîvnă și să nu fie imitatorii fricii. Așa se întâmplă și în războaiele obișnuite. Soldatul din primele rînduri este cel care dă tonul luptei; dacă se poartă cu bărbăție și cu vitejie, încurajează pe toți ceilalți soldați și umple de frică pe vrăjmași. Dar dacă este slab, îl apucă îndată plînsul și umple de frică sufletele camarazilor lui și toată oștirea este pusă pe fugă»⁵¹.

Asemenea imagini sugestive din viață se întîlnesc la tot pasul în predica episcopului Asterie. Ele conduc mai ușor la însușirea adevărului enunțat și la practicarea virtuții, servind ca pildă și dovadă. În omilia împotriva divorțului, după ce se face o severă analiză a vieții de familie, se arată că alte pricini în afară de adulter nu pot constitui motiv pentru lăsarea femeii, care e un trup cu bărbatul ei prin căsătorie, căci «dacă am îngădui doctorilor să ne taie fiecare din mădulele noastre, care bolesc, n-ar trece mult timp și ne-am tăia toate mădulele»⁵². Iată un alt exemplu, din cuvîntarea de îndemn la pocăință, prin care Asterie se adresează preoților duhovnici: «Nu tăia deci cu ușurință, tu care ai datoria să oprești pe Domnul de a tăia, nici să nu te ducă la deznădejde faptul că cineva nu aduce roade; dimpotrivă, dă-ți toată osteneala ca să-l îngrijești; sapă-l prin muștrările ce i le faci; încălzește-l prin sfaturile tale, cum e încălzită planta cu gunoii; adapă-l

47. Idem, p. 67 (Omilia despre economul nedrept).

48. Idem, p. 28 (Omilia despre economul nedrept).

49. Idem, p. 59 (Omilia despre economul nedrept).

50. Idem, p. 175 (Cuvînt de laudă la Sf. Mucenic Foca).

51. Idem, pp. 228, 229.

52. Idem, p. 115.

prin revărsarea învățăturilor; împrejmuiește-l ca și cu un gard, prin poruncile care-l feresc de păcate!»⁵³. Vorbele fac deci loc exemplului, faptei, în modul cel mai natural, cum mai găsim și în cuvîntul de îndemn la pocăință: «Ascultă-mă acum tu, care trebuie să te întorci la credință, cum se cuvine să te întristezi din pricina păcatelor tale, și cum să-ți plîngi din inimă greșalele. Dar dacă vrei, uită-te mai bine la femeia păcătoasă, despre care ni s-a citit azi din Evanghelia scrisă de Luca. Imită smerenia și înțelepciunea acelei femei și ia exemplu exact de pocăință»⁵⁴.

Pilda fusese utilizată cu mult succes de către Mîntuitorul, și Asterie observă cu folos acest lucru: «Dumnezeu și Mîntuitorul nostru învață pe oameni nu numai prin porunci dogmatice și prin precepte ca să urască viciul și să iubească virtutea, ci și prin pilde lămurite de învățături precise pentru o viațuire mai bună, urcîndu-ne prin fapte și prin cuvinte la înțelegerea unei vieți adevărate și iubitoare de Dumnezeu»⁵⁵. Asterie cunoștea deci de la Domnul marea valoare intuitivă a exemplelor concrete și căuta să-L imite.

Principiul activizării ascultătorilor:

În predica lui Asterie al Amasiei, ascultătorii nu primesc toate soluțiile, preceptele și concluziile de-a gata. De multe ori ei înșiși sînt puși să aprecieze și să scoată învățături. Credinciosul este astfel antrenat în predică și participă activ la desfășurarea ei.

Pentru a demonstra că omul este trecător în viață, uzufructuar și nu proprietar absolut al bunurilor de care se folosește, îl pune să socotească singur: «Ești stăpînul unei țarine (...). Gîndește-te și numără cu mintea, dacă poți, pe cei ce au stăpînit-o înaintea ta; apoi la timpul ce va veni, și cîți o vor moșteni după tine. Spune-mi: cine-i stăpînul ei? Cui aparține prin excelență?»⁵⁶. Credinciosul este direct interesat în aprecierea și soluționarea diferitelor probleme, deoarece aceste probleme au o mare importanță pentru mîntuirea lui însuși: «Ascultați și fiți judecători drepecți ai adevărului. Pentru că nu judecați un proces al altora, ci mîntuirea voastră», se adresează Asterie, credincioșilor⁵⁷.

Adresîndu-se într-alt loc unora dintre creștini, care participaseră la sărbătoarea păgînă a calendelor, lipsind în schimb de la slujba din biserică, Asterie îi întreabă: «Spuneți-mi voi, care vă înnebuniți de dragul sărbătorii. Spuneți motivul acestei sărbători, după cum putem să-l spunem noi despre sărbătorile noastre adevărate și dumnezeiești»⁵⁸.

În predica la textul din Evanghelia lui Matei: «Dacă este îngăduit omului să-și lase femeia pentru orice pricină», el se adresează astfel băr-

53. Idem, p. 248 (Indemn la pocăință).

54. Idem, p. 250 (Indemn la pocăință).

55. Idem, p. 39 (Omilie la bogat și Lazăr).

56. Idem, p. 58 (Omilie despre economul nedrept).

57. Idem, p. 73 (Omilie contra lăcomiei).

58. Idem, p. 95 (Cuvînt împotriva sărbătorii calendelor).

baților : «Așadar, dacă femeia pe care ai părăsit-o fără motiv ar lua Cartea facerii lumii și te-ar trage în fața Judecătorului (...) spune-mi, ce vei zice?»⁵⁹.

De altfel, întrebarea intervine foarte adesea în cuvântările sale.

Caracterul practic :

În opera lui Asterie nu abundă teoretizarea și nici nu întilnim un stil încilcit sau solisticar. Dimpotrivă, fiecare cuvântare caută să fie un îndemn practic, clar și precis, pentru viață. De asemenea, după cum am văzut, viața cu întâmplările ei este aceea din care se scot nenumărate învățăminte și exemple puse tot în slujba vieții. Principiul acesta l-a învățat de la însuși Mîntuitorul, care, după cum remarcă Asterie, «dovedește cuvintele Sale prin exemple practice (...) pentru a întări și mai mult sfaturile date pentru săvîrșirea faptei bune»⁶⁰.

«Din cele ce vezi cît trăiești, instruieste-te la cele ce vor fi după tine», îndeamnă Asterie pe bogatul a cărui avere, adunată cu atîta grijă, se va destrăma după moartea sa⁶¹.

În cuvîntul la Sfinții Apostoli Petru și Pavel, lăudînd pe Pavel ca «propovăduitor ce nu cere cheltuială», ci lucrează noaptea în meseria sa, pentru a-și cîștiga pîinea, sfătuieste pe preoți așa : «Acest cuvînt să-l auzim, preoților, noi care nu ne mîrginim numai la a participa la altar, ci ne și îmbogățim de pe urma lui și ne desfătăm, care ne însușim averea bisericii, iar celor robi pentru Hristos, le punem sarcina ca unor adevărați robi»⁶².

Comentînd marea minune a vindecării orbului din naștere, Asterie face o amănunțită descriere a alcătuirii și a funcțiunii speciale și complexe a ochiului, pentru ca de aci să ridice pe ascultători la înaltul adevăr al atotputerniciei și al dumnezeirii Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, zicînd : «Ca să cunoască cei care se revoltă că așa numitul fiu al lui Iosif, dacă ar fi cu adevărat fiul dulgherului, ar putea să repare un car stricat sau să facă să se potrivească scîndurile (...), dar partea din om și partea cea mai frumoasă, ochiul, care mai mult decît alta este creată de natură cu atîta grijă și muncă, n-ar putea să o facă altcineva decît Cel care de la început are stăpînire asupra naturii»⁶³.

Iată cum folosește el o serie de antiteze, pentru a îndemna la îndreptare : «Ai păcătuit îmbuibindu-te cu tot felul de bunătați ? Vindecă-ți desfătarea ta prin post. Desfriul ți-a vătămat sufletul ? Castitatea să-ți fie leacul bolii. Lăcomia cea doritoare de multe bogății îți aprinde sufletul ? Milostenia să-ți golească îmbuiberea, căci milostenia și datul este mijlocul de curățire al celor lacomi. Răpirea averilor străine te-a vătămat ? Să se întoarcă cele răpîte la propriul lor stăpîn. Minciuna ne-a dus pînă

59. Idem, p. 111.

60. Idem, p. 39 (Omilia despre bogat și Lazăr).

61. Idem, p. 82 (Omilia contra lăcomiei).

62. Idem, p. 180.

63. Idem, p. 137 (Predică la orbul din naștere).

aproape de pierzare? (...) Mărturisirea adevărului să oprească primejdia»⁶⁴.

Înainte de a încheia, considerăm de folos să scoatem și să prezentăm ca material omiletic, câteva din frumusețile literare și figurile oratorice aflate în cuvântările studiate.

Frumuseți literare :

Comparații :

«Dacă vei lăsa la o parte cele rînduite de Domnul, pentru îmbrăcăminte, și vei căuta visonul și vei aduna firele viermilor din Persia, atunci îți vei țese pînză de păianjen»⁶⁵.

«După cum năsăliile poartă mereu alte trupuri, tot așa și simboalele puterii schimbă pe cei care se folosesc de ele»⁶⁶.

«Cel care moare, dă altora administrarea averilor, întocmai cum dă administratorul cheile»⁶⁷.

«Boala lăcomiei este un rău greu de săturat. Este ca iedera, buruiiană cu flori și frunze multe; se urcă pe copacii ce cresc alături de ea, se înfășoară puternic de trunchii copacilor și de ramurile lor, la care poate ajunge; nu pleacă nici dacă se îmbolnăvește, nici dacă se usucă, afară numai dacă cineva taie cu cuțitul firele ei ce se încolăcesc ca un șarpe»⁶⁸.

Casa omului lacom și zgîrcit este ca un mormînt, «căci iată, mormintele sînt pline adeseori de argint și de aur, dar aceste bogății n-au pe cei care să se folosească de ele»⁶⁹.

Tropi :

«Să fie înțeleptită și limba împreună cu gura»; «Să fie înțeleptit și nasul», adică simțurile să fie înfrîinate⁷⁰.

Lazăr «se topea de sărăcie»⁷¹.

Iperbolă :

Descriind starea nenorocită a sărmanului Lazăr, concludem că acesta era «o rămășiță de om»⁷².

Figuri oratorice :

Antiteză :

«Unul nu mai putea de bine, celălalt se topea de sărăcie»⁷³.

«Nu-mi picta pe Hristos (pe haine). Poartă în sufletul tău pe Cuvîntul cel fără de trup (...). Să n-ai pictat pe haine pe paraltic, ci cerce-

64. Idem, p. 253 (Indemn la pocăință).

65. Idem, p. 41 (Omilia la bogat și Lazăr).

66. Idem, p. 60 (Omilia despre economul nedrept).

67. Idem, p. 65 (Omilia despre economul nedrept).

68. Idem, p. 77 (Omilia contra lăcomiei).

69. Idem, p. 78.

70. Idem, p. 62 (Omilia despre economul nedrept).

71. Idem, p. 48 (Omilia la bogat și Lazăr).

72. Idem, p. 47 (Omilia la bogat și Lazăr).

73. Idem, p. 48 (Omilia la bogat și Lazăr).

tează pe bolnavul ce zace în pat. Nu zugrăvi mereu pe femeia cu scurgea de sânge, ci miluiește pe văduva necăjită»⁷⁴.

Gradație :

Arătînd că cei ce se îmbracă în vison și mătase își țes pînză de păianjen, continuă : «Mai mult : dacă te vei duce apoi la vopsitori și vei plăti prețuri mari spre a-ți pescui din mare scoica cu singele căreia să-ți vopsească stofa, apoi săvîrșești o faptă vrednică de un om ce nu cunoaște marginile mîndriei sale (...). Alții (...) merg în săvîrșirea viciului și mai departe, țesîndu-și și purtînd haine înflorite și împestrițate cu nenumărate figuri»⁷⁵.

Întrebarea :

Nu vom arăta nenumăratele întrebări, care întîmpină pe ascultător în cuvîntările episcopului Asterie. Cuvîntarea împotriva lăcomiei se începe chiar cu un șir de întrebări, despre pricina și scopul sărbătorii rînduite⁷⁶.

Trebuie să menționăm însă faptul că Asterie ridică uneori el însuși obiecțiunile pe care consideră că ascultătorii le-ar putea eventual formula față de afirmațiile sale, și le dă răspunsul dorit : «Dar poate că vei întreba, ascultătorule : — Ce fel de victorie e aceasta ?»⁷⁷, sau : «Cînd auzi cuvintele mele, știu ce gîndești, tu spui (...)»⁷⁸. Tot așa procedează și în cuvîntul de laudă la Sf. Ștefan, zicînd : «Dar poate că cineva va face următoarea obiecție»⁷⁹.

Orice problemă își găsește astfel răspunsul îndată.

Pilda :

Pilda își află de asemenea loc în predica episcopului Amasiei. El cere bărbaților să imite «castitatea irațională și naturală a turturelelor. Se spune că turturica, o dată ce a fost despărțită de cel cu care a fost împreună, iubește o văduvie continuă și are un fel de viețuire cu totul potrivnică porumbiței, înclinată spre poligamie»⁸⁰.

Așa după cum am mai arătat, Asterie este următor și imitator Domnului și Scripturii. Domnul Hristos și Scriptura vorbesc, nu el, predicatorul. Din Scriptură vin în cuvîntările sale nu numai aprecierea, judecata și învățătura, nu numai fondul, ci și înseși elemente de limbă și formă, Scriptura fiind izvor nesecat de principii oratorice. Iată cum apreciază el valoarea unei comparații din Evanghelia de la Luca : «Scriptura istorisește cu multă grijă, în această pildă, tragica nenorocire a săracului, ca să înfiereze cu atît mai mult învîrtoșarea inimii bogatului nemilos»⁸¹.

74. Idem, p. 43 (Omilia la bogat și Lazăr).

75. Idem, p. 42 (Omilia la bogat și Lazăr).

76. Idem, p. 71.

77. Idem, p. 203 (Cuvînt de laudă la Sf. Mucenici).

78. Idem, p. 207 (Cuvînt de laudă la Sf. Mucenici).

79. Idem, p. 233.

80. Idem, p. 118 (Predica despre divorț).

81. Idem, p. 46 (Omilia la bogat și Lazăr).

Concluzii :

Din cuvântările episcopului Asterie al Amasiei, se desprind o seamă de elemente folositoare din punct de vedere omiletic, folositoare propovăduirii cuvântului lui Dumnezeu.

Asterie se mărturisește și se dovedește imitator al Domnului Hristos și al Scripturii, din care scoate nu numai învățătură pentru credincioși, ci și învățăminte folositoare predicatorului creștin. El are acel spirit biblic, adică acel mod de a gândi și de a vorbi, care se însușește numai prin citirea, studierea și meditarea neconținută a Sfintei Scripturi⁸².

Cuprinsul Sfintei Scripturi, faptele sfinților și împrejurările din viața oamenilor determină tema predicii sale.

El actualizează predica, pentru a interesa și a aduce un folos practic și imediat, o fundamentează biblic, folosind aproape în egală măsură atât Noul cât și Vechiul Testament, și pune adesea totul în legătură cu persoana Mintuitorului Hristos. Conciziunea pe care o urmărește intenționat, îl face să se oprească întotdeauna asupra esențialului și asupra specificului.

Asterie este un fin psiholog. Ascultătorii săi nu sînt simpli receptori, ci, căutînd să-i înțeleagă, el le prezintă totodată un bogat material intuitiv, antrenîndu-i în aprecierea și rezolvarea diferitelor probleme. Cuvîntările sale au un pronunțat caracter practic, atît în ceea ce privește invenția, cît și în ceea ce privește aplicarea.

Framusețile literare și figurile oratorice care se întîlnesc la tot pasul, ne descoperă retorul și ne furnizează un bogat material omiletic.

Lectura aprofundată a cuvîntărilor episcopului Asterie al Amasiei și studierea lor din punct de vedere omiletic, sînt de un real folos predicatorului creștin ortodox de totdeauna.

GABRIEL POPESCU

⁸² Diac. Ene Braniște, *Învățăminte din predica patristică*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», nr. 1-3, 1947.

MOMENT ECLESIOLOGIC

Una din dogmele credinței creștine ortodoxe, care a concentrat din primele veacuri atenția teologilor și continuă a-i preocupa pînă astăzi, e dogma credinței în Biserică, cuprinsă în art. IX al Simbolului Credinței : «Și într-una sfîntă, sobornicească și apostolească Biserică»... De la fixarea acestei dogme de către Sinodul II ecumenic de la Constantinopol, din 381, creștinătatea a avut ca îndreptar al credinței sale în Biserică acest articol pe care și l-a însușit, ca și pe celelalte 11, păstrîndu-le ca pe o prețioasă comoară. Intemeiată de Mîntuitorul pe Cruce, — El este și Cap al Bisericii, iar Biserica este Trup al Său, începătură, plinire și împăcare (Colos. I, 18-20).

Biserica, fiind Trupul Domnului și semnul yăzut al mîntuirii omului, este instituție dumnezeiască și omenească, ca și Intemeietorul ei, fiind prelungirea tainică a Întrupării și conținînd însași viața Mîntuitorului. Domnul Hristos conduce această instituție și Sfîntul Duh, Domn de viață făcător, o însufletește. Începînd cu Herma, continuînd cu Origen și apoi cu mai toți Sfinții Părinți, Biserica este înfățișată ca o zidire nouă și mireasă a lui Hristos. Sfîntul Grigore de Nisa spune că «intemeierea Bisericii este o zidire nouă a lumii». În ea, după cuvîntul proorocului (Isaia LXV, 7), se zidește și un cer nou, care e tăria credinței în Hristos, cum zice Pavel (I Tim. III, 15) și se pregătește și un pămînt nou care soarbe ploaia ce cade pe el —, dînd ființă unui alt om, «reinnoit prin nașterea cea de sus, după chipul Celui care l-a zidit». Acest Trup tainic al Domnului, lumea cea nouă, este prelungirea întrupării Mîntuitorului prin prezența Sa continuă cu fiecare Sfîntă Euharistie, Trupul euharistic fiind Trupul Domnului, care a dat lumii izvoare mîntuitoare în viață. Deși înălțat la cer, Mîntuitorul este mereu de față, real, în Biserica Sa. Cele trei slujiri ale Mîntuitorului : învățătoarească, arhierească și de conducere, sînt continuate de Biserică, fiind strîns legate de planul mîntuirii.

Membrii Bisericii sînt credincioșii în viață, Biserica luptătoare care înfruntă răul sub toate formele, și Biserica biruitoare, a celor adormiți

în Domnul, a celor ajunși în patria cerească. Astfel, lumea cea nouă a Bisericii are o obște văzută și una nevăzută, e așezămîntul văzut al Sfințelor Taine, al ierarhiei preoțești și a membrilor celor în viață. Ea e constituită și din obștea celor din Ierusalimul ceresc, a nesfîrșitelor cete de îngeri, arhangheli, heruvimi și serafimi, a duhurilor dreptilor celor muțați de la noi și a lui Iisus, mijlocitorul așezămîntului de Lege cel nou (Evr. XII, 22-24), Judecătorului tuturor.

Ereziarhii, schismaticii și apostatații s-au așezat ei înșiși în afara Bisericii, dar păcătoșii, bolnavii ce au trebuință de doctor, cum îi numește Mîntuitorul (Mt. IX, 12), sînt și ei membri ai Trupului Domnului, pînă ce neghina va fi aleasă de grîul curat (Mt. XIII, 24-39).

Creștinul crede în frumusețea și scopurile înalte ale Bisericii, care îl unește cu Dumnezeu, care este infailibilă în învățătura sa și care îi mijlocește Mîntuirea, fericirea supremă. Sf. Ciprian, în lucrarea *Despre unitatea Bisericii sobornicești*, crede că nimeni nu se poate mîntui în afară de Biserică și că cine nu recunoaște Biserica de mamă, a sa, nu poate revendica pe Dumnezeu de tată. «Idealul fiecărui creștin, — spune Sf. Ciprian, trebuie să fie unitatea în aceeași Biserică a lui Hristos, pe întreg pămîntul. Sfișierea Bisericii nu poate fi iertată nici prin moartea martirică. Credincioșii trebuie să fie uniți între ei, avînd în centru pe episcop»¹.

Biserica este una, căci Trupul este unul, de asemenea și turma Lui. Toți să fie una, «precum Tu Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, ca și aceștia întru Noi să fie una» (Ioan XVII, 20-23). Această unitate de credință, cult și conducere este neîncetat recomandată în scrierile patristice, mai ales la Sf. Irineu, Clement Alexandrinul, Ciprian și Rufin².

Primii scriitori bisericești și Sfinții Părinți, desvoltă în operele lor principiile unității, sfințeniei, sobornicității și apostolicității Bisericii³.

Doctrina eclesiologică a Bisericii a fost pusă într-o lumină nouă, pe la jumătatea veacului trecut de un scriitor rus, *Alexei Stefanovici Homiakov*⁴.

În revista «Moskovski» scoasă de Pogodin, scriitorii Venevianov și filozoful Kirievski, începură a da o direcție nouă în cultura vremii lor. Această nouă direcție a fost orientată de Aksakov și Homiakov spre ortodoxie, mai ales după ce au frecventat și au experimentat viața pustnicească a stareților de la mînăstirile din regiunea Optina, din apropierea Moscovei, care erau ucenicii monahului atonit Paisie Velicicovski, fost stareț la mînăstirile noastre de la Dragomirna, Secul și Neamț, între

1. Pr. Ioan G. Coman, *Patrologie*, București 1956, p. 85.

2. *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952, pp. 142-143.

3. *Ibidem*, p. 144.

4. În bibliografia romînească din ultimii ani au fost citate mai multe ediții ale operelor lui A. S. Homiakov și studii despre opera teologică a scriitorului rus. Vezi: *Teologia Dogmatică specială și simbolică, partea II-a*, București 1958, p. 767 și urm. *Doctrina Ortodoxă despre Biserică*, Pr. prof. Liviu Stan, *Probleme de eclesiologie*, în «Studii Teologice», nr. 5-6/1954. Prof. N. Chișescu, *Opera teologică a lui A. S. Homiakov (La un veac de la moartea lui)*, în «Ortodoxia», nr. 1, 1961. Gh. Drăgulin, *O replică ortodoxă din veacul trecut la infailibilitatea papală*, în «Ortodoxia», nr. 1, 1961, și nr. 2, 1961.

1768-1794⁵. În polemicile care s-au iscat, Kirievski și Homiakov susțineau că evoluția culturii apusene nu-i mai satisface prin unilateralitatea ei. Cultura greco-romană a primit un nou suflu de viață de la popoarele oprimate și în special de la ruși. Misiunea Rusiei este de neînvinc, scriau ei și forțele ei spirituale sînt excepționale.

*Marea Enciclopedie Sovietică*⁶ apreciază că acest curent a avut un rol important în mișcarea de eliberare a țaranilor, înfăptuită în 1862, dar odată cu dispariția acestei probleme dispăre oarecum și curentul. În ce privește însă mișcarea generală a ideilor către o viață nouă, ei au avut o înțirire sănătoasă.

Alexei Homiakov s-a născut la Moscova, la 1 Mai 1804.

Tatăl său era un om de cultură, dar vicios. Mama sa însă, înrudită cu filozoful Kirievski, era o femeie energetică și care ținea la tradițiile familiare. Și-a crescut pe cei doi fii, Teodor și Alexei în învățătura Bisericii Ortodoxe. Alexei a studiat temeinic limbile moderne și latina cu abatele francez emigrat, Boivin. Cițiva ani învață la Petersburg, dar și-a continuat studiile la Moscova, ca elev al lui Glagolev la filozofie și Merzleacov la literatura rusă, obținînd titlul de licențiat în matematici. La vîrsta de 18 ani intră în armată, dar demisionează în 1825 și pleacă la Paris. Aici se apucă de pictură și scrie o tragedie *Ermak*, care s-a jucat în 1827 la Petersburg unde se înapoiază în același an. În 1828, izbucnind războiul cu turcii, Homiakov se înrolează iarăși, dar după pacea de la Adrianopol se retrage definitiv și trăiește vara la țară, în guberniile Riazan și Tul, iar iarna la Moscova. În 1847 călătorește din nou în Anglia, Germania și se oprește mai mult timp la Praga, unde a fost primit ca «o rudă iubită».

Moare la 23 septembrie 1860 pe cînd îngrijea țaranii bolnavi de holeră, în satul Tarnovsc, din gubernia Kazan.

Din frageda tinerețe a tradus *Germania* lui Tacit și versuri din Virgiliu și Horațiu. În poeziile originale, scrise în factură romantică, era influențat de Veneviatinov. Tot în spirit romantic sînt scrise și dramele istorice *Ermak* și *Dimitrie Samozranef*, destul de aspru criticate de Pușkin și de Bełinski. În domeniul religios, Homiakov, insista asupra superiorității Ortodoxiei ruse față de catolicism și protestantism.

Din opera poetică a lui Homiakov, *Marea Enciclopedie Sovietică*, menționează: *Rămas bun Adrianopolului, 1830, Vulturul (Orel) 1830, Mîndrește-te, 1839, Rusia, 1854*, în care cheamă pe toți slavii la unire. Este o *poezie a slavilor*, în care autorul vede viitorul lumii în viitorul slavilor⁷. Poeziile lui Homiacov din această perioadă vîntură în special, credința în prăbușirea Apusului și în marea viitor al Rusiei. Intr-unul din poemele sale Homiakov scria profetic:

5. Pr. Gh. I. Moisescu și Pr. prof. Ștefan Lupșa, *Istoria Bisericii romîne*, vol. II, București 1957, p. 306.

6. Vol. 3, Ed. II-a, pp. 303-305.

7. Vol. 46, pp. 304-305.

S-așterne peste Apusul cel îndepărtat
 Un întuneric mare, de oameni nepătruns.
 Dar noaptea-i și pe țara sfințelor minuni.
 Un veac de vreme-o trece și vâlul mortuar
 Apusu-ntreg cuprinde. E besnă peste tot...
 Ascultă glasul soartei și te trezește-n zori,
 Căci soarele răsare, o, Răsăritul meu...

Pe la începutul anului 1830, Homiakov începe să scrie la îndemnul prietenilor săi, Valnev și A. N. Popov, o mare lucrare: «*Cugetări asupra istoriei universale*». De această lucrare Homiakov nu s-a mai despărțit pînă la moarte. A dus-o însă numai pînă la jumătatea secolelor medii. După moartea sa, o parte din această operă s-a tipărit în trei volume masive, care conțin un izvor de bogate informații, dar scrise tendențios.

Pe la începutul anului 1840 ideile lui Homiakov ajung să fie bine puse la punct, mai ales în urma discuțiilor aprinse cu Herțen, Granovski și alții, în saioanele Sverbeev și Elaghin. Homiakov vine în această dezbateră cu o pregătire solidă și cu o însemnată erudiție în materie de istorie bisericească și teologie dispunînd totodată și de remarcabile însușiri dialectice. Iată de pildă cum îl caracterizează Herțen: «O mințe robustă, abilă, cu o bogăție de argumente în care nu se incurca, cu o extraordinară ținare de mințe, scripitor în judecată, neobosit și înfocat, și-a cheltuit toată viața în dispute... În orice vreme, din zi și din noapte, el era gata pentru cele mai încurcate dispute, și folosea pentru triumful vederilor sa'e tot felul de argumente, — de la cazuistica teologilor bizantini pînă la subtilitățile celui mai dibaci legist. Obiecțiunile sale, adesea aparente chiar, de obicei uluiau și încurcau»⁸.

Filozofia lui Homiakov se alătură de aceea a lui Kirievschi, teologia este însă, domeniul special pe care îl reprezintă numai A. S. Homiakov, care în cercurile slavofile era, în probleme de credință, suprema autoritate. În deosebi îl preocupau raporturile dintre credință și știință, precum și situația ortodoxiei între celelalte confesiuni. Spre sfîrșitul anului 1840 Homiacov a scris *O încercare de catehetică a învățăturii creștine*, lucrare care s-a publicat numai după moartea autorului, în jurnalul *Privire generală asupra Ortodoxiei* — 1864.

Între anii 1844-1855 Homiakov întreține corespondență cu englezul Palmer; provocată de dorința acestuia de a părăsi Biserica Anglicană. În aceste scrisori Ortodoxia este descrisă cu toată autoritatea teologică, insistîndu-se mult asupra raporturilor dintre Biserica Ortodoxă și cea catolică și protestantă.

În 1860 Homiakov a scris pentru revista franceză *Union Chrétienne* un articol *Despre opera biblică a lui Bunzen*, o *Scrisoare către episcopul de Utrecht* și *Despre însemnătatea cuvintelor «catolicos» și «sobornosti»*. Lui Homiakov i se mai datorește și traducerea epistolelor pauline către Galateni și Efeseni. Toate aceste lucrări sunt publicate în tomul II al

8. Brockhaus și Eison, vol. 37, p. 543-547.

operelor sale, care n-a fost admis pentru difuzare în Rusia decît în anul 1879, cu obligația pentru editori să adauge în prefață că «unele inexactități și imprecizuni, care se văd în unele expresii, se explică prin faptul că autorul n-a avut o pregătire specială teologică».

După moarte, admiratorii lui Homiakov au cerut să fie proclamat «părinte bisericesc». În cercurile teologice ruse părerile asupra teologiei lui Homiakov sînt împărțite. Unii consideră că el n-a fost ortodox. Alții înclină să susțină că a deschis în Ortodoxie drumuri noi și că mulți dintre specialiști n-au prins și înțeles duhul ortodoxiei ca el.

Punctul central al teologiei lui Homiacov rămîne clarificarea ideei despre Biserică. Privind Biserica ca un organ viu, al adevărului și dragostei, el spune: «Biserica rezidă nu într-un număr mai mare sau mai mic de credincioși și nici în adunarea văzută a acestor membri, ci în forța spirituală a legăturilor care-i unește». Unitatea Bisericii o garantează numai dragostea vie și lucrătoare. Biserica lui Hristos n-o constituie numai ierarhia, ci toți membrii ei, care trăiesc între ei în cea mai deplină reciprocitate a iubirii. Ortodoxia singură a rămas credincioasă duhului creștin; ea este o înmănunchere armonică a unității și libertății, în conceptul dragostei creștine. Catholicismul a îmbrățișat raționalismul, înlăturînd sobornicitatea, iar protestantismul este o nouă continuare a raționalismului catolic, care duce de la unitate la libertate.

Homiakov n-a reușit să exprime cu aceeași plinătate concepțiile sale filozofice, cu care a expus pe cele teologice. Filozofia lui este o reconstrucție a opiniilor filozofice ale lui Kirievschi.

În 1900 a apărut la Moscova toată opera lui A. S. Homiakov în 8 tomuri (1 și 3 proză; 2 teologie, 4 dramă și versuri; 5, 6 și 7 istorie și 8 scrisori).

Iată cum a ajuns Homiakov să se ocupe de probleme teologice și în special de concepția eclesiologică ortodoxă:

În 1852 apăruse în revista pariziană *Revue des deux Mondes* un articol semnat de Tușeff, un diplomat rus, în care acesta atribuia dificultățile pe care Occidentul le întîmpină în problemele religioase, suprimației Vaticanului și mai cu seamă concentrării în mîinile episcopului Romei a intereselor spirituale și temporare. Tușeff este combătut într-o broșură de un alt autor, Lavrentie. Acestuia din urmă îi răspunde Alexis S. Homiakov într-o broșură publicat în limba franceză, intitulată *Cîteva cuvinte asupra comuniunilor occidentale, cu ocazia unei broșuri a domnului Lavrentie, de un creștin ortodox*⁹.

În această broșură Homiakov își propune să facă a fi înțeleasă de lumea occidentală credința Bisericii Ortodoxe și viața ei interioară. Una din criticile formulate de Lavrentie contra Bisericii Ortodoxe, era că aceasta recunoaște ca șef o persoană în afara clerului superior, cum era în speță pe vremea aceea, țarul Rusiei, pentru Biserica Ortodoxă Rusă. Homiakov, înlătură această obiecțiune puerilă, afirmînd că Biserica Orto-

9. Quelques mots par un chrétien orthodoxe sur les communions occidentales à l'occasion d'un brochure de M. Laurentie, 7, pp. 1853.

doxă are un singur Cap și Conducător și Acela este Hristos. Apoi Biserica rusă nu este o biserică aparte, ci doar o eparhie a Bisericii Universale.

A doua obiecție ridicată de Lavrentie în broșura sa, contra Bisericii Ortodoxe, că aceasta înclină spre protestantism a fost înlăturată de Homiakov, care demonstrează că fenomenul este tocmai contrar. Protestantismul care a luat Romei jumătate din credincioși, a sucombat la granița Ortodoxiei. Afirmația unora că dacă există o rezistență, aceasta se datorește omogeneității rasei slave, este combătută temeinic de Homiakov, care arată că protestantismul, în ramura sa calvină, este destul de răspândit în Polonia, în Lituania, în Ungaria. Nu rasa, deci a constituit zăgazul, ci credința puternică a celor ce compun Biserica Ortodoxă.

Cum se face că în sinul Bisericii Orientale nu s-au produs mișcări religioase protestante de anvergură, căci unele răspîndiri sectante, nu au o mare importanță? «Căutînd sursa raționalismului protestant, scrie Homiakov, eu o găsesc deghizată sub forma raționalismului roman și sînt obligat să-i urmăresc dezvoltarea. Nu vorbesc de abuzuri, ci mă țin de principii. Biserica inspirată devenise un fapt exterior creștinismului, o autoritate de oracol și una materială: ea făcea din om sclavul său și prin aceasta îl instituia judecător.

Adevărul nu poate exista decît acolo unde este sfințenie fără pată, adică în totalitatea Bisericii universale, care este manifestarea Duhului Sfînt în omenire»¹⁰.

Criticînd sciziunea credinței universale înfăptuită de romanism, care își afirmă o independență de opinie individuală, declarată mai tîrziu ca infailibilă, Homiakov subliniază că acesta a fost prima erezie contra naturii Bisericii. Reforma n-a făcut decît să continue această erezie, îmbrățișînd diferite aspecte.

Dacă reforma este o continuare și o dezvoltare a romanismului, este posibilă o apropiere? Nu, spune Homiakov, căci adevărul nu cunoaște compromisuri.

Un sinod poate astupa acest abis al schismei? Nu, căci acest abis trebuie mai întîi să fie umplut înainte de a se întruni sinodul. Un sinod nu-i posibil fără revenirea Occidentului la ideea sinoadelor ecumenice, condamnînd uzurparea sa, cu toate urmările, adică revenind la simbolul primitiv și supunînd opinia care l-a alterat, judecării credinței universale.

Adresîndu-se lectorilor occidentali, Homiakov le spune: «Mi-am făcut o datorie răspunzînd acuzațiilor aduse contra Bisericii și aș adăoga că mi-am îndeplinit o datorie față de Biserică și chiar față de voi cititori și frați, de multă vreme despărțiți de noi, printr-o greșală a cărei origine se pierde în timpuri atît de îndepărtate. Nici o teamă, nici o considerație nu mi-a oprit condeiful, cum nici un interes nu mi l-a condus. Dorința unei glorii deșarte, sau mai puțin dorința de a face oarecare zgomot în lume, nu pot fi atribuite unui om al cărui nume vrea să rămîină necunoscut.

10. *Op. cit.*, p. 53.

Schisma occidentală este excluderea nemeritată a întregului orient, uzurparea monopolului inspirației divine, într-un cuvânt *fratricidul moral*. Acesta este sensul marelui erezii contra universalității Bisericii, erezie care face imposibilă credința pentru că îi ia baza sa morală»¹¹.

Acestea au fost în linii generale ideile lui Homiakov expuse în prima broșură, idei care cristalizează concepția sa ecclesiologică.

Cea de a doua broșură o scria Homiakov doi ani mai târziu, sub titlul: «*Citeva cuvinte ale unui creștin ortodox asupra comuniunilor occidentale, cu ocazia unei circuliări a Monseniorului Arhiepiscop al Parisului*»¹². Și această broșură este scrisă în franceză, dar apare la Leipzig. Autorul explică în prefață că «și-a ales Germania ca țară în care își publică broșura, întrucât dorește ca lumea protestantă să ia cunoștință de ea pe o scară cât mai întinsă».

Arătând că și alți scriitori romano-catolici au exprimat astfel de idei, Homiakov spune că arhiepiscopul Sibour este mai îndrăzneț, mai franc, mai explicit decât ceilalți. Ca să supună pe adepții lui Fotie, Sibour preferă să pornească la luptă, alături de protestanți și alături de trupe musulmane, cu stindarde binecuvântate de inamici. «Sufletul caritabil și dulce al prelatului se supune acestei crude necesități», subliniază scriitorul rus, cu o spumoasă ironie. Homiakov nu se pronunță asupra consecințelor morale ce se trag din teza lui Sibour. El consideră de datoria sa să arate doar ce lecție importantă rezultă din circulara sa.

«Printre legile care conduc lumea inteligenței, spune profetic Homiakov, este una a cărei justiție divină și severă nu admite excepții. Orice ofensă nemeritată, orice nedreptate, lovește pe făptaș mai rău de cât pe victimă. Cel ofensat suferă, cel ce ofensează se corupe, se înrăiește. Ofensatul poate ierta și iartă adeseori, ofensatorul nu iartă niciodată. Crima lui îi introduce în inimă un germen de ură, care tinde să se dezvolte continuu, atâta vreme cât o înnoire interioară n-a purificat toată ființa morală a vinovatului. Această lege este de o mare importanță istorică»¹³.

«Rezultă, spune mai departe Homiakov, că Sibour împreună cu cei ce profesază aceleași idei, ca urmași ai celor ce au comis fratricidul moral de la 1054, decidând singuri într-o chestiune de dogmă, a unității Bisericii, s-au exclus din sinul ei ajungând la dorința fratricidului material. Cine iubeste însă adevărul, să-și sondeze inima și să extirpeze din ea germeii urii, propune autorul, ca o soluție de bun simț.

Din primele secole și pînă la epoca marii schisme apusene, cunoașterea adevărilor dumnezeiești, fusese considerată ca aparținând totalității Bisericii unite, în duhul milei și al dragostei. «Această doctrină fusese proclamată cu tărie prin acordul patriarhilor Bisericii Orientale, în scrisoarea sinodală din 6 mai 1848, ca răspuns la enciclica

11. *Op. cit.*, p. 66.

12. *Quelques mots par un chrétien orthodoxe sur les communions occidentales à l'occasion d'un mendement de Mgr. l'Archevêque de Paris*, 1855, 100 p. Leipzig, Brockhaus.

13. *Op. cit.*, p. 97.

papei Pius al IX-lea. Alterarea Simbolului ecumenic comisă de Biserica occidentală, a avut de rezultat logic stabilirea în fapt a anarhiei protestante care se îndepărtase de la principiul moral al dragostei, exprimat de unitatea Bisericii. Ca atare, orice episcop sau cleric, orice parohie, putea să-și aroge față de patriarhul occidental dreptul pe care acesta și-l arogase față de totalitatea Bisericii. Adevărul de credință ori este dat unirii tuturor și dragostei reciproce, în Iisus Hristos, ori poate fi dat oricărui individ fără vreo legătură cu ceilalți. Principiul convențional al infailibilității nu putea consacra schisma. Protestantismul care s-a mărginit la unicul ghid al Bibliei, uită că fără canonul Bisericii nu există Biblie. Principiul unității europene stă însă la baza istoriei țărilor occidentale. Viața lor comună a făcut istoria Europei, eforturile lor comune au creat civilizația contemporană. Se condamnă gloria trecutului și tot ce face orgoliul prezentului.

Cînd învingînd moartea, Mîntuitorul a descoperit oamenilor prezența sa vizibilă, El nu le-a lăsat dureri și lacrimi, ci promisiunea mîngîietoare că va fi cu ei, pînă la sfîrșitul veacurilor.

Această făgăduință s-a împlinit. Duhul lui Dumnezeu s-a pogorît pe capul ucenicilor adunați în unanimitatea rugăciunii și le-a redat prezența Domnului, nu printr-o prezență sezisabilă simțurilor, ci o prezență nevăzută. Nu una exterioară, cu toate încercările prin care au trecut. Și noi avem această bucurie desăvîrșită, căci știm că Biserica nu mai caută pe Hristos cum fac protestanții, căci ea îl posedă. Ea îl posedă și îl obține mereu prin acțiunea interioară a dragostei, fără să mai caute o fantomă exterioară a lui Hristos. Capul nevăzut al Bisericii n-are nevoie să-i lase chipul ca să pronunțe oracole, cia a înviorat-o în întregime, prin dragostea Sa, ca să aibă în ea însăși adevărul inalterabil».

Credinciosul se regăsește în Biserică, nu în slăbiciunea izolării sale spirituale, ci în tăria unirii sale spirituale și intime, cu frații săi și cu Mîntuitorul său. El se regăsește în perfecțiunea sa sau găsește ce este perfect în sine, în inspirația divină și care se pierde mereu în necurătenia grosolană a fiecărei existențe individuale. Această curățire se operează prin puterea de neînvins a dragostei reciproce a creștinilor în Iisus Hristos, căci această dragoste este dragostea lui Dumnezeu,

Credinciosul a renunțat la individualitatea sa, vinovată și rea și se îmbracă în slințenia și desăvîrșirea Mîntuitorului. Astfel unit cu Hristos, credinciosul nu mai este un ins izolat ci un membru al Bisericii, care este corpul lui Hristos. Viața sa a devenit parte integrantă a vieții superioare, căreia s-a supus liber. Mîntuitorul trăiește în Biserica Sa, El trăiește în noi. El intervine și noi îl rugăm. El ne recomandă bunăvoinței divine și noi ne recomandăm reciproc Creatorului nostru. El se oferă în sacrificiu etern și noi prezentăm Tatălui acest sacrificiu de slăvire, de mulțumire și jertfă, pentru noi și pentru frații noștri, fie că sînt angajați în lupta pămîntească, fie că au trecut în mișcarea calmă și ascensională a fericirii cerești.

Noi ne rugăm pentru că nu putem să nu ne rugăm. Această rugăciune a tuturor pentru toți și a fiecăruia pentru toți, mereu cerută și

mereu acordată, supliantă și triumfătoare în același timp, mereu adresată în numele lui Hristos, Mîntuitorul nostru, Tatăl și Duhul Său, este ca sîngele ce circulă în corpul Bisericii, este viața și expresia vieții sale, este vocea dragostei sale, este eternul suspin al Duhului Sfînt.

Biserica este revelația Duhului Sfînt, dragostea reciprocă a creștinilor și această dragoste îi aduce la Tatăl, prin Cuvîntul Său întrupat, Iisus Hristos. Misiunea divină a Bisericii nu este numai aceea de a salva sufletele, sau de a perfecționa existențele individuale, ci de a păstra adevărul pur al tainelor revelate, intact și complet, de-a lungul tuturor generațiilor, ca o lumină, ca o măsură, ca o judecată.

Știm că în afară de Hristos și fără dragoste pentru Hristos, omul nu poate fi mîntuit. Hristos nu este numai un fapt, El este o lege, o idee realizată.

În 1857, într-o ultimă broșură publicată, deasemenea la Leipzig, în limba franceză, cu titlul *Iarăși citeva cuvinte ale unui creștin ortodox asupra confesiunilor occidentale, cu ocazia mai multor publicații religioase, latine și protestante*¹⁴, Homiakov răspunde criticilor săi catolici și protestanți, dezvoltînd și șlefuiind concepția eclesiologică expusă în cele două broșuri anterioare, care ridicaseră discuții pasionate. Occidentalii care criticaseră Biserica Ortodoxă se bazează în special pe criticile formulate de ortodocși ei înșiși, care cum făceau unii ca Aksakov de exemplu, confundau raporturile temporale dintre Biserica rusă și statul țarist, cu în-săși ființa Bisericii. Acesta spunea că Biserica Rusă apare ca o cancelarie colosală, care aplică oficiului său de a paște turma lui Hristos, toate procedeele birocratismului german. Legislația bisericească țaristă introdusese o ordine aparentă în Biserică, dar i-a răpit sufletul. «Biserica noastră, spune Aksakov, este o vastă turmă necredincioasă, a cărei păstor este polițaiul, care cu sila și cu lovituri de bici, mîină la strungă oia cea rătăcită»¹⁵.

Se mai discutau încă teoriile lui Joseph de Maistre, asupra privilegiilor papale și apăruse și Dogmatica lui Macarie Bulgakov în limba franceză¹⁶, așa încît exista suficient material în desbatere.

În colecția operei lui Homiakov, publicată 12 ani după moarte, la Lausanne, de un grup de prieteni și admiratori¹⁷, au mai apărut și două scrisori, dintre care una adresată lui Bunzen fuse publicată și în mai multe numere ale revistei *l'Union Chrétienne*¹⁸, iar ultima era provocată

14. *Encore quelques mots par un chrétien orthodoxe sur les confessions occidentales à l'occasion de plusieurs publications religieuses, latines et protestantes.* Leipzig, Brockhaus, 1857, 109.

15. Vladimir Soloviev, *La Russie et l'Eglise universelle*, 2-e éd., Paris, 1906, p. 44.

16. Macarie, *Introduction à la théologie orthodoxe și Théologie dogmatique orthodoxe*, Paris 1857-1859.

17. A. S. Homiakov, *L'Eglise latine et le protestantisme au point de vue de l'Eglise d'Orient. Recueil d'articles sur les questions religieuses, écrits à différentes époques et à diverses occasions*, Lausanne, Vevey, R. Bende, 1872, 400 pp.

18. *Lettre à M. Bunzen*, précédée d'une lettre au rédacteur de l'Union chrétienne, parus dans les nos. 30, 33, 36, 37, 41 și 42 de l'Union chrétienne de 1860.

de atacurile aduse Bisericii Ortodoxe ruse de iezuitul P. Gagarin, un rus convertit la catolicism, care predica într-o biserică pariziană¹⁹.

Ca teolog laic, Homiakov își fixează pe ideea de Biserică întreaga sa concepție asupra unității organice a credincioșilor, pe care a extins-o asupra celor ce trăiesc într-o comunitate creștină.

«Abilele și îndrăzețele broșuri» ale lui Homiakov erau foarte citite și comentate. Lui Tolstoi, care le citise în anii 1857-1859, i-a plăcut această construcție filozofico-religioasă, elogiindu-l pe autor «pentru pătrunderea cu care tratează problemele Bisericii, la baza căreia stă iubirea».

Raționalismul unilateral al gândirii apusene era combătut energic. Apusul nu-și mai găsește acel principiu superior care pentru Homiakov era Ortodoxia. Adevărul, dreptatea (pravdoistina), «nu pot fi dobândite de omul izolat, căci el este un produs al vieții colective, ca unitate spațială, și temporală, deci el depinde de tradiția comunității creștine».

Concepția eclesiologică a lui Homiakov, sprijinită pe dragostea dezinteresată și mutuală a membrilor Bisericii și pe un presupus caracter național inerent, este însă cu totul unilaterală și incompletă, prin faptul că înlătură sau ignorează doctrina soteriologică a Sfinților Părinți. Doctrina patristică a Bisericii a statornicit că Biserica este «extensiunea socială a lui Hristos cel înviat». El se sprijină, în construcția teoretică a concepției lui despre Biserică, pe filozofia germană, în special a lui Schelling, a organismului social în loc s-o așeze pe soteriologia patristică și hristologică. «Omul se mintuiește avându-se cu Hristos și repetind drumul lui Hristos prin Sfintele Taine. Dar această trăire cu Hristos și repetare a drumului Lui prin Sfintele Taine, se face în mediul Bisericii, în acest câmp în care lucrează Hristos prin harul Său. Propriu zis, aceea care face ca Hristos să se prelungească prin aceste punți, care sînt Tainele, în fiecare din noi, este Biserica. Biserica e câmpul larg, e mediul vast, în care viețuiește în chip nevăzut Hristos însuși, pe care ea îl experimentează prin Duhul Sfânt. Tainele nu sînt decît actele parțiale prin care se oferă liecăruia personal viața dumnezeiască a lui Hristos prin Biserică. De aceea și invers: prin Taine crește și se hrănește Biserica, adică Trupul Tainic al Domnului, care nu e decît lărgirea și prelungirea întrupării, a lui Hristos cel Intrupat²⁰.

Cu totul interesant în opera teologică a lui Homiakov, este faptul că el a trăit intens ceea ce a gândit și a scris și astfel se explică cum a putut face observații atît de juste cu privire la viața organică a Bisericii. În expunerea concepției sale Homiakov începe de la trăirea sa personală ca membru al comunității creștine. În dezbaterile problemei ce-l preocupă, el nu urmărește sursa răului și a păcatului, ci pleacă de la realitatea existențială a creștinătății mintuite de jertfa lui Hristos, care este Biserica, un organism nou, o instituție fără defecte a cărei lege fundamentală este iubirea curată. Scopul existenței Bisericii este obți-

19. *Lettre au rédacteur de l'Union Chrétienne à l'occasion d'un discours du père Gagarine Jésuite*, 1860.

20. Prof. N. Chișescu, Pr. prof. Isidor Todoran și Pr. prof. I. Petreună, *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, București 1958, p. 769.

nerea de către om a bunurilor morale, care să-l înarmeze în lupta lui contra răului, să-i aducă bucuria înăuntrul binelui. Contemplarea adevărului nu este posibilă decît din lăuntru unității organice a Bisericii, în unirea unanimă în Hristos, a individului izolat, care altfel nu este decît un ins hărțuit de necesități și chemări desperate. Concepția organicistă și vitalistă a lui Homiakov, cu implicații în filozofia postkantiană, i-au stabilit eclesiologia pe temeliiile principiilor libertății și iubirii. Biserica nu este o abstracțiune sau o organizație colectivă externă. Ceea ce o deosebește de toate celelalte instituții este tocmai unitatea factorilor spirituali, care constituie adevărata sa esență, realitatea sa integrală, care își are sursa în harul Sfîntului Duh.

Atît Iisus Hristos, cît și Duhul Sfînt, sălășluiesc în Biserica văzută de pe pămînt și în cea nevăzută din cer. Aceasta determină armonia perfectă dintre membrii de pe pămînt și cei din cer ai Bisericii, care este o realitate inseparabilă. Tot așa Biserica învățătoare și cea care primește învățătura, sînt strîns unite. Creștinul experiază adevărul și poate fi o lecție vie a experienței sale, ducînd o viață îmbunătățită. Un sinod bisericesc, spune Homiakov, nu este o autoritate decît prin aceea că el constituie expresia unei realități vii, recunoscută de întreaga Biserică, credincioși și clerici. Un sinod poate lua hotărîri pentru întreaga Biserică numai atunci cînd membrii săi sînt recunoscuți ca atare de cei ce trăiesc înăuntru și experiază Biserica.

Concepția lui Homiakov asupra mîntuirii omului merge paralel cu problema cunoașterii. Individual singur, izolat, nu poate nici să cunoască adevărul, nici să fie mîntuit. Numai un efort comun, o acțiune unită, poate opera efectiv în aceste cazuri.

«O problemă pe care Homiakov o lasă nelămurită este aceea a raportului dintre necesitatea materială și fenomenul spiritual. El susține că orice fenomen este o manifestare a voinței sfîne a lui Dumnezeu. În același timp, el mai susține că necesitatea este proprie numai fenomenului, nu și rădăcinii sale. Dacă necesitatea este străină izvorul tuturor lucrurilor și în același timp ceva rău sub raportul moral, care trebuie evitat, cum poate ea atunci lua naștere? Deși Homiakov refuză să acorde pasiunilor vreun rol în acțiunile omenești, el totuși recunoaște faptul că în această lume o emancipare completă de necesitate este imposibilă. Urmează că ea nu poate fi dintr-o dată stinsă, ci numai treptat. El admite principiul necesității și pentru anumite organizații bisericești. Intregul său argument ține de valabilitatea afirmației că forțele necesității, de la baza tuturor organizațiilor și instituțiilor, nu sînt normale. Nu reușește însă să argumenteze substanțial această afirmație, explicînd creațiunea naturală ca ceva de natură inferioară, rea și cauză a defectuasei sale organizări. Spiritualizarea concepției sale asupra învierii lui Hristos nu este de acord cu Sf. Scriptură și îl duce de-a dreptul pe linia docetismului și la concluzia logică a regăsirii Bisericii văzute. În contradicție cu doctrina creațiunii, pe care o acceptă, Homiakov opune spiritualul și materialul. Exact în acest punct el se desparte de tradiția ortodoxă,

patristică și biblică, și aceasta numai din cauză că eclesiologia sa este dezlegată de soteriologia ortodoxă.

Eclesiologia Sfinților Părinți este inseparabilă de soteriologie și Hristologie. Punctul în jurul căruia pivotează cugetarea lor, este necesitatea liberării din puterile morții și ale diavolului, prin comuniune cu izvorul de viață din firea omenească a lui Hristos. Învierea reală în trup a lui Hristos este privită ca înfrîngerea diavolului, și în același timp ca restaurarea libertății și vieții. Lupta împotriva diavolului și a puterilor sale, a fost proba potrivită că Biserica nu s-ar putea confunda cu obiceiurile instituții pămîntești, care au pus capăt sclaviei și necesității materiale. Punctul de plecare al teologiei patristice este învierea în trup a lui Hristos, ca o mărturie că moartea și corupția sînt anormale și ca dovadă a înfrîngerii diavolului. Moartea în mîinile celui rău a fost considerată cauza primordială a instinctului de autoconservare, egocentrism, teamă, dușmănie, — pe cînd învierea cu trupul a lui Hristos a fost și este, izbînda Bisericii asupra morții, păcatului și corupției. Elementele parazitare ale morții, care se află deopotrivă în creație și în om, sînt considerate ca lucrare a satanei.

Filozoful Kirievski, prietenul lui Homiakov, susține că «este imposibil de a reînvia filozofia sfinților părinți sub aspectul pe care îl avea pe vremea lor... Atunci ea răspundea întrebărilor timpului și culturii în mijlocul căreia se dezvolta. Homiakov își însușește ambele observații, din necesitatea de a elabora o ideologie creștină, care ar răspunde întrebărilor sociale și religioase. Un astfel de punct de vedere este posibil numai atunci cînd ai vrea să ignorezi soteriologia ortodoxă, în elementele sale pozitive, de comuniune cu Izvorul Vieții, numai prin Trupul lui Hristos, în Speciile ce compun Sfînta Euharistie și în elementul ei negativ, de luptă contra puterilor disidente ale satanei.

Încercarea de a explica realitatea în termenii observațiilor făcute asupra a ceea ce se ia drept normal sau anormal, de către un anumit gînditor a creat diferitele sisteme. Lupta dintre Dumnezeu și diavol, cu omul care este cînd de o parte, cînd de alta, nu poate fi acceptată deseori. Înțelesul ei este revelat numai de victoria învierii. Această victorie poate fi însușită numai de acei care participă la lupta contra diavolului cu un efort personal, eroic, spre a birui robia puterilor satanice ale morții și corupției, prin harul Trupului viu al lui Hristos. Trupul lui Hristos nu este o concepție printre alte concepții, care poate fi schimbată cu cîte altceva, din timp în timp, potrivit atitudinilor și stilurilor diverșilor gînditori. Moartea și demonul rămîn astăzi aceleași puteri ale păcatului. Participarea la această izbîndă, prin viața sacramentală a dragostei dezinteresate, este condiția unică și posibilă a mîntuirii.

A fi membru al acestei comunități, pe lîngă că ești o parte din unitatea organică a Bisericii, mai arată efortul eroic al individului, înlăuntru Trupului lui Hristos, pentru a birui lumea, fiind părtaș la biruința lui Hristos. Numai Trupul lui Hristos mîntuiește, prin Biserică, care este comunitatea ai cărei membri se mîntuie. Ea nu poate mîntui pe cei din

afară. Biserica poate numai să poftască pe cei din afară să ia parte la mîntuire, prin botez și viața sacramentală. În împărăția credinței, care este Trupul lui Hristos, și iubire, care este Singele lui Hristos, nu mai este loc pentru nici un fel de teoretizare sau argumentare. Pretenția lui Homiakov și Kirievski că Sfinții Părinți nu se adresează credinciosului contemporan, dovedește doar că ei au înțeles greșit atît pe Părinții bisecești, cît și Ortodoxia pe care au expus-o»²¹.

B. A. ALEXANDRU

---

21. Rev. John Romanides, *Orthodox Ecclesiology according to Alexis Khomiakov*, în «The Greek Orthodox Theological Review», vol. II, nr. 1, 1956.

SĂVIRȘITORII CULTULUI ÎN DIFERITE RELIGII

Săvîrșitorii cultului au avut totdeauna și au și astăzi un rol important în toate religiile lumii. De aceea socotim că ar fi de folos pentru preoții Bisericii noastre să cunoască, măcar în linii foarte generale, situația confrăților lor din celelalte religii. Nu doar că am face confuzie între preoția creștină și instituțiile similare din alte religii, dar tocmai pentru a ne da seama de specificul preoției creștine este necesar să cunoaștem cît de cît rolul și atribuțiile săvîrșitorilor cultului din celelalte religii.

Vom face această prezentare începînd cu popoarele numite primitive și cu vechii mexicani și peruvieni și vom continua cu popoarele din Extremul Orient, cu popoarele Orientului Apropiat antic și cu popoarele indo-europene, lăsînd la urmă marile religii monoteiste: islamism, iudaism și creștinism, după care vom face o confruntare între preoția creștină și preoția altor religii.

Astfel, la populațiile, care trăiesc prin Africa, America, Oceania, și care se află încă în stare de înapoiere sub raport economic, social și cultural, «bătrînii» sau capii de familie împlinesc de obicei funcțiile sacerdotale. Aceștia trebuie să cunoască și să săvîrșescă nenumăratele ceremonii legate de diferitele perioade din viața membrilor familiei, începînd de la naștere și pînă la moarte. Pe lângă aceasta, șeful familiei împlinește uneori și rolul de medic al familiei sale. Încă în viață fiind, șeful familiei transmite funcția de săvîrșitor al cultului celui mai mare dintre fiii săi, pe care îl inițiază mai întîi în toate tainele acestei funcții.

Rolul de mare preot este îndeplinit uneori de șeful tribului, alteori de persoane speciale, care săvîrșesc pentru tribul întreg toate ceremoniile

Notă. În afară de lucrările citate în josul paginilor, am folosit la alcătuirea prezentei expuneri manualele și tratatele mai vechi de istoria religiilor (C. P. Tinele-N. Söderblom, Chantepie de la Saussaye, J. Huby, J. Bricout, C. von Orelli, A. Jeremias, C. Clemen, G. F. Moore, N. Turchi, P. T. Venturi, I. Mihălcescu etc.), precum și alte lucrări mai speciale despre civilizația sau religia anumitor popoare, lucrări a căror înșirare aici n-o socotim potrivită. O bibliografie mai amplă se poate găsi în manualele și tratatele indicate mai sus și în cursul nostru de istoria religiilor dactilografiat (1952):

pe care șeful familiei le săvârșește pentru familia sa. Între acestea ocupă un loc important ceremoniile prin care se împlinesc obligațiile tribului față de strămoși.

În afară de șeful familiei, al clanului sau al tribului, care pot îndeplini ei înșiși rolul de medici pe lângă colectivitățile pe care le conduc, mai sînt și vindecători de profesie, cărora li se potrivește cel mai bine numirea de «șamani» folosită în mod curent pentru a desemna pe săvîrșitorii cultului la popoarele primitive. Aceștia săvîrșesc mai întîi un act de cult, religios sau magic. După aceea urmează tratamentul propriu zis, considerat de primitivi ca ceva cu totul secundar și care constă din administrarea unor dozoare, din băi, din ventuze, cauterizări sau chiar mici operații. Rolul sacerdotal și magic al acestor vindecători se vede și din faptul că, în momentul oficierei, ei poartă un anumit costum și o mulțime de podoabe speciale care joacă rolul de amulete.

În afară de vindecători, primitivii mai au și alți «specialiști». Unii se ocupă cu ghicirea viitorului, alții pretind că aduc sau opresc ploaia, alții interpretează visele etc. Toate aceste «specialități» se cîștigă prin inițieri secrete.

O a treia categorie de persoane sacre la primitivi este aceea a «vrăjitorilor» propriu ziși. Spre deosebire de preoți și vindecători, aceștia sînt reprezentanți tipici ai magiei. Rolul lor este adesea mai important decît al preoților, dar sînt uniți de primitivi și atît de temuți încît nici numele lor nu trebuie pronunțat. Vrăjitorii sînt organizați într-un ordin aparte și uneori în societăți secrete, care exercită o adevărată tiranie asupra primitivilor.

Distincțiile pe care le-am făcut între diferitele categorii de officianți ai cultului la populațiile primitive nu sînt totdeauna atît de precise. Totuși etnologii admit o distincție între «preot» și «șaman». Preotul este specialistul în invocări și sacrificii; el cunoaște riturile ceremonialului tradițional și evită greșelile care ar face aceste rituri ineficace. Șamanul este persoana inițiată care comunică cu sacrul și se face posedată de el. Distincția aceasta este foarte adesea exactă în practică, deoarece sînt populații de primitivi care nu cunosc decît preoți și nu șamani, ca de pildă indienii Pueblo. Alții ignorează pe preoți și șamanii sînt aceia care pe lângă rolul lor propriu, au și sarcina ritualului. În alte părți cele două specializări coexistă. Șamanul cade în transă și spune cuvinte «inspirate», fără șir, pe care preotul trebuie să le interpreteze. Acest obicei se întîlnește în zilele noastre mai ales în Uganda, regiune africană a Marilor Lacuri ¹.

La vechii *mexicani*, care atinseseră în veacul al XVI-lea, înainte de sosirea europenilor, un destul de înalt grad de civilizație, întîlnim un cler organizat, dar păstrînd și evidente urme de primitivism. Astfel, la

1. Pierre Gondon, *La religion des primitifs*, în *Histoire des religions*, sous la dir. de Maurice Brillant et René Aigrin, vol. I, Paris, Bloud et Gay, 1953, p. 268-269. Cf. Marcelle Bouteiller, *Chamanisme et guérison magique*, thèse pour le doct. ès Lettres, Paris, Les Presses Univ. de France, 1950. Această lucrare este importantă în special pentru informațiile pe care le dă asupra șamanilor indieni din America de nord.

acest popor, săvârșitorii cultului formau o puternică și numeroasă castă sacerdotală. Se pare că marele templu din Mexic avea aproape 5000 de preoți și servitori, iar corpul preoțesc era organizat ierarhic, avînd în fruntea sa un mare preot, care trebuia să fie de sînge regesc; la fel și preotul următor în rang. Aceste demnități erau totuși electiv. Urmau apoi multe demnități și funcții preoțești.

Este interesant de observat că preoții mexicani purtau îmbrăcăminte neagră și părul lung, iar majoritatea dintre ei erau celibatari. Cînd oficiau, își ungeau corpul cu o pastă neagră strălucitoare, în care era amestecat sînge de copil². Disciplina preoțească era foarte severă. De asemenea preoții se supuneau la o serie de practici ascetice riguroase. Mai ales marele preot era supus unui post prelungit și extrem de aspru. Poporul respecta foarte mult pe preoți, care, în afară de atribuțiile pur preoțești, aveau în grija lor cultivarea științei și educația tinerilor. Ei aveau un faimos calendar civil și religios, care împărțea anul în 18 luni de cîte 20 de zile. Existau la vechii mexicani și două categorii de femei consacrate cultului, unele pentru toată viața, altele pentru cîțva timp. Dacă acestea nu-și îplineau datoriile erau condamnate la moarte³.

Și la vechii *peruvieni* preoții erau în mare cinste, fiind organizați ca și cei mexicani și avînd în fruntea lor un mare preot. Acesta trebuia să fie din familia domnitoare a incașilor și deținea rangul al doilea ca însemnătate după regele însuși, deoarece regele deținea cel mai înalt rang în preoții. Clerul înalt se îmbrăca deosebit, în vreme ce preoții de rînd se îmbrăcau la fel cu toată lumea. Și la vechii peruvieni exista un fel de sacerdoțiu feminin, format din tinere fete alese de mici din familiile incașilor și ale nobililor și ținute închise în niște instituții asemănătoare cu minăstirile. În orașul Cuzco, capitala vechiului Peru, era o astfel de instituție care adăpostea nu mai puțin de 500 de fete, pe care le amenințau pedepse groaznice, pe ele și pe familiile lor, în cazul că nu-și păstrau cinstea sau lăsau focul sacru să se stingă⁴.

Trecînd acum la popoarele din Extremul Orient, observăm că la vechii *chinezi* ceremoniile cultului nu erau împlinite de preoți propriu ziși, ci acestea formau apanajul regelui, al principilor, al funcționarilor și al nobililor. Regele împlinea actele de cult pentru întregul imperiu, principii pentru principate, seniorii feudali pentru feude, administratorii satelor pentru sate. Cultul familial era săvîrșit de capii de familie. Existau totuși clerici de diferite categorii, care nu erau propriu zis slujitori ai zeilor, ci se ocupau cu studiarea rugăciunilor ce se transmiteau din tată în fiu și cu recitarea textelor liturgice. Ei erau un fel de intermediari pe lîngă oficianții cultului, deoarece cultul trebuia săvîrșit cu respectarea

2. Acest fapt nu trebuie să ne mire prea mult, deoarece în cultul religios al vechilor mexicani sacrificiile omenești erau extrem de numeroase.

3. G. Vaillant, *Les Aztèques du Mexique*, Paris, Payot, 1951. Cf. J. Thomson, *Grandeur et décadance de la civilisation Maya*, Paris, Payot, 1949; J. Soustelle, *La vie quotidienne des Aztèques à la veille de la conquête espagnole*, Paris, Hachette, 1955.

4. Louis Baudin, *La vie quotidienne au temps des derniers Incas*, Paris, Hachette, 1955, p. 198.

strictă a datelor fixate și a formelor stabilite. Orice greșeală în împlinirea unui rit putea provoca răzbunarea zeilor. Cînd, mai tîrziu, confucianismul ajunge să se impună ca religie de stat în China, elementele vechii religii chineze sînt menținute și deci și tradițiile privitoare la oficianții cultului.

Unele deosebiri le putem observa cu privire la săvîrșitorii cultului taoist, taoismul fiind a doua mare religie din China, izvorită din învățătura filozofului antic chinez Lao-tzi (pe la 600 în. Hs.). Taoismul are în fruntea sa o căpetenie religioasă care, sub numele de *Tien-și* («Cerul stăpîn»), își are reședința pe vîrfurile unui munte din provincia Kiang-si. Voind să realizeze practic toate creațiile fanteziste ale vechilor gînditori, preoții taoiști au ajuns adesea la tot felul de practici magice, din care pricină au fost nu o dată persecutați și alungați din țară. Fie că trăiesc izolați, nedeosebindu-se în general în felul lor de viață de ceilalți oameni, fie că trăiesc în comunități, la fel cu preoții budiști din China și ducînd în acest caz viață de celibatari, preoții taoiști caută să mulțumească nevoile sufletești ale credincioșilor, nesatisfăcute de confucianism. Indesebii ei se ocupă cu serviciile religioase consacrate cultului morților.

La *japonezi*, slujitorii templelor religiei naționale, șintoismul, n-au format totdeauna o clasă aparte. În vechime cultul era particular. Mai tîrziu puterea de stat a organizat clerul printr-un cod (*Tai șo*) redactat în anul 701 d. Hs. Împăratul nu a devenit el însuși marele preot al șintoismului, dar a orînduit ca riturile religioase să fie împlinite în numele său și din ordinul său. Personalul sacerdotal este împărțit în trei categorii: *nakatomi*, recitatori de rugăciuni și exorciști; *imibe*, care pregătesc materia și obiectele de sacrificiu; *urabe*, care sînt ghicitori⁵. Preoții șintoiști sînt căsătoriți și nu poartă un costum special decît în timpul serviciilor la templu. În unele temple șintoiste există și preotese, care, la sărbătorile templului, trebuie să danseze dansul pantomimic numit *kagura*. Preotesele acestea sînt de obicei fiicele preoților, care rămîn în slujba templelor pînă la epoca măritişului.

La popoarele din Orientul Apropiat antic săvîrșitorii cultului ajung cu vremea la un înalt grad de organizare și de importanță sub toate raporturile. Astfel, la *egipteni*, singurul preot în înțelesul strict al cuvîntului era regele, faraonul, în calitatea sa de fiu al zeilor și zeu el însuși. Ceilalți preoți își împlineau funcția ca înlocuitori, ca împuterniciți ai regelui. Totuși sacerdoțiul egiptean a ajuns să dețină o putere politică atît de mare, încît a provocat reacțiunea violentă a unora dintre faraoni, ca de pildă aceea a regelui Amenofis al IV-lea (pe la 1380 în. Hs.), care a desființat, pentru scurt timp, toate privilegiile preoților zeului principal Amon-Ra.

Ierarhia numeroșilor preoți egipteni avea în fruntea sa un mare preot, ai cărui subalterni se împărțeau în diferite categorii: «ceremoniarii» sau «lectorii», care recitau formulele sacre scrise pe rulouri de

5. Ant. Hauchecorne, *Les religions du Japon*, în *Histoire des religions*, sous la dir. de M. Brillant et R. Aigrin, vol. II, Paris, 1954, p. 181.

papirus; «servanții», un fel de diaconi care acompaniau pe oficanții; «cei curați», «părinții divini», «prezicătorii» și alții care împlineau tot felul de oficii la temple. Căpeteniile sacerdotale aveau unele titluri foarte sugestive ca: «cel care vede secretele cerului», «cel care deschide poarta cerului» etc. Pe lângă privilegiile de care se bucurau, preoții egipteni trebuia să se supună și unor restricții. De pildă, ei nu aveau voie să mănince altfel de carne decât aceea adusă ca sacrificiu; nu consumau niciodată carne de porc, nici pește; întrebunțau foarte puțin untdelemn și vin; se îmbrăcau în haine de modă veche și își rădeau capul. Viața lor, în general, pare să fi fost curată, morală, pilduitoare pentru credincioși.

Existau și preotese în cultul egiptean, îndeosebi în acela al unor zeițe. Preotesele egiptene erau de obicei soțiile marilor funcționari. Funcția lor principală era aceea de a se ocupa cu muzica și dansul în cinstea zeilor. Către sfârșitul monarhiei egiptene, sub dinastia a XXII-a, această funcție, împlinită la marele templu de la Karnak de principesele din dinastia domnitoare, dobîndi o atît de mare importanță politică încît autoritatea Marei Adoratoare eclipsă la Theba pe aceea a marelui preot al zeului Amon-Ra⁶.

Și la *asiro-babilonieni*, încă din timpurile cele mai vechi, puterea politică și cea religioasă erau reunite în persoana aceluiași *patesi* («principe-preot»). Există la aceștia o castă sacerdotală puternică. Preoția era ereditară, iar preoții trebuia să fie de neam nobil, să nu aibă defecte corporale și să fie instruiți. Erau împărțiți în diferite categorii, după funcțiile cultice pe care le împlineau. Astfel, un grup de preoți era acela al exorcistilor (*așipu*), care aveau sarcina de a îngriji bolnavii, folosind procedee mai mult magice decât religioase sau științifice. Un alt grup de preoți, care purtau numele *baru*, se ocupau cu ghicirea voinței zeilor și cu dezlegarea tainelor destinului. La ghicirea viitorului se foloseau, între altele, de studierea ficatului animalelor aduse ca sacrificiu. S-au găsit fिकाți construiți din argilă și împărțiți cu multă atenție, de preoții specialiști, în segmentii lor și adnotați cu observații asupra semnificației variațiilor care se observau. Se cercetau și zborul păsărilor, felul de comportare al anumitor animale, nașterea copiilor etc. Preoții asiro-babilonieni au excelat în ghicirea viitorului cu ajutorul aștrilor cerești. Această îndeletnicire a lor i-a dus și la unele interesante observații și calcule astronomice. Numele pe care le-au dat ei constelațiilor au fost apoi păstrate de greci. Și în matematică făcuseră progrese importante, ajungînd chiar la soluționarea ecuațiilor complexe⁷. Un alt sacerdoțiu asiro-babilonian, denumit *kalu*, avea ca însărcinare de a interveni în ceremoniile de la înmormîntări și a cînta imnele funebre respective.

6. Etienne Drioton, *La religion égyptienne*, în *Hist. des relig.* Brillant-Aigrin, vol. III, Paris, 1955, p. 74.

7. Sabatino Moscati, *Histoire et civilisation des peuples sémitiques*, Paris, Payot, 1955, p. 64-66.

Existau și la asiro-babilonieni preotese, în număr mai mic decât acela al preoților și împărțite și ele în două clase: «surorile zeului», care erau un fel de vestale, și «femeile sfinte», care de fapt împlineau anumite funcții rușinoase îndeosebi la templul de la Uruk al zeiței Iștar, zeița fecundității.

Diferitele popoare seminte, *canaanii*, *fenicienii*, *arameeii*, cu semințiile lor, palmirieni, amoniți, moabiți, edomiți, precum și *hittiții*, popor indo-european amestecat cu populațiile asianice, nu prezintă, în ce privește sacerdotiul, un interes cu totul deosebit, deoarece toate aceste popoare au suferit influența copleșitoare a egiptenilor și mai ales a asiro-babilonienilor.

Dacă de la popoarele Orientului Apropiat antic trecem la indo-europeni, putem observa ici-colo câte ceva deosebit care să ne poată interesa. Astfel, la vechii *indieni*, în perioada vedică, preoții nu erau organizați în colegii și nu formau un cler de stat. Ei oficiau cultul în mod liber, pe socoteala celor care aveau nevoie de el, însă după rânduiele bine stabilite. Anumite familii sacerdotale își transmiteau preoția din tată în fiu. Existau două categorii de preoți: *purohita* și *ritvijah*. Purohita era un fel de capelan, un preot care se ocupa cu sacrificiile religioase ale regelui sau ale vreunui înalt demnitar. Cu vremea, acest preot a cîștigat o putere echivalentă cu a însuși regelui sau demnitarului pe care îl servea. Ritvijahii erau preoții oficianți obișnuți ai cultului, care aveau diferite numiri, după funcțiile speciale pe care le împlineau în cult. Cei mai de seamă dintre ei erau: *hotar* («invocatorul»), preotul care adresa zeilor imnele, invitându-i să vină să ia parte la sacrificiu; *adhvaryu*, preotul care se ocupa cu executarea sacrificiului, murmurînd formule speciale și cîntînd imne din Rig-Veda; *udgâtar*, primul «cîntăreț» dintre preoți; *brahman*, preot care la început avea un rol secundar în cult, dar mai tîrziu deveni supraveghetorul general al cultului, pentru a repara prin rugăciune orice greșeală cît de mică săvîrșită de oficianți în executarea complicatului ritual al cultului. Brahmanul trebuia să cunoască perfect Vedele. Cînd magia cîștigă o foarte mare importanță în cultul indian, brahmanul deveni acela care deținea toate tainele riturilor magice și cel mai important dintre oficianții cultului, printre care erau unii care se ocupau și cu vindecarea bolilor⁸. Ca și la asiro-babilonieni, preoții indieni erau reprezentanții vieții intelectuale, punîndu-și însă cu o deosebită stăruință probleme filozofice și creînd o vastă literatură.

În India actuală, săvîrșitorii cultului hinduist sînt tot brahmanii de pe vremuri. Aceștia sînt foarte numeroși și se deosebesc între ei după sectele — extrem de numeroase — cărora aparțin, purtînd fiecare insignele sectei respective. În general, ei duc o viață cumpătată, petrecîndu-și timpul cu citirea cărțiiilor sfinte ale religiei lor și cu împlinirea cultului public și mai ales a celui particular. Există și acum așa numitul *purohita*,

8. Reinhold F. G. Müller, *Wundarzt und Priester im alten Indien*, în «Mitteilungen des Instituts für Orientforschung» (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin), Band V, Heft 2, 1957, p. 225-234.

capelanul, însărcinat cu împlinirea ceremoniilor religioase, dar locul cel mai de cinste în ierarhia clericală indiană îl ocupă *guru*, un fel de director spiritual, care nu este totdeauna un brahman și care, de obicei, stă în fruntea cîte unei secte. Guru este supus la o serie de restricții, între care și aceea de a nu ieși din incinta templului. Credincioșii îl văd numai în rare împrejurări stînd solemn la picioarele idolului. Cînd moare un astfel de demnitar, sarcina sa revine capului familiei sale. Între diferiții guru există o ierarhie, avînd în fruntea sa un «mare guru», care trebuie să fie celibatar. Cînd acesta moare, se alege un alt mare guru dintre membrii consiliului său. Guru are de obicei numeroși discipoli, care îi ascultă cuvîntul cu sfințenie, ca venind de la o persoană în continuă și directă legătură cu divinitatea.

Este locul să prezentăm aici și clerul budist, deși budismul este astăzi aproape inexistent în India. Această mare religie își are clerul său monahal în diferitele regiuni ale lumii orientale pe unde s-a răspîndit: în Ceylon, Birmania, Tailandă și Cambodgia sub forma sa numită *hīnayāna* («micul vehicol») și în China, Tibet, Mongolia, Japonia, Coreea și Vietnam sub forma numită *mahāyāna* («marele vehicol»).

Astfel, în China preoții budiști sînt numiți *fa-se*, iar călugării propriu ziși *lū-se*. Cei dinții fac servicii la temple, iar cei de-al doilea își duc viața în comunitate, după vechi reguli monahale. De obicei însă, în jurul templelor budiste se formează comunități monahale budiste, care împlinesc serviciile religioase ale credincioșilor din partea locului. Călugării budismului chinez, care mai poartă și numele de *bonzi*, umblă cu capul descoperit, cu părul capului ras, cu picioarele goale și, cînd oficiază, îmbracă un fel de sutană galbenă cu mîneci foarte largi. În toate mînaștirile budiste starețul exercită o autoritate aproape absolută. În Tibet, de pildă, era o vreme cînd stareții mînaștirilor se căsătoreau, trăiau în adevărate palate, stăpîneau țara sub raport politic și își transmiteau descendenților lor funcția și puterea conducătoare. Începînd din veacul al XV-lea însă lucrurile s-au mai schimbat, datorită reformei introdusă de un călugăr energic cu numele Tsong-kha-pa («omul din valea cepei»), care a reformat călugărișmul tibetian, interzicînd monahilor de a se căsători.

Dar poate că ar trebui să stăruim ceva mai mult asupra unor curiozități pe care le prezintă clerul budist tibetan. Astfel, observăm în primul rînd că clerul budist tibetan era foarte numeros, fiecare familie ținînd ca măcar unul din membrii ei să fie cleric. Se pare că a șasea parte din populația bărbătească a țării era formată din preoți, așa numiții *lama*, titlu pe care îl poartă de drept clerul superior (*lama*, superiorul, starețul), dar care a devenit numirea generică a tuturor membrilor clerului tibetan⁹. La intrarea în cler sînt o serie de restricții, dintre care unele foarte curioase. Așa, de pildă, tînărul care, la vîrsta de 7-8 ani, este dus la mînaștire pentru a deveni cleric, este supus în primul rînd unui examen medical

9. David Macdonald, *Moeurs et coutumes des Thibétains*, trad. par R. Bilot, Paris, Payot, 1930, p. 85.

prin care se urmărește în chip special înlăturarea celor care, eventual, ar fi hermafrodiți. Conducerea mînăstirii se interesează cu deamănuntul asupra familiei viitorului preot, deoarece unele clase inferioare ale societății, ca de pildă argintarii, făurarii, căldărarii, măcelarii, croitorii și cei care taie cadavrele în bucăți după ritual (*ragvapa*) nu au voie să intre în cler. Noviciatul (*bande*: mongol, *chabi*) durează 5-10 ani, după care urmează a doua treaptă, aceea de *getsul*, care poate fi conferită de la 15 ani, dar de obicei pe la 20 de ani. Ultima treaptă, aceea de preot cu toate drepturile acestui rang, este aceea de *ge-long*, pentru care se cere vîrsta de 20-25 de ani. Pe tot parcursul acestei pregătiri, viitorii preoți budiști sînt supuși la tot felul de examene. Pe lângă multe dintre principalele mînăstiri se află oracole servite de «profeți» (*choje*), onoare rezervată celor cu merite deosebite și care nu se dobîndește prin concursuri. Numai Dalai-Lama, cea mai înaltă autoritate religioasă și politică a Tibetului, putea să confere titlul de *choje*¹⁰. Cele trei grade ale monahismului tibetan se deosebesc între ele prin culoarea îmbrăcămînții: novicele poartă o haină brună, *getsul* una roșie și *gelong* una galbenă. De asemenea poartă coafuri diferite și mătănii cu 108 mărgele. Regulile pe care trebuie să le păzească un *gelong* sînt nu mai puțin de 253¹¹. În principalele mînăstiri și colegii lamaiste domnește o severă disciplină, păstrată cu strășnicie de o întregă armată de funcționari religioși de diferite grade, avînd în fruntea lor pe *Khempo*, superiorul, care rămîne în funcție timp de șapte ani, după care este trecut în altă funcție. Printre alți slujbași, în mînăstirile importante sînt și cîte doi *geko*, doi lama care fac oficiul de păstrarea ordinei cu ajutorul unor bice mari din piele brută. Mulți lama fac serviciul de preoți de parohie prin sate; alții împlinesc funcția de confesori în familii și au astfel o situație mai bună decît a celor care servesc prin sate.

În fruntea ierarhiei sacerdotale a lamaismului stau «încarnările» anumitor divinități sau sfinți (*tulku*, tibetan; *khubilgan*, mongol). Semnele după care se recunosc aceste încarnări și procedeele complicate pentru a le descoperi le-am arătat cu alt prilej¹². Sînt, cu totul, circa 180 de astfel de «încarnări» sau «renăscuți» în întregul lamaism și care, sub diverse numiri, se ocupă cu administrația, cu învățămîntul etc., avînd în fruntea lor pe Dalai-Lama (*dalai*, ocean, asemenea oceanului, puternicul) și Pancen-Lama (*pancen*, giuvaer). Actualmente, conducerea religioasă a Tibetului este în mîinile lui Pancen-Lama.

Încă din timpurile cele mai vechi există în Tibet eremiți, așa numiții *gom-chen*, *ritoedpa* sau *dayantchi*, care trăiesc prin caverne sau colibe lipite de munți, ducînd o existență mizeră și nădăjduind ca prin viața lor de meditație și renunțare să obțină starea de Buda și să dobîndească

10. Idem, *ibidem*, p. 93.

11. Robert Bleichsteiner, *L'Eglise jaune*, trad. par J. Marty, Paris, Payot, 1937, p. 170.

12. *Religia tibetanilor — Lamaismul*, în rev. «Ortodoxia», an. III (1951) nr. 4, p. 670-672. Cf. Günther Schulemann, *Geschichte der Dalai-Lamas*, Leipzig, V. O. Harasowitz, 1958.

puteri supranaturale¹³. De fapt, orice lama trebuie să ducă viață de schimnic timp de trei ani, trei luni și trei zile, pentru a se obișnui cu viața ascetică, dar numai foarte rar se întâmplă ca această lege să fie respectată cu strictețe. De altfel, în general, budismul, părăsind India, și-a schimbat mult din caracterul său genuin, îmbrățișând forme locale și făcând tot felul de concesii, ca de pildă în Japonia, unde călugării care fac parte dintr-o mare sectă budistă se căsătoresc în chip legal.

Al doilea popor indo-european, după indieni, al cărui sacerdoțiu ne interesează aici, sînt vechii *perși*. Preoții persani formau o castă, ai cărei membri, la început, nu se căsătoreau decît între ei. Numai mai tîrziu au început să ia în căsătorie și fete din alte clase sociale. Preotul se numea mai de mult *magu*, iar mai de curînd se numește *mobed*. Preoția se transmitea din tată în fiu printr-o dublă inițiere. Trebuia ca tînărul să cunoască *Avesta*, cartea socotită de perși ca sîntă. Apoi i se conferea, printr-o ceremonie, primul grad, care-i dădea dreptul să îplinească anumite servicii divine. Mai tîrziu era făcut *mobed*, avînd dreptul să officieze toate serviciile divine. La altar serveau numai două categorii de preoți, unii care recitau din *Avesta* și alții care răspundeau. Actualmente, cei circa 100.000 de zoroastrieni, care trăiesc în marea lor majoritate în India, refugiați acolo de multă vreme, se sîrguiesc să-și mențină vechile tradiții și sacerdoțiul tradițional.

La vechii *greci*, preoții nu constituiau o castă aparte și nu aveau importanța pe care o aveau în India și Persia, deși preoția se transmitea uneori din tată în fiu. Importanța secundară pe care preoții o aveau în societatea antică grecească își are explicația în faptul că la vechii greci cultul putea fi împlinit de orice cetățean. Și, întradevăr, cultul familial era împlinit de capul familiei, iar cultul public era oficiat de magistrat sau de rege. Preoți existau mai mult pe lîngă temple, erau preoții anumitor temple, cunoscînd cele de trebuință pentru cultul zeului respectiv și ajutînd pe indivizii care veneau să aducă sacrificii la temple sau chiar împlinind ei înșiși sacrificiile pentru particularii care le cereau acest lucru. Și femeile puteau împlini oficiul preoțesc, dar de obicei la templele zeităților feminine. Aceasta nu era însă o regulă fixă. La unele temple îplineau oficiul preoțesc și bărbați și femei¹⁴. La intrarea în preoție se puneau unele condiții. Astfel, se preferau tinerii și tinerele din familii nobile. În republica sa ideală, Aristotel interzicea plugarilor și meseriașilor intrarea în preoție¹⁵. Candiția la preoție trebuia de asemenea să nu prezinte defecte corporale. În schimb, nu se cerea o pregătire specială prealabilă, nu se cereau anumite cunoștințe, o anumită competență. De altfel mulți preoți nu funcționau în această calitate decît puțin timp și apoi reintrau în viața civilă. Unii erau preoți numai pe cîte un an, ca magistrații; alții pe doi ani, pe cinci sau pe zece ani.

13. R. Bleichsteiner, *op. cit.*, p. 178.

14. Marie Delcourt, *Les grands sanctuaires de la Grèce*, Paris, Les Presses Univ. de France, 1947, p. 80.

15. Ph. E. Legrand, art. *Sacerdos*, în Daremberg-Saglio-Potier, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, t. IV, 2, p. 937.

Exista însă și o preoție pe viață, dar nici acești preoți nu se deosebeau cu nimic de ceilalți cetățeni. Ei nu erau preoți decît în orele în care trebuia să împlinescă anumite ceremonii¹⁶.

Modul de alegere a preoților a variat foarte mult la vechii greci, existînd preoția prin succesiune, prin alegere, prin tragerea la sorți, prin glasul unui oracol, prin desemnarea de către principe sau chiar prin cumpărarea vredniciei preoțești. Acest din urmă sistem de recrutare a preoților s-a practicat în chip curent în Asia Mică în insule, în coloniile Pontului Euxin, începînd din epoca lui Alexandru cel Mare¹⁷. Se putea chiar ca tatăl, preot, să cumpere succesiunea la preoție a propriului său fiu. Așa cel puțin se proceda în Erytreia. Se pare că intrarea în sacerdoțiu a celor care deveneau preoți pe viață se făcea cu o solemnitate deosebită.

Numele obișnuit pe care îl purtau preoții la vechii greci era acela de ἱερεὺς, iar marele preot al unui templu sau al unei provincii se numea, începînd din epoca elenistică, ἀρχιερεὺς. Preoții purtau haină lungă, fără centură, de culoare cel mai adesea albă, uneori însă și purpurie, în special cînd serveau la templele zeilor infernali. Ca insigne sacerdotale purtau pe cap coroane dintr-un anumit fel de foi de arbore, după zeii pe care îi serveau. Uneori aceste coroane erau de aur. Preoții trebuia să se supună unui întreg regim de austerități și să se ferească de tot felul de impurități, ca de pildă atingerea de morți. Unii trebuia să se abțină de la unele alimente sau să facă baie în anumite condiții. În general, li se cerea să păstreze curățenia corporală și a veșmintelor și să-și înfrîneze pornirile sexuale, cînd erau însurați, sau chiar, pentru alții, să păstreze castitatea toată viața. Se pare că preoții se bucurau de o cinstire deosebită.

La romani, ca și la vechii greci, n-a existat o castă sacerdotală. Cultul putea fi împlinit și de alte persoane decît preoții, ca de pildă anumiți funcționari ai statului, iar preoții numai asistau și vegheau ca formele cultului să fie împlinite cu cea mai desăvîrșită exactitate. Cel mai înalt prestigiu în clerul roman îl avea *Rex Sacrorum*, chiar și pe timpul cînd Pontifex Maximus avea să-și asume conducerea reală a religiei romane. El era patrician și împărțea cu soția sa (*Regina Sacrorum*) o responsabilitate pe viață. Era în primul rînd preot al zeului Ianus și prezida o adunare arhaică numită *Comitia calata*, căreia îi anunța sărbătorile din fiecare lună. El convoca de asemenea la 24 martie și la 24 mai adunarea *Comitia calata*. La 24 februarie (*Regifugium*), după ce sacrificia la *Comitium*, trebuia s-o ia la fugă în chip ritual, deși era prin statutul său la adăpost de vreo destituire sau de vreo violeță mortală. În epoca clasică, romanii nu mai înțelegeau sensul acestei fugi rituale a preotului și socoteau că se comemorează un fapt istoric: fuga lui Tarquiniu Superbul¹⁸.

16. Jules Martha, *Sacerdotes athéniens*, Paris, E. Tharin, 1882, p. 141.

17. Ph.-E. Legrand, *art. cit.*, p. 938.

18. Jean Bayet, *Histoire politique et psychologique de la religion romaine*, Paris, Payot, 1957, p. 99.

După *Rex Sacrorum*, care era singur, veneau, în ordinea importanței, vechii preoți ai zeilor particulari, cei 15 *flamines*. Aceștia aveau grijă de aducerea sacrificiilor zeilor respectivi. Se distingeau prin vârful părului legat cu un fir de lână. Erau 3 *flamines maiores* și 12 *flamines minores*. Cei dintii erau preoții lui Jupiter (*Flamen Dialis*), Mars și Quirinus. Purtau o bonetă în dungi și cu vârful ascuțit (*apex*), făcută din pielea unei victime adusă ca sacrificiu. Flamen Dialis, marele preot al templului lui Jupiter Capitolinus, era senator de drept. El și soția sa trebuia să se supună unui întreg șir de interdicții foarte curioase. Astfel, Flamen Dialis nu avea voie să consume băutură sau alimente fermentate; părul și unghiile sale, tăiate de un om liber, trebuiau îngropate sub un «arbore fericit»; el nu trebuia să se atingă de un mort sau să participe la vreo înmormântare; nu avea voie să vadă nici armă, nici trupă înarmată; îi era interzis să înjure, să se dezbrace în aer liber, să vadă sau să pronunțe numele capră, carne crudă, iederă sau bob; nu trebuia să plivească o vie sau să treacă pe sub coardele ei; patul, în care trebuia să doarmă numai el și pe care nu putea să-l părăsească mai mult de trei nopți în șir, trebuia să aibă picioarele unse cu nomol; nu avea voie să încalce pe cal; îi era interzis să poarte un inel întreg, nerupt; nu avea voie să aibă asupra sa nimic înnodat, iar dacă se aducea în casa sa un om legat, trebuia să i se dezlege acestuia îndată cătușele și să fie socotit ca liber; dacă se întâlnea în stradă cu un vinovat, acesta nu trebuia bătut cu vergi în ziua aceea etc.¹⁹. Cei 12 *flamines minores* nu erau constrinși la atâtea interdicții.

Un alt sacerdoțiu roman era acela al pontifilor (*pontifices*), format mai întâi din 3 sau 5 persoane. Conform tradiției, unul dintre ei ar fi fost consacrat *Pontifex Maximus* de însuși regele Numa. Ceilalți pontifi numai îl ajutau. După sfârșitul monarhiei, Marele Pontif a dobândit o competență religioasă «regală» alături de *Rex Sacrorum*. În această calitate avea atribuții religioase supreme asupra disciplinei sacerdotale, a alegerii vestalelor, a fixării sărbătorilor etc. La sfârșitul Republicii colegiul pontifilor număra 15 membri, ajutați de 3 *pontifices minores*. Ei aveau nu numai atribuții religioase, ci și juridice și administrative. Astfel, ei aveau în grija lor compilarea diferitelor norme de conduită cunoscute sub numirea de *Leges Regiae*. De asemenea ei înregistrau principalele evenimente din viața statului, alcătuind așa numitele *Annales maximi*. Tot lor le era încredințată întocmirea calendarului religios și civil. Pontifii erau mandatarii poporului pe lângă diversele zeități pentru chestiunile privind viața publică. La început, pontifii erau numiți de rege, apoi se alegeau prin cooptare din sinul sacerdoțiului și în fine poporul însuși își alegea pontifii.

În subordinea și sub directa supraveghere a lui Pontifex Maximus erau vestalele (*vestales*), fecioarele consacrate templului zeiței Vesta. Acestea, în număr de 6, erau alese de Pontifex Maximus din familiile nobile sau cu foarte bună reputație și introduse în ordinul lor cu o

19. Idem, *ibidem*, p. 100.

anumită ceremonie. Copilele intrau în acest ordin la vârsta de 6-10 ani și erau angajate pe timp de 30 de ani. Primii 10 ani erau eleve, ceilalți 10 ani erau preotese și ultimii 10 ani erau profesoarele noilor eleve. După 30 de ani puteau să se căsătorească. Multe însă rămăneau în *atrium Vestae*, adică în slujba templului. Din pricina funcției importante pe care o împlineau și care consta din întreținerea focului sacru, vestalele erau înconjurate de mult respect. Pe stradă mergea înaintea lor un lictor și nici magistrații nu îndrăzneau să le-o ia înainte. La spectacolele publice aveau un loc special. Un condamnat care s-ar fi întilnit din întâmplare cu o vestală era grațiat.

Un colegiu preotesc important la romani era și acela al fețialilor (*fetiales*), preoții lui Jupiter Feretrius, care erau gardienii dreptului internațional, îndeosebi în ce privește încheierea alianțelor, declararea și încetarea războaielor. Înainte de începerea unui război, reprezentantul fețialilor (*pater patratus*) cerea satisfacție (*res repetare*) poporului învinuit că a adus vreun prejudiciu statului roman. După 33 de zile, dacă pretențiile statului roman nu erau satisfăcute, fețialul arunca peste graniță o lance însingerată și se începea războiul. Încheierea tratativelor de alianță o făceau fețialii cu o anumită ceremonie.

Un foarte important rol a avut la romani și colegiul augurilor (*augures*), deoarece toate acțiunile statului erau precedate de cercetarea auspiciilor, adică de cercetarea semnelor după care se presupunea că se cunoaște voința zeilor, îndeosebi cercetarea zborului păsărilor și aceea a măruntaielor victimelor aduse ca sacrificiu. La început erau 9 auguri, apoi 15 și, în timpul lui Caesar, 16.

Un colegiu asemănător cu acela al augurilor și cu o importanță la fel de mare în statul roman a fost acela al așa numiților *quindecemviri sacris faciundis*, care aveau ca sarcină interpretarea Cărților sibiline, acea faimoasă colecție de răspunsuri scurte la întrebările ce s-ar fi pus cu privire la cunoașterea viitorului. Acești preoți erau consultați în cazuri de calamități, de expieri și de purificări²⁰.

O particularitate a religiei romane o forma «corporatiile» sau «confraternitățile» sacerdotale, care erau sacerdoții de caracter gentilic și ai căror membri se recrutau din familiile aristocrate. Cele mai importante corporații sacerdotale erau cele ale salienilor, lupercilor și arvalilor. Funcția salienilor consta din cîntec și dans. La ca'endele lunii martie, ei străbăteau orașul în pas de dans, echipați ca pentru război, cîntînd niște cîntece vechi și lovind în scuturi cu sulițele²¹. Lupercii, preoții zeului

20. Constanța Birsan, *Colegiile la romani, cu specială privire asupra celor din Dacia*, București, 1889, *passim*.

21. René Cirilli, în lucrarea sa *Les prêtres danseurs de Rome* (Paris, 1913), arată că preoții salieni au fost creați pentru a păstra scuturile talismane, simboale ale zeului Marte; că această creație a coincis cu introducerea metalurgiei în Italia; că dansurile salienilor au probabil ca origine dansurile magice ale fierarilor cretani, a căror amintire s-a păstrat în legenda Cureților, și că actul esențial, zgomotul produs de lovirea armelor, avea ca scop să îndeparteze orice influență rea, orice spirit sau demot vrăjmaș (*Préface* par Jules Toutain, p. VII).

Faunus, alergau pe străzi, pe jumătate goi, în ziua de 15 februarie (*Lupercalia*), lovind femeile peste mâini cu niște curele din piele de țap, în amintirea legendarei răpiri a sabinelor. *Fratres arvales*, preoții zeiței productivității agricole Dea Dia, își sărbătoreau zeița în fiecare an în luna mai, când se coceau primele fructe.

Despre sacerdoțiul celorlalte popoare indo-europene vechi, celți, germani, slavi, geto-daci, vom spune mai puține cuvinte. Astfel, trebuie să amintim de druzii, preoții *celților*, care formau, împreună cu cavalerii, elita societății celtice. Druzii erau constituiți într-o corporație bine organizată și exercitau o mare putere politică, împlinind funcția de judecători ai poporului, ghicitori, medici și magicieni. Regii erau în mîna lor simple instrumente. Fără sîatul lor nu se putea face nimic; mai ales nu se puteau întreprinde războaie. Dacă cineva nu voia să se supună sentințelor lor judecătorești ei îi aplicau cea mai grea pedeapsă: interzicerea sacrificiilor. Cei care primeau această pedeapsă erau socotiți ca nelegiuți și criminali; toată lumea fugea de ei și nu aveau dreptul la nici o demnitate și la nici o plingere. Pentru a-și forma cultura necesară, candidații la funcția de druzii treceau printr-o școală de druzii, în care învățau uneori chiar timp de 20 de ani. În veacul al III-lea, se amintește și despre druidese (*dryades*), care se ocupau cu ghicitul și prezicerile, la fel cu ghicitorii de profesie numiți la celți *uatis* (*vates* la Strabo)²². Druzii au fost persecutați de romani din pricina puterii politice și juridice pe care o exercitau asupra celților și din pricina jertfelor omenesti și a practicilor magice cu care se ocupau.

La vechii *germani* nu exista o castă sacerdotală bine organizată, ca aceea a druzilor de la celți, totuși preoții exercitau o puternică înrîurire asupra vieții publice și particulare. Atît de mare era autoritatea preoților, încît, după mărturia lui Tacit, poporul li se supunea *velut Deo imperanti*. În Islanda, preoții aveau și atribuții judecătorești. Existau și la vechii germani preotese.

La vechii *slavi*, existența unei caste sacerdotale este atestată numai pentru slavii baltici, unde erau adevărate colegii sacerdotale, avînd în fruntea lor un mare preot. În restul lumii slave, cultul era împlinit și de preoți, dar și de capul familiei sau al tribului. Este interesant de notat că preotul zeului Svantovit de la Arcona, la slavii baltici, purta barbă și păr lung, spre deosebire de concetățenii săi. De asemenea este interesantă apariția femeilor cu funcții rituale la vechii slavi. Pe lângă împlinirea cultului, preoții vechilor slavi aveau ca atribuții principale ghicirea viitorului și orînduirea practicilor magice.

După mărturiile istoricilor vechi, preoții au avut un mare rol și în viața *geto-dacilor*, asemenea cu acela al druzilor celți. La geții din dreapta Dunării preoții se numeau *ctiști* (κτισται), iar la geții din stînga Dunării și la daci se numeau *poliști* (πολισται). Ei erau recrutați, pare-se,

22. H. D'Arbois de Jubainville, *Les druides et les dieux celtiques à formes d'animaux*, Paris, 1906, p. 1-2, 6-8, 78-79, 114. Cf. T. G. E. Powel, *Die Kelten*, Herausgeber Dr. Glyn Daniel, Cambridge, Verlag M. Du Mont, Schauberg, Köln, 1959, p. 170-171.

din pătura nobililor, *tarabostes*. Trăiau de obicei retrași prin munți, necăsătoriți, ducînd viață de asceză severă, de curăție morală și de meditație. Se hrăneau numai cu vegetale, lapte și miere, impresionînd mult poporul prin viața lor morală. În fruntea lor ședea un mare preot, care locuia, după spusele lui Strabo, într-o peșteră pe vîrfurile muntelui Kogaionon. Primea la el numai pe rege și pe însoțitorii lui, pentru a le da îndrumări din partea zeilor geto-daci. Nimic mai important nu se făcea fără consultarea marelui preot, deținătorul tainelor divine și al procedurilor divinatorii și magice. Pe lângă împlinirea cultului, preoții geto-daci aveau, ca și druzii celți, misiunea de judecători ai poporului, aplicînd sancțiuni religioase, cărora poporul se supunea fără crîcnire. Preoții geto-daci erau de asemenea și medicii poporului. Tot ei erau folosiți ca soli pentru încheierea tratatelor și pentru mijlocirea păcii. În astfel de împrejurări, ei obișnuiau să cînte mai întîi din chitare. Se istorisește cum, în lupta geților cu Filip de Macedonia, preoții geți au intervenit în luptă, întîmpinînd inamicii îmbrăcați în veșminte albe, cu harpele în mîini și cîntînd imne în onoarea divinităților protectoare ale națiunii. Macedonenii, tulburați, au făcut pace și s-au întors în țara lor²³.

După această sumară prezentare a săvîrșitorilor cultului din religiile politeiste, să vedem cum stau lucrurile în religiile monoteiste: islamism, iudaism și creștinism.

Islamismul nu are un sacerdoțiu propriu zis. *Imām-ul* nu este decît un conducător al rugăciunilor publice făcute în comun de credincioși. El nu se îmbracă în veșminte speciale. Orice musulman trecut de vârsta pubertății poate fi imam, dacă are viață curată și cunoaște ritualul rugăciunilor canonice. Imami sînt de obicei căsătoriți. Imamul cu pregătire superioară, care conduce rugăciunile publice de vinerea și de la sărbători în marile geamii se numește *khatib*, cel care predică se numește *șeikh*, iar cel care, din vîrfurile minaretului, cheamă credincioșii la rugăciune, se numește *muazz'in* (muezin). Moscheele mai mici și cele de prin sate au cîte un singur imam, care face și celelalte servicii. În trecut, aveau mare importanță religioasă în Turcia magistrații și teologii erudiți (*ulamā*), în fruntea cărora ședea *Muști-ul* sau *Seikh-ul-Islam*. Acestuia califul îi încredința conducerea tuturor funcționarilor religioși ai capitalei²⁴.

În *iudaism* aflăm un sacerdoțiu propriu zis. Astfel, înainte de Moise oricine aveau dreptul să aducă sacrificii, dar după Moise funcțiile cultului au devenit apanajul «fiilor lui Levi», adică al membrilor tribului lui Levi, constituiti într-o ierarhie cu mai multe trepte. În fruntea leviților era clasa preoților, însărcinați cu serviciul la altar, cu sacrificiile și cu consultarea lui Iahve cu ajutorul sorților. Preotul se numea *kōhēn* (plural

23. E. Vasilescu, *Problema religiei geto-dacilor în lumina noilor cercetări istorice și arheologice*, în rev. «Ortodoxia», an. V, 1953, p. 645-646. Cf. I. I. Russu, *Religia geto-dacilor*, Cluj, 1947, p. 122-124.

24. Art. *Imam și Khalib* în *Shorter Encyclopaedia of Islam*, edited by H. A. R. Gibb and J. H. Kramers, Leiden, E. J. Brill, 1953, p. 165 și 251-252. Cf. Gaudefroy-Demonbynes, *Les institutions musulmanes*, Paris, 1925, p. 75.

kōhanim). În fruntea preoților se afla arhiereul, «preotul cel mare» (*Hakkōhēn haggadol*), care funcționa pînă la moarte. Avea un locțiitor, «preotul al doilea» (*kōhēn hammūne*). Marelui preot îi erau impuse anumite restricții. De pildă, n-avea voie să-și tundă părul capului, să se apropie de un cadavru, nici de cel al părinților săi; îi era oprit a se căsători cu o văduvă, fiindu-i îngăduit a se căsători numai cu o fecioară etc. De asemenea marelui preot i se cerea să ducă o viață morală aleasă²⁵.

Cîntăreții și instrumentiștii folosiți în cultul mozaic aveau statutul lor aparte de leviți propriu ziși. De asemenea, independent de ierarhia sacerdotală, existau în timpurile mai vechi, în special în epoca judecătorilor, dar și pe timpul lui Samuel și al lui Saul, oameni care se ocupau cu ghicitul și care nu se deosebeau prea mult de ghicitorii pe care îi întîlnim în alte religii. Sînt așa numiții «inspirați», «profeți» (*nābî*, plural *nebi'im*). Aceștia cădeau în transe extatice provocate de recitarea unor litanii ritmate în sunetul instrumentelor muzicale și probabil acompaniate de dansuri. Acest gen de «profeți» erau însă combătuți de slujitorii propriu ziși ai cultului mozaic și nu trebuie nicidecum confundați cu marii inspirați ai lui Israel. «Numai faptul că sînt stăpîniți de un spirit și se simt investiți cu o misiune divină, este de altfel singura trăsătură comună vechilor profeți ambulanți și marilor inspirați ai lui Israel»²⁶.

Într-adevăr, profeții propriu ziși ai evreilor n-au învățat meseria de la alții, ci au fost chemați de Dumnezeu însuși la aceasta, de multe ori numai pentru scurtă vreme. Oficiul lor principal nu era, cum se crede de obicei, acela de a prezice viitorul, ci acela de a propovădui pocăința, mila și dreptatea în rîndurile poporului, uneori primejduindu-și viața prin curajul și independența lor spirituală față de puternicii zilei, căci ei nu ascultau decît de glasul conștiinței lor, luminată și inspirată de sus²⁷.

De altfel, chiar și preoții evrei se disting de săvîrșitorii cultului din celelalte religii prin aceea că, în vreme ce preoții celorlalte religii se ocupau aproape exclusiv cu aducerea sacrificiilor, cu îndeplinirea ritualului în general și cu magia și ghicitoria, funcția de căpetenie a preotului la evrei era aceea de a învăța pe popor Legea; ceea ce dovedește că sacerdoțiul evreu avea un caracter mai spiritual decît al celorlalte religii, la fel cu Dumnezeu unic căruia evreii îi serveau²⁸.

În iudaismul actual, situația nu este prea mult schimbată, din punctul de vedere pe care îl urmărim aici, deși sacrificiile de animale și păsări care se aduceau la Templul din Ierusalim au încetat. Putem adăuga că fiecare sinagogă sau casă de rugăciune iudaică trebuie să aibă cîte un *khazzan*, oficiant care conduce rugăciunile și cîntă bucățile principale, și cîte un *šammās*, paracliser care asigură ordinea. Rabinul nu intervine decît pentru predici și pentru a pronunța unele invocări mai solemne.

25. Vasile Tarnavski, *Arheologia biblică*, p. 461 și 502.

26. A.-G. Barrois, *Manuel d'Archéologie biblique*, t. II, Paris, 1953, p. 423.

27. I. Mihălcescu, *Istoria religiunilor lumii*, București, 1946, p. 325.

28. Idem, *ibidem*, p. 323-324.

Și acum, înainte de a precede la precizarea notelor distinctive ale preoției creștine față de preoția altor religii, să încercăm o scurtă sistematizare a celor spuse pînă aici, căci o prezentare a sacerdotului creștin, ca aceea pe care am făcut-o pentru celelalte religii, ni se pare de prisos, nu numai orice cleric sau teolog, dar chiar orice bun creștin cunoscînd sau măcar trebuind să cunoască pregătirea, treptele, funcțiile și îndatoririle principale ale săvîrșitorilor cultului creștin.

Preoția se prezintă peste tot ca o instituție menită să facă legătura între om și divinitate, fie că divinitatea a fost concepută politeist, dualist sau monoteist. În religiile naturale, cel mai adesea, conducătorul politic al poporului, investit cu puteri divine, ca fiu al zeilor sau zeu el însuși, exercita preoția și o transmitea, prin delegație, și altor indivizi, care o exercitau în numele său. Pentru familie, săvîrșitorul cultului era, și mai este pentru unele religii, capul familiei.

În multe religii a existat, și mai există încă, și o preoție de rangul al doilea, aceea a magicienilor, ghicitorilor, vindecătorilor, preoție care are o foarte mare importanță mai ales în viața popoarelor necivilizate. Această preoție nu-și trage originea nici din vreo delegație din partea șefului politic al tribului și nici, cu atît mai puțin, din partea vreunei revelații de la Dumnezeu. Preoția magică — pe care numai forțînd termenii o putem numi așa, deoarece între magie și religie există deosebiri fundamentale — își are originea într-o fraudă, prin însușirea cu de la sine putere a ceea ce nu i s-a acordat nici de șeful tribului, nici de Dumnezeu. De aceea vedem că la poporul israelit, unde exista preoția de drept divin²⁹, magia era condamnată în chip hotărît și pedepsită cu moartea³⁰. Și tot asemenea în creștinism magia este pedepsită de către canoane, chiar în cazul cînd a fost săvîrșită din neștiință³¹.

În ce privește clasele preoțești, pe care le-am întîlnit la diferitele religii prezentate, am văzut că o clasă importantă este aceea a sacrificatorilor, deoarece sacrificiul apare ca actul principal în toate religiile. Vechii slavi mergeau pînă acolo încît acordau denumirea de preoți numai sacrificatorilor, în vreme ce acela care «murmura cuvînte» în cult, care făcea «farmece» sau trăgea «semne» era considerat ca magician³². Sacrificatorul împlinește în cultul religiei naturale acțiunea pozitivă de îmblînzire a zeilor și de atragere a bunei lor voințe pentru a acorda oamenilor toate cele ce le sînt de trebuință.

În religiile naturale există însă și o clasă preoțească a exorciștilor, care, la asiro-babilonieni de pildă, se distingea net de aceea a magicienilor și care avea menirea să exercite o funcție de contramagie, de alungare a puterilor rele care cauzează oamenilor nenorociri.

29. Dumnezeu spune lui Moise: «Să iei la tine pe Aaron, fratele tău, și pe fiii lui, ca dintre fiii lui israel să-mi fie preoți Aaron și fiii lui Aaron» (Exod, XXVIII, 1).

30. Exod, XXII, 18.

31. Canoanele 61 și 65 ale Sinodului Trulan, ed. Pr. C. Dron, vol. II, București, I. a., p. 324 și 333.

32. S. Reinach, *Orpheus, Histoire générale des religions*, Paris, 1933, p. 210.

O a treia clasă preotească în religiile naturale este aceea a ghicitorilor, care are sarcina să ghicească voința zeilor și deci să prezică viitorul; clasă preotească ce nu trebuie confundată cu diferiții ghicitori ambulănți. Sub orice formă ar fi căutat să descopere voința zeilor, prin zborul păsărilor, prin cercetarea măruntaielor victimelor sacrificate, prin oracole ca cel de la Delfi, prin Cărți sibiline, clasa preotească a augurilor, a ghicitorilor, a avut totdeauna o importanță deosebită. Nu o dată s-a dovedit că soarta unor state puternice, ca cel grec sau cel roman, era în mîna acestor preoți ghicitori, care se pricepeau uneori de minune să potrivească voința zeilor cu interesele superioare ale statului, cum s-a întîmplat mai ales cu preoții oracolului de la Delfi, care potriveau cu multă dibăcie răspunsurile pe care le fabricau, luînd ca pretext cuvintele fără șir ale Pithiilor căzute în extazuri.

În fine, o a patra clasă preotească, ce se distinge uneori destul de bine mai ales la popoarele civilizate din antichitate, este aceea a preoților cîntăreți. Aceștia formează o clasă preotească oarecum minoră față de celelalte trei despre care am vorbit mai sus. Dat fiind însă rolul important al muzicii în cultul diferitelor religii ale lumii, s-a ajuns chiar să se formeze categorii deosebite în sînul clasei preoțești a cîntăreților, ca de pildă la asiro-babilonieni, unde *zameru*, «cîntărețul» innelor obișnuite din cult, se deosebea de *kalû*, «cîntărețul cîntecelor de doliu și de jela-nie»³³.

În ce privește modul de transmitere a preoției, am văzut că la unele religii preoția este ereditară, la altele neereditară, iar la altele există laolaltă ambele sisteme, ca la vechii greci, de pildă. În orice caz, s-ar părea că preoția ereditară este mai veche decît cea neereditară. Preoția ereditară apare și la poporul israelit, unde tribul lui Levi avea în grijă slujba templului. Preoția neereditară se obținea fie prin alegere, ca de pildă la vechii mexicani, la romani, la taoiștii actuali etc., fie prin tragerea la sorți sau chiar prin cumpărare a demnității preoțești, cum întîlnim la vechii greci.

În ce privește condițiile pentru primirea și exercitarea preoției, acestea se pot împărți în două mari categorii: unele generale, pe care candidații la preoție trebuie să le îndeplinească în toate religiile, și altele speciale fiecărei religii, fiecărui cult. Între cele generale se pot cita: lipsa defectelor trupești, originea cetățenească autentică, lipsa unor delictе care, din punct de vedere religios, atrag după ele o pată trupească, așa cum este de pildăuciderea. La unele religii, ca de pildă la aceea a vechilor greci, am văzut că nu se cerea candidaților la preoție o pregătire specială. Și la romani, de altfel, regulile pentru efectuarea cultului erau cuprinse în cărți speciale și nu era nevoie de cine știe ce pregătire deosebită pentru a le înțelege și executa. În alte religii însă, ca la vechii mexicani, la celți, la buđiști, preoții trebuie să treacă printr-o îndelungată și minuțioasă pregătire, făcută în colegii speciale. Condițiile speciale pentru primirea și exercitarea preoției au variat și variază extrem de mult de la o

33. P. Dhorme, *La religion assyro-babylonienne*, II-e éd., Paris, 1910, p. 209.

religie la alta și de la o epocă la alta. Aceste condiții se referă, cum am văzut, îndeosebi la abținerea sexuală, unele religii cerind castitatea absolută. Alte condiții se referă la vârsta candidaților, în unele religii fiind obiceiul ca să fie consacrați slujirii templului copiii în momentul nașterii. De asemenea alte condiții se referă la contactul cu morții sau cu tot ce vine în legătură cu ei, la oprirea de la anumite mâncăruri, la costum, care trebuie să fie într-un anumit fel etc.

Ca obligații, am văzut că preoții n-au împlinit totdeauna numai funcții pur preoțești, de sacrificatori, exorciști, auguri sau cîntăreți, ci au avut și obligații de ordin cultural și educativ, medical și politic ori judecătoresc.

Drepturile și avantajele preoților au variat de asemenea foarte mult și variaza după religii și vremuri, mergînd uneori pînă la privilegiile excepționale, ca la vechii brahmani, și pînă la o formidabilă putere economică și politică, așa cum s-a întîmplat de pildă la asiro-babilonieni și mai ales la egipteni, în anumite epoci. În general însă, în toate religiile domnește principiul, pe care îl găsim și în Noul Testament, după care, «cei ce săvîrșesc cele sfinte mîncă de la templu și cei care slujesc altarului au parte de la altar» (I Cor. IX, 13).

În fine, în ce privește rolul femeilor în cult, am văzut că nu în toate religiile se întîlnesc preotese și chiar acolo unde au existat și mai există încă ele nu sînt considerate pe picior de egalitate cu preoții propriu ziși. Preoția femeilor poate fi deci considerată ca o preoție de rangul al doilea, deși nu sînt rare cazurile în care femeile aduceau sacrificii, ca de pildă în Grecia, la Eleusis. Femeile se întîlnesc însă cel mai adesea în magia profesională, în multe religii actele magice și vrăjitorești fiind rezervate femeilor. În general însă femeile au avut, și în unele religii au și astăzi, atribuții ce au în centrul lor muzica și dansul religios. În unele religii a existat și o preoție decăzută a femeilor, ce consta din prostituția zisă «sacră» la templele unor zeități ale fecundității, ca de pildă Iștar a babilonienilor, Astarte a fenicienilor sau Afrodita a grecilor.

Și acum, după ce am văzut cum se prezintă preoția în afară de creștinism, la diferite religii și în diferite timpuri, să vedem întru cît se deosebește preoția creștină de preoția tuturor celorlalte religii. De fapt, chiar în cursul acestei expuneri s-au observat, credem, unele diferențe care există între mozaism și creștinism de-o parte și celelalte religii de altă parte cu privire la preoție în general sau la diferitele ei aspecte. Am văzut, de pildă, cum, în religiile naturale, cel mai adesea, șeful familiei sau conducătorul politic, în baza rangului său social, exercită și funcțiile sacerdotale, în special funcția de sacrificator. Și aceasta nu numai în societățile patriarhale, ci chiar și în societățile mai evolute, ca de pildă la vechii chinezi, la egipteni, asiro-babilonieni, greci, romani. Observăm însă că la evrei, care nu se găseau pe o treaptă superioară de civilizație față de aceste popoare, apare preoția rezervată unei anumite categorii de oameni, special consacrați servirii altarului. Și aceasta prin

voia și porunca expresă a lui Dumnezeu (Exod, XXVIII, 1). De asemenea preoția creștină este, nu mai puțin decât cea levitică, rezultatul unei chemări divine: «Orice arhiereu — spune Sfântul Apostol Pavel — fiind luat dintre oameni, este pus pentru oameni, spre cele ce privesc pe Dumnezeu, ca să aducă daruri și jertfe pentru păcate, putînd să fie îngăduitor cu cei neștiutori și rătăciți, deoarece și el este cuprins de slăbiciune și pentru aceasta dator este să aducă și pentru sine jertfă pentru păcate, ca și pentru popor. Și nimeni nu-și ia singur cîntea pentru sine, ci chemat fiind de Dumnezeu, ca și Aaron» (Evrei, V, 1-4).

Recrutarea membrilor clerului nu avea să se mai facă deci în creștinism nici pe baza eredității, nici pe considerente de ordin politic sau social, ca în celelalte religii, ci prin chemare divină, prin alegerea pe care o face Dumnezeu. Și aceasta pe temeiul pildelor pe care însuși întemeietorul creștinismului, Domnul nostru Iisus Hristos, a dat-o Bisericii pe care El a întemeiat-o și al cărei Mare Preot a fost, este și va fi. «Așa și Hristos — spune tot Sfântul Apostol Pavel — nu s-a mărit El însuși a fi arhiereu, ci cel ce a grăit către El: «Fiul meu ești tu, eu astăzi te-am născut»; precum și în alt loc: «Tu ești preot în veac după rînduiala lui Melchisedec», aducînd El în zilele trupului său cereri și rugăciuni cu strigăt tare și cu lacrimi către cel ce putea să-l mîntuiască din moarte și fiind auzit pentru evlavia sa, deși era Fiu, a învățat ascultarea din cele ce a pătimit și, devenind desăvîrșit, s-a făcut pricină de mîntuire veșnică pentru toți cei ce-l ascultă, fiind numit de Dumnezeu arhiereu «după rînduiala lui Melchisedec» (Evrei, V, 5-10).

Sprîjinindu-se pe texte din Vechiul Testament, ca de pildă Psalmul CIX, 4, Sfântul Apostol Pavel arată că Domnul nostru Iisus Hristos este întemeietorul unui sacerdoțiu cu totul superior preoției lui Aaron și, adăugăm noi, cu atît mai mult este superior sacerdoțiul creștin față de cel al celorlalte religii, care adesea nu depășește stadiul vrăjitoriei și superstițiilor. Preoția celorlalte religii, spune Sfântul Apostol Pavel, este trecătoare, cum este trecător tot ce este omenesc, în vreme ce preoția lui Hristos este veșnică, așa cum este veșnic însuși Fiul lui Dumnezeu: «Iisus s-a făcut chezaș al unui testament cu atît mai bun. Și aceia s-au făcut preoți mai mulți, pentru că erau împiedicați de moarte ca să rămînă, iar acesta are preoție nestrictătoare, pentru că El rămîne în veac» (Evrei, VII, 22-24).

Am văzut că mai în toate religiile slujirea preoțească a constat și constă în primul rînd în aducerea de jertfe pentru îmblînzirea zeilor și pentru obținerea de avantaje de tot felul. Dar ce înseamnă aceste jertfe, care merg uneori pînă la oroaarea sacrificării a nenumărați oameni, bărbați, femei și copii nevinovați, față de jertfa cea fără de sînge pusă de Domnul nostru Iisus Hristos în centrul slujirii creștine prin cuvintele: «Aceasta să o faceți spre pomenirea mea» (Luca, XXII, 19; I Cor., XI, 24-25)? Între funcția de măcelari scrupuloși pe care o împlineau sacrificatorii religiilor păgîne și dumnezeiasca jertfă a Sfintei Euharistii este distanța dintre pămînt și cer, dintre uman și divin. Căci unde s-a

văzut în celelalte religii ca vreun jertfitor să renunțe la măcelărirea animalelor, a păsărilor sau chiar a oamenilor, semenii săi, pentru a se aduce ca jertfă pe sine însuși? Mîntuitorul s-a adus însă pe sine ca jertfă reală, punînd capăt astfel jertfelor din Vechiul Testament. «Nici cu sînge de țapi și de viței — spune Sfîntul Apostol Pavel — ci cu sîngele său a intrat (El) o dată pentru totdeauna în Sfînta (Sfîntelor), după ce a aflat rîscumpărare veșnică. Căci dacă sîngele de tauri și de țapi și cenușa de junice, cu care se stropesc cei întinați, îi sfințește spre curățirea trupului, cu atît mai mult sîngele lui Hristos, care prin Duh veșnic s-a adus pe sine lui Dumnezeu (jertfă) fără prihană, va curăți cugetul vostru de faptele cele moarte, ca să slujiți Dumnezeului celui viu» (Evrei, IX, 12-14). Iar jertfa lui Iisus, accentuiază Sfîntul Apostol Pavel, a fost săvîrșită «o dată pentru totdeauna». El «nu mai are nevoie în fiecare zi să aducă jertfă ca arhieriei: întii pentru păcatele sale, apoi pentru ale poporului, căci a făcut aceasta o dată pentru totdeauna, aducînu-se pe sine (jertfă)» (Evrei, VII, 27). Și, desigur, jertfa de bună voie a Mîntuitorului, perpetuată în sfîntul altar prin săvîrșirea Sfîntei Euharistii de către preoții creștini, este cea mai sublimă jertfă, pe care n-o găsim, în spiritul și-n litera ei, în nici o altă religie. Se poate spune deci că «textul sfînt, care privește investitura primită de Apostoli la Cină, este charta sacerdoțiului creștin»³⁴.

Am văzut apoi că cea mai mare parte dintre sacerdoțiile altor religii pe care le-am prezentat se mărgineau la ritualism, la împlinirea cu scrupulozitate a formelor cultului, considerate ca avînd puteri magice și constrîngătoare adesea chiar pentru zei. Brahmanul, de pildă, era incredințat că, dacă n-ar interveni el cu o rugăciune specială pentru a repara eventuala greșeală făcută în executarea ritualului, s-ar întîmpla grozave nenorociri: soarele n-ar mai apare, lanurile n-ar mai da rod, totul s-ar duce de rîpă și chiar zeii și-ar pierde puterea, care depinde de împlinirea exactă a riturilor. Cît despre romani, cine n-a auzit de scrupulozitatea lor în împlinirea exactă a riturilor și cine nu știe că însuși sacerdoțiul evreu, pierzînd sensul atribuit de Profeți cultului, ajunsese la un formalism sec, lipsit de viața și de învățatura care da ritului sens și eficacitate spirituală? Chiar și la Atena, metropola culturii antice, nu se poate vorbi de religia cetății grecești ca de un sistem de doctrină propovăduit de clerul diferitelor temple. Se poate spune chiar că nu există un «cler» atenian și nici o ierarhie sacerdotală ateniană, deoarece Atena nu avea propriu zis o religie, adică o doctrină teologică, un învățămînt moral și practici uniforme; ea avea o serie de culte diferite care aveau toate riturile lor speciale, sărbătorile lor, ceremoniile lor. Atena n-a avut «un sacerdoțiu, ci sacerdoți»³⁵. Prin urmare, sacerdoțiul atenian n-a avut nimic comun cu sacerdoțiul creștin, mai ales că majoritatea oficianților cultului erau numiți pe cîte un an, iar preoția era o funcție ca oricare alta, pe care

34. H. Aulroy, art. *Sacerdoce catholique*, în *Dictionnaire apologétique*, t. IV, Paris, 1928, col. 1035.

35. J. Martha, *op. cit.*, p. 1-2, 141-142.

o puteai lua, o puteai părăsi, fără obligația de a-ți forma obișnuințe noi sau de a fi stăpînit de un anumit duh. Chiar cei care îmbrățișau preoția pe toată viața nu erau preoți propriu ziși decît în momentul în care săvîrșeau anumite ceremonii religioase.

Cu totul altfel stau lucrurile în creștinism, unde obligația principală a preotului este aceea de a învăța poporul, avînd pentru aceasta la îndemină o doctrină perfect încheată și unitară și o morală fundamentată pe această doctrină. «Hristos — spune Sfîntul Apostol Pavel — nu m-a trimis să botez, ci să binevestesc... și vai mie, de nu voi binevesti!» (I Cor. I, 17; IX, 16), iar canonul 58 apostolic a prevăzut oprire pentru episcopul sau preotul care nu învață poporul buna cinstire de Dumnezeu, sau chiar luarea darului, dacă arată neputrare de grijă și lene. Tot asemenea, canonul 19 al Sinodului VI ecumenic îndatorează pe mai marii Bisericii (în parohie preotul) să predice «mai ales în Duminici și sărbători», deci în legătură cu cultul. Nu mai puțin Sfîntul Vasile cel Mare cere «să se socotească un ucigaș de oameni cel care va lipsi de la datoria de a învăța», iar Sfîntul Ioan Gură de Aur zice că preoția constă în a învăța și «a binevesti»³⁶.

În privința recrutării membrilor clerului, am văzut că în cele mai multe religii se prefera sau era chiar obligatoriu ca să fie primiți în cler numai membrii unei caste preoțești sau ai clasei nobililor, unele categorii sociale mai modeste fiind în mod categoric excluse de la demnitatea preoțească. Pînă și budismul, care, în principiu, se adresează tuturor claselor sociale, în practică a făcut și face distincție cînd este vorba de recrutarea membrilor clerului monahal budist, însuși Buda dînd exemplu în acest sens prin faptul că s-a înconjurat aproape exclusiv de reprezentanți ai claselor superioare: brahmani și nobili. Singura excepție care se menționează, aceea a bărbierului familiei Sakyas, familie din care făcea parte Buda, nu infirmă cele spuse mai sus, deoarece în familia princiară a lui Buda probabil că bărbierul era un adevărat demnitar, ca paharnicii și alți demnitari de acest fel de pe la curțile domnești de pe vremuri de la noi. În creștinism, dimpotrivă, preoția este dată celui care se face vrednic de ea, indiferent de clasa socială careia aparține, ajungînd preoți și chiar episcopi pînă și cei mai umiliți și disprețuiți membri ai societății antice: sclavii. Dar în aceasta nu trebuie să vedem o simplă întîmplare sau un procedeu de adaptare la realitățile vremii, ci o diferență fundamentală de concepție între creștinism și celelalte religii. Creștinismul venea cu o altă concepție despre Dumnezeu, despre om și despre raporturile dintre om și Dumnezeu, concepție care făcea din toți oamenii fiii prea iubiți ai aceluiași Părinte ceresc, indiferent de starea lor socială; concepție la care n-au putut ajunge, cu ajutorul minții lor, nici filozofi de mîna întîia ai antichității, ca Aristotel însuși, care socotea oamenii ca fiind de la natură împărțiți în sclavi și liberi.

36. Pr. prof. Petre Vintilescu, note după un curs predat la Facultatea de Teologie din București, 1929-1930.

Există deci între creștinism și celelalte religii diferențe fundamentale, ființiale, diferențe care în chip necesar apar și pe plan extern, în instituția preoției. Specificul creștinismului, care a fost atât de bine scos în evidență într-un studiu recent³⁷ și care vădește această religie ca fiind «religie revelată prin excelență», imprimă și preoției creștine un caracter deosebit, o demnitate aparte, o eficacitate practică neîntilnită în alte religii. Așa se face că preoția creștină este cu totul străină, de pildă, de imoralele sacerdoții feminine sau chiar bărbătești, consacrate unor divinități ale fecundității, care au impresionat atât de urit pe Herodot în călătoriile sale prin unele țări orientale. De asemenea, nici vorbă nu putea să fie în creștinism de o preoție ca aceea a așa numiților «gali» (cocoși), officianți ai cultului Marei Mame, zeița Cibeles, care se castrau în cinstea acestei divinități. Și cu atât mai puțin putea fi vorba în creștinism de un sacerdoțiu superstițios și vrăjitoresc, ca acela al vechilor preoți taoiști, de pildă, fabricanți ai unei băuturi care, ziceau ei, dădea nemurirea, dar din care un împărat chinez bînd prea mult, a murit...

Incheind această expunere, care s-ar putea lungi foarte mult, pe măsura numeroaselor diferențe ce separă preoția creștină de sacerdoțiul celorlalte religii³⁸, putem spune că acest din urmă sacerdoțiu poate fi considerat numai ca o umbră a preoției creștine; preoție care își trage esența din adevărata, universală și veșnică preoție a Domnului nostru Iisus Hristos; preoție căreia Sfinții Părinți i-au închinat pagini de o mare frumusețe și pe care au admirat-o pînă și dușmani ai creștinismului ca împăratul apostat Iulian.

Pe drept cuvînt s-a spus, deci, că preoția creștină este un miracol permanent în sinul Bisericii și ceva unic în istoria religiilor lumii.

Diac. prof. EMILIAN VASILESCU

37. Pr. prof. P. Rezuș, *Specificul religiei creștine*, în rev. «Ortodoxia» an. XII, nr. 4, oct.-dec. 1960, p. 507-525.

38. Vezi Pr. prof. Ioan G. Coman, *Sensul preoției la Sfinții Părinți*, în «Studii Teologice», seria II-a, nr. 9-10, noiembr.-dec. 1949, p. 739-762; idem, *Chipul preotului după Sfînta Scriptură și Sfinții Părinți*, în «Studii Teologice», an. VIII, nr. 3-4, mart.-aprilie 1956, p. 154-156; Pr. prof. Gr. T. Marcu, *Sfîntul Apostol Pavel despre personalitatea religioasă-morală a păstorului de suflete*, în «Studii Teologice», an. VII nr. 3-4, mart.-april. 1955, p. 197-216; Const. Popescu, *Preoția în diferite religii ale lumii*, teză de licență, dactilogr., 1951, p. 108-114.

ICOANE VECHI, MANUSCRISE ȘI PIETRE DE MORMINTE LA MINĂSTIREA GLAVACIOC

Ultima refăcere a ctitoriei de la Glavacioc, întimplată între anii 1841 și 1843¹, nu a schimbat numai înfățișarea zidurilor înălțate de bătrînul Vlad Vodă IV Călugărul (1481, 1482-1495) și de urmașii săi, dar a pricinuit și risipa zestrei culturale-materiale a marelui și vestitului așezămînt. S-au nimicit atunci podoaba vechilor zugrăveli, pietrăria scrisă din vremea Brîncoveanului, lespezile ctitorilor răpocași, precum și casele făcute bolții de la clopotnița minăstirii, aruncîndu-se în ograda noilor zidiri. S-au pierdut în aceeași vreme, și în anii de mai tîrziu, obiecte de mult preț: icoane, cărți de slujbă² și odăjdii, zapise de dani, cumpărări și schimburi, planuri de moșii, catagrafii și alte documente, între care și pecetea de argint a minăstirii³. După două decenii de la rezidire, ruina și părăgina au pustiit în întregime străvechea ctitorie⁴. Restaurarea

1. Arhiv. Stat. București, Minist. Cult. și Instr. Pub., dos. 2906/1842.

2. Intre icoanele și tipăriturile vechi ce se mai aflau la 1843, se numărau: «10 icoane împărătești: 2 Domnu Is. Hs., 2 Maica Domnului, 1 Sf. Nicolae, 2 Buna Vestire, 1 Sf. mucenic Gheorghe, 1 arhidiacon Ștefan, 1 Buna Vestire veche și spartă, 17 bucăți icoane ce au fost la țimpla veche, 10 icoișe prăznicare zugrăvite pe amîndouă părțile cu toc(ul) lor bune, 1 Biblie veche, 1 Psallire veche, 4 Liturghii, 1 Antologhion vechi, 1 Stratilat bun, 1 Filada cu coprirea molivenilor împărătești, 1 carte elină a fericitului Meletie veche, 2 psaltichii eline manuscript». *Ibidem*.

3. Urma rotundă a peceții (0,03 m) arată o biserică cu două turle, una pe navă și alta pe cor, acoperite în două ape, 1 turn cu patru crenele, ușa semicirculară, părți din zidurile înconjurătoare, chipurile îngerului vestitor și al Sîntei Fecioare la intrarea boltită a minăstirii, iar margine se citește: «ΒΙ(Σ)ΤΟΒ(Ε)ΣΤΗΝΙΕ Β(ΟΓΟΡΟΔΙ)ΤΑ. ΗΡΑΜΟΝ ΓΛΑΒΑΚΙΟΚΙΟΥ ΛΕΥΤ 7242 ΓΗΝΑΡΙ(Ε)». Vezi Bibl. paroh. Glavacioc: Δοσιθέου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, κατὰ Καλλίνου καὶ Λουκῆου pg. 54, comp. și D. I. Mușețeanu, *Minăstirea Glavacioc*, București, 1933, p. 14, 58.

4. La 1862, «Biserica și încăperile dimprejur ei și curtea din afară se aflau în cea mai proastă stare. Toate ferestrele și ușile în genere sînt putrede cu desăvîrșire, încuetoarele stricate, geamurile lipsesc mai mult de giurățate. Colțul odăii din partea dreaptă a intrării pe poartă este crăpat în mici bucăți din cauză că la început nu i s-au făcut un picior rezemător după cum reclama poziția dealului. Tencuiala exterioară a

locaşului de cult, împlinită în anii precedenţi, a făcut necesară studierea unor obiecte documentare rămase în patrimoniul parohial de care va fi vorba în cele ce urmează.

Icoane vechi. În colţul de miază-zi al tîmplei bisericii străjuieşte icoana de factură romîno-bizantină a Maicii Domnului, «Povăţuitoarea», făcătoare de minuni. Zugrăvită în tempera, pe o tablă de nuc (0,485×0,345×0,03), dosul şi marginile sînt cariate, înnegrite de fum şi vreme, purtînd o crăpătură şi altele mărunte. Pe faţa lemnului tare şi aşchios s-a scobit o nişă lată în partea de sus de 0,05 m şi în dreapta de 0,03 m. Marginea din stînga, ce se rărise la cioplit, a fost înlocuită cu o şipcă bîrduită, iar jos, urmele a trei cuie de lemn în grosimea tablei, arată locul unei alte şipci. Înainte de zugrăvire, s-au chituit crăpăturile lemnului, lipindu-se apoi o pînză de bumbac, peste care s-a aşternut o preparaţie de ghips. Pe fondul roşu al zugrăvelii, s-a închipuit Maica lui Dumnezeu, purtînd pe Mîntuitorul lumii. Chipul Sfintei Fecioare se arată în măsuri potrivite, faţa de culoarea grîului pîrguit, iar degetele mîinilor sînt lungi şi graţioase. Umbrele nasului şi ochilor, bine pronunţate, alcătuiesc semnul literei V, îndătinată în Canon, iar trupul se vede îmbrăcat în tunică argintie şi maforion purpuriu. Un văl verzui, cu margini aurii, şi o stea din ale cărei colţuri răsare crinul văilor, împodobesc fruntea, iar altă stea, umărul drept. Aureola şi spaţiul liber sînt poleite cu aur. Mîntuitorul Iisus Hristos este închipuit prunc tînăr în braţele Maicii Sale, avînd tunică verzuie şi mantie purpurie; cu dreapta binecuvîntează, iar în stînga, rezemată pe genunchi, ţine un sul. Culoarea chipului este asemenea celui al Sfintei Fecioare; umbrele ochilor şi ale nasului formînd semnul literei V, iar o linie ce barează fruntea, semnul unui omega. Aureola fixată cu ajutorul compasului, s-a împărţit în cinci spaţii în care se citesc iniţialele O, O H, circumscrise în cîte patru puncte roşii. Cîmpul inferior al veşmintelor sîntelor chipuri a fost şters de sărutul pămîntenilor hărţuiţi de ispite, păcate şi vrăjmaşi. Pe spaţiul superior al icoanei, de o parte şi de alta s-a însemnat cu majuscule eline, prescurtatele: MH. ΘΥ. ΙΣ. ΧΣ. Η ΟΛΗΓΗΤΡΙΑ adică: Maica lui Dumnezeu, Iisus Hristos, Povăţuitoarea. Data şi numele zugravului sînt necunoscute. În anii de domnie a Brîncoveanului, lemnul străvechii icoane a fost îmbrăcat cu o foaie de argint, pe care s-au săpat amănuntele zugrăvelii. Un chenar marginal, alcătuit dintr-o împletitură de lalele, întreruptă la cele patru colţuri de îngeri în zbor, împodobesc cizelura. Marginile veşmintelor Povăţuitoarei sînt dantelate la gît, sin şi braţe, cu boabe de mîrgăritar, iar şase safire dau bogăţie vălului care ascunde faţa.

bisericii, a clopotnişii şi a tuturor încăperilor precum şi mincinosul ciubuc de şipci se afla în cea mai mare parte căzut. Cele patru ferestre ale bisericii lipsesc cu desăvîrşire, învelitoarea bisericii, şi a tuturor încăperilor în genere este putredă, încît ploaia pătrunde în toate părţile, mai cu seamă pe biserică trece şi prin bolţi. Cea mai mare parte a pardoselilor este putredă, iar mai cu deosebire a galerii odăilor precum şi tălpile de sub stîlpi..., stîlpii dinaintea bisericii de lemn îmbrăcaţi cu şipci cu talpa de sub dîşii putredă şi tenciuiala căzută». Vezi Arh. Stat. Bucureşti, Min. Culte şi Inst. Publ., dos. 924/1862, ff. 1-2.

Coroana săpată în frunze și flori de lălea ce înconjoară chipul Fecioarei se încheie în creștet cu o diademă domnească à jour, bătută cu șase pietre și trei rînduri de mărgăritare, precum și o coroniță de topaz purtată de doi serafimi în zbor⁵.

Coroana și diadema Pruncului izbăvitor sînt asemenea cu cele ale Maicii Sale. În spațiul de sus al cizelurii, de o parte și de alta, s-au reprodus în cartuș inițialele de pe icoană, iar pe marginea de jos a che-narului se citește: «Această icoană s-a argintat (prin grija) arhimandritului Damian de Glavacioc, grație ieromonahului al cărui nume aparține Iolche-sienilor, 30 Aprilie 1700». Un cadru de lemn de 1,80×0,67×0,02 cu 2 colo-nete și împletituri poleite, aplicate, susținea pînă în anii din urmă stră-vechea icoană, avînd pe verso însemnarea: «S-a făcut prin osteneala și osirdia smeritului protosinghel Ierotei Glavacioteanul domnind M(ăria) Sa Dimitrie Gheorghe Bibescu Vodă, păstorind prea Sfinția Sa Neofit mitropolit al Ungro-Vlahiei, leat 1847, Enuar 20 și poleit de smeritul între monahi Galoftion Nemțanul». În adevăr, și zugrăvirea acestei icoane a pornit dintr-un «anume gînd și tehnică». Ea a fost zugrăvită pentru a fi privită «de aproape în atmosfera și lumina pe care o poartă... și o dăruiește privitorului». Zugravul a folosit «materiale de lux, culori bogate în luciri și reflexe calde, rafinerii, accente și precizări de minia-tură în execuția ochilor, obrazilor și părului. Închinătorul, atras și fixat de icoană, se izolează cu dînsa, îi împărtășește gîndurile și ascultă». De asemenea, calitatea cizelurii, «luminile, formele și draperiile sînt operă de desenator și lucrare de cizelator de o îndeminare rară»⁶.

Doă icoane de factură slavonă, din veacurile XVI și XVII, folosite în casele închinătorilor de pe vatra fostei mînăstiri sînt zugrăvile în tempera, pe tăblii de brad prevăzute cu pene în spate împotriva încovo-ierii. Suprafața primei icoane de 0,28×0,32 m înfățișează pe fond roșu-cărămiziu, 14 teme liturgice, dintre care 12 în registrele marginale, iar 2 pe spațiul din mijloc. Primul subiect, «Troița», se închipuie prin trei bărbați de aceeași vîrstă, stînd în jurul unei mese, purtînd mantii roșii, încălțăminte și nimburi aurii. «Nașterea Precistei» arată pe dreptul Ioa-chim și o femeie slujitoare, purtînd un leagăn deasupra unui pat frumos

5. Catagrafiile mînăstirii din anii 1842 și 1862 amintesc de dărnicia crednicioșilor ce împodobiseră străvechea icoană cu «16 șiruri de urmuz mici și mari, un lanț de alamă, 2 cruci, una de alamă și alta cu pietre mohorîte, o salbă cu 2 dodecari, 2 rubele și o mirfia; una asemănătoare cu 4 sîntiși și 30 par(a)le; o salbă în care este înși-rate 1 liră, 2 ieușari de aur, 2 rubele, 1 mirfia și 1 fluture mare de aur precum și 1/4 mahmudea; o altă salbă cu 12 parale de argint, 2 șire de urmuz mărișor, 2 șire de urmuz mare împestrițat cu mărgelile albastre printre dînsul, 6 șire de urmuz mărunțele, 6 șire de mărgean mărunt, fiecare șir în lungime de o palmă și patru desce (sic) foarte des dăruit acum dela 29 Septembrie anul 1862 de d-ei Catinea Bistrițeanca pentru pomenirea sa, 1 perdea atlas havaia cu vârgi albe și ciucuri, 1 perdea cu zăbranic roșu, cu ciucuri verzi, 1 perdea cenușie cu vârgi roșii și albe, 1 panglică de rips albă cu flori la căpătii d-asupra icoanei, 1 poală cusută cu beteală și 1 covor de lînă cusut cu flori și ciucuri verzi de lînă». Vezi Arhiv. Stat. București, Min. Culte și Instr. Publ., dos 2906/1842, 924/1862.

6. Comp. I. D. Ștefănescu, *Monumente de artă religioasă*, în rev. «Glasul Bisericii», an. XVIII, 1959, pp. 261, 262, 268.

împodobit, lângă care se văd chipurile Sfintei Fecioare și al maicii sale, înveșmântate în tonuri auriu. În tema următoare au rămas numai două personaje, restul zugrăvelii fiind nimic. «Blagoveștenia» înfățișează în dreapta unei mese pe îngerul vestitor, iar în stînga pe Sfînta Fecioară purtînd tunica roșie, mantie neagră și încălțăminte. «Născătoarea de Hristos» (Intrarea în Biserică) arată pe dumnezeiasca Ana, flancată de bătrînul Ioachim desculț, înveșmîntat cărămiziu, și de un personaj cu chip descoperit, purtînd în brațul stîng copilă sfîntă.

«Sretenia Domnului» închipuie pe Sfînta Fecioară, avînd în dreapta pe bătrînul Iosif, iar în stînga pe dreptul Simeon, ținînd pe umăr pe Cel ce este. Tema «Botezul Domnului» arată pe Mîntuitorul gol, cu brațele strînse cruciș, stînd într-un vas deopotrivă înălțimii trupului Său, flancat în dreapta de prorocul Ioan înveșmîntat în tunică neagră și mantie roșie, neîndrăznind să atingă creștetul Stăpînului, iar în stînga de un înger ce poartă încălțăminte și veșmînt auriu. «Icoana intrării Domnului» prezintă pe Mîntuitorul desculț, șezînd pe asin, avînd în dreapta un ucenic, iar în față un personaj cu chip descoperit, fără nimb. În tema «Vremea mesei Domnului», Mîntuitorul se vede bust, stînd la mijlocul unei mese, binecuvîntînd; alături, un bătrîn ucenic, iar mai la o parte, Apostolul ce nu vrea să înțeleagă. Jos, alți trei Sfinți Apostoli poartă îmbrăcăminte în ton cărămiziu. «Înălțarea crucii celei dătătoare de har» înfățișează un bătrîn arhieru, ținînd Sfînta Cruce cu trei brațe, flancat de un personaj cu chip descoperit, avînd tunică neagră, manue roșie și încălțăminte, și de o femeie virstnică, purtînd mantie gălbuie, diademă împărătească și nimb auriu. «Înălțarea Domnului» prezintă chipul bust al Mîntuitorului, ridicîndu-se spre cer, și pe Sfînta Fecioară înconjurată de doi Apostoli în îmbrăcăminte de culoare asemănătoare. «Ispă(șe)nia Precistei» păstrează numai chipurile a doi ucenici fără încălțăminte, în tunici negre și mantii roșii, veghind în jurul unui tron împodobit, iar mai sus se vede fața Precistei, restul zugrăvelii fiind nimic. Pe spațiul din mijloc al icoanei s-a închipuit «Voscresenia Domnului», unde într-un oval de lumină, se vede Mîntuitorul înveșmîntat în roșu și fără încălțăminte, avînd în dreapta un înger îmbrăcat în alb, șezînd pe piatră, iar în stînga, zugrăveala lipsește. Dedesubtul temei se arată, fără titlu, minunea «Schimbării la Față». Într-un oval auriu, se vede trupul Domnului, flancat de prorocul Ilie în veșmînt cărămiziu, purtînd cuțitul junghierii, apoi un personaj în mantie roșie, cu nimb auriu. În colțul de jos din dreapta, patru cifre arabe, scrise etajat, arată leatul zugrăvirii: «1562».

Cealaltă icoană, de 0,373×0,31×0,02 m, înfățișează într-un chenar cărămiziu, nouă teme liturgice: 1. Maica Domnului, îndoliată, cu Pruncul izbăvitor; 2. Schimbarea la Față, tratată asemănător cu cea de pe prima icoană; 3. Sfîntul Nicolae, bust, îmbrăcat arhiereste; 4. Cuvioșii Damian și Eustație, purtînd încălțăminte, stihare, patrafire și feloane în culori negre și cărămizii; 5. Răstignirea Domnului, avînd în dreapta pe Sfînta Fecioară, iar în stînga un alt personaj, fără zugrăveala feței; 6. Sfinții Mucenici Flor și Lavru, în tunici și mantii zugrăvite asemănă-

tor ; 7. Prea Cuvioasele Dochia și Parascheva, înveșmîntate în tunici gălbui, negre și alburii ; 8. Zugrăveala mucenicului Gheorghe păstrează numai părți din trupul calului alb, sulita și scorpia ; 9. Icoana mucenicului Dimitrie arată trupul în armură și calul negru al sfintului, iar pe colțul de jos din stînga, se citește greoi, leatul zugrăvirii : «(1)658».

Alte opt icoane praznicare portative sînt zugrăvite în ulei, pe tăblii de brad, în fond verde și între benzi aurii, de Micu zugravul, care între anii 1844 și 1846 viețuia în soborul mînăstirii⁷. Pe prima icoană, de 0,40×0,30×0,017 m, se închipuie dogma «Nașterii lui Hristos». În partea de sus se văd trei rațe roșii de lumină ale soarelui răsărind, un înger vestitor și cete de heruvimi purtînd săbii pe nori ce par blicuri. În mijlocul icoanei, pe fond întunecat, se arată peștera de la Betleem, steaua, Pruncul înfășat, ieslea și dobitoacele. Sfînta Fecioară stă în genunchi pe patul de lăuzie, purtînd tunică purpurie, maforion și nimb auriu. În dreapta ieslei se văd cei trei magi. Primul, cu chip descoperit, aducînd un vas cu daruri, poartă mantie roșie și jambiere aurii ; al doilea este înveșmîntat în tunică, pantaloni roșii, mantie albastră și încălțăminte aurie, purtînd visterie, iar al treilea, în tunică verzuie și nimb auriu, ascultă. În afara peșterii, un cioban în tunică verde, pantaloni cafenii, scufă roșie și sac de merinde, apleacă la locul sfînt. Mai jos pe colină, dreptul Iosif în tunică roșie și mantie albastră, privind spre cer, se miră de cele ce se făcuseră, iar în fața lui, un personaj în genunchi, cu degetele mîinilor tăiate, poartă cocoj și căciulă cafenie. Pe spațiul liber se citește data și numele zugravului : «1844 Dech(emvrie) 4. Mîncul zo(grav)». Verso icoanei închipuie «Tăierea împrejur a lui Hristos». Sus se văd : cetatea, templul, jertfelnicul, un turn și biserica Legii Noi, iar jos, bătrînul Iosif cu Pruncul în mîini, Sfînta Fecioară și o femeie slujitoare. La dreapta se arată vasul tăierii împrejur în chipul colimvitrei și bătrînul preot prinzind mina Pruncului. A doua icoană, de 0,29×0,22×0,015 m, pătată de fum și umezeală, înfățișează «Săboru(1) Sî(in)țilo(r) Apo(s)tofi». Sfînții Petru și Pavel, în tunici verzuie și mantii, țin în mîinile stîngi suluri, iar în cele drepte o biserică cu deltă și turlă

7. Fusese ucenic al dascălului Ioan zugravul, conducătorul cunoscutei școli de zugrăvi bisericești din Gârdeștii-Vieci, și slujise Mitropoliei din București, Episcopilor Argeș și Buzău cu meșteșugul zugrăvii sale, pentru care domnitorul Al. Moruzi (1792-1793, 1802-1806, 1806-1807) îl scutea de dări, iar mitropolitul Grigorie IV (1823-1834) îi dăruia în 1832 100 taleri pentru mărișul fiicei sale. Vezi Pr. I. Popescu-Clinceni, *O școală de zugrăvi bisericești în Ottenia*, în «Revista de Istorie bisericească», nr. 3, 1943, p. 120 ; I. Ionașcu, *Mitropolitul Grigorie IV și întrebuințarea unor venituri în vremea păstoriei lui*, în rev. «Raze de lumină», an. X, nr. 1-4, 1938, pp. 274-275 ; V. Brătulescu, *Zugravii din București*, în «Glasul Bisericii», an. XVII, nr. 10, 1958, pp. 960-961. Într-o jalbă din 1845, bătrînul zugrav cerea mitropolitului Neofit II (Ruminu) (1840-1849) să petreacă rămășițele vieții sale nu în lume, ci la Mînăstirea Glavacioc, pentru care sfîrșit s-a și înțeles cu Părintele egumen, care cu mare mulțumire îl primește, iar mahalagii bisericii Măgureanu din București, Gheorghe duhovnicul, Gheorghe Tonea (sic) și Mihai zugravul îi dădeau încredințări scrise că soția lui a răposat «de sînt acum mai mult de 20 ani» și fetele și le-a căpătuit dîndu-le după bărbați, cunoscîndu-l fără nici o pricină care supără după care, pe baza anaforelei Sf. Mitropolii s-a și mutat la mînăstire. A se vedea Arhiva veche a Mitropoliei București, dos. 4721/1845, ff. 1-3.

pe sîni, poleită ; în urma lor, alți Sfinți Apostoli cu nimburi aurii. Jos, data zugrăvirii : «1845 (Minc(ul) z(ograv)». Pe dosul icoanei se închipuie «Cuv(ioasa) Marina, Sf(în)tu pro(oro)c Ilie, Sf(intul) Pandleimon». Mucenița Marina, în tunică neagră și mantie verde, ține în dreapta o cruce bizantină. Sfîntul Ilie înveșmîntat în tunică cenușie și cojoc cafeniu, poartă în stînga o filacterie, cu textul : «Aprinzîndu-mă m-au aprins de rîvnă spre Domnul». Sfîntul Pandleimon, în tunică verzuiie și mantie roșie cu galon auriu, ține în dreapta o unealtă doftoricească, iar în stînga o cutie cu leacuri. În icoana a treia, de 0,235×0,173×0,012 m, intitulată «Sf(inta) Treime». Cel Vechi de zile, Gospodar Savaoth cu nimb și triunghi auriu și Mîntuitorul îmbrăcați în mantii argintii și cu falduri aurii se odihnesc pe norii cerului, ținînd în palme pămîntul și cerul cu stelele. Dumnezeu Tatăl binecuvîntează, iar Fiul poartă o carte închisă. Deasupra lor se vede Sfîntul Duh în chip de porumbel în zbor, înconjurat de raze albe de lumină. Pe nimburile sîntelor fețe s-au înscris prescurtatele : O, GH, iar mai jos, șase cercuri legate între ele, sînt purtate de păsări în zbor ; jos se citește : «1845 Iun(ie) 20 Mincul z(ograv)». Cealaltă închipuie Schimbarea la Față, unde pe vîrfurile unui munte, Mîntuitorul se vede între două raze de lumină, binecuvîntînd cu ambele mîini ; de o parte, văzătorul de Dumnezeu, Moise, înalță tablele Legii, iar în cealaltă parte, proorocul ridicat cu trupul de pe pămînt la cer, privește. La poalele muntelui se văd Sfinții Apostoli Petru și Iacob în genunchi, purtînd suluri în mîini și neputînd privi, iar ucenicul cel iubit căzut cu fața la pămînt.

A patra icoană, de dimensiuni asemănătoare, înfățișează «Nașterea Precistei». În interiorul unei case, bătrînul Ioachim, înveșmîntat în tunică roșie și mantie argintie, iar Sfînta Ana în maforion auriu, stau la o masă frumos împodobită ; în stînga se văd trei fecioare. Cea dintîi, în tunică verde, cu galoane aurii, întinde cupa dreptului Ioachim ; a doua poartă visterie cu daruri, iar a treia privește. Jos în dreapta, o femeie slujitoare toarnă apă din urcior bătrînei mame ce stă pe scaun, purtînd Copila sfîntă. Pe spațiul liber se citește însemnarea : «1845 Noemb(rie) Mincul zog(rav)». Verso icoanei închipuie «Intrarea în Biserică». Sus se văd cetatea și templul înlăuntru căruiia părinții au adus Copila din făgăduință, primind binecuvîntarea marelui preot. În urma lor, tinere purtînd tunici roșii și verzui, cu galoane aurii, avînd fețele descoperite și părul în frumoase împletituri, privesc ceremonia sfîntă ; într-un loc deosebit al templului, un înger dă hrană Fecioarei ce stă pe un scaun împodobit.

A cincea icoană, de 0,233×0,17×0,013 m, înfățișează «Intîmpinarea lui Hristos». O clopotniță, un turn-lanternă, cu acoperiș rotund, templul cel vechi, cu perdele roșii la intrare, și o biserică cu deltă, alcătuiesc fondul. Jos, jertfelnicul în chipul colimvitrei. Bătrînul Simeon, în mantie verde, primește într-un scutec cu falduri verzi pe Pruncul izbăvitor, dăruindu-L Maicii Sale. În spatele său, proorocea Ana poartă o filacterie cu textul cunoscut : «Acest prunc sf(int) D(o)mnulu(i) este» ; alături,

dreptul Iosif ține pe braț un scutec alb. Pe cealaltă parte s-a zăgrăvit «Învierea lui Lazăr». Între două înălțimi acoperite cu nori ce par blicuri, se văd: Cetatea Sintă, mulțime de norod, bătrâni în mantii roșii și verzi; în stînga se arată dreptul Lazăr cel mort de patru zile, purtînd scutece albe, legătură roșie și nimb auriu, iar jos, doi tineri cu tunici gălbui, pantaloni și încălțăminte cafenie, prăvălesc piatra de pe gura peșterii; în fața lor se văd cele două surori: Marta și Maria — una, înveșmîntată stacojiu, a căzut cu fața la picioarele Domnului, iar cealaltă, în genunchi, purtînd mantie verde, plînge. Mîntuitorul, oprindu-se la mormînt, cu dreapta liniștește mulțimea; în urma Lui, doi ucenici poartă veșminte roșii și cununii de sfinți. Pe marginea de jos se citește: «1845 Min(cul) zog(rav)».

Icoana a șasea, de 0,23×0,22×0,021 m, închipuie «Duminica Florilor». Un munte acoperit cu nori ce par blicuri și zidirile unei chinovii cu turn poleit, se văd la partea superioară. Jos, în dreapta, Mîntuitorul în tunică roșie și mantie verde, stînd pe asin, ascultă la unul din ucenici, iar în stînga, mulțime de norod în veșminte roșii, mergînd. Lîngă un bătrîn, o copilă purtînd tunică și mantie verzuie privește către Mîntuitorul, iar sub picioarele asinului cenușiu se vede un așternut roșu. A doua față a icoanei închipuie «Pîpăirea Tomei». O casă cu foișor pe terasă, un turn-lanternă și o biserică cu deltă alcătuiesc fondul. Jos, locul unde erau adunați ucenicii. Pe un pedestal se vede Mîntuitorul, arătînd coasta împunsă, ucenicului necredincios; în dreapta, Apostolul Toma pipăie cu două degete rănile Domnului; în urmă, ucenicul iubit și alți ucenici privesc; în stînga, Sfîntul Apostol Petru și alt Apostol, iar în fund cununii de sfinți. Pe marginea inferioară, obișnuita însemnare: «1845 Minc(ul) zogr(av)».

Icoana a șaptea, 0,23×0,223×0,026 m, cu pervazuri poleite, prezintă tema «Înjumătățirea praznicului». În lăuntru templului, adunare de învățați. În mijloc, Mîntuitorul Învățător, purtînd tunică gălbuie, mantie și nimb auriu, stă pe tron, rezemîndu-și picioarele goale pe un pedestal; cu dreapta binecuvîntează, iar în stînga ține o carte deschisă. Jos, Sfîntul Evanghelist Ioan, în mantie verzuie, cu chipul descoperit, stă la o masă, rezemîndu-și fruntea pe brațul stîng, iar mîna dreaptă pe o carte deschisă; mai sus, două personaje privesc. În stînga, un învățat poartă tocul unei cărți pe brațul stîng, iar un alt învățat, rezemîndu-și mîna pe cotorul altei cărți, se întreabă: «Cum știe acesta carte, neînvățîndu-se?». La intrarea templului, Sfînta Fecioară și dreptul Iosif, cu mîna alăturată de umărul feței, se miră de înțelepciunea Fiului. Verso icoanei închipuie «Pîpăirea Tomei», descrisă mai sus, purtînd însemnarea: «1846 Iun(ie) 5 Minc(ul) zo(grav)».

Icoana a opta, de 0,27×2,217×0,025 m, arată «Înălțarea lui H(ristos)». În partea superioară, pe nori umbroși, doi serafimi țin un cerc de lumină roșie, cu margini aurii, în mijlocul căruia se vede Mîntuitorul desculț, în tunică aurie și mantie verzuie, binecuvîntînd cu ambele mîini. Jos, Sfînta Fecioară, înveșmîntată în ton verzui și auriu,

se roagă, fiind înconjurată de prorocul Ilie, ce poartă haină aspră și cingătoare cenușie, de Sfinții Apostoli și alți ucenici; în dreapta se citește greoi însemnarea: «1845 Kătru (sic) zo(grav)»; iar în stînga, «zo(gravul) Min(cu)». Pe fața cealaltă s-a închipuit «Schimbarea la Față», asemănătoare cu cea descrisă în icoana a treia.

Intr-o altă icoană cu pervazuri poleite, aflătoare la urmașii popii Ivan din Glavacioc, se repetă temele: «Simbăta lui Lazăr» și «Duminica Floriilor», purtînd însemnarea: «1845 Aprilie 7 Mincul zo(grav)». Desevul arhitecturii și al personajelor celor două icoane ale bătrînului zugrav și ucenicului său sînt tratate greoi, dar reflexele calde, amănuntele arheologice, liturgice, asemănarea unor chipuri de sfinți cu semeni din lumea celor trudiți, precum și unele elemente de tradiție populară, le îndreptățesc efectul valorii și sfințenia.

O icoană de 0,42×0,335×0,02 m, de factură realistă și de dată mai tîrzie, zugrăvită în ulei, al cărei autor pare a fi egumenul Calinici Giurescu Rîncăciovianul⁸, înfățișează pe o parte «Nașterea Domnului», iar pe cealaltă «Adormirea Precistei», purtînd însemnarea aproape ștearsă de mîinile dascălilor de pe vremuri, ce o purtau pe la casele credincioșilor: «1858 Cal(i)n(ic?)».

Manuscrise. 32 documente, dintre care 30 liste de pomenire, pomelnicul soborului mînăstirii și un registru de intrare și ieșire al cancelariei fostei mînăstiri, alcătuiesc fondul manuscriselor aflătoare în arhiva veche parohială. Listele de pomenire, aparținînd unor clerici și credincioși, s-au scris pe foile libere ale registrului de intrare și ieșire, precum și pe alte foi izolate, între anii 1837 și 1867⁹.

8. Fusese egumen al Mînăstirii Rîncăcioc, transferîndu-se în toamna anului 1862 în egumenia Glavaciocului. Între anii 1862 și 1866 s-a ocupat cu meșteșugul zugrăvelii, după cum arată inventarul întocmit la sfîrșitul vieții sale. Între altele, la locuința sa din casa domnească a mînăstirii, etajul I, camera III, s-au aflat: 1 cutie cu mai multe măruntae de zugrăvire, 25 bucăți țipar slave, 34 tăblițe de aiama galbenă care (au) tăiate într-însele cifre numerice, o cutie cu vâpșele de zugrăvit, o cutie de mucăva cu bilete scrise de alamă scurt căpușit cu piele, trei hîrtii de poleitură galbenă, puțin praf de poleială bună într-o hîrtie, 50 hîrtii cu desenuri pe dinsele, 43 gazete streine cu deseri pe dinsele, 1 cutiuță (cu) cinci bucăți compasă, 1 tinichea cu panglică de măsurat sîntenjenii, 1 pecete a răposatului. Obiectele găsite în a V odae: 2 cadre mari cu pervazurile poleite însă vechi cu Patișile Mîntuitorului, 2 cadre mici dintre cari 1 a lui Calistrat fostul vicar, 1 portret mare al imaginii părintelui Mitropolit poleit. Vezi Arhiv. Stat. București, Min. Agr., Ind. Com. și Dom., Bunuri mici, dos. 434/1867.

9. Între pomelnicele dateate se numără pomelnicul lui Dumitru ot Tărtalpa (sic) 1837 Mai 26 și cel al cocoanei Vaslichia dela satul Bolintin, 1867 Mai 18, iar între cele fără dată, cele ale popii Radului ot Catalina, diaconului Cîrstea ot Recea, diaconului Badaea de la satul Slobozia și cel al ieromonahului Teodosie de la Schitul Șerbănești, de la care a rămas mînăstirii un Tipicon tipărit la Iași în 1816, purtînd însemnarea: «Acest sînt și dumneze(e)scă tipic este adus dela biserica Golgoveanului dup(ă) Arțariș și fugind părinții s-au împărțit toate odorile sîntei biserici și această carte au venit în partea părinte(lui) Vlasie schimnicu (ce) este dela satu Recea și l-au dăruit părintelui Teod(o)sie la biserica schitului ce (să) numește Șerbăneștii sud Teleorman la Recea. Și într-această vîpșie au venit și Muscal(i) în țar(ă) la un an la leat 1824 Mar(tie) 16; iar eu am scris mai pe urma vre(mii) leat 1834 Mai 4 zile. Măna anului 6, crugul Soarelui, 28. Anton dascălu ot Hunile sin Dragne Gabie» (fila prologului).

Pomelnicul Mînăstirii este alcătuit dintr-o tablă de lemn de 0,26×0,223×0,01 m, rotunjită la partea superioară, pe a'e cărei fețe s-au aplicat două manuscrise. Frontispiciul primului manuscris s-a împodobit cu o vignetă de tip coresian, iar marginile cu un chenar geometric. Pe spațiul liber s-a scris cu caractere chirilice, în cerneală roșie și neagră, următorul text: «Pomelnicul părinților sf(i)nteii m(inăstirii) Glavaciogul. Vii: Nifon arhiereul, Calinic arhiereul, Filotei arhiereul, Climent arhiereul, Misail arhimandritul, Ierotei protosinghelul, Achepsina ieromonah, Cosma shimonah, Dorotei shimonah, Mina monah, Ioan fratele, Mihail, Ioan ereu, Nica ereu, Costache ereu, Matei». Sub text, s-a desenat un ornament vegetal, în două culori, iar mai jos însemnarea: «S-a scris de mine mai jos iscălitul în sfînta mînăstire Glavaciogul la anul 1855 Iulie 2 Nechifor»¹⁰.

Pe al doilea manuscris de pe verso tăbliei, împodobit asemănător, citim: «Pomelnicul morților. Neofit arhiereul», iar mai jos: «S-au scris tot de Nechifor p(e) v(erso) 1855». Aceeași mînă completează textul slujbei Utreniei de la marea Duminică a Paștilor, ff. 2-3 dintr-un Pentico-star al bisericii, ed. București, 1800.

Registrul de intrarea și ieșirea hîrtilor (0,215×0,175 m) al cancelariei mînăstirii pe anul 1855 este legat în carton și piele, prevăzut cu două cheotori, numărînd 62 file, dintre care 28 file s-au folosit pentru înregistrarea lucrărilor, două de la sfîrșit pentru expedierea corespondenței, iar restul filelor pentru scrierea listelor de pomenire. În prima parte (ff. 4-17), avînd lipsă cele trei foi începătoare, s-au trecut paginal: numărul de ordine al ieșirii, luna, ziua și cuprinsul celor 92 lucrări, reprezentînd adrese, otroșanii, porunci și jalbe ce oglindesc rezumativ viața administrativă, economică și socială a mînăstirii. Astfel, adresele nr. 17, 19, 20, către ocîrmuirile județelor Argeș și Vlașca, arătau întocmirea catagrafiilor obștești întocmai cu exemplarul trimis (f. 4 și v). Din rapoartele 35, 36, 49, 55 și 61 reiese că documentele de proprietăți și condica veche a mînăstirii se păstrau la Departamentul Credinței, eliberîndu-se copii adevărate, după rînduială, cu prilejul facerii de hotărnicii (ff. 7-11 v.). Poruncile nr. 12 și 59 subliniază prezența unui privitor sau zapciu pe domeniile îndepărtate ale mînăstirii, ce veghea la îndeplinirea drepturilor și folosurilor locuitorilor și robilor (ff. 4-11). Rapoartele nr. 21, 26 către Logofeția treburilor bisericesti semnalau nedreptățile, răpirile și asuprelile de către arendași, locuitorilor de la satele Fîntînele sud Romanai și Cernătești sud Saac, cerîndu-se a se face cele de cuvîință (ff. 4-5). Raportul nr. 43 arată că pentru capitația țiganilor mînăstirii pe anul 1843, s-au plătit 5.115 lei, parale 15, în 2273¹/₂ sfanțihi (f. 8). Raportul nr. 18 către Mitropolia Țării Romînești arăta că s-au trimis lei 320 spre ajutor nenorociților locuitori din orașul Ploești, ale căror case și averi s-au făcut pradă focului (f. 4). Poruncile nr. 58 și 62 ale egumeniei îndatorau pe arendași să sloboadă materiale de con-

10. În anii 1861, 1862, a funcționat ca eclesiarh și cîntăreț al bisericii, vezi: Arhiv. Stat. București, Min. Culte și Instr. Publ., dos. 351/1861, 875/1862.

strucție țiganilor lipsiți de locuințe, făcându-se liste de cățăimea lor, potrivit cu trebuința ce va urma (f. 11 v.). Raportul nr. 67 vizează întocmirea de liste pentru evidența părinților și fraților din mănăstire (f. 11 v.). Raportul nr. 44 amintește despre sfințirea bisericii mănăstirii ce urma să se săvârșească la 29 iunie 1844 (f. 8 v.)¹¹. Rapoartele nr. 45, 78, 88, 89, 90, dau știri despre școala candidaților de preoție și a profesorului ei (ff. 8, 15-17), iar porunca deschisă nr. 72 amintește că îndatoririle clericilor pedepsiți disciplinar la mănăstire constau în stăruința la slujbele bisericesti și ascultare la trebile obștei (f. 13 v.).

Partea a doua a registrului intitulat «Anul 1844 Ghenarie. Registrul de intrarea hîrțiilor pã acest an ce să însemnează mai sus ale cancelariei sfintei monastiri Glavaciocul» cuprinde 14 file (ff. 41-55), însumînd 68 de lucrări. Pe fiecare pagină s-a trecut luna, ziua, nr. masei și nr. hîrțiilor. Între altele, poruncile 4701 și 178 ale Departamentului Credinței și Sfintei Mitropolii trimiteau formatul mărimii hîrțiilor de prin cancelariile de obște și gradul grosimii de lezilor, spre a se păzi a lui uniformitate (ff. 41, 42). Poruncile nr. 132 și 187 ale aceluiași Departament aminteau egumeniei despre călcările și tăierea pădurilor ce se făceau de locuitorii satelor Călugăreni și Uzunu sud Vlașca și Făgețelu sud Dîmbovița (f. 42). Raportul îngrijitorului moșiei Cernătești sud Saac cerea mănăstirii să se dea voie a se tăia lemne din pădurea oprită, pentru facearea caselor din satul Plopu, a patru flăcăi (f. 46). Poruncile 1658 și 2695 ale Departamentului Trebilor Bisericești vedeau dreptul de răscumpărare al mănăstirii pentru vile aflătoare pe domeniile ei, în cazul că se vindeau de proprietarii lor (ff. 47, 52). Porunca nr. 1853 a Sfintei Mitropolii cerea egumeniei să se păzească în toate, întocmai cuprinderea sfatului mănăstiresc, ca să fie toți oamenii în ființă și de li se plătește lefii pã deplin (f. 48); iar ordinul nr. 2081 vestea pe egumen să se aile la mănăstire, fiindcă o să vină Măria Sa Vodă acolo (f. 49).

Continuarea vieții feudale este adevărită de înscrisul către mănăstire al lui Ioniță sin Radul Căpățînă de pe moșia Siliștea-Teleorman, prin care se făgăduiește că va rămîne pentru totdeauna clăcaș pe acea moșie (f. 51). Porunca nr. 2322 a Departamentului Credinței, sesizat de plasa Podgoria sud Saac, interveinea la egumenie să prefacă cele trei poduri ce cădeau pe moșia mănăstirii de la Cernătești, pe care urdină comunicația călătorilor, fiind drum mare, aflîndu-se în proastă stare și cu totul dărăpănate (f. 51 v.). Același Departament, prin porunca nr. 2900, cerea mănăstirii să acorde ajutor unei văduve scăpătate, pentru mărițișul unei fete a dumisale (f. 53).

Izvoarele vremii amintesc și de alte manuscrise dintre anii 1836 și 1860, aflătoare în arhiva mănăstirii, și anume: «214 documente de proprietăți (domenii, mori, case, stupine, bălți și vii), 124 sineturi netrebnice, 1 delă pentru cîte se ating de reparația mănăstirii după plan, 1836

11. O însemnare cu litere de tranziție a unei mîini spune: «Glavaciocul. Marele Vlădica Derman (sic) a venit de a trănosit (sic) mănast(i)re(a)». Vezi biblioteca parohiei Glavacioc: Συρίγου Ιερομοναχου: κατα καλλίων και λουθήρων f. 125 v.

Mai 31, 1 delă pentru contractul încheiat cu Gr. Otetelișanu pentru hotărnicia moșiilor mînăstirii, 1837 Iunie 10, 3 dele pentru hotărnicii, 5 dele pentru arendări din 1838, 1 catagrafie a dajnicilor mînăstirii, 1838 Sept. 17, 1 delă ce are să ia Casa Școalelor de la general(u) Manu, 1 delă pentru clădirea din nou a mînăstirii, 1840 Apr. 29, 1 delă în pricina ce se tratează cu moștenitorii răposatului D. Chirișescu, 1843 Ghenar 1, 1 delă în pricini cu poporanii ce au vii în dealul Cernăteștilor, 1842 Sept. 22, 39 dosare atingătoare de arendări, schimburi și vânzări prin mezat a moșiilor mînăstirii dintre anii 1838 și 1860, 2 catagrafii de dota mînăstirii, 1842, 1843, 1 catagrafie pentru țiganii mînăstirii cerută de Vornicia temnițelor, în sumă de 406 familii și 1450 de suflete, 1 condică șnuruită în care se văd trecute niște zapise pentru vii după pămîntul mînăstirii, catastih din 1844 pentru suma pogoanelor de vie din Cernătești, 1 condică pentru hrisoave legată, scrisă de D(lui) P. Poenaru, 1 plan ridicat la 1849 de Gr. Otetelișanu în toc roșu, 1 condică legată cu piele verde trecută sub șnur și sub sigiliul domnesc, în care sînt trecute toate documentele moșiilor mînăstirii, 1 registru de intrare și ieșire de la 1843 pînă la 1845, 1 registru de la 1849 pînă la 1852, 1 jurnal de la 1856 pînă la 1860, 1 condică de răspunderea lefilor slujbașilor pe 1857, 1 condică albă nescrisă»¹².

Pietre de morminte. Vechimea zidurilor și dărnicia unor ctitori răpoșați sînt pomenite de patru lespezi și două cruci de morminte, aflătoare înlăuntrul fostei mînăstiri. Pe un calcan numulitic de Albești-Mușcel, de 1,50×0,54×0,25 m, cu marginile erodate și spart la colțul superior, așezat în sînul stîng al bisericii, s-a săpat o inscripție, cu caractere chirilice reliefate, unele fiind rupte și măcinate de vreme. Curățirea prin spălare a spațiilor dintre litere și folosirea luminii solare au contribuit la stabilirea lecturii următorului text: «Preastavisa / rab(s) / Bjiu / Nieaga / Cr?aiuvsc(a) / Ba(sarab?) / Spoet / de / Jip(a)n / Danciul / vlea(t) / 7000 / D(io?) / veacia (p) amiat», adică: «A răposat roaba lui Dumnezeu Nieaga (Cr)aiuvsc(a) Ba(sarab?). Spoet de jupan Danciul, vlea(t) 7000 (1493) Decembrie 10? vecinica (ei) pomenire».

O altă lespede de Albești, de 0,61×0,54×0,10 m, ce fusese folosită ca treaptă sub strana domnească, înfățișează partea de sus a unei pietre de mormint pe care s-a săpat o cornișă marginală, iar în mijloc o împletitură de linii, tip coresian, avînd următoarea inscripție cu majuscule reliefate: «Preastavise / robă / Bjiu / jup / Io / Mihn(ea) voevo(d) / m(es)ia / Aprili / dni / 17 / vlea(t) / 7095 / S. / K. / Sot. / ot / T(ăr)-g(o)ște», adică: «A răposat roaba lui Dumnezeu jup(anița). Io Mihnea Voevod luna Aprilie, zile 17, vlea(t) 7095 (1587). S. C. So. din Tirgoviște».

Pe capătul superior al unei alte pietre sparte de mormint, de 0,40×0,21×0,12 m, aflătoare în sînul stîng al bisericii, se citește: «Prea(st)avisa / r(aba) Bjiu / jăp(a)nița Dos. / t / vlea(t) 7010 / M/ 4», adică: «A răposat roaba lui Dumnezeu jupanița Dos. vlea(t) 7010 (1502) M. 4».

Piatra de pe mormîntul voievodului Vlad IV Călugăru, despre care amintesc cele două pisanii de la 1704¹³, se păstrează în bună stare, avînd suprafața (1,02×0,63×0,10 m), împodobită cu un chenar vegetal, un șir de mărgăritare, ocnițe și foi de acantă, încheindu-se la partea superioară cu o diademă domnească ajurată. Pe spațiul din mijloc al pietrei, într-un alt chenar asemănător, s-a săpat pomul vieții, din a cărui floare se înalță semnul biruinței creștine, încadrat într-un cerc de mărgăritare și cu inițialele îndătinat: «IS. HS. NI. KA».

Lîngă absida exterioară din dreapta a altarului bisericii, pe o cruce de calcar cochilifer, avînd brațul vertical de 0,90×0,23×0,11 m, iar cel orizontal de 0,43×0,21×0,16 m, s-au săpat un acoperămînt de cap arhieresc, buretele, suliița și monogramul creștin, iar dedesubt însemnarea cu caractere chirilice: «Aici se odihnește: Anastase Berlescu¹⁴, Alexandru fiul său 1847 Noemvrie 24».

Pe brațul unei alte cruci de marmură albă, așezată în peretele exterior de miază-zi al pronaosului bisericii, se citește însemnarea cu litere latine: «Aci se repausă corpul lui Zlatco Anton Stambolin născut la 1797 în orașul Melenicu ținutul Turciei, mort la 14 ianuarie 1849. Spre semn de recunoștință fiilor săi».

Pe temeiul celor prezentate, se pot stabili următoarele concluzii:

Din vremuri vechi, Mînăstirea Glavacioc a servit de gropniță boierească¹⁵ și domnească, iar în vremile mai tîrzii, se îngăduia și unor neguțători din ținuturile balcanice să-și odihnească osemintele lîngă temeliile ei.

Prezența mormintelor Neagăi († 1499), soția marelui vornic Pîrvu I. Craiovescu (1487-1512) și a strănepotei sale Marga¹⁶ († 1588-1591), fiica banului Matei din Caracal († 1560) înlăuntrul mînăstirii, dovedește legăturile puternicului neam de boieri al Craioveștilor cu această ctitorie.

13. A se vedea cuprinsul lor la Pr. I. Mușețeanu, *op. cit.*, pp. 54, 55.

14. Într-o adresă a cancelariei mînăstirii din 1814 se arată că «i se lasă Ionița țigănuț brutarul a-i mai sluji pînă la Sf. Dimitrie». Vezi biblioteca parohiei Glavacioc, Registrul de intrare și ieșire, 1843, f. 8 v.

15. Pizisele de proprietăți ale mînăstirii vorbesc despre îngroparea lui Țigănușul din Hotarul Neaga, înaintea anului 1545, despre aducerea trupurilor din București, spre îngropare, ale lui Hamza banul, fiica lui Stanca, jupănița Stanciului spătaru a lui Benga, ale fiilor lor Hamza, Stanciul, Vladul și Drăghici, pentru că jupănița Stanca dăruise mînăstirii satul Obislav ce-i zice Fundu Părului, partea tatălui său Hamza banul înainte de 1570; de asemenea se mai îngropau la Glavacioc Pracsia, fiica comisului Radu Știrbei, ce dăruise mînăstirii satul Siliștea Teleorman, precum și Ivan Slugerul, ce dăduse moșia Conțești prin fratele său Rafail, monahul Știrbei. Vezi Arhiv. Stat. București, Condiția m-rii Glavacioc (ms. 223), pp. 14-17, 31-33, 110, 182, 184, 232.

16. Dăruise încă din zilele lui Mihnea Voievod (1577-1583, 1585-1591) pentru îngropăciunea oaselor ei, întreaga moștenire părintească, reprezentînd a patra parte de venit din cele 22 sate: Caracal, Betejani, Comoșteni, Drăncea, Cerlotele, Potiloții, Marmurile, Măceșul de Sus, Măceșul de Jos, Străhaia, Sadova, Ocolna, Frumușei, Predești, Seaca, Bucovăț, Paia, Pleana, Slătînicul, Sălătrucul, Spartii, Cuscodia». Idem, p. 226.

La un deceniu după uciderea la Glogova (1482)¹⁷ a lui Basarab IV cel Tânăr, de către boierii Mehedinți aflați în slujba vrăjmașului Vlad IV Călugărul, jupan Danciul¹⁸ fiul lui Țepeluș și al Mariei, candidat la domnie între 1508-1510, a acoperit cu piatră scrisă mormintul soției nelegitime a nefericitului său tată, Neaga Craioveasca de la Glavacioc, iar Neagoe, domnitorul de mai târziu (1512-1521) al Țării Românești, fiu de pe fire al lui Basarab IV cel Tânăr (Țepeluș), a transportat la Argeș osemintele mamei sale Neaga, alcătuiind și o scrisoare către moaștele ei, ale fiilor lui, Petru și Ioan, și ale fiicei sale Anghelina¹⁹.

În anul 1587, Tirgoviștea număra meșteri iscusiți în împodobirea cu scrisoare a pietrelor de morminte.

În veacurile XVI și XVII circulau în satele de pe vatra mînăstirii icoane de factură slavonă, zugrăvite după izvoade locale sau sud-dunărene, folosindu-se cifrele la însemnarea anilor.

Străvechea icoană «Povățuitoarea», patroana mînăstirii, a fost cizelată la 1700 de ieromonahul argintar din ținutul Iolchesienilor²⁰. Între anii 1844-1846, Mincul zugravul și un ucenic al său și-au desfășurat meșteșugul zugrăvirii de icoane cu sprijinul profesorului școlii candidaților de preoți, egumenul Ierotei Glavaciocianul (1843-1855). Zugrăveala s-a continuat în mînăstire și de ultimul egumen, Calinic Giurescu Rîncăcioveanu, între anii 1862-1866.

În prima jumătate a veacului XIX, cancelaria și arhiva mînăstirii au fost bine organizate și dotate cu cele trebuincioase, fiind conduse de egumenii și grămăticii rînduiți ai vremii, răspunzîndu-se exact autorităților superioare bisericești și celorlalte așezăminte administrative ale țării, expedierea lucrărilor simple și cu arătări înlăuntru, precum și a sumelor bănești făcîndu-se prin curierii ocazionali ai mînăstirii sau prin serviciul de poștă oficial.

Pr. ILIE DIACONESCU

17. Comp. R. Crețeanu, *Biserica din Glogova*, în rev. «Mitropolia Olteniei», an. VII, nr. 6-7, 1956, p. 366.

18. Îndeplinise următoarele dregătorii în Divanul țării: vel stolnic (1482-1487), vel comis (1490-1503) și vel armaș (1505-1508). Comp. I. C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștilor*, în rev. «Arhivele Olteniei», an. XI, nr. 59-60, p. 20.

19. Vezi T. Bodoșogae, *Ajutoarele românești la mînăstirile din Sf. munte Athos*, Sibiu, 1940, p. 169; comp. și N. Iorga, *Istoria Bis. Rom. și a vieții religioase a românilor*, București, 1929, ed. II, vol. I, p. 139.

20. Locuitori ai vechiului oraș Iolcus din Magnezia Tesaliei, în fundul golfului Pagasetic, la depărtare de o milă de mare. Orașul era celebru în mitologie, fiind reședința lui Pelias și Iason și locul de îmbarcare al argonauților ce au plecat în căutarea lîinii berbecului de aur. Vezi M. N. Theil, *Dictionnaire de biographie, mythologie, géographie ancienne*, Paris, 1865, p. 332.

MINĂSTIREA DEALU

Prin poziția ei lângă Tîrgoviște — fosta capitală a țării —, prin rostul de gropniță domnească și de prima tiparniță a slovelor scrise, prin bogăția de moșii, vii, case, mori, bălți și munți, Minăstirea Dealu a jucat un rol de frunte în istoria Bisericii noastre Ortodoxe. Și măiestria sa arhitectonică a deosebit-o de celelalte mînăstiri.

Trecutul ei cuprinde un însemnat capitol din zbuțumata noastră istorie. Mergînd pe fir istoric, pășind pe urme străbune, acolo sus pe coama dealului, ne apare o lume din alte vremuri, cu obiceiurile și credințele lor, cu bucurii trecătoare și suferințe adînci, cu dușmănia și crude răzbunări, cu mari nedreptăți și amarnice înrobiri, cu alte aspirații, cu altă mentalitate, cu altă orînduire, o lume cu totul deosebită de cea de astăzi.

Năzuința noastră a fost să dăm la iveală, retrospectiv istoric, povestea acestei ctitorii intrate în basm, care este o adevărată cronică săpată în piatră. Totodată, cunoscînd utilizările care i s-au dat în prima jumătate a veacului nostru și care au îndepărtat-o de rostul ei inițial, le-am considerat — la umbra zidurilor — un fel de intermezzo, între ce a fost și ceea ce este.

Nu putem da la o parte o pagină care nu știrbește cu nimic din strălucirea ei de altădată. Cercetători obiectivi ai situației actuale, facem mărturisirea că voievodala ctitorie de la Dealu a devenit o adevărată vatră mînăstirească, reluîndu-și rostul ei firesc, întrerupt nu cu decenii — cum cred unii —, ci cu veacuri în urmă.

*Minăstirea «Sf. Nicolae din vii»*¹. Istoria nu ne-a păstrat numele celor dintii ctitori ai Mînăstirii Dealu și nici prea multe amănunte despre începuturile ei.

1. Al. Lapedatu, *Inscripția vechei clopotnițe de la minăstirea Dealu*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», an. IV, 1911, p. 148; N. Iorga, *Guide historique de la Roumanie*, București, 1928, p. 65; N. Iorga, *Istoria romînilor*, vol. IV, *Cavalerii*, București, 1937, p. 255.

Ținînd seama de sterpele certuri dintre boieri, de luptele fratricide pentru tron, terminate adesea prin vărsări de sînge, de neîncetatele învrăjbiri și cruntele dușmănii dintre cele două partide ale Dăneștilor și Drăculeștilor, sînt unii de părere că atunci cînd cei dintii au ucis la Tîrgoviște, în 1446, pe Vlad Dracul și pe fiul său Nicolae, neamurile i-au îngropat «în deal la vii, unde au ridicat o bisericuță de lemn, numită multă vreme grăpnița Drăculeștilor», adică Mînăstirea Dealu².

Sînt alții care o iau și mai de mult, susținînd că, așa cum s-a întîmplat și în alte părți, și aici au venit călugări necunoscuți și au înfiripat o vatră mînăstirească, în vremea cînd cel de al XIV-lea veac își încheia socotelile, adică atunci cînd Tîrgoviștea se pregătea să ia locul Curții de Argeș și să devină capitala Țării Romînești³.

Părererea aceasta se întărește și documentar, Alexandru Aldea Voievod, fiul lui Mircea cel Bătrîn, făcînd danie «mînăstirii de la Dealul», la 17 noiembrie 1431 (6940), «satele numite Alexeni pe Ialomița și Răzvad, lingă mînăstire, sub deal, ca să fie de ocină și de ohabă mînăstirii, în veșnică pomenire a sfînt răposatului părintelui domniei mele Mircea voevod și apoi și domniei mele»⁴. Cum numai 13 ani trecuse de la moartea glorioșului său părinte, cînd Aldea face această danie, avem dovada că ctitoria din deal exista în vremea aceea⁵.

Dania lui Radu, nepotul lui Rascal, prin care dă «mînăstirii dela Deal și egumenului și nastavnicului acestui sfînt locaș, popii Sisoe și tuturor în Hristos frați, ca să le fie Jugoreni de Jos, jumătate și Cereșani și Măicănești jumătate și muntele Cereșanilor, Brateiul», întărită de Vladislav al II-lea Voievod la 28 martie 1451, este încă o dovadă în plus⁶.

Mormîntul lui Vladislav Voievod, căzut în luptă cu Vlad Țepeș și înmormîntat la Dealu, în 1456⁷.

Dania lui Radu cel Frumos, din 1474, dînd mînăstirii «să ia zeciuală din pește și din stupi, ce va fi partea domnească. Și să ia suhat din rîmători și din oi din gura Cameniței și apa Saltava, cu toate drumurile Saltavei, încă în Saltava în sus pînă la Dunăre și Camenița în sus pînă în Balta Cîmpului și din Dunăre pînă în Obrejie», fac dovada că mînăstirea a existat în veacul XV⁸.

Înconjurată de viile dîmbului de deal unde era așezată, precum și de cele din «fetele» Viforitei și ale Aninoasei, din «valea» lui Socol, a Sasului sau a Voievozilor, de viile Răzvadului și ale Gorgotei și închi-

2. *Marele dicționar geografic al Romîniei*, III, București, 1900, p. 78, *Sate și mînăstiri*.

3. N. Dobrescu, *Din istoria Bisericii Romîne, sec. XV*, București, 1910, p. 47; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 161.

4. *Documente privind istoria Romîniei. B. Țara Romînească, 1247—1500*, p. 92.

5. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 48; C. C. Giurescu, *Istoria romînilor*, vol. II, partea I, p. 128.

6. *Doc. privind ist. Rom. B. Țara Rom.*, 1247—1500, p. 118.

7. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 14.

8. *Doc. priv. ist. Rom. B. Țara Rom.*, 1247—1500, pp. 151-152.

nată sfântului ierarh din Mira Lichiei, nu putea purta alt nume decît «Minăstirea din vii» și nici alt hram decît al «Sfântului Nicolae din vii», spre deosebire de celelalte lăcașuri din Tîrgoviște, cu același patron.

Așa a luat ființă Minăstirea Sf. Nicolae din Deal, așezată într-o regiune de podgorii, «condiția de izolare necesară vieții monahale, cît și cea de apărare împotriva unor eventuale atacuri fiind de la început asigurate»⁹.

Peste aproape o sută de ani de la înființarea ei, «Radul-Vodă Munteanul, un om îndrăgît de clădiri frumoase, va ridica într-un stil influențat de tradițiile sîrbești ca și de sculptura venețiană noua minăstire a Sfântului Nicolae din Dealul cu viile de-asupra Tîrgoviștei»¹⁰, urmărind gîndul de a ridica lăcaș de rugă «peste casele scumpe ale moșilor săi», ca unul ce se trăgea din neamul Drăculeștilor, fie mai degrabă ambiționînd să ridice o biserică ca nici una alta, și astfel se ridică pe acest pînten de deal minăstirea Dealu, care stăpînește toată lunca Ialomiții, «înlocuind o veche bisericuță ce ființa încă la 1431, cu o strălucită clădire într-un stil nou, deosebit de al înaintașilor»¹¹.

Lucrările au început în vara anului 1499, mai întîi cu clopotnița și apoi cu celelalte clădiri, și continuînd cu ridicarea bisericii propriu zise¹², dar, fie datorită bolii grele de care suferea evlaviosul domn — «podagrosul, care străbătea țara în căruță, spre a împărți dreptatea din cel mai curat izvor al ei»¹³, fie altor împrejurări necunoscute, destul că biserica a rămas nezugrăvită chiar după moartea lui Radu cel Mare, ctitorul (1508), fiind pictată și terminată de Neagoe Vodă Basarab, care «s-a străduit cu toată dorința și osîrdia și l-a împodobit» pentru ca «dacă va fi cu priință lui Dumnezeu, să ne numim și noi ctitori cu mai sus numitul Radu Voievod, ctitor și clăditor al acestui hram»¹⁴.

Minăstirea Dealu începu să joace rol de frunte fie prin așezarea sa lîngă capitala țării, fie că adăpostind prima tiparniță din țara noastră, de unde se dau la iveală primele tipărituri în limba slavonă, fie chiar și prin aceea că în ea își dorm somnul de veci mulți voievozi, devenind astfel gropniță domnească.

Inconjurată de minăstirile Panaghia, Gorgota și Viforita, ea a jucat un rol de frunte și prin daniile primite, fiind centrul unei vieți monahicești mai deosebite.

Tratativele dintre Mihai Viteazul și solii împăratului Rudolf al Germaniei, la Dealu se duc, iar la 9 iunie 1598, viteazul voievod consfințește

9. Scurtă istorie a Artelor Plastice în R.P.R., *Arta rominească în epoca feudală*, 1957, p. 80.

10. N. Iorga, *op. cit.*, p. 255.

11. N. Iorga, *Istoria Bis. Rom.*, vol. I, ed. II, București, 1928, p. 119.

12. Pr. Gr. Musceleanu, *Monumentele străbunilor*, București, 1873, p. 50; A. Lapedatu, *Inscripția vechei clopotnițe de la minăstirea Dealu*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», IV, 1911, pp. 147-148.

13. N. Iorga, *Istoria Bis. Rom.*, vol. I, ed. II, București, 1928, p. 119.

14. *Doc. priv. ist. Rom. B. Țara Rom.*, 1247—1500, p. 104.

prin jurământ tratatul încheiat, «în aceeași biserică a Sfântului Nicolae», «de pe fața dealului Tîrgoviștei»¹⁵.

Prezența învățatului călugăr grec, Matei al Mirelor, ca egumen la Dealu, în vremea lui Radu Șerban, face ca viața mînăstirească să se dezvolte pe fir de tradiție cărturărească¹⁶.

Prin stăruința acestui vrednic prelat, voievodul Radu Mihnea (1611-1616) și mai apoi Alexandru Iliș (1616-1619) întăresc mînăstirii anumite hrisoave și-i fac danii, pentru ca să se poată reface¹⁸. Peste trei decenii, mînăstirea e mult ajutată de Matei Basarab, care pe lîngă că-i întărește anumite proprietăți, îi face și anumite danii, între care și un rînd de sfinte vase de aur și o cruce lucrată tot în aur¹⁹.

În vremea aceasta, Macarie, patriarhul Antiohiei, care ia parte la slujba înmormîntării lui Matei Basarab și alegerea lui Constantin Șerban Basarab la tronul domnesc, însoțit de talentatul diacon Paul din Alep, vizitează și Mînăstirea Dealu, asistînd la slujba Liturghiei și luînd parte la cina de seară, de unde revine în Tîrgoviște²⁰. De aci încolo și pînă în vremea lui Constantin Brîncoveanu, mînăstirea își duce viața liniștit, pentru ca în toamna anului 1689 să fie din nou devastată prin năvala austriacilor, alungați cu ajutor tătărăsc, care și ei au făcut destul jaf țării²¹.

Evlaviosul Brîncoveanu zugrăvește biserica a doua oară, o acoperă cu aramă, dăruiește o cădelniță de argint și ajută mînăstirea să iasă din starea grea în care se afla²².

Jaful și devastarea oastei turcești, care în războiul rușo-austriacoturc năvălește în Tîrgoviște în 1738, făcînd un adevărat prăpăd, atinge și mînăstirea din plin, astfel că în epoca fanariotă, ea își duce traiul destul de sărăcăcios²³.

15. C. C. Giurescu, *Ist. Rom.*, vol. II, partea I, ed. III, p. 272; V. Drăghiceanu, *Călăuza mon. ist. din jud. Dimbovița*, 1907, p. 22; Dr. Mircea Ionescu, *Tîrgoviștea, schițe istorice și topografice*, susține că jurământul s-ar fi depus la biserica Sf. Impărați din Tîrgoviște, care avea tot hramul Sf. Nicolae, p. 32.

16. D. Russo, *Studii istorice greco-romine*, opere postume, tom. I, pp. 159-176.

18. *Doc. priv. ist. Rom., veac. XVII*, vol. II, pp. 3, 85-86, 249-300. De jaful de la M-rea Dealu n-a scăpat nici M-rea Gorgoța, astfel că Radu Mihnea întărește M-rii Dealu sate, părți de sate, ocina mică la Tîrgoviște și ocina din Tîrgoviște. De asemenea, dăruiește cei 100 galbeni încaștați de la «Sîrbii care stau pe ocina Brînceni, ce se cheamă Satul Nou», pentru îndestularea «sfintei mînăstiri», scutind astfel pe acești sîrbi de toate dările și slujbele și să fie judecați de călugări. Tot Radu Mihnea e acela care hotărăște ca egumenii să fie aleși de călugări.

19. E vrednic de amintit că acest rînd de sfinte vase au fost scăpate în timpul ocupației germane din 1916-1918 și furate după război, în 1920, primăvara.

20. B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a Romîniei*, tom. I, partea 2, București, 1865; *Călătorile patriarhului Macarie prin Țările Romînești*, pp. 87-107.

21. «Iar cînd au fost acum în zilele domniei mele, împlîndu-se oști greale de păgîni de au intrat în țară aici, de neamți despre țara ungurească și den jos de tătari și grohul cu curuții de au făcut multă stricăciune și prăzi țării, jefuit-au și într-această mînăstire ce au găsît...», N. Șerbănescu, *M-rea Dealu*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXII, 1954, pp. 292-294.

22. N. Iorga, *Inscripții*, II, p. 366; C. Nițescu, *Mînăstirea Dealu*, 1932, p. 48.

23. Despre războiul din 1738-1739, vezi *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, A. D. Xen-

Dacă la toate acestea se mai adaugă și încălcările pe care le făceau megieșii asupra moșiilor și livezilor minăstirești, se adeverește spusa stolnicului Badea Știrbey, din 26 aprilie 1760, că «minăstirea aceasta se află la mare sărăcie și stricăciune și toate împrejurimile ei derăpănite», pentru care roagă pe Scarlat Ghica Voievod «să ajutoreze sfânta minăstire cu ceva, ca să fie de chiverniseală ticăloșilor de călugărași de acolo și de a se meremetisi ceva din cele stricate»²⁴. Vrednica stăreție a lui Dionisie Lupu, de la sfârșitul veacului XVIII și începutul veacului XIX, nu e decît o slabă licărire de însănătoșire pentru minăstire, de scurtă durată²⁵. Cutremurele din 1737, 1802, 1829 și 1838 desăvîrșesc starea de totală ruină și dărăpănare²⁶.

Încercarea de refacere generală a lui Gheorghe Bibescu Vodă, între 1845 și 1857, cu zugrăvirea din nou a bisericii, cu facerea de timplă și mobilier nou, cu ridicarea unui nou turn-clopotniță și cu înzestrarea cu toate cele necesare, dau aparența unei reînviării trainice. Mai tirziu, rînd pe rînd, minăstirea e întrebuițată pentru alte rosturi, fie ca lagăr de prizonieri turci, în războiul nostru de independență din 1877, fie școală divizionară de ofițeri, între 1879 și 1881, sau depozit de muniții al armatei, prin 1890-1891, după care urmează școala copiilor de trupă²⁷. În toamna anului 1912, prin stăruința lui Nicolae Filipescu, ia ființă aici «o școală nouă»; liceul militar «Minăstirea Dealu». În locul vechilor chilii, complet ruinate, se ridică clase de învățătură, laboratoare, înconjurînd ctitoria lui Radu Vodă, iau ființă terase și foioșoare, dormitoare, și locuințe pentru personal, săli de mîncare, de gimnastică și stadioane și poligoane de tragere, totul pulsînd a viață tinerească dezvoțată în plină natură, departe de aglomerația orașelor. În urma cutremurului din noiembrie 1940, care a fost un adevărat dezastru la Dealu, școala se mută la Predeal, urmînd a se începe refacerea totală, după amănunțite sondaje și chibzuite planuri²⁸.

Începînd din 1953, din inițiativa Ministerului Cultelor și rivna complet dăruiță a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, s-a pornit la totala refacere atât a bisericii, cît și a vetrei minăstirești, fiind repusă în rosturile ei de la început, după cele mai moderne cerințe arhitectonice²⁹.

Iată, pe scurt, istoria Minăstirii Dealu³⁰.

pol., vol. IX, Iași, 1896, pp. 56-68; N. Iorga, *Ist. Rom.*, vol. VII, *Reformatorii*, București, 1933, p. 107: «Dar mica oaste turcească îndrăznește să plece spre Tîrgoviște, de unde imperialii se retrag spre Cîmpulung. Orașul aflat fără dușmani e îngrozitor prădat și la urmă și ars de Turcii... Arde și Curtea domnească a lui Matei și vechea Mitropolie»: V. Drăghiceanu, *Călușa Mon. Ist. din jud. Dimbovița*, Tîrgoviște, 1907, p. 22.

24. C. Nițescu, *op. cit.*, p. 30.

25. Vezi cap. «Cîteva figuri de stareți dela Dealu».

26. Cutremurele au desăvîrșit ruina devastărilor și jafurilor.

27. C. Nițescu, *op. cit.*, pp. 33-34.

28. *Idem*, *op. cit.*, partea II, pp. 59-119. Se precizează că planurile refacerii liceului militar erau întocmite ca să fie cea mai frumoasă școală a noastră. Cele două clădiri mari mai sus de minăstire se încadraz în aceste planuri.

29. Vezi cap. «Pe fir de tradiție».

30. Cititorul va găsi în cuprinsul lucrării datele importante, pentru a avea cît mai clară povestea acestei ctitorii intrate în basm.

Biserica Mănăstirii Dealu. Arhitectonica măreței și impunătoarei biserici de la Dealu nu poate fi înțeleasă decît în măsura cunoașterii transformărilor economice și sociale a centralizării statului și a efortului comun depus împotriva năvalei otomane, în secolele XV și XVI, cînd arta feudală ia un avînt înfloritor, iar arhitectonica religioasă atinge culmi nebănuite. Procesul acesta de creație, datorită împrejurărilor grele politice prin care trecem, nu e favorabil marilor construcții religioase și civile, decît în măsura dezvoltării vieții comerciale interne, a producției meșteșugărești, a liniștei pe plan intern și extern, așa cum a fost în Țara Romînească, mai cu seamă în vremea lui Radu cel Mare și a lui Neagoe Basarab.

Mai de mult, în epocă cînd stilul bizantin stăpînește prin influența sa părțile răsăritene, iar cel gotic în Apus, prin celebrele sale catedrale, noi facem față utimelor valuri ale migrației popoarelor, iar bisericile, ca și locuințele sînt făcute din birne și bolovani. Incrustările și florile săpate cu vîrfurile briceagului în grinzile și stîlpii de susținere, ca manifestări de realizări artistice, apar din cele mai străvechi timpuri. Mai tîrziu, poate că am fi creat și noi, dacā am fi fost liniștiți, acele «minuni susținute de bolți nebănuite», cum au fost caracterizate bisericile gotice din Apus³¹, dar ducînd lupte aprige contra amenințării turcești, n-am avut timp de așa ceva.

Cînd vremea ne-a dat pace, apar și la noi biserici de zid, lucrate mai întîi în chip bizantin, cu cîrmidă goală și netencuită, fără piatră cioplită, decît foarte rar la ferestre sau uși, așa cum înălțarea de cetăți și castele — centre ale puterii administrative și militare — au fost singurul mijloc de a rezista grelelor încercări prin care a trecut poporul nostru în veacurile X-XIII»³².

Și astfel, de la bisericile-bordei din cîmpia Dunării, de la bisericile de lemn — stejar în regiunea dealurilor și brad în cea muntoasă —, ne menținem la simplitatea dorică, trecînd cu timpul la cumpătarea ionică și ajungînd la bogăția corintiană, plină de toată maiestatea.

Biserica Mănăstirii Dealu, urmată îndeaproape de cea a Episcopiei Argeșului și mai apoi de Trei Ierarhi din Iași, toate la un loc formează un triptic aparte, trei fețe ale unei piramide ce se unesc în vîrfurile neatins încă din punct de vedere arhitectural, la nici una din creațiunile noastre anterioare. Păcat că «din bogăția de monumente din a doua jumătate a veacului al XV-lea nu s-a mai păstrat nici o clădire nerestaurată. Din această cauză sîntem lipsiți de cunoașterea verigii de legătură între arta veacului al XV-lea, adică cea a începuturilor și arta veacului al XVI-lea, a epocii de înflorire, cînd se înalță cele mai mărețe monumente ale Țării Romînești: Mănăstirea Sf. Nicolae din Deal și biserica episcopală de la Argeș»³³.

31. Albert Fayet, *Istoria Franței*, trad. de Mia Constantinescu-Iași, ed «Forum», pagina 115.

32. *Scurtă istorie a Artelor Plastice în R.P.R.*, p. 7.

33. *Idem*, p. 80.

Zidită din mari blocuri de piatră fățuită, legate între ele prin scoabe de fier, prin caracterul profilelor în piatră și al sculpturii ornamentale, prin ciubucărie cu adusături gotice, prin chenare și împletituri geometrice dăltuite în piatră, — o adevărată broderie ornamentală —, mai ales în partea de apus, acolo unde este și intrarea, flancată de o parte și de alta de două panouri de marmură, în formă dreptunghiulară, din care apare pisană în slavonește, cu litere minunate reliefate, așa cum se prezintă în totalitatea ei, se desparte ușor de toată tradiția noastră și alături de biserica episcopală din Argeș, «sînt, în ansamblul lor, rezultatul unui proces de sinteză în care s-au îmbinat unitar elemente decorative armeano-caucaziene, cu structura și formele construcțiilor locale»³⁴.

În compoziția sa de plan, biserica e în formă de treflă, cu pronaosul dreptunghiular alungit, cu două turle mici, înălțate în partea de răsărit, în timp ce în cea de apus e boltit cilindric, cu naosul, cu absidele laterale și turla pantocratorului, altarul cu cele două absidiole — a proscomidiei și a diaconiconului — la care se mai adaugă o firidă adîncă formată din fereastra din stînga zidită în interior.

Nota caracteristică și care formează noutatea arhitecturală a ei este pronaosul dreptunghiular, cu cele două turle de deasupra, fiind cea dintîi biserică de la noi cu planul în treflă și cu trei turle.

Căutîndu-se originea acestor două turle mici, s-a crezut că ar fi de origine sirbească bizantină, dat fiind că acolo se găsesc biserici cu cîte cinci turle — una mare la mijloc și patru mici pe margini —, dar așa cum sînt așezate la colțuri, diferă cu totul de felul cum sînt cele de la Dealu, după cum diferă și modul de construcție al lor. «Și atunci, nu sîntem în drept a afirma că aceste tipuri sînt specifice nouă și arhitecturii noastre, într-un cuvînt: că ele sînt romînești?»³⁵.

Cîmpul zidului din afară e împărțit în două registre neegale, de un brîu median profilat, iar întregul exterior al bisericii e înconjurat și sus și jos, în ambele registre, cu panouri arcuite, încadrate de ciubece semicirculare de piatră, arcade oarbe, care dau impresia că n-au fost terminate, urmînd poate să fie sculptate ca și cele din față. Șase ferestre dreptunghiulare și șapte rozete de piatră traforată, cele dintîi în registrul inferior și celelalte în cel superior, completează decorul.

În partea superioară, biserica se termină printr-un atic, din care se formează în față un fronton de formă triunghiulară, cu aceeași ornamentație pe margini ca și la bazele turlelor.

Intrarea în biserică e în formă semicirculară, lucrată în marmură albă și roșie, deasupra căreia se află icoana Sfîntului Nicolae, paznicul-patron al acestei minunate ctitorii, pe cît de zveltă și elegantă prin proporțiile ei, pe atît de maiestuoasă prin înălțimea și lungimea construcției, care depășește întru totul lărgimea ei.

34. *Ibidem*.

35. N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», 1927, fasc. 53-54.

Se remarcă ornamentația săpată în piatră, cu motive împletite atît la bazele pe care se sprijină tamburul cilindric al turlilor, cît și la ferestrele lor, deși la acestea de pe urmă se pare că lucrul nu ar fi fost terminat.

Socul «constă dintr-un «talon» la partea superioară și dintr-o treaptă la partea inferioară»³⁶.

Deasupra cornișei principale, sub acoperișul corpului bisericii, există o poală, ca la bisericile sîrbești, adică într-un plan mai retras, decît zidul³⁷.

Se menționează că materialul întrebuițat e piatra de Cîmpulung pentru exterior, iar pentru interior și bolți, cărămida.

«Pentru realizarea decorului minunat al fațadelor, meșterii au folosit, pe lîngă motive ornamentale de o deosebită bogăție și finețe, și efecte de policromie, prin culoarea în albastru întens a fondului adîncit, contrastînd puternic cu motivele reliefate, poleite cu aur»³⁸.

Față de această uimitoare realizare arhitectonică, mulți înclină a crede că același meșter Manole ar fi lucrat și aici, ca și la Argeș, — ceea ce pare posibil dacă ținem seama de mica distanță de timp ce le desparte.

«Cred, în consecință — afirmă N. Ghika-Budești — că nu greșim dacă atribuim concepția acestor două monumente geniului acestui meșter care, oricare ar fi fost originea lui, a știut să dirijeze pe meșterii străini, pietrari și sculptori armeni, zidari greci sau sîrbi, zugravi din Athos, creînd aceste monumente originale și perfecte, care sînt și vor fi admirate totdeauna»³⁹.

De sub teascușele de tipar de la Dealu. Istoricii noștri nu sînt în totul de acord asupra locului unde a fost instalată prima tiparniță a Țării Romînești: la Tîrgoviște sau la Dealu, la Bistrița, Govora sau la Snagov, — iată unde socotesc ei a fi fost așezată la început și unde a lucrat Macarie tipograful. Păreră noastră se menține de partea acelor care-i fixează locul la Dealu, iar țînîndu-se seama și de faptul că această clădire voievodală a făcut parte totdeauna din Tîrgoviște, se explică în parte și păreră acelor care o așează în fosta capitală a țării. În nici un caz nu poate fi vorba de așezarea ei în altă parte.

Și astfel, din tiparnița de la «Dealu» Tîrgoviștei apare prima carte în slove tipărite: «Liturghierul slavon» (1508), precizîndu-se la sfîrșit că «s-a început această sfîntă carte... după porunca domnului Io Radu voievod, să-i fie lui veșnică pomenire și s-a săvîrșit din porunca binecredincosului și de Dumnezeu păzitului și prea înălțatului și prea luminatului domn Io Mihnea, marele voievod a toată țara Ungrovlahiei și a părților dela Dunăre... în anul dîntii al domniei sale, ostenîndu-se smeritul monah

36. Idem, *Originile și iniuriirile străine pînă la Neagoe Basarab*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», 1927, fasc. 53-54.

37. *Ibidem*.

38. *Scurtă istorie a Artelor Plastice în R.P.R.*, p. 83.

39. N. Ghika-Budești, *op. cit.*

și preot Macarie, în anul 7016 (1508), crugul soarelui 16, al luni 5, indiction 11, noiembrie 10 zile».

Tot ieromonahul Macarie tipărește la 1510, sub Vlăduț cel Tânăr, un «Octoih slavonesc», iar la 1512, sub Neagoie Basarab, un «Evangheliar» tot slavonesc.

Mai târziu, după 33 de ani, «din porunca domnului Io Petru marele voievod», adică a lui Radu Paisie, apare tot aci, la 1545, «Molitvenicul slavonesc», la alcătuirea căruia s-a trudit «păcătosul și mai micul între sfinții călugări Moisi». De rîndul acesta, se precizează că lucrul a început «în cetatea de scaun Țirgoviște, în anul dela zidirea lumii 7053, iar dela nașterea lui Christos 1545... luna lui ianuarie în 10 zile».

În vremea lui Mircea Ciobanul, apare tot în Țirgoviște un «Praxiu» sau «Apostol slovenesc», publicat nu numai pentru Țara Românească, ci și pentru Moldova lui Iliș Vodă «și a mamei sale doamna Elena». Meșterul tipograf Dimitrie Liubovici, ajutat de ucenicii săi, Oprea și Petre, roagă pe cititori, de vor găsi ceva greșit, să îndrepteze, «pentru că n-a scris Duhul Sfînt, nici înger, ci mîină păcătoasă și muritoare».

După un interval de 10 ani de întîrziere, lucrul e reluat, de la 1557 înainte, de diaconul Coresi, iscusit meșter tipograf, care își face ucenici, între care și pe fiul său Șerban, și care tipărește primul în limba noastră romînească. În «Triodul-Penticostar» din 1558, se spune: «Eu robul întru Christos, diaconul Coresi, m-am muncit întru aceasta și am scris această carte și cu zece ucenici ai mei, în anul 7066. S-a început această carte în luna iulie 8 zile și s-a săvîrșit de asemeni în luna iulie a 30-a zi, în cetatea de scaun Țirgoviște». E știut că diaconul Coresi și-a continuat rodnicia sa activitate la Brașov, unde a tipărit Evangheliarul, Apostolul, Tilcul Evangheliilor, Molitvenicul și Psaltirea în romînește, alături de Sbornicul, Octoihul, Triodul, Octoihul mic și Evangheliarul, toate în slavonește.

Activitatea tipografică continuă în alte părți, ca la Alba Iulia, unde vrednicul meșter Lorinț dă la iveală Octoihul mic în romînește, la 1580, iar la 1582, apare Palia de la Orăștie, pentru ca din tipografia Govorei să iasă Pravila (1640) și Evanghelia învățătoare (1642), de la Cimpulung Învățăture, iar de la Iași Cartea de învățătură (1643).

În timpul acesta, gospodarul și înțeleptul domn Matei Basarab, sub indemnul soției sale, doamna Elena, și al cumnatului său, marele cărturar Udriște Năsturel, reînființează la Mînăstirea Dealu, tiparnița domnească, pe care o pune sub conducerea egumenului Varlaam Arapul. Aici s-au tipărit: Evanghelia învățătoare, în romînește (1644), Liturghierul slavon (1646) și «De imitatio Christi» (1647), de Thomas a Kempis, traducere din latinește în slavonește, făcută de învățatul Năsturel și tipărită cu cheltuiala surorii sale, doamna Elena. Totodată, avîndu-se în vedere că același frontispiciu care se găsește la «De imitatio Christi» se află și la lucrarea «Răspunsul împotriva catehismului calvinesc», dat de mitropolitul Varlaam al Moldovei, făcîndu-se comparația și a literelor, care au aceeași tăietură și mărime, și ținîndu-se seama și de marea prietenie dintre acești doi cărturari — Udriște și vlădica Varlaam —, se dă ca

sigură tipărirea și acestei lucrări tot aici, la Dealu. De altfel, mitropolitul Varlaam își începe «Răspunsul» cu două versuri la adresa lui Udriște: «Nu se laude nime de bună credință, / De n-are lucrure bune, prea cu socotință».

Este destul de important a cunoaște că lucrul acesta religioasă s-a început de aici, din Țirgoviște: mitropolitul Moldovei venind în misiune diplomatică și cunoscînd pe consilierul intim al voievodului, vtorii logofăt, cum se obișnuia a se zice pe atunci, acesta îi arată, între alte cărți, și un Catehism creștinesc tipărit la Prisoc, lângă Alba Iulia, la 1640, cu scopul vădit de propagandă calvină. Această propagandă era susținută de Gheorghe Rakoczy, ajutat de superintendentul său, Ștefan Geley, și de predicatorul Curtții, Gheoghe Csulay. Ea se izbește de tenacitatea lui Varlaam al Moldovei, care la rîndul lui e mult ajutat de cărturarul muntean Udriște și inițiat de Petru Movilă, mitropolitul Kievului.

Întîmplarea face ca un muntean și un moldovean să-și dea mîna, ajutați de un vlăstar al Movileștilor, ajuns mare în rosturile religioase ale Kievului, pentru ca împreună să apere «Datina și Leagea» noastră creștinească. «Răspunsul» se dă din tiparnița de la Dealu, de unde se scot la iveală și alte «cărți de suflet», adresîndu-se romînilor de pretutindenî, creîndu-se astfel o unitate de credință, limbă și simțire romînească. Prin tiparnița sa, Mînăstirea Dealu constituie încă o pagină luminoasă în istoria închegării noastre de neam⁴⁰.

Gropnița domnească. În cripta bisericii de la Dealu își dorm somnul de veci un șir de voievozi a căror moarte a fost năpraznică. În afară de Vlad Dracul și de fiul său Nicolae, ucîși la Țirgoviște, în 1446, de partida Drăculeștilor și îngropați de neamurile lor la «mînăstirea din vii», morminte care nu se cunosc, avem tot din vechea mînăstire, mormîntul lui Vladislav II, ucis de Tepeș Vodă, care îi ia locul, și care există și astăzi. Inscripția de pe piatra funerară precizează:

«A răposat Io Vladislav voievod, în anul 6963 (1455), luna august a 22-a zi. Și s-a făcut această piatră în zilele lui Neagoe voievod: au făcut-o Barbul banul și Pîrvul vornicul și cu frații lor, fiii lui Neagoe de la Craiova, pentru că și Vladislav i-a ridicat vlasteli» (mari boieri apropiați domnului).

În noua biserică a Dealului urmează mormîntul lui Radu cel Mare, care «pristăvit-u-s-au în anul 7016» (1508).

«Aici odihnesc rămășițele cucernicului ctitor al Sfîntului Nicolae din Deal, Radu Vodă cel Mare, Domn al Țării Romînești, care a întemeiat mitropolia pe temelii canonice, a ridicat biserici și mînăstiri și a iubit meșteșugul de îrumusețe în clădiri și slove, întru slava lui Dumnezeu și spre folosul neamului. Urmaș al lui Mircea cel Bătrîn și fiu al evlaviosului Vlad Călugăru, el a fost bunicul lui Pătrașcu cel Bun și străbunicul lui Mihai Voievod cel Viteaz. S-a dat acest adăpost de marmoră oaselor sale cu cheltuiala țării, patru sute de ani dela moartea lui».

40. I. Bianu și D. Simonescu, *Bibliografia romînească veche, 1508-1830*, tom. IV, Adăugiri și îndreptări, pp. 160-168, 190-201.

În 1511 e îngropată aici jupînița Caplea, singura fiică a lui Vlad Călugărul, deci sora lui Radu. Măritată mai întîi cu Stoica logofătul, ia în căsătorie pe Bogdan vornicul. Din cauza aceasta, se ivește cearta dintre Nifon patriarhul și Radu cel Mare.

«Răposat-a roaba lui Dumnezeu Caplea, fiica lui Io Vlad voievod și sora lui Io Radu voievod și a domnului Io Vlad marele voievod, fosta jupineasă a lui Bogdan marele vornic, în anul 7019 (1511) luna februarie în a 21-a zi».

Urmează mormîntul lui Vlăduț Voievod, decapitat în București de Mehmet pașa. Trupul a fost adus de soția sa Anca doamna și îngropat la Dealu, ca unul ce era fratele Radului.

«În anul 7020 (1512) luna ghenarie 23, a răposat robul lui Dumnezeu Io Vlad voievod, fratele lui Io Radul voievod, fiul prea bunului și marelui Io Vlad voievod; și într-al 16 an al vîrstei, șezu pe scaunul domnesc și domni un an și nouă luni și jumătate. Și a venit domn Io Basarab voievod și fiind luptă au tăiat capul lui Io Vlad voievod în cetatea București».

Tot decapitat de turci a fost și Radu Bădică, fiul marelui ctitor, trupul fiindu-i îngropat tot aici de fratele său, Radu de la Afumați, după cum adeverește printr-o scrisoare adresată sfatului din Brașov...: «iar trupul lui Bădică l-am luat domnia mea însumi și m-am dus domnia mea la mînăstirea Dealu și l-am îngropat acolo».

Aici mai odihnește somnul de veci fiul lui Vlăduț Voievod și al doamnei Anca, Vlad, înecatul în riul Dîmbovița, lîngă satul Popești, în septembrie 1532... «și încă a înmormîntat domnia ei pe fiul domniei sale în sfînta mînăstire și l-a scris la sfîntul pomelnic încă și pe Vlăduță voievod părintele lui Vlad înecatul l-a înmormîntat la sfînta mînăstire din Deal». Mormintele acestora nu se cunosc.

Urmează Pătrașcu cel Bun, feciorul lui Radu Paisie, deci nepot lui Radu cel Mare.

«A răposat întru Domnul Hristos credinciosul Io Pătrașcu voievod și domn a toată Țara Romînească, fiul lui Io Radul voievod și a murit în luna decembrie 26 zile, în anul 7066» (1558).

Tot la Dealu se mai află și mormîntul tînărului moldovean Mihail sau Mihăilaș Movilă Voievod, mort la Tîrgoviște și adus de mama sa aici.

«Această piatră de pe mormînt au făcut-o și au împodobit-o doamna Marghita fiului său Io Mihail Moghilă voievod și domn al țării Moldovei, fiul lui Simeon Moghilă voievod. Și sfîrșitul vieții lui este în locul Tîrgoviștei și a fost îngropat aici în sfînta biserică, lăcașul Dealului, în zilele binecinstitorului domn Io Radu voievod, nepot lui Basarab voievod și a domnit în locul părintelui său trei luni și a fost firul zilelor lui 16 ani și jumătate, la anul 7116 (1608), luna decembrie în 27».

În condițiunile acestea, adăpostind spre veșnică odihnă atîți voievozi, cripta din Deal va rămîne totdeauna loc de reculegere, mai ales că tot aci odihnește și capul neastîmpăratului fecior al Teofanei monahia, vijeiosul Mihai cel Viteaz.

Danii voievodale. Inventarul bunurilor Mînăstirii Dealu ne face dovada unei mari bogății izvorite din evlavia dreptcredincioșilor, în frunte cu voievozii noștri, care au ținut să-și veșnicească numele prin daniile făcute acestui lăcaș de rugă. Începînd cu Alexandru Aldea Voievod, care — așa cum am văzut — i-a făcut danie satele Alexeni pe Ialomița și Răzvadul de sub deal, cu Vladislav II (1451-1456), care întărește mînăstirii satele Jugureni, Cireșani, Măicănești și niște munți⁴¹; cu Radu cel Frumos (1462-1474), care-i dăruiește balta Camenița⁴² și continuînd cu Radu cel Mare — ctitorul (1496-1508), care-i face danie satele: Dridovul, Călinești, Fundeni, Verniceasca și parte din Stroești⁴³; cu jupînița Caplea, sora Radului, care-i face danie «satul Băjești cu hotarul și moara»⁴⁴; cu doamna Anca, soția lui Vlăduț Voievod (1510-1512), care hărăzește mînăstirii satul Pătrăreștii⁴⁵; cu Neagoe Vodă Basarab (1512-1521), care-i adaugă la zestre satul Viforîta⁴⁶; cu Radu Mihnea de mai tîrziu (1611-1616), care-i face danie Satul Nou «Novo Selo» și Popșa⁴⁷; cu Matei Basarab (1632-1654), care-i dăruiește partea domnească din vinăriciul de la Solomon, întărindu-i și proprietățile: Udeni, muntele Brăteiu și vinăriciul de la Răzvad⁴⁸; mergînd mai departe, pînă la Grigore Ghica Voievod (1660-1664), care i-a «afierosit» livada cea din jos de mînăstire și vinăriciul din două dealuri, ce se numesc Valea Voievozilor și Valea Sasului⁴⁹, se constată atenția deosebită ce s-a acordat de toți voievozii noștri acestei străvechi ctitorii. Totodată, din cercetarea documentelor și hrisoavelor, se mai constată că mînăstirea avea și alte bunuri, foarte multe la număr, aducătoare de mari venituri, ca: vii — la Tîrgoviște, Răzloagele, Gura Voievozii, Fețele Viforîtei, Fețele Gogosăștilor, Valea Sașilor, Via Sîrbului-Tîrgoviște, via Armenilor, vie la Răzvad⁵⁰; munți: Păduchiosul, Zănoaga și Brăteiu⁵¹; bălți: pe Ialomița, la Dridov, Valea Lungă, Popșa⁵²; case — în Tîrgoviște, Ocnița și mahalaua Colței-București⁵³; dijmă din salinele Ocniței⁵⁴; livezi — pe lunca Ialomiței etc.⁵⁵.

La toate aceste avuții se mai adaugă dijmele și vinăriciul, clăcile și vămile, robii ațigani și rumîni, toate la un loc constituînd un mare

41. *Doc. priv. Ist. Rom., sec. XIII, XIV, XV*, pp. 117-118. Arhiv. Stat., Ms. 462, f. 6; 216, ff. 2, 17; 217, ff. 49, 61-62.

42. *Idem*, pp. 151-152.

43. C. Nițescu, *op. cit.*, p. 15.

44. *Doc. priv. Ist. Rom., veac. XVI. B. Țara Romînească, I, 1501-1525*, p. 74, Ms. 462, f. 7; 217, f. 29.

45. *Idem*, 1526-1550, p. 220.

46. *Idem*, pp. 103-105.

47. *Idem*, veac. XVII, II, pp. 299-300, 359; Arhiv. Stat., Ms. 462, ff. 20-21, 28-31; 317, ff. 49-51.

48. Arhiv. Stat., Ms. 462, ff. 34, 35-38.

49. Vezi cap. «Pomelnicul m-rii Dealu».

50. Arhiv. Stat., Ms. 462, f. 217.

51. *Idem*, ms. 462, f. 74; 217, ff. 111-114.

52. *Idem*, ms. 462, f. 65; 217, ff. 22-23, 41-42, 84-85.

53. *Idem*, ms. XXII/107.

54. *Idem*, ms. XXII/120.

55. *Idem*, ms. 217, ff. 31-37.

izvor de venituri ; nu trebuie uitate și bălțile Coada Jigălia, iezerul Ticevele, pe lângă Camenița și Saltava ⁵⁶.

Ca sate, mînăstirea avea destule, printre care : «Popșa, tot hotarul și Solomonul cu tot hotarul și Vihorești cu tot hotarul și Călugărenii toți și partea din Răzvad toată cu toate hotarele și Ocna Mică dela Tirgoviște, toată, cu tot hotarul... Băleștii... Băjeștii tot, cu tot hotarul și Dru-găneștii toți cu tot hotarul... Dridihul și Călineștii și Fundenii și Ber-cenii toți, cu toate hotarele și partea dela Stroești, Brînceanii și Jegălia toate, cu tot hotarul și ocina dela Pătrărești, ce se cheamă Hodoc, ocină în Glodeni, a patra parte peste tot satul Glodeni», întărite mînăstirii de Radu Mihnea Voievod la 15 iunie 1612 ⁵⁷.

Ca și cum nu aveau de ajuns, de multe ori călugării mînăstirii căutau să apuce cu jaPCA și să acapareze și altele, recurgînd la fel de fel de șiretlicuri. Enumerăm cîteva din care apare clar mentalitatea aceasta :

1. În fața lui Vlad Vintilă Voievod (1532-1535), egumenul de la Dealu face piră contra egumenului de la Argeș, că sălașele de ațigani, Zogoreanu cu copiii săi și Cîrstian cu copiii săi sînt ai Mînăstirii Dealu. Pira a fost judecată la Divan, la 2 februarie 1533, «cu toți cinstiții boieri ai domniei mele și am aflat domnia mea că acești mai sus pomeniți ațigani, ei sînt ai sfîntei mînăstiri de la Argeș miluiți de Basarab voevod. Iar sfînta mînăstire Dealu nici un amestec n-a avut, ci a rămas egumenul dela Dealu de lege dinaintea domniei mele. Și după aceasta, ei s-au împăcat înaintea domniei mele» ⁵⁸.

2. La 26 septembrie 1570, Alexandru Mircea Voievod (1568-1577) întărește Mînăstirii Vihorăști satele Gurguiășii și Vărăștii, «pentru că sînt aceste sate vechi și drepte ocine și dedine, dăruite încă de răposatul Vlad voevod cel Bătrîn. Însă au fost cotropite de călugării dela sfînta mînăstire numită Dealul. Iar întru aceasta, domnia mea am cercetat și am judecat... «după dreptate și după lege»... Iar sfînta mînăstire dela Deal n-a avut nici un amestec, nici odată» ⁵⁹.

3. Tot Alexandru Mircea Voievod, la 12 august 1573, întărește lui Harvat, mare portar, satul Timbureștii, în urma unei judecăți cu călugării de la Mînăstirea Dealu, care susțineau că au fost cotropiți, iar în urma acestei judecăți, «au rămas călugării de lege «dinaintea domniei mele» ⁶⁰.

Hotărît că în fața acestor mari bogății, la care se mai adaugă și scutirile de dajdii, nu se poate explica, oricît am încerca, căderea în ruină a mînăstirii, așa cum nu-și găsește explicație nici cerșirea pe care o fac aproape toți egumenii, la mila domnească. Întrebarea care se pune, este : ce se făcea cu aceste venituri, unde se duceau ? Nu e suficient a spune că plecau peste hotare, prin abuzurile scandaloase ale călugărilor greci. De ce nu se frîneau cu energie toate aceste scandaloase abuzuri ? Știm că situația politică a țării noastre era destul de precară ; cunoaștem

56. Idem, ms. 462, f. 71 ; 217, f. 91.

57. *Doc. priv. Ist. Rom.*, vol. II (1611-1615), pp. 85-86.

58. Idem, 1526-1550, pp. 124-125.

59. *Doc. priv. Ist. Rom., veac. XVI*, vol. III, 1551-1570, p. 378.

60. Idem, vol. IV, 1571-1580, pp. 116-117.

intervențiile marilor puteri, susținând pe acești hrăpăreți. Prezența de mitropoliti, episcopi, arhieri, ca stareți la mînăstire, așa cum a fost Matei Mireon, cu toată activitatea lor cărturărească, episcopul Iacov al Cerveției, sau arhierul Acachie de Laodiceea, care a fost obligat chiar să dea socoteală de o anumită sumă de bani, e destul de edificatoare. Urmărind curmarea acestor abuzuri, Matei Basarab, prin hrisovul din 1639, dezrobește 22 mînăstiri mari, între care și Dealu, așa cum cu două secole mai tîrziu, Gheorghe Bibescu (1842-1848), căutînd a scăpa neamul de călugării greci, semeția acestora nu-și mai avea margini. Cu mare greutate au admis următoarele trei puncte: 1. moșiile mînăstirești să fie arendate la mezat public, nu însă sub supravegherea autorităților romîne; 2. să repare acareturile mînăstirești în cel mai lung timp de 9 ani; 3. să dea anual un milion lei, contribuție la folosul public, cu condiția însă de a fi scutiți de toate celelalte îndatoriri⁶¹.

Dacă la toate acestea mai adăugăm și privilegiile de care se bucurau boierii, ca în vestita anafora a lui Ioan Alexandru Sturza (1822-1828), prin care acorda păturii boierești din Moldova: 1. de a nu-și da fiii la armată; 2. de a nu plăti dări, atît personale cit și pentru casele, moșiile, dobitoacele, oile și livezile lor; 3. aceeași scutire pentru iazurile, morile, velnițele, berăriile și fabricile de orice fel; 4. scutirea de dări asupra dijmelor de la locuitori, asupra crîmelor de la orașe, iar casele lor să fie apărate de îndatorirea de găzduire⁶².

În situația aceasta, ne dăm seama de starea nenorocită a țărănilor, precum și a robilor de pe moșiile boierești și mînăstirești. Nu mai miră pe nimeni că-și luau lumea în cap sau luau calea codrului.

Hrisoave și cărți domnești. Ca orice ctitorie veche, Mînăstirea Dealu are un bogat material documentar, format din acte originale, copii în manuscrise sau în foi volante — transcrise sau traduse —, precum și din diferite acte privitoare mai cu seamă la hotărnicii de moșii și livezi. Tot acest material istoric e împărțit în 22 pachete cu acte originale, 3 condici cu copii și 46 dosare cu hotărnicii, și se află depus la Arhivele Statului. În total sînt 259 documente. Dintre acestea, 201 sînt originale, 22 copii manuscrise, 25 copii manuscrise și foi volante, 10 numai în foi volante și unul singur cu originalitatea îndoielnică. Ele sînt scrise: 16 pe pergament și 243 pe hîrtie, 231 în romînește, 23 în slavonește, 3 în grecește și 2 în rusește.

Cele 3 condici cu actele mînăstirii, în traduceri sau copii, sînt:

1. «Condica sfîntei mînăstiri Dealu carea acum s-au așezat cu această orînduială în zilele prea luminatului și prea înălțatului Domnului Io Scarlat Grigorie Ghica W. purtînd cîrma pravoslaviei acestii pravoslavnice țări rumînești chiriu chir Filaret, fiind nastăvnic și igumen acestii sfînte mînăstiri chir Cozma Arhimandritul prin osîrdia și toată nevoița Popei Flor(u) Dasc. slovenesc hartofilax, mai 28, 1760». În condica aceasta se află 108 documente.

61. A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, vol. XI, Iași, 1896, p. 154.

62. Idem, pp. 49-50.

2. Un caiet cu 25 copii după documentele moșiilor Teișul, Focșa și Solomonul. Aceste copii sînt semnate de un anume G. Cîmpulungeanu și certificate de Departamentul Credinței la 16 iulie 1850.

3. «Condică a m-rii Dealu cuprinzătoare de documentele acestei mînăstiri cercetate și regulate din porunca Măriei Sale prea înălțatului nostru Domn Barbu Dimitrie Știrbey, de Comisia întocmită pentru înscrierea prin condici a documentelor minăstirești de obște. Anul 1852». Conдика cuprinde 98 documente.

La toate acestea, dacă se mai adaugă cele 46 dosare cu hotărnicile de moșii, mai ales dintre 1844 și 1873, avem pe scurt întreg materialul documentar al Mînăstirii Dealu (vezi A. Sacerdoțeanu, *Actele Secției Bunuri Publice*, București, pp. 9-10).

Multe din aceste documente sînt întocmite în condiții excepționale, cu litere înflorate și cu părțile marginale în hîrtie aurită, cu pecetea domnească șnuruită cu fire de mătase, deasupra căreia semnătura apăsată a voievodului, alături de semnăturile boierilor martori, dă aparența unei propețimi, ca și cum ar fi fost puse acum. Fiecare literă, fiecare rînd din aceste vechi hrisoave vorbește de o lume de altădată, care a fost, actuală însă totdeauna, prin tezaurul documentar lăsat urmașilor drept moștenire.

*Pometnicul ctitorilor*⁶³. «Sfînta care a sfîntului jertfelnic a sfîntei și dumnezezeștii mînăstiri Dealu. Care acum s-a făcut de iznoavă cu toată buna orînduală, în zilele prea luminatului, prea înălțatului nostru, domnului Ion Scarlat Ghica voevod, purtînd cîrma pravoslaviei prea sfîntului slovesnicul mitropolit a toată Ungrovlahia: Kirie Kir Grigorie. Prin usirdia și cheltuiala cuviosului arhimandrit Kir Kosma igumenul acestei sfînte mînăstiri. De popa Florea dascăl văleat 1761.

Cuvînt înainte la cartea sfîntului jertfelnic.

Cîți sînt înscriși în cartea vieții mielului zice Evanghelistul Ioan la Apocalips cap: ka: aceștia au calea slobodă a intra în cerescul Ierusalim, unde este veșnica împărăție a lui Dumnezeu. Care carte nu este alta, fără numai această dumnezeiască carte a sfîntului jertfelnic, unde săvîrșește ca un miel Fiul lui Dumnezeu, pentru păcatele lumii. Și pe dreptate intră întru împărăția lui Dumnezeu cei ce sînt înscriși într-însa. Pentrucă ceturile ce se scot pentru pravoslavnicii creștini, pentrucă au putere curățitoare, îmlînzesc pe Dumnezeu îl face spre ei îndurător, îl îndeamnă să

63. Acest pomelnic se află în biblioteca Bibicescu din T. Severin. Mai există o copie din 1891, martie 12, la Dealu, în care se mai adaugă mitropoliții țării: Ștefan, Teodosie, Antim, Mitrofan, Daniil, Nifon, Neofit și Cosma. Asemenea: Ștefan, episcop Buzău. Radu, nepotul Neculii. Acesta au dat Jugurenii de Jos jumătate și Cireșanii și muntele Cireșu. Mihail episcop Buzău. Scarlat. Rada. Acesta au scos pomelnic dela Turci, cînd au robît toate mînăstirile și le-au ars în partea muntelui. Ieromonahii sf. m-ri: Nectarie, Silvestru, Ghenadie, Varlaam, Vasile diacon, Serafim monah, Ioachim monah, Dionisie monah, Iacob monah. Iegumenii sf. m-ri: Matei, Rafael, Iosaf, Vasilie, Sebastian, Partenie, Ștefan, Varlaam, Ignatie, Partenie, Dionisie, Matei. Ctitori mireni: Livrea vel vist. Acesta au dat locul lui din Tirgoviște, unde-i moara. Caplea, sora Radului cel Mare. Mihail Cantacuzino vel spătar. Bratei logofăt. Acesta au dat moșie. Nasta țărigrădeanul. Acesta au dat o moșie. Radu moșul lui Bratei. Varlaam monahul. Acesta a dat o vie.

ierțe păcatele fieștecăruia și să facă pe toți părtași dumnezeieștei lui slave. Și nu numai aceasta săvârșesc ci dau și sufletelor darul dumnezeesc, trimite celor morți odihnă și repaos și pre cei vii îi învrednicește să cîștige ertarea păcatelor și împărtășirea Sfîntului Duh. Și precum ceturile au împărtășire la sfințenie în ceasul ce sfințește dumnezeiasca pîine și se face trupul lui Hristos, așa și sufletele aceloră pentru care se scot ceturile, se sfințesc prin mijlocul lor și au împărtășire de dumnezeescul dar, cîștigă mult folos și dobîndesc mîntuire. Drept aceea dar și cuvioșia noastră ca un nastavnic și purtător de grije al acestei sfințe case, pe lîngă alte bune ocîrmuri și cuvioase economii ce ne nevoim spre întremarea și întărirea mesei, cunoscîndu-se și această mare datorie ce avem, ca totdeauna să se pomenească la sfîntul jertfelnic numele tuturor făcătorilor de bine, a celor ce au ajutat și au miluit sfînta casă aceasta.

Pentru aceia fiindcă am găsit un pomelnic prea pe scurt și fără de nici o orînduială, noi am făcut această carte a sfîntului jertfelnic, întru care s-au scris pentru pomenire numele tuturor ctitorilor celor vechi ce au zidit din temelie această sfîntă mînăstire și a noilor ctitori, cari cu milele și cu adaosurile de danii mai întăresc temeliele spre mai buna stare și întemeiere. Care nou ctitor fiind și măria sa prea luminatul prea înălțatul nostru domn Io Scarlat Ghica voevod, cu mare facere de bine și afierosire ce au închinat sfîntei acestei mînăstiri, toată livada domnească ce este din josul acestei mînăstiri și vinăriciul din două dealuri ce se numesc: Valea Voevodei și Valea Sasului. După dreaptă și cuvîncioasă datorie am scris tot blagocestivul neam al mării sale, pentru vecinică pomenire a răposăților întru fericirea părinților, moșilor și strămoșilor mării sale. Așijderea s-au scris numele tuturor blagocestivilor răposăților domni cari unii au dăruit danii și mile la sfînta mînăstire, alții au întărit milele și daniile cu hrisoavele măriilor sale.

Cum și numele preasfințiților răposăți mitropoliți ai țării. Asemenea și numele dumnealor blagorodnicilor veliților boiari și a neamului dumnealor, care se anevoiesc a face și a săvîrși cu usîrdie, adică să cinstească și să ajutoreze și cu cuvîntul și cu fapta creștinătății să mărească slava bisericii, de unde izvorîsc darurile și blagosloveniile, care și pe cei vii îi fac norociți și sufletul celor pristăviți îl așează în ceata dreptilor celor ce văd fața lui Dumnezeu.

Pentru că cei cu această bună nădăjduire dau și miluiesc oricine sfintele mînăstiri din agoniseala lor, ca să-și cîștige pomenirea cea din toate zilele. Ci dar o frați preoți cei ce veți sluji după vremi sfînta și dumnezeiasca liturghie întru această sfîntă mînăstire, să pomeniți toate numele ce sînt scrise într-această carte a jertfelnicului și să scoateți ceturi, pe al fieștecăruia nume, atît a celor vii cît și a celor răposăți; fiindcă toți cîți sînt înscrîși întru această carte a jertfelnicului au ajutorat, cine cu ce s-au îndurat și din osteneala lor aveți chiverniseală și cele trebuincioase, ca să cîrșige cei ce pomenească sfințenie, dar și folosul cel sufletesc, de vreme ce cu rugăciunile ce faceți la prea curatele taine mijlociți

mari faceri de bine. Că nepomenind aveți să dați seama la înfricoșata judecată foarte cu greu.

Drept aceea și alți pravoslavnici creștini cari vor pohti și vor avea să-și scrie numele lor întru această carte a jertfelnicului, să scrie lângă pomelnicul său și mila și ajutorul ce va face la sfânta mînăstire, au moșie, au țigani, au vii, au dobitoc, sau orice, ce au dat pentru ajutorul sfintei case și pentru hrana și chiverniseala celor ce slujesc ziua și noaptea și se roagă lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor lor și pentru îndreptarea vieții și pentru vecinica pomenire a prestăviților.

Și cînd ar fi să se scrie oricine, să se scrie prin știința igumenului ce va fi după vremi, iar fără-de știrea igumenului, nici eclisiarhul mînăstirei, nici alții din ieromonahi sau poslusnici ai mînăstirei, pentru prieteșugul sau rudenie, așa că să nu îndrăsnească a scrie, nici măcar însuși pe sine fără-de voe.

Iar de va îndrăsni cineva cu nebăgare de seamă și va scrie nisca-rea nume, unul ca acela să fie sub blestemul tuturor sfintelor soboare și a sfîntului părintelui nostru Nicolae arhiepiscopul Mirelor dela Lichia, ce se prăznuiește la această sfîntă mînăstire. Și subț alurisania sfîntiei sale părintelui mitropolitului țării fiind și cu știrea prea sfîntiei sale facerea acestei cărți și pe lîngă aceasta, unuia ca aceluia și certare să i se făcă de către igumenul ce va fi și să-l lipsească de tot și de sfînta mînăstire ca pe un nesupus, ne ascultător și necinstitor de cele sfînte. Ci dar așa să aibă a se ținea acest ustav și această tocmeală, care iaste dată și lăsată de sfîntii părinți ai bisericii pentru pomenirea pravoslavnicilor creștini, întru slava Tatălui și a Fiului și a Duhului Sfînt.

Domnii Țării Romînești și ctitorii sfintei mînăstiri.

Radu voevod

Mihail voevod

Dan voevod, Alexandru voevod

Mircea voevod, Radu voevod

Vladul voevod

Radul voevod i gopo a ego Arghira ctitorii

Măria sa a zidit mînăstirea din temelie și o au înzestrat cu moșiile anume: Popșa, Solomonul, Vihorești, Călugăreni, Băjești, Drugănești

Basarab voevod

Măria sa au dat moșiile: Dridovul, Călinești, Fundenii, Bercenii și parte din Stroești

Vladul voevod

Petru voevod

Alexandru voevod sin Mircea voevod

Măria sa au afierosit sfintei mînăstiri moșia Alexenii și vinăriciul dela Răzvad și au înoit hrisoavele

Vladislav voevod

Măria sa au dat moșie la baltă ce se chiamă Jigălia i Brincenii

Neagoe voevod Basarab

Măria sa au zugrăvit minăstirea întâi și au dat moșiile Aninoasa i Viforita

Leon voevod

Măria sa au afierosit vinăriciul din Solomon.

Alexandru voevod

Măria sa au înoit hrisoavele de mila sf. minăstiri

Mihai voevod

Radu voevod sin Vlad voevod

Măria sa au dat balta Kamenița

Petru voevod

Simeon voevod

Șerban voevod

Matei voevod

Constantin voevod

Ghica voevod Leon

Grigorie voevod

Antonie voevod

Duca voevod

Șerban voevod

Constantin voevod Brincoveanul i doamna Măriei sale Maria

Măria sa au jugrăvit biserica a doua oară și o au acoperit cu aramă și au făcut și candelile de argint

Ștefan voevod

Nicolae Alex. voevod

Ioan voevod brat Nicolae voevod

Constantin voevod — Nicolae voevod

Grigorie Ghica voevod — Zoi doamna

Mihai Racoviță voevod

Constantin Racoviță voevod

Scarlat Ghica voevod : Ruxandra și fiii lor

Alexandru voevod, Mihai voevod

Nicolae voevod, Grigorie voevod

Grigorie voevod

Măria sa au afierosit sfintei minăstiri livada cea din jos de minăstire și vinăriciul din două dealuri ce se numesc : Valea Voevodii i Valea Sasului.

Pomelnicul dumnealui Constantin Brincoveanu vel logofăt :

Vii

Constantin

Nicolae

Maria

Manolache

Răposații :

Constantin voevod

Maria doamna

Maria

Constantin

Anița

Ștefan

Radu

Matei

Stanca

Zoița

Constantin

Safta

Constantin

Anița cu tot neamul lor

Pomelnicul dumnealui Dimitrie Ghica vel spătar : Dumitrache, Ruxandra, Costachi, Maria, Ilinca, Scarlat, Ecaterina cu t.n. (Atanasie, Meletie, Maxim, Ignatie, Varlam, Sofronie, Simeon, Varlaam, Nichifor, Teodosie, Eutimie, Antim, Mihail, Mitrofan, Mihail, Daniil, Eutimie, Ștefan, Anastasie, Neofit, Filaret, Teofil, Grigorie, Cosma, Filaret, Dionisie, ARHIEREI)».

Nume și figuri de stareți de la Dealu. De la sine înțeles că și la Mînăstirea Dealu, ca la toate mînăstirile de altfel, dintru început au fost egumeni conducători ai întregii gospodării și orînduitori și paznici ai vieții monahale, după datină și lege. Numele celui dintîi stareț pe care-l aflăm din hrisoave este al «egumenului și nastavnîcului acestui sfînt locaș popii Șisoe», la 28 martie 1451, atunci cînd Vladislav II întărește mînăstirii jumătate din satele Jugoreni de Jos, Cereșani și Măicănești, precum și muntele Brăteiu, toate dăruite de Radul, nepotul lui Rascal ⁶⁴.

Cînd Basarab cel Tînăr, la 9 ianuarie 1478, dă mînăstirii Cozia moara domnească din tîrgul Rîmnic, la Olt, în schimbul unor mori de la Tîrgoviște, între martorii aflăm și pe «egumenul dela Dealu, popa Iosif» ⁶⁵.

Inscripția ctitoriei lui Radu cel Mare, dela la 1500, ne arată pe Zaharia ca egumen ⁶⁶.

La 27 decembrie 1511, cînd Vlad cel Tînăr întărește mînăstirii satul Băjești, dăruit de Caplea, soția lui Staico logofăt, părintele Dionisie era egumen ⁶⁷. Pe acest Dionisie îl mai aflăm și la 16 august 1518, cînd Neagoe Basarab întărește Mînăstirii Nucet stăpînirea asupra unui țigan, în urma unei judecăți, și cînd depune mărturie, tot ca egumen, la Mînăstirea Dealu ⁶⁸. Atunci cînd mitropolitul Evtimie dăruiește Mînăstirii Gorgota o moară în Tîrgoviște, la 29 iunie 1568, numește ca ispravnic al viilor rămase în paragină, pe egumenul Spiridon de la Dealu..., «iar vlădicia mea m-am sfătuit și cu egumenul Spiridon, ca să nu lăsăm să se pustiască și să nu se răsipească această sfîntă mînăstire. Și am așezat vlădicia mea ca ispravnic pe egumenul Spiridon și i-am dat aspri dela vlădicia mea, asprii mei. Și a lucrat viile și a făcut această moară, ca să fie de întărire sfîntei m-ri și de hrană călugărilor» ⁶⁹.

La 12 august 1573, Alexandru Mircea întărește lui Harvat, mare portar, satul Tîmburești, în urma mai multor judecăți cu Mînăstirea Dealu, egumenul Arsenie fiind în proces multă vreme ⁷⁰. La 12 august 1582, Mihnea Turcitul întărește jupîniței Moma toate averile soțului ei Vlaicu, iar după moartea ei, să fie ale Mînăstirii Valea. Hotărîrea aceasta se datorește soțului său, care așa «a întocmit cu limba lui», iar între martorii de atunci aflăm și pe «Mihail, care a fost egumen la Deal» ⁷¹.

64. *Doc. priv. Ist. Rom., veac. XIII, XIV, XV*, p. 118.

65. *Idem*, p. 160.

66. Vezi inscripția M-rii Dealu.

67. *Doc. priv. Ist. Rom.*, vol. I, 1501-1525, p. 74.

68. *Idem*, p. 138.

69. *Idem*, vol. III, 1551-1570, p. 271.

70. *Idem*, sec. XVI, vol. IV, 1571-1580, p. 116.

71. *Idem*, vol. V, 1581-1590, p. 68.

Intre boierii Cocorăști Badea și Calotă și Mînăstirea Dealu s-a purtat proces pentru satul Plătărești și cu morile. Din partea mînăstirii e egumenul Eremia. După multe peripeții, se dă cîștig de cauză mînăstirii, la 26 iunie 1588, de către Mihnea Turcitul⁷².

Prin activitatea lui cărturărească, mitropolitul Matei al Mirelor face parte din figurile mai de seamă ale stareților de la Dealu. Protosinghel și mai apoi arhimandrit al Patriarhiei din Constantinopol, din cauza năvalei otomane, fuge și-l aflăm cîțiva ani pe la Moscova, la Lemberg, pentru ca venind în țara noastră să fie primit de Radu Șerban (1602-1610) și numit stareț la Mînăstirea Dealu. E hirotonit ca mitropolit în 1605, cînd deja era la noi în țară. Avînd o deosebită cultură, cunoscînd și limba slavonă, pe lîngă cea grecească, el a alcătuit slujba Sfîntului Grigorie Deacopolitul și a Sfîntei Parascheva, dînd la iveală și lucrări cu caracter istoric, destul de interesante. A scris despre domnia lui Radu Șerban, Radu Mihnea, Alexandru Iliăș și Gavril Movilă (1602-1618). Incursiunile lui Moise Sekeli și Gabriel Bathory, din timpul sărbătorilor Crăciunului din 1610, cînd a trecut prin surprindere prin trecătoarea Bran și a ocupat Tîrgoviștea, la 26 ianuarie 1611, timp de trei luni, săvîrșindu-se cele mai grozave fărădelegi și aici și la Dealu, sînt descrise în culori vii de el, ca unul ce le-a văzut cu ochii lui. Insemnătatea istorică a acestei cronici rămase de la el constă în faptul că toți cronicarii noștri, descriînd evenimentele dintre 1602 și 1618, se bazează pe aceste relatări. Acest lucru îl face anonimul cantacuzinesc (Ludescu) și Constantin Căpitanul Filipescu. O altă activitate a acestui cărturar e copierea de manuscrise, de Evanghelii, Liturghii, măiestrit caligrafiate și desenate, multe din ele lucrate la Dealu. În timpul lui Iliăș, la 23 decembrie 1616, ia parte, alături de mitropolitul Luca, la judecata dintre domnița Florica, fiica lui Mihai Viteazul, și Marula, fiica din flori tot a acestuia, pentru niște sate date de părintele lor. Cele văzute de el, ca întîmplări deosebite din punct de vedere istoric, le redă și în versuri, în greaca populară, alcătuiind o cronică rimată, sub titlul «Istoria celor petrecute în Țara Romînească dela Șerban Vodă pînă la Gavril Vodă, care domnește acum, întocmită de prea sfințitul Mitropolit al Mirelor chir Matei din Pogoniana și închinată prea slăvitului boier chir Ioan Catargi».

În afară de activitatea lui cărturărească, cu totul deosebită, prezintă importanță și îndemnurile lui pe lîngă Alexandru Iliăș (1616-1618), ca să înființeze școli: «Prea strălucite Domn, să mai faci și aceasta, să înființezi școli pentru carte, căci aci în țara ta nu se găsește nici un învățat: nici preot, nici călugăr, nici arhieru și nici laic, fiindcă nu au unde învăța carte. Și din cauza lipsei de cultură, totul merge rău: se fac multe nelegiuri și fărădelegi, iar în biserică multe încurcături și neorînduieli. Preoții nu știu să boteze pruncii și nici sfintele rugăciuni ca să slujească. Și cîta vreme mai sînt și ei, bunî, răi, tot e bine, dar dacă vor muri și aceștia și nu se vor înființa școli, unde să fie instruiți tinerii, nu se va mai găsi cine să se facă preot, grămătic sau logofăt, vor rămî-

72. Idem, p. 370; C. Nișescu, *op. cit.*, p. 17.

nea incuți ca Mahomet. În toate țările sînt multe școli, seminarii și școli superioare, numai aci în țara ta nu există nici o școală și să faci Măria ta». Tot el îndeamnă și pe greci și pe romîni să se aibă bine și să nu dea naștere unor neînțelegeri dăunătoare și unora și altora. Moare la 1624, iar activitatea lui cărturărească de la Dealu îl trece între marile figuri de stareți ai acestei ctitorii⁷³.

O altă figură e și egumenul Varlaam Arapul, în vremea căruia s-au tipărit la Dealu o Cazanie în romînește (1644), un Liturghier în slavonește (1646) și *De imitatio Christi* în slavonește (1647)⁷⁴. Către sfîrșitul veacului XVII (1697), aflăm ca egumen pe Partenie, care face jalbă la Divan că anumiți orășeni țirgovișteni au apacarat samavolnic moșia Ani-noasa, «ce-i zice și fețele Viforîtei», pe care minăstirea o are de la Neagoe Basarab și întărită și de Matei Basarab. Constantin Brîncoveanu trimite pe Ducul Rudeanu, vel logofăt, Oprea vel șetrar, Matei Cazacliu vel portar și Neagoe Rătescu pitarul, care prin cartea de hotărnicie repun minăstirea în toate drepturile⁷⁵. La 1743, Mihail Racoviță (1730-1731 și 1741-1744) enumeră toate drepturile avute de minăstire de la înaintașii lui, întărindu-le din nou. Ca egumen e pomenit chir Luca⁷⁶. La 21 ianuarie 1751, aflăm ca stareț pe Ilarion ieromonahul, care dă zapis la mîna «părintelui chirie chir Grigorie Miron pentru un vad de moară pe moșia ce se cheamă Dridov, pe apa Ialomîței, sub Ilfov, care vad stînd de multă vreme sterp și ne dîndu-ne nici nouă îndemnul ca să face moară, nici alți frați ce au fost mai înainte de noi n-au putut face pentru scăpătăciunea minăstirei, cu condiția ca să dea minăstirei din douăzeci de cezvîrti, o cezvîrte ori de făină, ori mălai, de care bucate se va întimpla, minăstirea rezervîndu-și dreptul de a rescumpăra această moară»⁷⁷.

Părintele Grigorie Miron face moara pe patru roți, «pe locul unde se chiamă podul Dridovului», cheltuind 1076 taleri și «trecînd trei ani la mijloc a socotit să-i rămînă și lui o pomenire la minăstire» și, ca atare, a convenit să dea înapoi moara minăstirii, în schimbul a 710 taleri, bani pe care i-a numărat de rîndul acesta alt stareț, egumenul chir Onofrei arhimandritul; care adevărîntă s-a dat la 8 februarie 1755⁷⁸.

Pomelnicul ctitorilor Minăstirii Dealu, întocmit la 1761 de către popa Florea Dascăluș, s-a făcut «prin usîrdia și cheltuiala cuviosului arhimandrit Kir Kosma igumenul acestei minăstiri»⁷⁹.

În timpul războiului ruso-austriaco-turc (1787-1792), «la leatul 1790, spărgîndu-se satul Stroești de pe moșia minăstirii Sf. Ioan din București..., au rugat igumenul agi Ionitu pe răposatul Ignatie ce se afla igumen la minăstirea Dealu, de au adunat satul unde era loc limpede de cosia fîn», de pe moșia Dridovul. Minăstirea din București a început să

73. D. Russo, *Studii istorice greco-romîne*, op. post., t. I, pp. 159-176, 230-231.

74. N. Cartoian, *Istoria literaturii vechi*, p. 100.

75. C. Nișescu, op. cit., pp. 21-23.

76. Idem, pp. 24-25.

77. Idem, *ibidem*.

78. Idem, pp. 26-27.

79. Idem, p. 45.

se facă stăpină pe acel petec de loc chiar după ce satul Stroești și-a revenit la vatra sa. Și astfel, între cele două minăstiri s-a iscat pricină, apelandu-se chiar la judecata domnească. Din partea Minăstirii Dealu e egumenul Dionisie, iar din partea Minăstirii Sf. Ioan, Neofit egumenul. Judecata se face la Divan, de către mitropolitul Dositei al Ungro Vlahiei, și Scarlat Cimpineanu vel logofăt, care dau câștig de cauză Dealului. Din probele aduse, aflăm că la 16 iulie 1790, egumen la Dealu era Parthenie arhimandritul, deci Ignatie starețul era mort la acea dată. Hotărîrea Divanului e întărită la 10 septembrie 1799 de Alexandru Constantin Moruzi. Egumenul Dionisie de care e vorba mai sus, e viitorul mitropolit Dionisie Lupu, numit stareț la Dealu la 1795, căruia Alexandru Ipsilanti îi dă egumenia pe viață și al cărui spirit gospodăresc reînnoiește totul la Dealu, chiar după cutremurul din 1802, când aci a fost prăpăd. Luînd parte la revoluția lui Tudor Vladimirescu ca mitropolit al țării, la urmă se retrage la Brașov, pentru ca după revenirea sa în țară să fie numit iar stareț la Dealu, în 1827, unde rămîne pînă la 9 februarie 1831, când își dă obștescul sfîrșit. Mitropolitul Dionisie Lupu e iar o figură interesantă printre ceilalți stareți de la Dealu⁸⁰.

Între 1831 și 1845 activează ca stareț la Dealu arhiereul Acachie de Laodiceea, făcînd jalbe la Alexandru Ghica pentru ajutorarea minăstirii, pentru ca sub George Bibescu să-l aflăm tot stareț, ca îngrijitor al reparațiilor de aci⁸¹. În 1884, stareț se află ieromonahul Tarasie, acuzat pe nedrept de călugărul delean Atanasie, că ar fi vîndut arama luată de pe învelitoarea bisericii⁸². La 1886, îngrijitor e monahul Gavriil Racoviceanu, care raportează Mitropoliei că minăstirea are cît mai urgente nevoi de reparații⁸³. Pe ieromonahul Damian Georgescu de la Ghighiu îl aflăm îngrijitor la Dealu în 1893, cînd deja aci începuse dărăpănarea și se instalase alte așezăminte publice⁸⁴. Arhiereul Palada mai venea din cînd în cînd și slujea la Dealu, în preajma anilor 1900-1910. Cîrja lui arhierească a fost păstrată multă vreme la biserica Sf. Vineri din Tîrgoviște. Deserventul bisericii de la Dealu, între 1910 și 1912 a fost Pr. I. Popescu-Bărbuleț, care preda religia la școala copiilor trupă de aci. O dată cu înființarea liceului militar «Minăstirea Dealu», profesorul de religie devine și confesorul și deserventul bisericii. Și astfel avem profesori deservenți la Dealu pe: Pr. Al. Dolinescu (1912-1924); 2. Ștefan Cercel (1924-1926); arhim. Hrisant Popescu (1926-1930); Pr. Petre Popescu (1930-1934); Pr. Ispas Popescu (1934-1941). Iar ispravnic al refacerii totale a ctitoriei din Dealu, începută de către Prea Fericitul Patriarh Justinian în 1953, a fost arhim. Miron Popescu.

Un blestem și o legendă. E vorba de cearta dintre Radu cel Mare și fostul patriarh Nifon. Să nu uităm că în epoca aceea «pravila», «datina» și

80. A. D. Xenopol, *Ist. Rom.*, vol. X, Iași, 1896, p. 47; Pr. N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 295.

81. Pr. N. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 296.

82. Idem, p. 302.

83. Idem, *ibidem*.

84. *Ibidem*.

«obiceiu pământului» erau singurele care aveau putere de «leage». Voievodul își dăduse consimțământul ca sora sa, jupinița Caplea, fosta soție a lui Staico logofătul, vădană acum, să ia în căsătorie pe Bogdan vornicul, alungat de Ștefan al Moldovei și pripășit la Curtea sa. Nifon se opune, pe motivul legal că Bogdan e căsătorit, are și copii în Moldova și nu e despărțit de soție. Supărat că se amestecă prea mult în chestiunile chiar familiare ale sale, Radu cel Mare îl poartă pur și simplu să părăsească țara, nemaiavând nevoie de serviciile lui de mitropolit. La rindul lui, nici Nifon nu se lasă; se duce la Mitropolie, pune să se tragă clopotele, ziua nămiaza mare, adună poporul și, îmbrăcat în odăjdiile arhieriești, arată tuturor fărădelegea ce se încearcă la palat. Observând în mulțime pe jupinița Caplea și pe Bogdan vornicul, îi dă afară ca pe niște apostoli de credință și călcători de lege. Auzind toate acestea, Radu, în culmea furiei, a dat ordin aspru că «cine va primi pe patriarh, cine-l vă găzdui sau hrăni, să fie pedepsit cu moartea, iar averea să i se confişte în folosul domniei...». Și astfel a plecat patriarhul, supărat și blestemând pe voievod. Nu mult timp după acestea, Radu cel Mare cade în boală grea și, terorizat de ideea blestemului, trimite și cheamă înapoi pe patriarh, cu care însă nu poate cădea la împăcaciune, anatemizarea și blestemul continuând chiar după moartea ambilor adversari. Abia în vremea lui Neagoe Basarab a fost dezlegat acest blestem, prin aducerea moaștelor lui Nifon «ca să curățească și să tămăduiască greșala Radului vodă». Moaștele au fost aduse cu alai mare «întru cinstita minăstirea Dealu», puse deasupra mormântului lui Radu cel Mare, unde s-au făcut rugăciuni toată noaptea, la care a luat parte însuși Neagoe Basarab cu toți boierii divăniți... «Când a fost spre sfârșitul utreniei, vrînd Dumnezeu să arate iertare păcatului Radului voievod și al altora, care făcuse nevoe și scribă sufletului... și văzu singur Neagoe vodă descoperire ca aceasta dela Dumnezeu: unde s-au rupt scoabele cele dinlăuntru și acoperămîntul mormîntului lui Radu vodă și degrab se desfăcură marmorile și se ivi dinlăuntru trupul Radului vodă groasnic și întunecat, plin de puroi și putoare. Și iată aceiași putere deschide sicriul cu moaștele sfîntului Nifon și izvorî apă care spală tot trupul Radului vodă și-l arată minunat. Apoi toate încuierile și pietrele singure s-au închis și s-au încuiat ca și mai înainte...». Se zice că însuși Radu s-a arătat în vis lui Neagoe, mulțumindu-i că l-a împăcat cu sfîntul ⁸⁵.

Acesta e «blestemul lui Nifon, cu scuturatul papucilor», pe care nu trebuie să-l judecăm cu mentalitatea noastră de azi.

Blestemul acesta a dat naștere și unei alte legende, că adică el ar fi fost azvirlit și asupra Tirgoviștei, «ca praful și pulberea să se aleagă de ea». Deși această legendă nu-și are nici un fel de teme, patriarhul neavînd nimic cu orașul, totuși a prins și a dăinuit, servind drept scuză pentru

85. Vezi *Viața Sf. Nifon*, de Gavriil, Protul Sfetagorei; B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a Romîniei*, vol. I, partea II, pp. 133-150 (1865); *Istoria generală a Daciei*, de Fotino (trad. G. Sion), tom. II, p. 37; Diac. N. Popescu, *Nifon II, patriarhul Constantinopolului*, în «Analele Acad. Rom.», Secția Ist., seria a II-a, 36 (1914); Tit Sîmedrea, *Viața Sf. Nifon* (1937); D. Russo, *Studii Ist. rom.*, t. I, pp. 21-34 (1939).

potențaii vremii, față de decăderea de la zi la zi și din an în an de când a încetat să mai fie capitala țării, ajungînd un oraș de provincie de ultima treaptă. În epoca noastră, prin realizările uimitoare ale regimului actual, s-a spulberat și această legendă, ca și multe altele.

La umbra zidurilor. În jurul Mînăstirii Dealu au luat ființă diferite instituții, care mai de care mai îndepărtate de rostul ei inițial. Aici a fost lagărul de prizonieri turci din războiul independenței din 1877. Cei care mureau, erau îngropați pe cîmpul Ciocîrlanului, aproape de gara Tirgoviștei, unde se ridică azi blocurile muncitorești de pe b-dul I. C. Frimu. Mai tîrziu, între 1879 și 1881, a fost aici prima școală militară de ofițeri, mutată mai apoi la Mînăstirea Bistrița. Tot aici a fost, la 1890-1891, depozitul de arme al armatei, iar de la 1900-1912, a fost Școala copiilor de trupă. De la 1912 pînă la cutremurul din noiembrie 1940, cînd la Dealu a fost un adevărat dezastru, a ființat Liceul militar Mînăstirea Dealu. Cînd s-a pus temelgia acestui liceu militar acolo la Dealu, din punct de vedere mînăstiresc stăpînea pustiul și paragina. Ceva mai mult, autoritatea superioară bisericească a cedat definitiv mînăstirea armatei, adică Ministerului de Război. Dărămîndu-se chiliile și toate acareturile, pe vechile temelii s-a ridicat liceul militar, păstrîndu-se biserica, turnul lui Bibescu, precum și cele două clădiri și terasa de la fațadă, cărora li s-au alus multe îmbunătățiri, adăugîndu-se și un foisor înalt, care predomina tot complexul de clădiri. Sălile de clasă, laboratoarele, sala de muzică, sufreria și dormitoarele elevilor, stadionul și sala de gimnastică, locuințele personalului civil și miliatar, toate al un loc dau aspectul unui mic orășel, iar de departe, așa cum erau așezate pe vîrfurile dîmbului de deal, făcea impresia unui castel medieval.

Ideea călăuzitoare de a se fixa aici un liceu militar, pe acest deal care stăpînește lunca Ialomiței, pe acest dîmb cu orizonturi atît de largi, a fost mai cu seamă și tezaurul prețios păstrat la Dealu — capul lui Mihai Viteazul — «adumbrînd de zidurile sfîntului lăcaș întemeiat de cucernicia Radului Vodă și împresurat de eroicele amintiri ale Viteazului voievod». N-a fost deci o cazarmă în jurul mînăstirii, cum o cred unii neștiutori. Și totuși, această instituție a avut un destin destul de tragic. În toamna anului 1916, după patru ani de funcționare, a luat calea pribegiei, ajungînd tocmai în Dorohoiul Moldovei, iar în 1919, cînd a revenit, la mînăstire era pustiu și jale. Cutremurul din toamna anului 1940 i-a pecetluit definitiv soarta și l-a pus la pămînt. S-a retras la Predeal. Făcîndu-se sondaje și constatîndu-se că terenul e fugitiv, i s-au pus temeliiile pe deal mai sus, acolo unde azi funcționează Sanatoriu T.B.C. Mînăstirea Dealu.

Din tot ce a fost liceul militar, n-a mai rămas nici cea mai mică urmă. Acum, totul e refăcut după rînduiala mînăstirească.

Prăpădul. Toate însemnările noastre istorice, vorbind despre cutremurele din 1802, 1829 și 1838, arată că la Mînăstirea Dealu au făcut mari stricăciuni. Marele cutremur din noaptea de 10 noiembrie 1940, le-a întrecut însă pe toate. Dezastrul a fost așa de mare, că oricîte lămuriri s-ar

da, nu pot cuprinde realitatea în toată goliciunea ei. O adevărată minune că n-au fost morți și răniți. Dacă acest cutremur s-ar fi produs ziua, ar fi fost o mare catastrofă; producându-se noaptea, elevii deși buimăciți de somn, nu și-au pierdut cumpătul, fiind obișnuiți cu exercițiile de apărare pasivă și urmînd întru totul instrucțiunile în caz de bombardament aerian nocturn. Fiind numai cîte patru în dormitor, primul lucru pe care l-au făcut cînd s-a produs cutremurul, fără nici un fel de panică, s-au retras fiecare în cîte un colț al camerei. Revenind din această buimăceală și aprinzînd lanternele, — lumina electrică fiind complet distrusă —, au constatat cu goază că și scara de piatră de la etajul dormitoarelor se prăbușise. Imaginează-și oricine ce s-ar fi întîmplat dacă se producea panică și, așa pe întuneric beznă, elevii ar fi dat buzna spre scara prăbușită! Au fost scoși din dormitoare pe scări așezate la ferestre, pe din afară, fără nici un rănit. Sălile de clasă însă, laboratoarele, sala de muzică, sala de mese, locuințele profesorilor și ofițerilor, alături de ctitoria lui Radu cel Mare și de Turnul lui Bibescu, au suferit enorme stricăciuni. Aceea ce ți se părea ca un mic orășel înainte, iar de departe îți făcea impresia unui castel din alte vremuri, a fost slărîmat numai în cîteva clipe. Orice descriere, oricît de măiestrită ar fi, nu poate reda nici pe departe dezastrul produs la Dealu.

Pe fir de tradiție. I-a fost dat Mînăstirii Dealu ca în locul litaniiilor ce s-au făcut în 1515 în biserica ei pentru ridicarea blestemului patriarhului Nifon, să aibă parte acum, în vremea noastră, după 450 de ani, de o adevărată binecuvîntare a altui patriarh, de rîndul acesta a unuia din neamul nostru, care să-i redea strălucirea de altădată.

Prin rîvna și completa dăruire a Prea Fericitului nostru Patriarh Justinian, acolo «în Deal la vii», s-a asigurat ctitoriei lui Radu cel Mare viitorul pentru alte veacuri.

Niciodată la Dealu n-a fost o mînăstire în înțelesul obișnuit al cuvîntului. Fruntașă între fruntașe, din cele dintîi începuturi, ea a servit de grozniță domnească, tiparniță, școală, loc de retragere și meditație. Acest rol și l-a păstrat chiar cînd a fost scoasă propriu zis din rostul ei mînăstiresc, întrebuiințările ce i s-au dat ulterior ajutîndu-i în mare parte de a se menține.

Să nu se uite că încă cu mult înainte de secularizare, mînăstirea era ca și părăsită. Numai cîțiva călugări bătrîni mai rămăseseră, uitați de vreme și de oameni, care încet încet au dispărut și ei.

Ceea ce e și mai curios, e faptul că chiar cînd mînăstirea avea moșii, vii, munți, bălți, mori, case, rumîni și robi, cînd era scutită de dajdii și avea multe venituri, nu putea să se susțină singură și se milogea la toată lumea și mai cu seamă la domnitori, ca s-o ajute, «că totul este derăpănat».

Ce se făceau cu acele venituri și cu ce contribuiau ele la ridicarea spirituală a mînăstirii? Ce curioase ni se par azi cele scrise în pomelnicul mînăstirii din 1761: «Drept aceea și alți pravoslavnici creștini care vor pofți și vor vrea să-și scrie numele lor întru această carte a jertfelnicului,

să scrie lângă pomelnicul său și mila și ajutorul ce va face la sfânta minăstire, au moșie, au țigani, au vii, au dobitoc, sau orice, ce au dat pentru ajutorul sfintei case și pentru hrana și chiverniseala celor ce slujesc...».

În starea aceasta era oare în rostul ei adevărat ?

Nu facem proces nimănui, ci numai constatăm.

Se știe că odinioară, elementul străin, grecesc mai ales, infiltrat la conducerea minăstirilor cu averi, exploata la sînge aceste venituri, trimițîndu-le peste hotare.

Vechile regimuri erau incapabile să înțeleagă valoarea istorică a unei astfel de minăstiri, sau dîndu-și seama că nu-i aducătoare de profituri, au neglijat-o complet.

Nici conducerea Bisericii de pe vremuri n-a depășit cu nimic obiceiul îndătinat de a nu se interesa de străvechile lăcașuri de rugă. Așa se și explică faptul că Minăstirea Dealu a fost cedată Ministerului de Război.

Cu toată marea ei avere de odinioară, Minăstirea Dealu nu era în stare să se susțină nici pe sine, necum pe altele, astfel că apare de la sine abuzul și reaua gospodărire.

Cît de mare adevăr cuprind cele afirmate de Prea Fericitul Patriarh Justinian, la 11 iulie 1955, la punerea pietrei fundamentale a paraclisului, atelierelor și chiliilor minăstirii :

«Arhiepiscopia nu are surse bănești din moșii, din fabrici sau din clădiri, și totuși, prin contribuția benevolă, din vînzarea lumînărilor și a candelarelor, s-au investit aci și la alte ctitorii milioane de lei, făcîndu-se reparații radicale.

Cu posibilitățile și dotările actuale, Minăstirea Dealu poate pași pe făgașul ei inițial, pe firul ei de tradiție, fiind nu numai lăcaș de rugă, ci și dreptar al vieții noi minăstirești».

Prin poziția ei, prin liniile sale arhitecturale, fiind adăpostul capului lui Mihai Viteazul și al osemintelor a'lor voievozi, Minăstirea Dealu e loc de pelerinaj, alături de minunate excursii.

Este și păcat ca față de totala refacere, utilată după cele mai moderne cerințe, să nu fie pusă în adevărata ei valoare.

Biserica minăstirii este o cronică săpată în piatră, ne vorbește cu veacuri în urmă de o lume de altădată. Vatra minăstirească actuală ne oglindește prezentul în toată amploarea lui și făcînd legătura între trecut și prezent, datori sîntem a-i asigura un viitor strălucit.

Prin adîncă înțelegere și desăvîrșită chibzuială și prin directa supraveghere a conducătorului Bisericii noastre, sub regimul de democrație populară, realizarea de la Dealu depășește chiar prezentul, făcînd legătură strînsă cu viitorul. Și astfel, în vremea noastră, s-a săpat adînc, din nou, cu slove luminoase, povestea unei ctitorii intrate în basm: Minăstirea Dealu !

Pr. dr. CONST. NIȚESCU

ȘCOALA DOMNEASCĂ DIN CIMPULUNG-MUSCEL

Cultura națională s-a manifestat în țara noastră încă din primele decenii ale secolului XVII. Chiar de atunci, mulți tineri din familiile bogate; cuprinși de setea de învățătură, s-au dus să studieze și în afara hotarelor țării mergînd unii dintre ei pe la școlile din Paris, Viena sau Veneția. La înapoierea lor în țară, li s-au încredințat mari demnități de către voievozii țării. Între aceștia, se cunosc: Stroe Leurdeanu, un strămoș al vechii familii a Goleștilor și Udriște sau Radu Năsturel, de asemenea strămoș al vechii familii a Năstureilor.

Udriște Năsturel, cînd s-a înapoiat de la studii, s-a impus prin cultura sa înaltă. În 1643, a scris prefața cărții «Antologhion», a cărei tipărire la mînăstirea Cîmpulung a început la 13 decembrie 1642 și s-a isprăvit la 11 octombrie 1643. Cartea aceasta, cu vieți de sfinți, are textul slavonesc și două prefețe scrise de vtorii logofăt Orest Năsturel din satul Fierăști.

În cea dintîi, arată de cît folos este tipografia, cu ajutorul căreia se pot îndrepta sufletele creștinești. Amintește voievodului Matei Basarab, întemeietorul tipografiei de la mînăstirea Cîmpulung, că «nu e de ajuns numai această carte și să aibă bunătate și milă și cu celelalte cărți, care după aceasta se vor scoate, crescînd chiar și prin noi, nedestoinicii, binefacerile laudate de toți și întotdeauna». Se pomenește aci și despre moara făcătoare de hîrtie din acest oraș.

În a doua prefață, se arată cît de mult era cerută și căutată această carte: «Din pricina puținătății și lipsei acestui fel de cărți, mulți, ba chiar mai toți, atît din țară cît și din alte țări, rugîndu-ne foarte, de aceea m-am silit ca mai întîi să pun în lucru tipografiei această carte».

Cartea aceasta, cuprinzătoare de slujbe pentru sărbătorile sfinților, apare tocmai în timpul puternicei propagande calviniste întreprinsă printre romîni între 1640-1650, de voievodul Transilvaniei, Gh. Racoczy.

Udriște, sau Oreste Năsturel, era cumnatul lui Matei Basarab, ambii rîvnitori pentru progresul culturii romînești, pe la mijlocul veacului XVII.

Prin anul 1669, Radu Năsturel se afla ca ispravnic și judecător în județul Muscel. În orașul Cîmpulung, capitala acestui județ, avea proprietate Stroe Leurdeanu, care a fost condamnat la moarte de Antonie Vodă, după stăruința celor șase frați Cantacuzinești, ca răzbunare că și tatăl lor, postelnicul Cantacuzino, fusese condamnat la moarte de Divan și executat prin influența lui Stroe. Spre a-i înlesni poate acestuia posibilitatea de a-și răscumpăra cu bani viața, cumpără de la el, cu 100 ughi (galbeni), locul ce-l avea în Cîmpulung, chiar lângă piața de atunci a orașului și Biserica Domnească. Și în adevăr, după cum ne confirmă cronicarul Șincai în cronică anilor 1669-1672, Stroe scapă de a fi executat, căci dus fiind la mînăstirea Snagov unde se executau toți condamnații politici, fu trecut în cinul călugăresc, dîndu-i-se nume de Silvestru. Din mînăstirea Snagov, Stroe a scăpat prin șiretenia întrebunțată de fiul său Matei, care l-a trecut în Ardeal, unde a stat pînă la detronarea lui Antonie Vodă.

*

Locul pe care Radu Năsturel l-a cumpărat de la Stroe Leurdeanu pentru școală se află ocupat acum de casele familiei arhitectului Berechet și de toate celelalte clădiri ce se află spre sud de ele, pînă din jos de casele Jugureanu, dărîmate în 1960, unde s-a ridicat acum marele bloc muncitoresc, peste drum de Biserica Domnească.

Radu Năsturel a închis acest loc cu zid și a pus să se construiască în interior mai multe clădiri, din care unele să fie pentru școală, iar altele să servească de locuință copiilor săraci dar silitori. Pregătind astfel locul, prin influența de care se bucura la curtea domnească, Năsturel hotărăște pe Antonie Vodă, domnitorul țării de atunci, să ia sub protecția sa această instituție culturală și să o înzestreze cu venituri din care să se plătească profesorii și să se poată întreține în internat copiii meritoși. Antonie Vodă, prin hrisovul din 10 mai 1669, ia sub înalta sa protecție această instituție și o înzestrează cu jumătate din venitul vămii Dragoslavele și Rucăr, cealaltă jumătate rămînînd a mînăstirii Cîmpulung, așa cum orînduise ctitorul său, Matei Basarab. Se reproduce mai jos o parte din acest hrisov:

«...văzînd Domnia Mea pămîntenii Țării Romînești lipsiți de o bună-tate care iaste preste toate bunătățile și trupește și sufletește, fără care nu iaste cu puțință omului a-și chivernisi nici cele trupești precum se cuvîne, nici cele sufletești, nici înțelepție a dobîndi, nici pe Dumnezeu a cunoaște, făcătorul său, nici poate alege binele de rău, nici răul de bine, precum înțelepciunea Sfintei Scripturi zice.

Deci domnia mea socotiiu și gîndiiu întru inima domniei mele și făcui domnia mea casă de învățătură, adecă școală în orașul domniei mele Cîmpulung, pre locul ce l-au dat și l-au miluit cinstitul și de bun neam boierinul domniei mele Radu Năsturel vt(ori) logofăt ce i-au fost de cumpărătoare de la Stroe vornicul din Golești za ughi 100, întru care să fie cu puțință și bogaților și săracilor a-și da feciorii lor să se

înțelepțească de buna învățătură dentru Sfinta Scriptură, precum scrie Pavel apostol către Themoteiu de zice: hiule Timothee, știut e că ești învățat Sfintei Scripturi den pruncie care poate pe tot omul a-l înțelepți întru mîntuință. Și făcui domnia mea și milă acestei case adecă școală, den toată vama Rucărului și Dragoslavele jumătate. Să ție mînăstirea Cîmpulung jumătate, care iaste dată și miluită de răsposatul Matei Voevod, iar jumătate să fie acestei case, ca să fie de plata dascăliilor și copiilor de hrană, iar domniei mele și părinților domniei mele în veci pomeană»¹.

Prin alt hrisov, cu data de 28 martie, anul următor — 1670 — Antonie Vodă arată cine trebuie să poarte grija acestei școli. Pentru frumusețea ideilor cuprinse în el, se dă mai jos în întregime cuprinsul său²:

«Io Antonie voevod cu mila lui Dumnezeu voevod și domn al Țării Romînești, cu vrerea domniei mele și cu a domniei mele dulce vriare că după ce ne dărui bunul și prea milostivul Dumnezeu cu domnia țării și ne făcu rugătoriu înainte și purtător de grije a pămînturilor Uggrovlahiei și păstoriu al oilor sfinții sale ceale cuvîntătoare ca și părintele patriarhul Iacov, luînd înaintea dobitoacelor, pascănd oile cele fără de graiure și vrînd să-și dea seama la oameni, pripecul, vrigul și toată amestecarea văzduhului tărpiea, ca să nu piară vreunele dintracelea, dar noi de nu stăm naintea dobitoacelor fără de graiure, ci naintea cuvîntătorilor oameni, care ni se cade a-i păzi de toți văzuții și nevăzuții vrăjmași; a-i porni spre buna învățătură. Derept aceea văzînd domnia mea pămînteanii Țării Romînești, fiind lipsiți de o bunățate ca aceea, care bunățate iaste peste toate bunățățile, fără care nu iaste puțință omului a-și chivernisi nici ceale trupești precum se cuvine, nici ceale sufletești, nici înțelepciunea a dobîndi, nici pre Dumnezeu a-l cunoaște, făcătorul său.

Deci domnia mea socotiiu și gîndiiu întru inema Domniei Mele și făcui Domnia mea casă de învățătură, adecă școală, în orașul Cîmpulung, întru care să hie cu puțință și bogaților și săracilor a-și darea feciorii să se înțelepțească de buna învățătură dentru Sfinta Scriptură, precum scrie Sfîntul Pavel apostol către Themotee de zicea: hiule, Timotee, știut e că ești învățat Sfintei Scripturi den pruncie, care poate pe tot omul a-l înțelepți întru mîntuință. Și dupăce făcui Domnia Mea școală, socotit-am Domnia Mea că nu va putea ținea fără de milă domnească, ci am dat Domnia Mea și am miluit cu jumătate din toată vama Rucărului: Dragoslavele, să aibă a luare pe an, să hie de plata dascăliilor și de hrana copiilor.

Așijderea iar am socotit Domnia mea, dempreună cu toți cinstiții deregătorii Domniei Mele cum această școală să aibă ispravnic și purtător de grije; deci Domnia Mea o am tocmit și o am așezat să fie pe seama Sfintei Mitropolii a țării, ca să fie ispravnic și purtător de grije mitropolitul, care va fi avînd și ajutor den mila Domniei mele care scrie mai

1. Pr. I. Răuțescu, Cîmpulung Muscel, p. 20.

2. După monografia Dragoslavele, de Pr. I. Răuțescu, p. 24-26.

sus, să nu rămie această școală părăsită de dascăli și iar de buna învățatură lăcuitorilor țării, ca de vreme ce Sfinta Mitropolie se chiamă mama tuturor slintelor biserici și mitropolitul țării este cap legei creștinești și dela Dumnezeu dăruit a fi păstoriu adevărat turmei lui Hristos, iaste a dare seamă naintea înfricoșatului județ și într-aceste vremi fiind cinstitul părintele nostru chir Teodosie, arhiepiscop i mitropolit țării și sfinția lui să se afle ispravnic și purtător de grije școlai acestia cît îl va ține Dumnezeu în viața slinției sale, iar după petrecania slinției sale, pe care părinte ar dăruî Dumnezeu a fi Vlădică și mitropolit țării, den părinte în părinte tot să hie purtători de grije acestei școli, după cum scrie mai sus. Iar care mitropolit va lăsa întru uitare și fără de nici o grije și va rămîne această școală părăsită de dascăli și de învățatură, să aibă a dare seama naintea lui Dumnezeu și în urma Domniei Mele, pe care va milui Dumnezeu a fi Domn și biruitor Țării Romînești, încă-l rog cu numele lui Dumnezeu ce e în Troiță slăvit, să noiască și să întărească acest cinstit hrisov al Domniei Mele pentru această casă, adevă școală, pre acela Domnul Dumnezeu să-l cinstească și să-l miluiască și să-l întărească întru Domnia lui și la cela veac să fie întru odihnă sufletul lui, iar care Domn va călca și va strica și va sparge acest hrisov al Domniei mele, acela Domn împreună cu îndrumătorii lui să fie supt bletem, anathema, procler și afurisit ot 318 oteți ij vâ Nicheiii; cinste să aibă cu Iuda și cu Arie la un loc. Amin». (Urmează boierii divanului, în frunte cu Mareș marele ban și încheiat cu Radu Năsturel. Matei 28 leat 7178 (i=1670).

Din pricina greutăților de transport, căci nu erau atunci căi lesnicioase de comunicație, și din lipsa unui personal de inspecție anume pregătit cu calități speciale, mitropoliții țării avînd a-și da seama numai înaintea lui Dumnezeu de activitatea lor față de această instituție culturală, au lăsat-o în seama și pe răspunderea preoților de la Biserica Domnească din apropiere, de unde se crede că i-a venit și numele de «Școala Domnească». Iar pentru munca și grija ce vor fi depus la școală, mitropoliții după vremuri au intervenit la voievozii țării, de au acordat preoților acestei biserici unele privilegii și scutiri.

Cărțile mai vechi de scutire s-au pierdut. Se mai păstrează numai o parte din cele date bisericii, către sfîrșitul veacului XVIII și în primele decenii ale veacului XIX.

O înnoire a privilegiilor mai vechi s-a făcut la 22 martie 1793, de Alexandru Moruzi. Atunci, erau la biserică următorii preoți: popa Nica protopop sin popa Ion, popa Panait sin popa Costandin și popa Ștefan sin popa Hera. Ei erau scutiți de birul preoțesc, de ploconul vlădicesc și de alte orînduiri cîte vor da alți preoți peste an, cum și drepte bucatele lor de dijmărit, cerit și cămănărit, avînd apoi scutiți cîte 80 rimători, 80 stupi și 100 oi de fiecare, de toate dările 3.

Altă înnoire a făcut și Alexandru Ipsilanti, la 25 mai 1797, «bisericii domnești din Cîmpulung ce este făcută din temelie de răposatul

Mircea Vodă, unde este hramul sfântului și făcătorului de minuni Nicolae, mai adăogînd scutire și pentru lude 4 oameni streini, spre a fi ajutor bisericii, ca o zidire domnească ce este»⁴.

În timpul lui Grigore Ghica (1822-1828), taxidorul județului a cerut cerit și de la preoții bisericii domnești, dar au fost scutiți, urmînd a li se păzi privilegiul ce l-au avut din vechime după sineturile domnești ce preoții aveau la mînă⁵. Scriitorul C. D. Mircescu, în vol. I din Istoria Cîmpulungului, tipărită la 1855, la pg. 150 arată că aceste privilegii s-au acordat preoților pentru munca lor la școala de pe lîngă biserica aceasta.

După cercetările făcute în special de Dumitru Băjan-Rucăr, fost funcționar la Arhivele Statului, s-a constatat că pe lîngă preoții bisericii, au fost la această școală și anumiți dascăli, din care se cunosc:

Dumitru, care a funcționat de la înființare pînă în 1689; *Radu Lănjescu* pînă la 1724; *Adam* pînă la 1744; *Ștefan Motreanu* între 1745-1748; *Ioan* pînă la 1780; *Teoșan* pînă în 1785; *Ioniță* pînă la 1813; *Oancea* pînă la 1819 și *pitarul Ion Brezoianu* mai tîrziu.

Cît timp va fi funcționat fiecare dascăl nu se poate ști; de bună seamă că școala va fi fost de multe ori întreruptă în vremuri de războaie și epidemii, mai ales în secolul XVIII. În 1737, orașul a ars «cu mare groază» și atunci, cei mai mulți orășeni au fugit de frica turcilor și după trecere de cîțiva ani, au început să se strîngă din nou. După 8 ani, adică în 1745, se constată că școala funcționa.

Orașul Cîmpulung se poate mîndri cu faptul că aci a fost întemeiată cea mai veche școală domnească. Capitala țării, orașul București, tocmai după 11 ani, adică în 1680, a fost înzestrată de Șerban Cantacuzino cu școala de la Sf. Sava.

Documente mai multe și mai amănunțite, privitoare la ce materii de învățămînt se predau și la felul cum a funcționat această școală și ce activitate va fi desfășurat pînă către finele secolului XVIII nu s-au mai păstrat. La biserica Sf. Nicolae, popa Savu, pe mineiul lunii februarie, dascălul orașului din 1786, numit Ioniță, a făcut această interesantă însemnare:

«Și la acest minei ca și la celelalte, m-am ostenit și eu Ioniță dascălu ce-am fost dascăl al orașului, atît la cumpărat cît și la legat, cu îndemnarea numai, iar cumpărarea și cu legarea mahalagii ce-au fost enoriași la sfînta biserică, la leat 1786 dela Domnul nostru Isus Hristos veleatul».

Această însemnare, cu frumoase litere vechi chirilice, e reprodusă la pg. 203 din monografia istorică a Cîmpulungului, de Pr. I. Răuțescu.

În a doua jumătate a secolului XVIII, școala domnească a funcționat mai mult în chiliile bisericii domnești, locul dăruit de Radu Năsturel pentru școala înființată în 1669, după arderea orașului în 1737, fiind dat cu embatic de biserică la anumiți orășeni, care au construit pe ei case particulare.

4. Arhivele Statului, Condica Domnească nr. 34, fila 71 cf. și V. A. Urechia, Istoria Romînilor, tom. VII, p. 314-315.

5. Arhivele Statului, Condica Logofetei, nr. 1, p. 1824-1825.

Preoții bisericii domnești și-au putut menține privilegiile ce aveau datorită faptului că școala funcționa în chiliile ei, fiind ei purtători de grijă, ca delegați ai mitropolitului țării. Din cauza turburărilor dintre 1788-1790, cînd orașul a fost prădat și ars de nemți și turci, școala domnească și-a întrerupt activitatea pentru cîtva timp. În chiliile bisericii domnești a stat școala pînă în timpul domniei lui Mihai Șuțu (1783-1786), cînd prin stăruința lui Dumitrache Roset, întemeietorul schitului Mărculești-Flămînda, cu poruncă domnească a fost mutată într-o casă a bisericii Flămînda, ce era în oraș la porțița bisericii Sf. Ilie, în timpul de față fiind acolo fundul pieții orașului. Această casă fusese donată bisericii de comisul Ion Craioveanu. Pe lingă salariul ce primea de la mitropolie la Sfîntul Dumitru, se mai da dascălului cîte 20 lei din veniturile bisericii. Școala aceasta de la metohul bisericii Flămînda e cunoscută cu numele de școala lui Roseti, care a funcționat din 1792 pînă la revoluția lui Tudor Vladimirescu, cînd iarăși a fost închisă, mutîndu-se mai în urmă într-un local din capul Țigăniei, dăruit de egumenul Dositei. Către 1830, a funcționat în acest local o școală particulară a unui dascăl numit Doagă.

*

Școala oficială de stat, succesoarea școlii domnești. Prima școală oficială de stat pusă sub controlul Eforiei Școalelor, a luat ființă în 1832. Facem un scurt istoric al începutului ei, după voluminosul dosar nr. 4138/1831, păstrat acum la Arhivele Statului și după dosarul nr. 1/1833-1837, aflat în arhiva școlii.

La 26 noiembrie 1831, magistratul (= primarul) orașului Cîmpulung, Gheorghe Anghel, primește poruncă de la Eforia Școalelor (nr. 22/24 noiembrie), înregistrată sub nr. 9, să caute o casă pentru școală. Cu raportul nr. 25/28 noiembrie, el comunică Eforiei că ar fi bine ca școala să se așeze în casele egumenești ale mînăstirii Negru Vodă, care aveau însă nevoie să fie *meremetisite*. Din jurnalul încheiat de sfatul orașenesc și semnat de: Petrache Nicolau—staroste; Bratu Constantin, Gh. Anghelescu, Petrache Pashal, Nicolae Nicolau, Gh. Mîrzovici, Ștefan Gheorghescu și Const. Criteanu, se arată că s-au găsit pentru școală casele egumenești, deoarece egumenul își are locuința în cele domnești. Casele egumenești fiind însă ruinate, magistratul cere Eforiei «să trimită un om cu știință ca să povățuiască pentru meremetisirea sălilor și odăilor și pentru facerea mobilelor trebuincioase».

La 12 decembrie 1831, Eforia trimite listă de material cît și mobilierul trebuincios unei școli începătoare, adică: un semicerc de fier, două table de tinichia — una mare și una mică, și scaunul învățătorului, care avea un dulap cu patru deschizături. La 15 ianuarie 1832, orașenii sînt înștiințați că se trimite *Dumitru Jianu profesor al școlii începătoare*. Îndată după sosirea lui, magistratul să îngrijească «atît pentru mobilăsierea și așezarea băncilor, după povața ce va da profesorul, cît și pentru deschiderea școlii și începerea învățaturii, cît mai fără zăbavă, binevoind cinstitul magistrat a înlesni profesorului și orice alt se va găsi de cu-

viință că se atinge de complectuirea acestei școale. Va face cunoscut Eforiei și ziua în care a sosit profesorul în oraș, căruia i se dăduse și leafa pe ianuarie și februarie, cite 200 taleri pe lună».

Dumitru Jianu sosește în Cîmpulung la 1 februarie 1832. La 24 februarie, magistratul comunică Eforiei că deși la 28 noiembrie 1831 a spus că ar fi bune de școală casele egumenești, le-a văzut acum în urmă cu totul proaste și foarte cu anevoie de a se putea meremetisi în grabă și ca să nu stea profesorul zadarnic, a chibzuit să facă școala în casele domnești ale minăstirii, care sînt gata și cu mult mai bune decît cele egumenești. Eforia cere negreșit ca pînă la 5 martie să se deschidă școala, ca să nu stea profesorul în zadar; în caz cînd nu se deschide, profesorul are poruncă să se ridice de acolo și să se ducă la altă școală, arătînd că e o lună de cînd a fost trimis și se află în mirare de ce nu a început școala. La 19 martie 1832, magistratul comunică Eforiei că, cu ajutorul Domnului, a luat săvîrșire gătirea școlii, tot în casele domnești de la minăstire și că la 14 martie a luat școala început avînd 30 școlari, și nădăjduiește că vor mai veni și alții, dar e strîmătorat de cele trebuincioase școlii, adică de lemne și de un om care ar trebui să măture și să aducă apă. Cere Eforiei să înlesnească și aceste trebuințe. La 27 aprilie, Jianu a comunicat că s-au adunat 62 școlari și că fiind deosebite puteri, e de trebuință să aibă un ajutor și dimpreună cu ajutorul sau altcineva, să i se mai trimită 40 table de citit, fiind începători mulți. Casele în care e așezată școala au două odăi în care nu pot încăpea mai mult de 70 școlari. Incheie apoi: «învățătura se face cu o prea mare neînlesnire a mea, pentru că pe unii îi pun să scrie într-o odăe și pe alții într-alta să citească și după urmare să alerg cînd într-o parte, cînd într-alta».

Eforia primește să aibă școala un om de slujbă, cu cite 50 lei pe lună, iar pentru că sînt numai două odăi, s-a scris atît ocîrmuitorului, cît și magistratului, ca să chibzuiescă a găsi încăperi potrivite «ca să nu rămînă cea mai mare parte a tinerimii crescînd în neștiință». La 25 mai, profesorul Jianu comunică Eforiei că a primit salariul de 200 lei pe lună și alătură o copie după catalogul școlii, în care sînt trecuți după alfabet cei 67 elevi, arătîndu-se la fiecare profesiunea părinților și de ce biserică țin. Cei mai mulți, fii de meseriași, de negustori, de funcționari, doi de protopopi, unul de zapciu, unul de județ, unul de sluger, unul de boier, unul singur de plugar și unul fiu de staroste de sudîți. Curios că cel de al 66-lea elev, numit Tudorache Gheorghe, era de la *dascălu de elinește* și numai unul singur, fecior de preot, din satul Băilești.

De la bisericile din partea nordică a orașului, adică: Scheiu, Valea, Sf. Nicolae de Sus și Marina, nu era nici un elev; de asemenea nici de la bisericile mărginașe: Fundeni, Sf. Gheorghe și Flămînda.

La 1 iunie 1832, magistratul raportează Eforiei că boierii și neguțătorii s-au arătat reci și neaplecători a închiria altă încăpere pentru mutarea școlii și pentru că nu se mai pot lărgi casele de la minăstire, a

rugat pe medelnicer Dumitrache Urianu de a dăruii un loc, spre a se face acolo școală cu ajutorul obștii. Cere apoi profesorului un ajutor care să învețe copiii cei mici, iar el, adică Jianu, să dea la cei mai mari alte învățături și să nu piardă cei mari vremea așteptînd pe cei mici.

Cu raportul nr. 6/25 iunie, profesorul Jianu raportează Eforiei că, miercuri, 23 iunie, locuitorii orașului au avut cinstea de a întîmpina pe excelența sa (generalul Kiseleff) la marginea orașului, care nu era departe de școală. Iată ce mai spune profesorul în raportul său :

«Ars de bucurie fu tot orașul la minut. A doua zi, după un Te-Deum la Biserica Domnească și după vizitălulitului canțelariilor, veni și la școala noastră cu toată pompoasa sa mărire, unde după ce isprăvirăm cuvințioasele ceremonii, începu a se alătura pe lîngă bănci să vadă cum scriu școlarii. După aceasta mă întrebă cînd am început școala; i-am făcut cunoscut că la Martie. Mă întrebă au învățat acești copii și la alți dascăli și i-am răspuns că unii da, iar alții nu. După aceasta aruncă o căutătură asupra copiilor și asupra școalei și zise: «E știut locul». Acestea le repetă și aghiotantului Excelenței Sale. Îi răspund și eu că e știut. Magistratu fiind de față răspunde că au căutat altă încăpere și nu s-a putut găsi și așa s-a hotărît a se clădi școala pe un loc ce s-a dăruit de un boer, pentru care se roagă să fie o cinstită poruncă, ce să se sloboadă din cutia orașului 1000 lei și cu cei ce vor mai aduna să se săvîrșească această școală. Excelența sa a dăruit școalei 400 lei, apoi a trimis și un ofițer de a împărțit la tot școlarul cîte o jumătate de sînt. Vineri, înainte de prînz a plecat spre Tîrgoviște».

La 17 iulie, magistratul comunică Eforiei că la 15 s-a făcut examen școlarilor, la învățăturile ce au trecut în cursul vremii de la 14 martie. «Au fost de față: sfinția sa protopopol județului, căminar Iorgu Bibescu, cinstitul *ocîrmuitor* al județului, cinstitul prezident al judecătoriei și alți boieri și orașeni. Învățăturile la care s-au examinat școlarii au fost: scrisul și cititul, catihismul, parte din geografia politică și cele 4 părți ale aritmeticii, care s-au zis de școlari cu cea mai bună deslușire, precum poate să arate chiar dumnealui căminarul Bibescu și toată adunarea a rămas mulțumită de cele ce a văzut, lăudînd silința D-lui profesor ce a pus-o cu acești copii. Magistratul aduce apoi mulțumiri stăpînirii că a rînduit profesor pe un așa om, care n-a lăsat să treacă minut pentru deșteptarea la învățătură a tinerilor.

Semnează Gh. Anghel și Bratu Constantin».

Noul an școlar a început la 22 septembrie 1832, cu mari greutate, după cum se poate vedea din raportul făcut Eforiei în noiembrie: «nu știu cum să urmez că sunt foarte strîmtorat, nu am decît două odăi. Într-una au încăput 11 bănci de nisip care coprind 40 școlari și-ntr-alte semicercuri la care pot să citească alți atîți 11 școlari și au fost împărțiți acum în două clasuri, adică în una cei ce urmează și în anul precedent și-n alta cei ce începeau acum».

Spre sfârșitul anului 1832, s-au luat măsuri să se construiască un local propriu pentru școală. *N. Rucăreanu* și serdarul *Scarlăt Iorga* s-au oferit să construiască ei clădirea numai cu 12.000 lei, deși prețul materialului și al muncii era de 17.800 lei. Această sumă a fost repartizată de magistrat pe toți orașenii. Între 20-24 martie 1833, s-a ținut un examen pentru învățăturile trecute în timpul iernii, care se descălea de cele de la examenul ținut la 15 iulie 1832. Magistratul laudă acum «rivna d-lui învățător spre împlinirea datoriilor sale».

În cursul anului 1833, au fost discuții aprinse privitoare la locul pe care urma să se construiască școala. În cele din urmă, s-a decis ca construcția să se facă în centru, pe locul cluceressii Smaragda Iliat, mărit cu o porție donată de serdarul Pavlache și Grigore Apostol. Neînțelegera dintre partidele orașenești, adică între cea care susținea clădirea școlii pe locul lui Urianu, din dosul pieții de astăzi, și cea care susținea clădirea pe locul din dosul caselor cluceressii Smaragda Iliat, sau Iliatina, a fost înlăturată de marea vornicie, care prin porunca dată la 4 august 1833, în urma cercetării făcută de boierul delegat Pană Costescu, a găsit de cuviință ca școala să fie clădită pe locul dăruit de cei trei boieri, adică serdar Pavlache, Gr. Apostol și Gh. Iliat, loc aflat în dosul caselor celui din urmă.

Construcția s-a terminat tocmai în 1836. De atunci, cursurile au început să se țină regulat în localul cel nou. Școala aceasta s-a numit mai târziu *școală normală*, din care se recrutau învățători pentru școlile sătești care au început să funcționeze între 1838-1840, în tot județul Muscel, avînd învățători pînă la 1848 pe dascălii bisericilor.

*

Nu se poate preciza cît timp a rămas în Cîmpulung profesorul Dumitru Jianu. În 1843, se știa sigur că în locul său era pitarul Ion Brezoianu. Pe Jianu îl găsim în 1845 ca profesor și director al seminarului din C. de Argeș⁶. Se știe despre el că era boier, de neam din județul Romanai sau Olt, fiind menționat în unele acte cu rangul boieresc de pitar. A murit sărac, în 1880.

La Sibiu a tipărit un abecedar numit de el «Mentor», care a înlocuit tablele de pînză de pînă aci, purtate în fața fiecărui grup de școlari. Materia abecedarului era repartizată pe trimestre. Iată prefața acestui abecedar, pe al treilea trimestru :

«Iubiții mei școlari cîmpulungeni,

A vă linguși nu-mi este de folos, căci lingușindu-vă pe voi care sunteți frații mei, mă lingușesc pe mine și a mă linguși pe mine însumi nu am trebuință. A vă amăgi iarăși să zic că pot să vă fac învățații lumii, nu voiesc, pentru că chiar eu nu sunt unul dintre aceia. Dar a fi oameni

6. Cf. G. C. Marinescu, Seminarul din Curtea de Argeș, p. 19.

de ispravă, a vă iubi patria și neamul, a da cuviincioasă supunere stăpînirii și părinților și a aduce creștinească închinăciune Făcătorului lumii, vă zic că stă în silința dumnezevoastră și în dorința învățătorului care vă iubeste.

D. Jianu»!

În același abecedar e și frumoasa lecție «Pentru Patrie», din care reproducem partea finală :

«... Și cînd s-ar întîmpla ca țara noastră să cadă în primejdie să se bată cu vrăjmașii, atunci să nu ne pierdem neamul, libertatea, biserica și mormintele strămoșilor noștri, trebuie să ne dăm iarăși viața pentru apărarea ei și atunci care din noi va muri pentru mîntuirea neamului, e adevărat mucenic și următor al lui Hristos pentru că și Mîntuitorul Hristos a murit pentru mîntuirea neamului omenesc.

Noi, dragii mei, trebuie să iubim și neamurile acelea ce ne voiesc binele și mai virtos pe vecinii noștri, adică pe Bulgari, Sirbi, Unguri, Lehi și Ruși ; trebuie să-i primim cu dragoste, să-i cinstim ca și noi în țara lor să fim asemenea primiți și cinstiți de către dănsii».

Abecedarele lui Jianu au fost recomandate de Eforie tuturor școalelor începătoare. În Sibiu s-a mai tipărit în 1845 și altă carte a lui Jianu, intitulată «Filosoful indian sau mijlocul de a trăi mai fericit în soțietate», care cuprinde diferite învățături morale, tradusă încă din timpul cînd era elev al lui Eliade, la Sf. Sava. În anul următor a tipărit la Buzău «Elemente de istoria sfîntă a Vechiului și a Noului Testament». La tipărirea cărților, Jianu a fost mult ajutat de boierul Nae Rudeanu.

Pentru activitatea sa desfășurată la școala din Cîmpulung, profesorul Jianu a primit călduroase mulțumiri de la orașeni, după cum se poate vedea din cele de mai jos :

«... mulțumiți de silința ce ai arătat cu copiii noștri, mai mult decît ne gîndiam și de nobila D-tale purtare către toată starea orașenească, ne recomandăm D-tale de cei mai recunoscători întru toate și prin urmare te rugăm să primesti cu sinceritate dreptele noastre mulțumiri, ce le adevărim aci în scris. Binevoiește dar și dumneata a urma cu asemenea silință, în cită vreme vom avea norocirea să te avem învățătorul copiilor noștri, văzînd că prin silința D-tale ai deschis drumul luminării și fericirii copiilor noștri, făcîndu-i buni patrioți».

Drept recunoștință, mai tîrziu și una din străzile orașului a purtat numele lui Dumitru Jianu, primul învățător al școlii oficiale de stat, care a continuat activitatea culturală începută de vechea școală domnească a lui Antonie Vodă întemeiată în 1669.

Pr. I. RAUȚESCU-Dragoslavele

INCEPUTURILE STUDIILOR TEOLOGICE UNIVERSITARE ACUM O SUTĂ DE ANI

Cu puțin înainte de a se vota Unirea țărilor românești, spre sfârșitul anului 1858, în lăuntrul Eforiei Școlilor, o instituție de stat, cu domeniul de activitate consacrat în totul chestiunilor școlare¹, se agită și se pune pe prim plan, problema formării unui corp profesoral bine pregătit, în vederea organizării învățămîntului mediu, la un nivel mai ridicat și cu o extindere cît mai largă. Pentru a putea forma aceste cadre viitoare, Eforia ajunge la convingerea că trebuie să trimită o serie de «juni romîni» la studii corespunzătoare și superioare în străinătate. Acțiunea, ce n-a fost lipsită de proporții și perspective, vizează toate disciplinele din învățămînt, inclusiv aceea a studiului teologic.

Pentru scopul urmărit se găsesc și fondurile necesare, iar la această dată, la conducerea Eforiei, se află dascăli cu prestigiu, dovediți ca fiind oameni ai faptelor, cum erau Petrache Poenaru, A. Tr. Laurian, A. G. Golescu, G. Costaforu și B. Boerescu, toți hotărîți să nu slăbească acțiunea menită să realizeze în ritm mai susținut, școlarizarea de grad mediu din Țara Romînească, cu gîndul poate și la un viitor învățămînt superior autohton.

Pentru punerea în practică a planurilor preconizate, eforii se întrunesc la 13 oct. 1858 și fac o încheiere, un «Diurnală», din care redăm partea ce arată criteriile de selecționare și condițiile de organizare a acestei acțiuni ce marchează o însemnată etapă de progres în istoricul învățămîntului de la noi și care are — după cum vom vedea — și preocupări în legătură cu propășirea învățămîntului religios.

---

1. Atribuțiile erau foarte largi în legătură cu administrația școlilor, avînd oarecare independență față de Ministerul învățămîntului; alege și numește profesorii, inspectează școlile, prin inspectorul general ce făcea parte din Eforie, îmbunătățește învățămîntul, alege școlarii stipendiați, trimite elevii bursieri la studii în străinătate, — se ocupă cu tot ce privește învățămîntul încît în anii Unirii, organizează, împreună cu doctorul Davila, și Grădina botanică din București.

La articolul I din Jurnal² se spune că va fi necesar : Să se constate care sînt întii învățăturile de care au nevoie gimnaziile (obiectele). Trimiterea la studii să se facă pe bază de concurs, observîndu-se următoarele : a) candidatul să se oblige a deveni profesor în țară, b) candidatul să fie lipsit de orice mijloace, c) studiile gimnaziale făcute cu distincție, d) timpul de studii în străinătate, după trebuință, iar art. III prevede ca să se încurajeze cei aflați acum în străinătate, dacă prezintă certificate de progrese realizate și declarația că vor deveni profesori la stat. De la toți se vor cere periodic dovezi de progres la învățătură. Alte dispozițiuni luate tot pe bază de jurnal, prevăd obligația de slujit ștatul ca profesori cel puțin 10 ani, fixînd și condițiile examenelor de concurs, precum și data întiiului concurs. Examinările încep, selecțiunile se fac pe bază de examinare orală și scrisă, la obiecte în legătură cu specialitatea aleasă, încît se aleg viitori bursieri pînă și pentru «arta muzicală». La început studiul teologic a lipsit din programul Eforiei. Dar în curînd se extinde preocuparea Eforiei și asupra acestui studiu. Privitor la împrejurările în care s-a hotărît trimiterea la studii teologice superioare, ne lămurește îndrumarea dată de către Ministerul cultelor și instrucțiunii publice, către Eforia școalelor, la 20 sept. 1860 și în care se spune : «Asupra formării programei și regulamentului seminarial, am onoare a vă preveni ca să admiteți în sînul comisiunei ce veți numi pentru acest scop, sau în discuțiunea ce veți avea asupra acestei chestiuni, și pe un delegat din partea Pr. S. Părintelui Mitropolit. S-a scris Pr. S. Sale a trimite un asemenea delegat și Dv. vă veți înțelege cu dînsul despre măsurile ce veți lua».

«Vă aduc aminte încă că în bugetul anului corente s-a admis a se trimite în streinătate doi juni pentru teologie. Părerea subsemnatului este că acești juni să se trimită la Lipsca, unde pe lîngă garanțele ce dă facultatea telogică de acolo, se află și un preot român, sub a cărei priveghere să se pună junii spre a le aplica studiile lor științifice la dogma noastră răsăriteană. D-voastră grăbiți dar a publica concursul pentru aști stipendii ; în astă publicație să anunțați că veți preferi pe acei care vor fi absolvit studiile gimnaziale sau cel puțin studiile teologice de aci, avînd în așt caz cel puțin etatea a douăzeci ani»³.

Eforia se grăbește să corespundă sugestiilor primite și peste cîteva zile, la 18 oct. 1860 are loc concursul pentru 2 burse pe durata de 4 ani, la universitatea din Lipsca. Se prezintă numai doi «juni» : Barbu Constantinescu și Nic. Nițulescu. Ei au a răspunde oral și în scris, în fața unei comisiuni de examinare, compusă din G. Hilt, C. Aristia, Fl. Aaron, Neumeister și Roque, pentru obiectele : limba latină, limba elină, cea germană și istorie universală. Se pare că ambii concurenți au fost temeinic pregătiți, căci Barbu Constantinescu și N. Nițulescu obțin între altele la istorie «bine cu distincțiune», la elină scris și oral nota 10, iar la germană

2. Arhivele Statului, *Dosar, Min. Cultelor și Instrucțiunii Publice T. R.* nr. 3157/1858.

3. *Ibidem.*

ambii nota 9, examinați fiind de Neumeister din operele lui Schiller. Din tezele lor, aflate în actele cercetate de noi ⁴, apare surprinzătoare scrierea perfectă (ortografie și caligrafie) a lui Barbu Constantinescu la limba germană, ceea ce a înlesnit de bună seamă frumoasele rezultate obținute de el mai târziu la studiile de la Lipsca. La 20 octombrie, Eforia redactează jurnalul pentru acordarea unor stipendii de câte 240 galbeni anual, plus 40 ducăți speze de călătorie, durata cursurilor fiind 4 ani. Luând cunoștință de rezultat, tinerii studenți semnează un «revers» (contra semnat de părinți), prin care se obligă de a servi, după terminarea studiilor, ca profesori timp de 10 ani în specialitatea lor, iar la 28 octombrie li-se înmânează pașapoartele, gata fiind de plecare. Plecarea este precedată de o discuție în consiliul de miniștri, despre care aflăm dintr-o adresă trimisă Eforiei, la 24 oct. și în care se spune că s-a hotărât definitiv de către consiliul de miniștri, ca «studiile teologice să fie urmate la Lipsca, nu la Atena», așa cum vroia Eforia școalelor.

Viitorii studenți duc cu ei și o scrisoare către arhimandritul de la biserica din Lipsca (Arhimandritul Ghenadie), având următorul conținut:

«Părinte Arhimandrite! Guvernul Măriei Sale Domnitorului Țărilor Unite, a decis trimiterea la Lipsca pentru studiul teologiei, a doi tineri români, a căror priveghere în ce privește dogmele religiei ortodoxe trebuie a fi încredințată Cuv. Voastre. Eforia Instrucției Publice, aducând la cunoștința Sf. Voastre această dispozițiune, nu se îndoeste că veți pune tot zelul și activitatea ce vă caracterizează pentru deplina satisfacțiune a scopului ce-și propune guvernul prin asemenea măsuri».

*

În ce privește anii de studenție ai celor doi stipendiați, avem informațiuni numai în legătură cu mersul la învățătură, ei fiind obligați a trimite Eforiei certificate de modul cum progresează. Ambii trimit acte ce dovedesc silința și frumoasele rezultate obținute. Redăm cuprinsul unui certificat, privind pe Barbu Constantinescu (și N. Nițulescu prezintă dovezi cu aceleași rezultate bune), fiindcă din aceste acte de studii se pot cunoaște nu numai mențiunile docenților universitari, ci și numele acestora, precum și obiectele teologice predate în această universitate. Certificatele eliberate cu «Signetum Rectoratus Acad. Lipseinsis» și prevăzute cu sigiliu sec se referă la anul de studii 1861-1862, având următorul cuprins (în limba germană): Dl. Barbu Constantinescu, din Ploești, din Principatele Unite Moldavia și România, care la 16 aprilie 1861 s-a înmatriculat la Universitatea de aci, ca student la Teologie, a frecventat în timpul studiilor sale, următoarele prelegeri:

În semestrul de vară 1861, 1. Istoria bisericească. Enciclopedie teologică. Raportul între filozofia nouă și teologia. Docent Rev. Canonic prof. D. Canis. Atestarea docentului: foarte diligent. 2. Introducerea în dogmatică. Docent prof. D. Lutard. Foarte diligent. 3. Epistolele către Filiptierni. Docent prof. dr. Augher. Foarte sitor. 4. Introducerea în filozofie și logică. Docent prof. D. Drobis. Se atestă frecvența regulată.

4. În același dosar de la Arhivele Statului.

5. Enciclopedia filozofică. Docent consilier aulic dr. D. Areus. Se atestă frecvența regulată. Foarte diligent. 6. Odele lui Horațiu. Docent prof. D. Nobe. Frecvența bună. Foarte silitor. Urmează în aceeași formă certificarea pentru *semestrul de iarnă 1861/62* cu prelegeri relativ la: 1. Introducere în Vechiul Testament p. I (cu rev. Canonic prof. D. Tuch, consilier eclesiastic). 2. Istoria bisericească, partea II Simbolica, 3. Explicații la Evanghelia de la Ioan, 4. Compunerea Noului Testament, 5. Apocrifele N. T., 6. Apogetica și polemica, 7. Psihologia. Metafizica. Iar pentru anul 1862/63, s-au ținut prelegeri din: Vechiul Testament, p. II Expl. Genezei. Istoria dogmelor (Istoria Reformației), Predica de pe munte. Descrierea Pământului Sfânt și Epistolele lui Pavel.

La toate aceste obiecte de sus pînă jos, nota docenților este invariabilă: *foarte silitor, frecvența bună*, iar în ce privește conduita morală, «auditorul Barbu Constantinescu se poartă conform legilor și cuviinței». Acest certificat, eliberat la 16 decembrie 1862, dovedește cu oîță rîvnă și-a urmat cursurile universitare studentul Barbu Constantinescu, profesorul de mai tîrziu și de mare prețuire, al instituțiilor noastre de învățămînt Teologic.

Plecarea celor doi stipendiați în străinătate a determinat și pe alții să ceară ajutorul Eforiei pentru susținerea la studii și obținerea titlurilor teologice de grad universitar. Astfel, ieromonahul Anania Melega, fost profesor la seminarul Sf. Episcopii de la Rîmnic, după ce și-a luat voie de la Chiriarhul Eparhiei, s-a dus pentru completarea studiilor în Rusia (La seminarul din Chișinău) și înapoiat în țară se adresează ministerului (la 12 aug. 1861) cu rugămîntea de a i-se înlesni posibilitatea de a urma cursurile facultății teologice din St. Petersburg. Cererea ajunsă la Eforie, se hotărăște a fi «prenotat» pentru cea dintîi vacanță, cele 2 burse fiind date, urmînd ca între timp să-și continue ocupația de profesor seminarial⁵.

Acestea au fost începuturile studiilor teologice la universitățile din străinătate, relatate după datele ce le găsim în actele de acum o sută de ani ale Eforiei Școalelor⁶.

VIRGIL MOLIN

5. Ieromonahul Anania Melega, un cleric de seamă, care s-a distins cu iscusința și zelul la învățătură devenind un remarcabil scriitor bisericesc. (Vezi Veniamin Pocitan Ploșteanu: *Ieromonahul Anania Melega*, B. O. R. 1929, I. pag. 1166.

6. Pentru studii teologice în stăinătate vor mai fi fost plecați și alți tineri, dar de bună seamă numai la studii seminariale superioare iar nu ca bursieri ai statului la universități cu Facultăți Teologice. Astfel, episcopul Melchisedec amintește (în *Biografia P. S. S. Episcopul Dionisie Romano*, București 1882, p. 22), că în 1845, Mitropolia Ungro-Vlahiei a trimis suportînd toată cheltuiala un număr de 16 tineri și anume 8 în Rusia (la Moscova, Petrograd și Chișinău), alți 4 la Atena și 4 la Pesta.

EVOLUȚIA ARHITECTONICĂ A COMPLEXULUI DE CLĂDIRI DE LA EPISCOPIA BUZĂULUI

Iniințată în anul 1503-1504¹, prin sinodul ținut de voievodul Radu cel Mare (1495-1508), cu fostul patriarh al Constantinopolului Nifon II, Episcopia Buzăului căpăta, tot acum, și episcopul legiuit, cu o jurisdicție nedefinită — «cît va birui» —, în părțile de răsărit ale Țării Românești².

La această dată, o biserică reședință episcopală n-a putut fi zidită în mod special, dar, ca pînă la anul 1649, data cînd Matei Basarab a zidit actuala biserică, deci 145 de ani, să se spună că episcopii buzoieni «n-au avut în Buzău o biserică, ca scaun episcopal», ci ei stăteau la Tîrgoviște³, era greu de susținut, atît pentru considerentul că nu se aducea o mărturie documentară, cît mai ales că pisania pusă în 1834, spune, lămurit, că biserica care există astăzi a fost făcută de ctitor «după ce mai întîi a dărîmat din temelie pe cea veche, făcută de strămoșii săi, arsă și stricată de năvălirile țarvaricești».

Cu toate acestea, afirmația lui Iorgulescu a făcut autoritate la Buzău pînă în anul 1937, cînd s-a dovedit documentar că *la 1525 exista aici o biserică episcopală*, mai mult ca sigur ctitoria lui Neagoe Basarab, strămoșul lui Matei Basarab⁴.

1. Anul înființării, cît și numele acestei Episcopii nu sînt specificate în «*Viața și traiul Sf. Nifon, patriarhul Țarigradului*», singurul document care vorbește despre înființarea a încă două Episcopii pe lângă Mitropolie.

S-a susținut, în trecut, anul 1495 (B. Iorgulescu, *Dicționar geografic al județului Buzău*, București, 1892, p. 123), sau 1500 (Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei*, București, 1872, p. 84), însă anul a rămas stabilit la 1503-1504. (*Istoria Bisericii Romîne*, Manual pentru Institutele Teologice, București, 1957, vol. I, pp. 322, 325; N. Iorga, *Inceputurile Episcopiei de Buzău*, în «*Revista Istorică*», IX (1923), nr. 10-12, p. 173; să se vadă și Pr. D. Furtună, *Cîteva note despre Episcopia Buzăului*, în «*Revista Istorică*», an. V (1919), nr. 6-7, p. 126.

2. *Viața și traiul Sf. Nifon, patriarhul Constantinopolului*, ediția Tit Simelrea, București, 1937.

3. Basil Iorgulescu, *Dicționar geografic... al județului Buzău*, București, 1892, p. 123.

4. I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău*, București, 1937, p. III, nota 5.

Astfel, domnitorul Radu de la Afumați (1522-1529), la 8 septembrie 1525 dăruia «*bisericii episcopia de la Buzău unde este hramul Cinstitei Adormiri*», mai multe sălașe de țigani, mori pe Buzău și alte mîle, fiindcă, ca unul ce era urmaș și ginere al ctitorului, văzuse «*sfințele biserici și minăstiri rămase fără de cercetare și întru slăbiciune întru toată neputința vremii*»⁵.

Alte hrisoave de mile, de mai tirziu, ca cel din 15 noiembrie 1530, de la Vlad Inecatul, era dat aceleiași «*sfintei mănăstiri episcopiei de la Buzău*», iar cel dat de Vintilă Vodă, chiar din Buzău, la 7 mai 1535 «*dumnezeestii episcopii dîn țirgul Buzău și cinstitului părintelui episcop Paisie carele petrece întru această vreme întru acest sfint loc*», iar în altul dat în același an, 27 martie, «*marii beserici episcopie de la Buzău*», ca și cel al lui Radu Paisie, ginerele lui Neagoe, din 17 sept 1543, sau cel al lui *Alexandru Vodă*, fiul lui Mircea Vodă, din 10 aprilie 1572, atestă, fără puțință de tăgadă, existența unei biserici episcopale la Buzău înainte de anul 1649⁶.

Țirgul Buzău, așezat la marginea de răsărit a țării, ca oraș domnesc⁷, pe care călătorul polon Matei Strykowski, între 1574-1576, îl vedea înconjurat cu ziduri⁸, care după raguzanul Giacomo di Pietro Luccari, pe la 1605, erau din lemn — «*cortine di mattoni*»⁹ —, a fost punct de sprijin înaintat al domnitorilor munteni în calea năvălitorilor.

Din cauza aceasta, de multe ori orașul a fost ars și jefuit, atît de turcii ce năvăleau dinspre raiaua Brăilei¹⁰, cît mai ales de tătari¹¹,

5. I. Ionașcu, *Din documentele episcopiei Buzău*, în rev. «*Ingerul*», XIV (1944), nr. 1-4, p. 42; *Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI. B. Țara Romînească*, vol. VI, p. 307.

6. I. Ionașcu, *Din documentele episcopiei Buzăului*, *ibidem*, pp. 50, 51, 55, și nr. 5-6, p. 40.

7. Buzău apare concomitent în documente ca țirg și ca oraș domnesc, ca în timpul lui *Alexandru Aldea și Radu cel Frumos* să fie chiar reședință domnească (Const. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, II, 1, p. 362).

8. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, ed. II, vol. I, București, 1928, p. 287.

9. Const. C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, II, 1, pp. 531 și 535.

10. *Magazin istoric*, IV, p. 209, citat la N. Iorga, *art. cit.*, p. 174; *Istoria Țării Romînești, 1290-1690. Letopiseful Cantacuzinesc*, Ediție critică. C. Grecescu și D. Simonescu, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 206, unde se spune că *Mehmet bei*, în anul 1569, «*pentru moarte(a) Predii, au trimis turci de au prădat pe Buzieni fără de vest(e) și au luat mulți oameni voinici, fete și dobitoace, și multă pagubă au făcut în județul acel al Buzăului la me(se)ța (luna) mai în doao*».

O altă însemnare din 1807, a ieromonahului *Iarion*, arată alte cruzimi făcute de turci chiar în Episcopie: «*Fiind resmeriță musulcă cu turcii, aflîndu-se Domn Măria Sa Constantin Alexandru Ipsilant V.v. s-au întîmplat de au ieșit Turcii Brăilei și au venit la Buzeu, unde au făcut mari stricăciuni, tăieri, robii, foc, iar eu scăpînd din episcopie cu nasul tăiat, am venit aici la Pin*» (C. Erbiceanu, *Note asupra istoriei bisericești a romînilor pentru sec. XIX-lea*, în «*Biserica Ortodoxă Romînă*», XXVII (1903), p. 1272).

11. Const. C. Giurescu, *op. cit.*, vol. II, 1, p. 252; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 216.

sau ocupat chiar de oștile polone¹² ori de cele ale lui Gabriel Bathory, craiul Ardealului, în 1610¹³.

De aceste nenorociri, desigur, n-a fost scutită nici Episcopia, care, așezată pe marginea de nord-est a târgului și pe drumul ce duce spre Capitală, a împărțășit soarta amară, de atâtea ori, a întregului târg, chiar din primii ani ai zidirii ei.

De aceea, hrisoave de milă date de *Alexandru Iliăș* (1627-1629) și *Leon Vodă* (1629-1632) arată că biserica episcopală «*iaste arsă și stricată*»¹⁴, iar urmașul celui din urmă, *Matei Basarab* (1632-1654), într-un hrisov din mai 1633, arăta că Episcopia era «*cu totul părăsită și robită și arsă de păgînii tătari în toți anii*»¹⁵, situație ce l-a determinat ca să zidească actuala biserică «după ce mai întii a dărimat din temelie pe cea veche făcută de strămoșii săi, arsă și stricată de năvălirile varvaricești».

Precizez că temeliile vechii biserici le-am identificat cu ocazia săpăturilor făcute pentru introducerea încălzirii centrale, în anii 1956-1957, ele fiind, la sud, la 1,50 m depărtare de actuala, iar la vest, trec prin fața actualei terase rămase de la vechiul pridvor.

Așezată pe latura periferică de nord-est a orașului, Episcopia, în începuturile sale, a fost înconjurată de pădurea Frăsinetului, ce venea de pe malul drept al râului Buzău — de la Broșteni —, și se unea cu actualul Crîng, braniștea Episcopiei, continuîndu-se cu pădurea Frasinul de pe latura de sud, fiindcă era în afara târgului, el fiind situat pe la biserica Greci și Sfinții Ingeri, biserica Banului fiind «din jos de târgul Buzăului».

Astăzi, Episcopia pe latura de est este mărginită de grădinile de zrazavat, iar pe celelalte părți, de locuințe ale orașenilor.

De la «gura» vechiului Obor, intrînd pe Aleea Episcopiei, după 130 metri, te întîmpină un masiv portal de cărămidă — mărginit de ziduri masive —, cu o largă deschizătură pe latura carosabilă a străzii și alte două mici pe trotuare, ce închid într-un spațios parc, pe stînga intrării vechea clădire a seminarului, iar pe dreapta, ceva mai în fund, cele două clădiri ale cancelariei, toate mărginite pe latura de nord de clopotnița și zidul din spate al chiliilor — spre stînga —, și de masivul grilaj de fier și zid de piatră, pe dreapta.

Intrînd, pe sub clopotniță, în a doua curte, în mijloc se vede clădirea înaltă a bisericii catedrale, mărginită pe latura de vest de palatul episcopal și chilii, la nord de paraclis și chilii, la est tot de chilii, iar la sud de chilii, clopotniță, gardul de fier și cancelarii.

12. La 10 octombrie 1595, oștirea polonă sub conducerea lui *Zamoyschi* ocupa Buzăul împotriva lui *Mihai Viteazul* ce se afla atunci în Ardeal. În 1601, 15 august, aceeași, de data aceasta și tătarii, erau iarăși la Buzău (P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, p. 246); *Documente privind istoria Romîniei, veacul XVII*, vol. II, doc. 287, 335).

13. *Istoria Țării Romînești*, ed. G. Ioanid, București, 1859, p. 74.

14. Biblioteca Academiei R.P.R., doc. CXXIV, p. 1727.

15. *Ibidem*, doc. CXXIV/192.

Ctitorie a evlaviosului domn Matei Basarab, cel mai mare ctitor de biserică dintre toți domnitorii Țărilor Române¹⁶, Episcopia Buzăului a rămas singura așezare clasic mănăstirească dintre toate așezările noastre episcopale.

Cea mai veche știre despre acest complex arhitectural este cuprinsă în catagrafia de la 26 octombrie 1787¹⁷, făcută cu ocazia ridicării episcopului *Cozma* (1765-1787) pe scaunul mitropolitan.

În afară de biserica catedrală, la acea dată, reședința episcopală buzoiană era compusă dintr-o casă de zid cu pridvor susținut de opt stâlpi de lemn, cu șase camere, dintre care două cu tavan de scindură de tei «în ciubuce», iar două cu tavan de șindrilă, învelită cu olane.

În același acoperiș mai erau o «căscioară pentru copii», boltită, două cămări din lemn și o altă «boltită», toate pardosite cu cărămidă, «meremetisite (reparate) și învelite cu olane» de episcopul *Cozma*.

Același episcop zidise un nou paraclis, învelit cu șindrilă de brad, care la data inventarului era «pe dinafară tencuit, pă dinlăuntru neisprăvit», ferestrele de fier și crucile nepuse, iar stâlpii ușii, pragul și cununa de piatră neașezate, situat pe locul unde se găsește actualul, zidit în 1841.

În fața paraclisului era o sală mare — probabil trapeza — tencuită, tăvăniță cu var, cu zece ferestre, cu stâlpi căptușiți, având dedesubt un beci, neisprăvit la acea dată.

Din pridvorul caselor se mergea pe «pălimar» cu stâlpi de zid pînă în paraclis.

În rîndul paraclisului, spre est, erau 5 chilii noi, cu cîte două ferestre fiecare, cu trei tinde, cu o cămăruță în fund, cu «șandrama pă de nainte în treisprezece stâlpi de zid într-un înveliș, învălitate cu uluce», împărțire ce se păstrează și astăzi la aceste chilii.

Pe latura de est, în spatele altarului era un șopron, în patru furci de lemn, învelit cu olane, după care venea paraclisul «cel vechi, boltit, zugrăvit», și alături o chilie cu tindă înaintea paraclisului.

În același înveliș cu paraclisul mai era o altă chilie, învelită cu șindrilă, iar dedesubt un beci boltit «care iaste vîrzarie», peste care, lărgindu-l, episcopul *Chesarie* a zidit casele arhieresti, astăzi cancelarie.

De aci, pe latura de sud, în rîndul paraclisului, spre clopotniță, erau 4 chilii și o cameră, cu sală în față, pe 10 stâlpi de zid, învelite cu olane.

Dincolo de clopotniță, spre vest, era o altă chilie «sus» (pe zid înalt), cu o cameră și o tindă, cu un «foișoraș» (pridvor) pe doi stâlpi de zid, dedesubt fiind «mangopia» (bucătăria) cu fereastră de lemn și jacnița

16. Evlaviosul domn a zidit din temelie un mare număr de biserici și mănăstiri, atît în țară cît și peste hotare (*Vidin* și *Șistov*).

E socotit ca cel mai mare ctitor de biserici, întrucît Ștefan cel Mare a construit 35 biserici, precis, pe cînd Matei Basarab are 38 biserici (Constantin C. Giurescu, *Matei Basarab, cel mai mare ctitor bisericesc al neamului nostru*. — Știri noi despre lăcașurile lui, București, 1946, pp. 3 și 12; Constantin C. Giurescu, *Două ctitorii ale lui Matei Basarab în Bulgaria*, în «Revista Istorică Romînă», XI-XII (1941-1942), p. 390).

17. Biblioteca Academiei R.P.R., ms. 718, ff. 206-247.

(magazia?) cu o fereastră, cu zăbrea de fier. (S-a identificat cu ocazia săpăturilor pentru încălzirea centrală).

În curte, lângă clopotniță, era un puț «dă piatră», probabil în stînga, lângă bucătărie.

În curtea «de n afară», cuprinsă în spațiul de la clopotniță pînă la zidurile înconjurătoare din exterior, erau: o casă compusă din 8 camere, învelită cu olane, și un beci într-un colț, «tot într-acest înveliş», un grajd mare din zid, învelit cu uluce, cu odăița vizitiului în același acoperiș, un alt grajd vechi «dăzvălit», în care se punea fîn, și un puț cu colac de piatră.

După 32 de ani, cu ocazia venirii la cîrma Episcopiei a episcopului Gherasim (1819-1824), la 1 august 1819¹⁸, se făcea cea mai amănunțită catagrafie, din cele ce se cunosc, cu indicația precisă a locului fiecărui imobil (vezi planul în fig. 3).

De jur împrejur — arată această catagrafie — Episcopia era înconjurată cu zid «nalt». În față, deasupra porții, «cei dinții» era un foisor (turn) învelit cu șindrilă, iar în dreapta, spre est, de la poartă pînă în colțul zidului, un grajd mare, pentru cai, lipit cu zidul și învelit cu uluci, iar în stînga — spre vest — alt grajd pentru vite, cu un șopron învelit cu uluci și olane.

Din colțul zidului, pe latura de vest, era un șopron «de trei bucăți», cu două odăițe alături, învelite cu uluci.

În afara zidului, în colțul din dreapta, episcopul Costandie (1793-1819) zidise 4 camere, lipite cu zidul, învelite cu olane și cu o curte din uluci, ce servea ca locuință pentru cîntăreț.

De la poarta de sub clopotniță ce închidea curtea interioară spre dreapta, — latura de sud — existau cele 5 camere-chilii de la 1787, însă paraclisul cel vechi nu mai era — probabil dărîmat de la cutremurul din 1802 —, și pe locul lui episcopul Costandie clădise locuința economului, care erau «case nalte, pe pivniță», ce constau din 3 camere, cămară, 2 foisoare, unul în față, altul în spate, și o sală cu două «plimbări», scoase pe «pălimar», învelite cu șindrilă, situate pe locul unde acum se află clădirea cancelariei cu etaj^{18 bis}.

Din colțul acestor case, pe latura de est, în spatele catedralei, același episcop zidise, în locul șopronului de la 1787, 3 chilii, lipite cu zidul și învelite cu olane, iar din colțul acestora, pe latura de nord, pînă în pa-

18. Ioan C. Filitti, *Inventarul episcopiei de Buzău...*, la 1819 și 1825, în «Biserica Ortodoxă Română», anul LIII (1935), nr. 1-2, p. 12.

18 bis. Potrivit unui plan, făcut la 28 iunie 1892, și păstrat în cancelarie, la prima poartă în stînga, în curte, erau acum chilii, iar în dreapta, șoproane.

În chiliile din curtea catedralei, cele situate spre vest — în potcoavă — era locuința economului, iar în spatele zidului din dreapta altarului catedralei, în afară, era un grajd.

Fostul teren de experiență agricolă al seminarului era acoperit de tufișuri, grădina din spatele palatului era cultivată, în parte cu legume, iar livada se întindea și dincolo de actuala împrejurire — spre vest.

În spatele actualelor cancelarii se întindea «Piața Mare» — probabil oborul.

raclis, erau cele 5 chilii zidite de episcopul Cozma, dar învelite acum cu olane.

După acestea venea paraclisul, după care, în față, era «trapezăria» și apoi pălimar pînă în casele arhieresti, aceleași existente la 1787.

Din colțul zidului de pe latura sud-vest, «împotriva caselor arhieresti», intervenise o oarecare schimbare, căci acum erau o cuhnie (bucătărie) și o jimblărie (brutărie) clădite separat, învelite cu șindrilă, iar deasupra jimblăriei era o casă cu două odăi, lipite cu clopotnița, cu pridvor în față, pe stîlpi, învelită cu olane, ce folosea drept locuință zugrăvului.

Lîngă poartă, un puț cu ghizduri de piatră, închis cu pălimar și învelit cu șindrilă.

Din acest vechi complex mînăstiresc, astăzi n-au mai rămas decît chiliile de pe latura de nord de la paraclis spre est și o parte din chiliile din spatele altarului catedralei, restul zidite în 1955 din inițiativa P.S. Episcop Antim, care caută să redea vechii așezări aspectul ei din trecut.

O radicală schimbare a întregului complex a avut loc între anii 1832 și 1844, din inițiativa, din păcate, nu atît de fericită, a episcopului Chesarie, și diversele prefaceri, modificări și reparații ce au survenit de-a lungul anilor o vom vedea, descriind fiecare clădire în parte.

1. CATEDRALA

Biserica catedrală, așa cum se înfățișează astăzi (fig. 1), este zidită din cărămidă aparentă, păstrîndu-se din vechea ctitorie a lui Matei Basarab numai zidurile pînă la acoperiș, pentru că nici ea n-a avut o soartă mai bună decît cea a strămoșilor săi.

Mărturii documentare despre arhitectura acestei biserici la începuturile ei nu avem decît în însemnările diaconului *Paul de Alep*, care a fost însoțitorul patriarhului *Macarie de Antiohia* în călătoria sa prin Țările Romîne.

La numai 5 ani de la zidirea ei, la 25 noiembrie 1654, fiind găzduit aici, nota că «aici, într-un palat episcopal își are reședința un episcop, ocupînd o *superbă minăstire de piatră și o biserică foarte mare și înaltă*, cu un turn ridicat și cu mărețe cupole. Biserica este împodobită cu o mare cruce și e închinată Adormirii Maicii Domnului. Asistarăm aci la Priveghere și apoi la Liturghie în sărbătoarea Sf. Ecaterina»¹⁹.

După anul 1740 — spune pisania — fiind slăbită de cutremure și «părăginită de oștiri», episcopul *Metodie* (1741-1748) i-a refăcut turlile și a împodobit-o, atît pe dinlăuntru cît și pe dinafară.

Cum va fi împodobit-o, în exterior, acest episcop, nu știm. Probabil că a pictat-o, deoarece și azi, în colțul din stînga al primei firide de pe latura de sud, se vede urmă de pictură.

19. *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Romîne (1653-1658)*, București, 1900, p. 77.

În anul 1819 însă, catagrafia de atunci arată că era «*în fața zugrăvită cu sfinți, iar prin prejur, numai în chenaruri vopsită*».

Desele războaie de au urmat apoi în țară, au lăsat urme grele și aici.

Un fragment de manuscris, în versuri, intitulat «*Istoria Țării Rumi-nești de la leat 1769*»²⁰, descriind starea jalnică în care se găseau atunci sate și orașe din țară, printre care și Buzăul, arată că :

(. . . . .)
 «*Toți oamenii (sînt) răsipiți,
 Pînă în pămînt sărăciți.
 Cimpii au rămas pustii
 De cirezi, de herghelii.
 Sate, orașe frumoase
 Toate pînă-n pămînt arse.
 La Rîmnic și la Buzău,
 Tot țerise Dumnezeu
 Din mănăstiri și din case
 Tot rămăsese nearse
 Iar acum de curînd
 Le-au ars și-acelea de rînd*».

Cum Episcopia constituia, prin zidurile sale împrejmuitoare, în Buzău, punctul strategic cel mai important, ea, desigur, a căzut pradă, din nou, dezastrului.

De aceea hrisovul lui *Alexandru Ipsilanti*, din 19 mai 1775, arăta că Episcopia era «foarte rău stricată și dărăpănată»²¹.

Ceva mai tîrziu același domnitor, prin hrisovul din 26 august 1778, arăta că Episcopia era în aceeași stare, «*stricată și arsă de văpaia răzmeriții*», pentru care fapt episcopul *Cozma* trudea, luptînd cu mari greutăți, să o refacă.

Domnitorul de atunci, *Alexandru Ipsilanti* (26 sept. 1774—15 ian. 1782), apreciind această trudă precum și proporția renovării, arată în hrisovul amintit că «*văzînd protimirea și truda iobitoriului de Dumnezeu sfinției sale Episcopului acestei sînte Episcopii, duhovnicescului nostru părinte Chiriu Chir Cozma ce au pus spre a înoi și a o aduce la starea ce să cuvine unei sfi(n)te case ca acestia (care iaste ca o maică celorlalte beserici ale eparhiei Episcopiei Buzău) după trebuința a multe cheltueli ce era a să face pînă a să săvîrși, am primit și Domnia mea a ne face ctitori noi și am ajutat, dînd toate ceale trebuincioase, și prin silința sfinției sale s-au dres și s-au făcut ceale striccate*»²².

Reparațiile au fost întinse, pe lîngă alte zidiri din nou ca chiliile de pe latura de est sau paraclisul, însă la biserica catedrală nu știm precis în ce au constat.

20. «*Revista Istorică*», anul IV (1918), nr. 11-12, p. 157.

21. Biblioteca Academiei R.P.R., CXXIV/158.

22. Arhivele Statului, București, ms. 171, f. 15 v.

Fig. 1. — Catedrala, vedere dinspre sud-vest.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://bibsinod.ro>

Inventarul din 1787 arată, în schimb, înzestrarea bisericii cu obiecte de cult. Astfel, episcopul *Cozma* (1763-1787) făcuse o catapeteasmă din lemn de nuc «săpată», dar nemontată în biserică, aflându-se la data facerii catagrafiei, în podul «caselor celor mari».

Tot de aici aflăm că acum se înzestrează biserica, prin dărnicia sa, cu 5 candele, fiecare de cîte «oca doao, dramuri 10», din care azi mai există una cu inscripția: «Cosma episcopul Buzăului 1779», 4 icoane împărătești: Domnul Hristos, Maica Domnului, Adormirea și Sf. Împărați; 1 iconostas, 2 sfeșnice de lemn, poleite și zugrăvite, 13 iconițe praznicare, zugrăvite pe tăblițe de aramă, și mai preface o «creștelniță» mare pentru Bobotează — ce există și astăzi —, și un policandru mare de alamă cu 24 sfeșnice.

Nu e lipsită de importanță și însemnarea că la acea dată exista și un «ceasornic, bun, de fereastră, pentru biserică».

Mai tirziu, episcopul *Dositei* (1787-1793), arăta eparhioților săi, la ridicarea sa în scaunul mitropolitan, că «binale, lucruri din nou și meremetisiri am început și am făcut, înăuntrul și pe afară, care în față se văd»²³, dar nici pe acestea nu le cunoaștem.

Episcopia suferise, desigur, în timpul războiului ruso-austriac (1787-1791) mari stricăciuni, ceea ce l-a determinat pe episcopul *Dositei* să înceapă «meremetiselile», dar n-a avut timp să le isprăvească, fiindcă în toamna anului 1793 era ales mitropolit.

Situația Episcopiei, în acea vreme, era mai mult decît grea, și ea era oglindită într-o hotărîre a Divanului, din 23 septembrie 1800, unde se vorbea de «năprăznicia pagubelor ce a cearat i la multa dărăpănare ce i s-a făcut acum în aceste următoare vremi ale răsmeriții întru care ne aflăm (...) și în adevăr știută și în fața obștei văzută paguba și prăpădenia ce cu deosebire s-a făcut, mai virtos la năvălirea vrășmașilor la această sfințită episcopie, aflîndu-se în fața văpăei, adică în drumul cel mare, pe unde nelipsit a fost și este greutatea imbletului și trecerea cea necurmată a oștirilor»²⁴.

Episcopul *Costandie* (1793-1819), care acum păstora acum aici, continuă opera de refacere a predecesorului său *Dositei*, făcîndu-i o nouă catapeteasmă de zid²⁵, ca după el, episcopul *Gherasim* (1819-1824) s-o învelească din nou, tot cu șindriță²⁶.

Urmașul acestuia, episcopul *Chesarie* (1825-1846) «destencuind-o (...) a împodobit-o cu foarte frumoasă arhitectură», stricîndu-i astfel, complet, arhitectura exterioară inițială.

«Frumoasa arhitectură», cum spune, cu emfază, actuala pisanie pusă în 1834, în locul celei vechi aruncate, a constat în acoperirea vechii ornamentații cu un zid de cărămidă simplu cu pilaștrii, cu un brîu simplu

23. Ioan C. Filitti, *Șapte scrisori păstorești de la mitropolitul Dositei Filitti din anii 1793-1795*, București, 1934, p. 7.

24. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, IX, p. 37.

25. Ioan C. Filitti, *Inventarul episcopiei de Buzău*, p. 12.

26. *Ibidem*.

deasupra lor, iar sub cornișă cu un lanț de capete de îngeri, legați între ei prin foi și flori de bujor²⁷ (fig. 2).

Tot acum, în față i se adaugă un pridvor deschis — cu fronton — susținut de patru coloane de piatră, se dărîmă turlele de cărămidă și se înlocuiesc cu altele din lemn acoperite cu tablă, iar în interior s-a adăugat cele două coloane din cărămidă de la intrare, care au stricat acustica bisericii și îi face catapeteasma de lemn cu aplicații sculpturale, poleite.

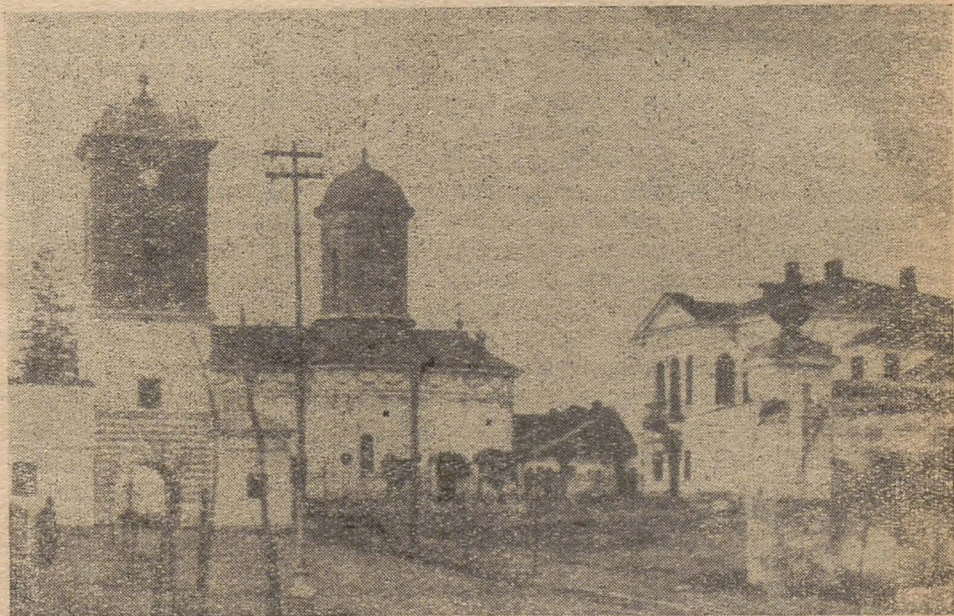

Fig. 2. — Episcopia cu curtea exterioară, în anul 1930.

La numai cîțiva ani după această schimbare a arhitecturii, în 1838, călătorul francez *Theodore Margot*, trecînd pe aici în sărbătorile Crăciunului, nota că Buzăul are «și o marea episcopie. Aci se află rezidența episcopului diocezului de Buzău. Clădirile episcopiei sînt foarte mari și foarte ornate: biserica (probabil paraclisul, n.n.) și templul (probabil catedrala) sînt foarte ornate și ornamentele sacerdotale de o mărime ne-spusă...».

Arhitectura exterioară se compune dintr-un soclu de cărămidă spe-1937, cînd, cu ocazia unor reparații, s-a descoperit sub tencuială urmele vechii arhitecturi.

Descoperirea aceasta neașteptată a determinat pe episcopul de atunci, *Ghenadie*, să înceapă restabilirea arhitecturii inițiale de la 1649 în stîlul lui Matei Basarab, ca la sfîrșitul anului 1938 lucrarea să fie avansată, cheltuielile fiind suportate de Episcopie.

27. *O viațorie în cele șapte-spre-zece districte ale Romîniei*, București, 1859, p. 70.

La începutul anului 1939, episcopul *Ghenadie* adresa un apel către toți credincioșii ca să contribuie cu ce pot și cu ce vor la această importantă lucrare, rămânind, la acea dată, de refăcut din cărămidă și învelit cu aramă turlele și pictarea lor, cât și fațada, lucrare ce se ridică la circa două milioane lei²⁸.

Lucrările au continuat și în anul 1939-1940, refăcându-se cornișa și fațada, după care, din lipsă de fonduri, biserica a rămas cu turlele din 1834 ce distonează izbitor cu vechea, inițială și frumoasa arhitectură, așteptând împlinirea vechiului său stil.

Construcție pe plan treflat, din cărămidă aparentă, format 27×15 cm, cu ziduri groase, de 1,28 m, biserica aceasta are, în exterior, 27,40 m lungime și 15,40 m în înălțime.

E prevăzută cu 3 turle: una pe naos, cu un diametru de 6 m, și o înălțime de circa 20 metri, octogonală în exterior și interior, luminată de 6 ferestre, dispuse 3 pe latura de sud și 3 pe latura de nord, și alte 2 turle mai mici, pe pronaos, octogonale în exterior și cilindrice în interior, luminate de 3 ferestre, deși în exterior fiecare latură e prevăzută cu o fereastră oarbă.

Arhitectura exterioară se compune dintr-un soclu de cărămidă speclală, fără nici o altă caracteristică.

Un brâu format din cărămizi rotunjite, mărginit de o bandă îngustă dintr-o cărămidă, iar pe de o parte și de alta din câte un rând de cărămizi în dinți de fierăstrău, desparte zidurile în două registre, în care ocnițe, mărginite de arcaturi oarbe, ornează pereții.

Cornișa e formată din cărămizi dințate.

Absidele și altarul, poligonale în exterior și semicirculare în interior, sînt prevăzute în registru de sus cu rozețe lucrate din praf de piatră, în diferite forme geometrice, câte una la absidele laterale și trei la absida altarului (fig. 3).

Biserica este luminată de 8 ferestre cu deschidere interioară, în lăună, mărite la renovarea din 1834 în exterior, cu ancadrame de piatră, cu motive sculpturale vegetale simple, avînd între ele cele două rînduri de cercevele metalice, făcute în timpul episcopului *Ghenadie*, în anii 1925-1926, cînd se puse și geamurile mate²⁹, grile de fier masiv, jumătate în motive florale, restul în linii verticale și orizontale.

Altarul e prevăzut cu o ușă, care în 1904 era închisă de o marchiză, iar prin 1930 avea numai un acoperiș din tablă ce proteja treptele scării de piatră și inscripția în piatră așezată acum pe mormîntul episcopului *Dionisie Romano*, ce atunci era fixată în perete, lîngă ușa altarului³⁰.

Turlele sînt construite din lemn, căptușite cu tablă, prevăzute cu diferite ornamente și sînt acoperite, ca întreaga biserică, cu tablă.

Că'ătorul francez *Eugene Poujade*, trecînd prin Buzău în anii 1849-1850, nota în memoriile sale că la Buzău, Episcopia, seminarul și spitalul

28. «Buletinul Episcopiei Buzăului», anul XIII, nr. 2, 1-15 februarie 1939, p. 17.

29. Arhiva Episcopiei Buzăului, dos. 7 1925, nenumărotat.

30. *Biserica episcopală din Buzău*; 64.

«s-anunță de departe prin turlele lor de fier alb vopsite cu verde», așa cum le văzuse încă din 1840, călătorul rus *Anatole De Demidoff*, care spunea în jurnalul său : «În sfârșit, ajunseserăm la Buzău, în mijlocul zgomotului tunetelor și sub răpăiala ploii ce cădea cu găleata. Ceața care căzuse deabia ne lăsa să vedem clopotnițele verzi și zidurile albe ale unei mînăstiri mari, vrednicul locaș al unui episcop, care face parte dintre cei mai înalți prelați»^{30 bis}.

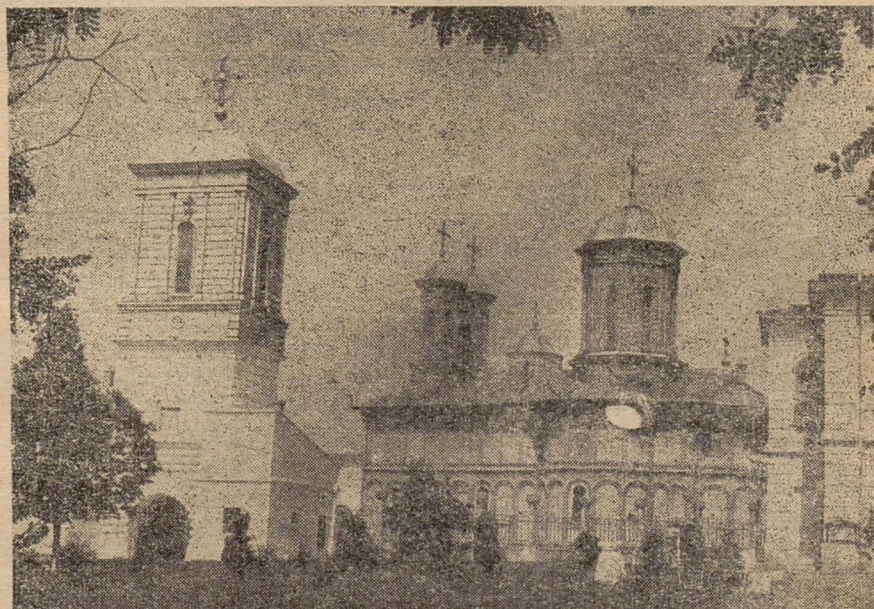

Fig. 3. Biserica catedrală, vedere din partea cancelariei.

Portalul ușii de la intrare, cu ancadrământ de piatră sculptat cu motive vegetale, susține în partea de sus următoarea pisanie săpată în piatră, cu literă chirilică în relief :

«Această sfintă și d(u)mnezeiască beserecă s-au zidit din temelie de răposatul intru fericire Matfeiu Basarab V(oe)v(od) leat 1649, după ce mai întiiu au dărîmat din temelie pre cea veche, făcută de strămoșii săi, arsă și stricată de năvălirile varvaricești, începător acestui scaun fiind chir Serafim episc(op). La l(ea)t 1740 fericitul episcop chir Metodie așă-zîndu-să într-acest scaun și găsindu-se stricată de cutremure și părăgînită, de oștîi, s-au apucat mai întiiu de i-au dărămat turlele, fiind slăbite, au zidit altele, apoi au împodobit-o atît pă din lăuntru, cit și pă din afară. Iar la l(ea)t 1832, iubitorul de D(u)mnezeu episc(o)p chir Chesarie,

^{30 bis.} *Chrétiens et Turcs, scènes et souvenirs de la vie politique, militaire et religieuse en Orient*, Paris, 1859, ed. III, p. 449; *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1840, p. 148.

văzându-i iarăși toate turlele slăbite de cutrămure și despodobită de toată frumusețea ce s-ar fi cuvenit să aibă o astfel de sfințită episcopie, încă și prădată de toate bunurile sale cele mișcătoare din vremea răsvrătirii din I(ea)t 1821 s-au apucat cu rivă și grea cheltuială d-au dăramat întiiu turlele: pre cei doi stilpi din biserică și pre toate ferestrele le-au făcut cu meșteșug arhitectoresc, apoi, destencuindu-să atit în lăuntru, cit și pă din afară, au împodobit-o în lăuntru cu iscusită zugrăveală, cu tinplă și cu alte săpături poleite, iar p-afară cu foarte frumoasă arhitectură, asemenea înfrumusețindu-să tot atunci și clopotnița și așa cu multă dragoste și libov au înoit toate pînă la cel mai mic lucru, spre veșnica sa pomenire și s-au isprăvit tot lucrul acesta în zilele Domnului Alexandru Dimitrie Ghica Vo. la I(ea)t 1834 Dech(em)v(rie) 30, și s-au sfințit cu multă țărmonie bisericească».

Intrarea se face prin două uși masive de fier, pe care sînt aplicați Sf. Apostoli Petru și Pavel, din alamă, dublate cu alte două din lemn, cu geamuri, făcute, în timpul episcopului Ghenadie³¹, pe peretele din nord dintre ele, fiind scrisă inscripția motivată de renovarea picturii în 1949.

Interiorul se prezintă cu cele trei despărțituri clasice: pronaos, naos și altar.

În pronaos, la o distanță de 5 metri de la intrare, doi piloni masivi din cărămidă, elipsoidali (1,50×1 m), ce susțin 3 arcuri joase și un timpan de zidărie pe toată grosimea lor, împiedică atit vizibilitatea, cit mai ales acustica.

Între piloni și areul principal, situat de-a lungul navei ce desparte pronaosul de naos, sînt două calote sferice de zidărie sprijinite de un arc de zid ce se reazemă de cele două timpane ale zidurilor.

Cafasul, făcut de episcopul Dionisie Romano în anul 1860³², e din lemn, cu balustradă pe care sînt pictați Apostoli, pictură diferită ca gen de restul bisericii.

La început el a fost ceva mai jos, iar în 1913 s-a ridicat cu 1,50 m, «ca să se vadă figurile ctitorilor», iar scara de lemn «rudimentară», tot atunci a fost înlocuită cu cea de fier în spirală³³.

Pictura a fost făcută în frescă de pictorul Nicolae Teodorescu, în anul 1832, ajutat și de nepotul său, renumitul pictor Gh. Tattarescu, ce urma atunci aici la episcopie școala de zugrăvi³⁴.

Cu trecerea timpului ea ajunsese «cu totul deteriorată», așa încit nici figurile sfinților nu se mai puteau distinge, cum arăta Ministerului Cultelor, în 1904, episcopul Dionisie Climescu, iar ferestrele erau, după această afirmație, putrede «încit plouă și ninge în biserică»³⁵.

31. *Biserica episcopală din Buzău*, p. 23.

32. Arhivele Statului București, *Min. Instr.*, dos. 60/860, ff. 23 și 24.

33. Arhiv. Stat. București, Ministerul Cultelor, dos. 4037/912, ff. 19-22.

34. B. Iorgulescu, *Din istoria picturii în Țara Românească*, în rev. «Literatura și arta română», anul V (1900-1901), p. 221.

35. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 517/904, nenumărat.

După opt ani de intervenție, tocmai în 1912, Casa Bisericii se hotărăște să renoveze pictura, în care scop, prin decretul 287 din 21 ianuarie 1912, se acordă 30.000 lei, din care să se facă și alte reparații.

Motivînd că pictura trebuia «să fie executată de persoană specială, spre a nu se schimba vechiul caracter al acestei biserici, lucrarea se aprobă în regie, Casa Bisericii încheind contract, la 25 iunie 1912, cu pictorii *Constantin Pascali și Ludovic Basarab*, din București, pentru suma de 25.000 lei, cu termen pînă la 1 decembrie 1913³⁶.

Pictorul Pascali se retrage însă și lucrarea întregă rămîne asupra lui L. Basarab, care, terminînd turla cea mare, la 24 septembrie cerea profesorului *Costin Petrescu* să recepționeze lucrarea³⁷.

Restul lucrării însă se tărăgănează, așa încît Episcopia, la 4 mai 1913 era silită să anunțe Ministerul de resort că pînă la acea dată pictorul angajat nu s-a prezentat la lucru³⁸.

Se pare că motivul care întîrziea lucrarea era nemulțumirea pictorului în legătură cu suma, fiindcă la 1 noiembrie 1914, Episcopia ruga prefectura și primăria să contribuie cu ce va putea pentru a se termina pictura și poleirea tîmplei³⁹.

După mai multă corespondență schimbată, la 5 iunie 1915, primăria răspundea că e dispusă să dea 1000 lei, numai în cazul cînd Casa Bisericii începe lucrarea⁴⁰.

Alte știri despre acest episod nu se mai cunosc și deci nu se știe cînd și de cine s-a terminat pictura și poleit tîmpla.

Lucrarea pictorului Basarab a constat în retușare, în special a capetelor sfinților în tehnica ulei, stricînd astfel pictura inițială, care se mai păstrează în icoanele de pe catapeteasmă, unde Apostolii și proorocii sînt grupați cîte doi, caracteristic tehnicii pictorului Nicolae.

Astăzi după atîtea restaurări survenite pretutindeni unde a lucrat Nicolae Teodorescu, figură reprezentativă a școlii de «zugravi de subțire», e greu să ne dăm seama exact despre arta acestui maestru al penelului de acum 130 de ani.

Totuși, din catapetesmele locașurilor pictate de el, cît și din portretele de șevalet ale episcopului Chesarie, se remarcă calitățile sale de bun portretist, călăuzit de următoarele principii: Domnul Iisus e zugrăvit cu fața triumfiulară, gură mică, iar ochii «cu o căutătură directă, aproape iscoditori»; Maica Domnului e prezentată cu Copilul văzut cam din spate, și cu fața pe trei sferturi îndreptată spre privitor; Apostolii și profeții, din catapeteasmă, sînt grupați cîte doi; praznicarele, compoziții «destul de libere», au multe personaje și peisaje ca fond; poalele de icoane, în care sînt, de predilecție scene din Vechiul Testament, dovedesc imaginație, măiestrie în compoziții, predilecție pentru pictura peisajelor și chiar a

36. Arhiv. Stat. București, Min. Cultelor, dos. 4037/912, ff. 5, 19-22.

37. *Ibidem*, ff. 24-26, 37.

38. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 748/913, f. 61.

39. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 783/914, f. 21.

40. *Ibidem*, f. 23.

nudurilor (Adam și Eva în rai, Adam și Eva izgoniți din rai), iar peste tot faldurile îmbrăcăminții reies foarte accentuat în aur din coloritul bogat în roșu și verde⁴¹.

În anul 1949, din inițiativa P. S. Episcop *Antim*, s-a renovat iarăși pictura, de data aceasta în tempera, de către pictorii *Constantin Mihalcea* din București și *Titel Benea* din Buzău, cu fondurile episcopiei, costînd 716.160 lei, festivitatea redeschiderii avînd loc la 9 octombrie 1949⁴².

Datorită celor două renovări, în pictura actuală se deosebesc cu ușurință trei stiluri, dar și trei genuri: frescă, ulei și tempera.

O caracteristică a acestei picturi e aceea că pereții, în întregime, de sus pînă jos, sînt acoperiți cu pictură, formînd, mai ales în abside, tablouri despărțite prin imitații de cadre, avînd următoarea distribuție⁴³:

Cupola. Pe calotă, pantocratorul, iar pe pereți cinci registre — îngeri, serafimi, profeți, Apostoli, dumnezeiasca Liturghie, iar pe pendantivi, Sfinții Evangheliști cu simboalele lor.

Pe calota cilindrică a *absidei principale (altar)* — Maica Domnului înconjurată de îngeri, iar pe pereți, 4 registre, înfățișînd: 1. Scene din viața Maicii Domnului și Vechiului Testament; 2. Împărtășirea Sf. Apostoli; 3. Sfinții Ierarhi în medalioane; 4. Sfinții Ierarhi în întregime și diaconii Lavrentie și Ștefan.

La proscomidie: Pogorîrea de pe Cruce, cu coarda de viță crescută din coasta Mîntuitorului, iar pe gîlaturile ferestrei arhangheli cu ripide, iar pe arc, Domnul Hristos pe disc, înconjurat de serafimi.

Naos. În absida de sud — Judecata de apoi, iar pe arcadă opt medalioane de mucenici.

După aceea, pe pereți urmează patru registre: 1. Nașterea Domnului, Închinarea magilor, Tăierea pruncilor, Tăierea împrejur, Ducerea la templu; 2. Sărutarea lui Iuda, Ducerea la Judecată, Lepădarea lui Petru, Judecata lui Pilat; 3. Medalioane de mucenici: Gurie, Nichifor, Marian, Irinarh, Ghervasie, Roman, Nil, Veniamin, Lup, Neofit, Flor și Lavru; 4. Sfinți militari: Gheorghe, Procopie, Teodor Tiron, Teodor Stratilat, Artemie, Mina, Victor, Vichentie.

În *absida de nord*: Învierea, în trei tablouri, iar pe arcadă medalioanele a 8 cuvioși, iar pe perete: 1. Duminica Floriilor, Cina cea de Taină, Spălarea picioarelor, Rugăciunea din Ghetsimani; 2. Ducerea Crucii, Răstignirea, Pogorîrea de pe Cruce, Punerea în mormînt; 3. Medalioane de mucenici: Foca, Teofil, Chiril, Glicherie, Mamant, Sebastian, Pigasie, Afton, Filimon, Adrian, Luchian, Calinic; 4. Sfinți militari: Vah, Serghie, Mercurie, Ermil, Drosie, Ermoghen, Nistor și Dimitrie.

41. G. Wertheimer, *Pictorul Tattarescu elev al pitarului Nicolae Teodorescu și prima sa lucrare proprie: țimpla bisericii din Onești*, în «Studii și cercetări de istoria artei», 1-2, 1957, p. 350.

42. «Buletinul Episcopiei Buzăului», an. XXIII (1949), nr. 19-20, p. 223, și anul XXIV (1950), nr. 3-4, p. 87.

43. O schiță a distribuirii subiectelor acestor picturi se află la I. D. Ștefănescu, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, 1932, p. 162.

Pe *timpan*, șase scene reprezentînd diferite minuni, pe *arcadă*, pe latura de est, alte medalioane de mucenici, iar pe *fața arcului*: Pilat își spală mîinile, Umblarea pe mare, Vindecarea celui surd și mut, Bătaia la stîlp, iar pe *latura de nord*: Maria și Maria, Maria la picioarele lui Iisus, Învierea lui Lazăr și medalioane de mucenici.

În continuare, pe *peretele de sud*: Arhanghelul Mihail, Mucenicul Iacob Persul, iar pe *peretele de nord*, lîngă scara ce duce la amvon, Arhanghelul Gavriil.

Pe *latura de apus a timpanului*, medalioane de mucenici, iar pe *perete*: Sf. Împărați Constantin și Elena, medalioane de mucenici, Buna Vestire, Intrarea în Ierusalim, continuîndu-se, atît la sud cît și la nord, cu cuvioși, zugrăviți în picioare, iar în registrul de sus: scene din Acatist.

Pe *timpanul susținut de cei doi pilaștri* din pronaos sînt pictate scene din Vechiul Testament, iar pe calotele sferice dintre cele două timpane sînt zugrăviți: Mîntuitorul, Sf. Ioan Botezătorul, un lanț de îngeri și medalioane de mucenici, iar pe *pendantivi*, proroci.

Pe *arcul transversal* dintre cei doi pilaștri: Șarpele de aramă, Dumnezeu Tatăl, Asina lui Balaam, iar pe *pilaștrii*, de jur împrejur, medalioane de cuvioși.

Pe *bolta turlei din sud*, Maica Domnului, pe cea *din nord* Sf. Ioan Botezătorul, cu aripi, iar în spațiul dintre cei doi piloni și zidul de la intrare: Sf. Treime, Izvorul Tămăduirii, Arca alianței, patru scene din viața lui David, Trecerea prin Marea Roșie, scene din viața lui Moise, Ghedeon și Samson.

Pe *peretele de la intrare*, tabloul votiv: de la colțul din sud: Vințilă Vodă, Neaga Doamna cu un cocon, Elena Doamna cu doi coconi, și Matei Basarab.

Deasupra ușii, doi îngeri țin în mîini biserica, cu vechea ei arhitectură exterioară, dată în timpul episcopului Chesarie.

În stînga intrării: episcopii Chesarie, Ioasaf și Ștefu ctitoru(1).

Pe latura de sud: P.S. Antim Angelescu, Episcopul Buzăului, în odăjdii, pictat de Titel Benea, în 1949, iar la nord, lîngă fereastră, episcopul Dionisie Climescu, pictat în 1913.

2. PARACLISUL

După cum am arătat la început, în anul 1787 erau două paraclise, ca cel vechi la 1819 să nu mai existe, probabil dărîmat în urma cutreumurului din 1802, iar cel nou, făcut de episcopul *Cozma*, să-și ducă existența pînă în anul 1838.

La 11 ianuarie 1838, orele 20 și 10 minute, a fost un puternic cutremur de pămînt care a pus și clopotele în mișcare.

Dintr-un raport al Ocîrmuirii locale, aflăm că la Buzău «cea mai mare stricăciune și pagubă este aceea ce a cercat Episcopia. Adică zidurile s-au slăbit destul de rău (...), încît unele s-au și dărîmat»⁴⁴.

44. I. Ionașcu, *Material documentar...*, București, 1937, p. 28, doc. 38.

Presa timpului⁴⁵, comentînd și ea ravagiile făcute de acest cutremur la Episcopie, arăta că «a despuiat-o de frumusețile ei», care ar fi putut mulțumi și pe un ochiu care a văzut mai mult decît Buzău, încît «cu un cuvînt, *toată episcopia înfățișează niște dărămături triste*» și enumerînd starea fiecărei clădiri, se arăta că «*paraclisul s-a crăpat pe mai multe locuri*».

Nemaiputîndu-se repara, episcopul *Chesarie* ia hotărîrea de a zidi altul, din temelie, pe același loc, care era gata în anul 1841, după cum glăsuiește pisania: «*Crestine, acest paraclis sfînt D(u)mnezeesc, așa cum îl vezi frumos și măreț, din temelie s-a zidit, s-a înfrumusețat, în locul celui de cutremur dărămat, prin Chesarie mult binevoitorul episcop supt domnia lui Alexandru Ghica Voevod. Intră dar ca și în a lui Noe corabie spre liman, plutește (tare-n evlavie. A(nul) M(intuirii) 1841*».

Construcția din cărmidă, în plan treflat, cu o singură turlă octogonală, așezată pe naos, din lemn, căptușită cu tablă, paraclisul are o lungime de circa 18 metri și o lățime de 6 m, iar în abside de 10 m, fiind luminat de 4 ferestre mari și 3 mici, două în nartex, deasupra celor mari, și una la proscomidie.

Intrarea se face printr-un pridvor închis, așezat pe latura de sud, cu acoperiș triunghiular, din tablă, ca și restul acoperișului, și cu coloane de zidărie angajate, pe latura de sud, cu uși din stejar acoperite cu tablă, iar cele ale paraclisului, din stejar cu motive sculpturale simple.

Arhitectura interioară e formată din arcuri sfărîmate și cintrate.

Exteriorul e tencuit, iar un brîu format din trei rînduri de ciubuce desparte pereții în două registre inegale — cel de jos, cu imitații de pi-laștrii cu capiteluri, iar cel de sus cu ocnite elipsoidale, în care, potrivit unei vechi tradiții, răspindite în sec. XVIII și în prima jumătate a sec. XIX, sînt pictați Sfinții Apostoli și icoana hramului Sf. Împărați Constantin și Elena (fig. 4).

Zidirea din 1841 a dăinuit pînă în seara zilei de 10 februarie 1864⁴⁶, cînd, luînd foc apartamentul cu etaj situat între palat și paraclis, arde, rămînînd doar zidurile.

Stă în această situație pînă în anul 1865, cînd episcopul *Dionisie Romano* revenind iarăși la Buzău, de data aceasta ca episcop titular, la 2 iulie, același an, cerea Ministerului Cultelor să trimită arhitectul pentru întocmirea devizului și totodată să aprobe lemnul necesar «fiîndcă Casa Domnului nu trebuie să stea în ruină»⁴⁷.

Ministerul nedînd nici un răspuns, episcopul *Dionisie* se adresa atunci primăriei orașului, ca arhitectul ei să întocmească devizul refacerii, ca astfel să se pună capăt «aspectului trist ce înfățișa privitorilor această frumoasă Episcopie»⁴⁸.

45. «România», nr. 18, din 21 ianuarie 1838.

46. Arhivele Statului București, Min. Instr., dos. 955/862, f. 89.

47. *Ibidem*, f. 104.

48. *Ibidem*, f. 132.

Devizul prevedea suma de 40.142 lei, și cum Ministerul nu da nici o sumă, episcopul Dionisie începu lucrul pe cont propriu, cheltuind tot salariul și «propriile economii».

Lucrarea se termină într-un an de zile, și la 23 noiembrie 1866, episcopul cerea Ministerului restituirea sumei, fiindcă, cheltuind tot salariul, se găsește «în trista poziție de a li dator», pentru că, sublinia el, «cu mijloace de la sine mi-am pus în lucrare» paraclisul «și cu toate economiile posibile și prin stăruința noastră de aproape am făcut casele cu toate comoditățile lor, precum se văd, asemenea și turla bisericii și învelișul ei,

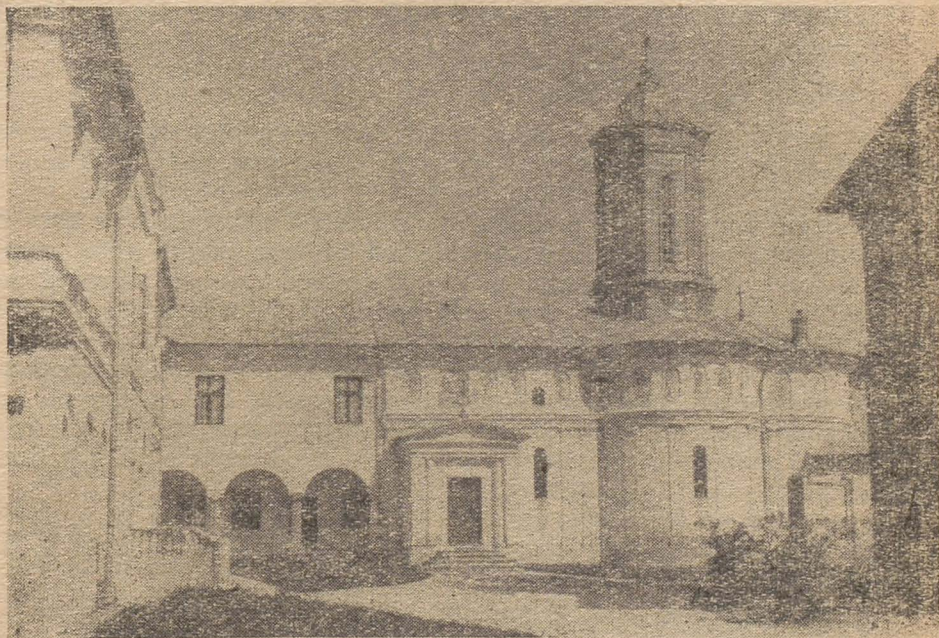

Fig. 4. — Paraclisul.

precum și dregerea bolților, cheltuind suma de 35.216 lei, urmînd ca în viitor să se facă pardoseala, strănile și cele trebuitoare din lăuntru bisericii⁴⁹.

Ministerul nu răspunde nici de data aceasta și atunci, la 2 ianuarie 1867, episcopul Dionisie Romano revenea, cerînd restituirea sumei cheltuite, «pentru că (...) ca arhieru, nu m-a lăsat inima ca să văd Casa Domnului în astfel de dărăpănare, ci am făcut-o la loc, fiind sigur că onor Guvern, iar în special Dumneavoastră, Domnule Ministru, nu mă veți lăsa să mă întindă datornicii, de la care am luat sume și materiale de am făcut acestea»⁵⁰.

49. *Ibidem*, f. 132.

50. *Ibidem*, f. 136.

De data aceasta Ministerul răspunde, dar refuză restituirea sumei, motivînd prin cunoscuta lipsă de fonduri și pentru că lucrarea s-a făcut fără forme.

Mărturia acestei strădanii și a importante sume cheltuite se găsește, indirect, pe stera ce susține crucea turlei, unde este gravat: «*Dionisie Romano episcopu(l) Eparhiei Buzeu, 1865*», care însă nu ne spune prea mult⁵¹.

Trec acum ani, mijloacele materiale ale Episcopiei sînt ca și inexistente, bugetul fiind redus de la 100.000 la 24.000 lei subvenția statului⁵² și paraclisul rămîne neterminat.

Episcopul *Dionisie* însă, în anul 1870, reia intervențiile, amintind Ministerului că încă din anul 1867 a înaintat un deviz, care prevedea 16.000 lei pentru tîmplă și reparația strănilor, și 26.000 lei pentru zugrăvitul bisericii și poleitul tîmplei.

Cu această ocazie se da lămuriri că devizul nu prevede geamlîc în pridvorul de la intrare, pentru că «pictorul *Grigorescu*, venind pe acolo, m-a oprit a face geamlîc, zicînd că acesta ar strica gustul artei»⁵³.

Episcopul *Dionisie* e mîhnit de această totală indiferență pe care o afișa Ministerul și arăta, în continuare, că în vara anului 1869 «s-au trimis de onor Minister domnul pictor *Grigorescu* care au văzut și au luat notițiile cuvenite», dar «după un interval de aproape 5 ani biserica stă în ruină»⁵⁴.

Din această corespondență reiese că, probabil, episcopul *Dionisie* susținea ca pictura să fie făcută de pictorul *Grigorescu*, dar dorința nu i-a fost îndeplinită, murind la 18 ianuarie 1873, și paraclisul rămîne neterminat, și, ceva mai mult, un viscol puternic din 27 decembrie 1879 îl dezvelește⁵⁵.

Zugrăveala s-a făcut abia în anul 1882, terminîndu-se la 20 iunie⁵⁶, de către pictorul *D. Teodorescu*, ucenic al pictorului *N. Teodorescu*, în timpul episcopului *Inochentie*.

În anul 1897 i se mai fac reparații, dar ce anume, nu cunoaștem⁵⁷.

Mai tîrziu, în 1904, puternica furtună din 21 noiembrie îl dezvelește iarăși și îi distruge ferestrele⁵⁸, în 1912 se refac giurgiuvețele de la ferestrele turlei⁵⁹, iar în 1925 i se repară stera și crucea turlei, treptele, tencuielile, și se văruieste în exterior⁶⁰.

51. Descoperită cu ocazia reparațiilor făcute în anul 1952 de răposatul meșter Anton Dima.

52. «*Reforma*», nr. 17, din 1863.

53. Arhivele Statului București, Min. Instr., dos. 955/862, f. 303.

54. *Ibidem*, f. 317.

55. Arhiv. Stat. București, dos. 3679/877, f. 281.

56. Potrivit însemnării de pe tabloul *Pogorîrea de pe Cruce* din absida dreaptă a naosului.

57. «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. XXII (1898), p. 226.

58. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 517/904.

59. Arhivele Statului București, Min. Instr., dos. 4037/910, f. 35.

60. Arhiva Episcopiei Buzăului, dos. 7/925.

În anul 1948, din inițiativa P.S. Episcop Antim, s-a renovat pictura interioară de către pictorul Ion Taflan, redeschizându-se la 14 octombrie același an⁶¹.

În anul următor se fac reparații la turlă, în 1950 reparații exterioare, în 1951 ușa la altar, pe locul ferestrei existente, cu scări de piatră, în 1952 se învelește, din nou, cu tablă, iar în 1957 se introduce căldură centrală, se înlocuiește pardoseala de scinduri cu dale de marmură și se face reparația stranelor și vopsitorie, tot din aceeași inițiativă, cu fondurile numai ale Episcopiei.

Tot acum se înlocuiesc sfeșnicele împărătești ce erau formate din două coarde prinse în pereții laterali, cu sfeșnice de alamă, portative, cu trei brațe⁶².

Timpla e din lemn, cu aplicații sculpturale fără importanță, și nu are decât 2 registre: praznicele împărătești și proorocii grupați câte trei și doi, imitând astfel pe cea din catedrală.

Pictura e în ulei, imitând și ea dispoziția celei din catedrală, și pe turlă e zugrăvit Pantocratorul, un rînd de arhangheli și unul de Apostoli.

În altar: pe calota semisferică, Maica Domnului încadrată de prooroci, iar de o parte și alta, două tablouri mici: Jertfa lui Avraam și Jertfa lui Manoe.

Pe pereți Sfinții Ierarhi și diaconii Ștefan și Lavrentie.

În rest, biserica e pictată în tablouri mari cu chenare, cu spații libere în culoare albastră, și e distribuită astfel:

În *absida de sud*: Duminica Tuturor Sfinților, iar în registrul de jos, Pogorirea de pe Cruce și Sfinții Gheorghe, Teodor Tiron și Pantelimon.

În *absida de nord*: Invierea (cu trei aspecte), Răstignirea și Sfinții Mercurie, Mina și Dumitru.

Pe *arcada* ce desparte naosul de pronaos: Cuviasa Parascheva, Sf. Ioan Botezătorul și Sf. Muceniță Ecaterina.

În *pronaos, la sud*: Sf. Eustațiu Placida, Arhanghelul Mihail și cuvioșii Antonie și Pafnutie, iar în registrul de sus: Sf. Prooroc Elisei și Intrarea în Biserică.

La *nord*: Nașterea Maicii Domnului, Arhanghelul Gavriil și un înger ținînd în mînă un pergament desfășurat pe care se citește, ca îndemn către ierodiacon, textul din Isaia, cap. LVIII, 1, după care se adaugă: «Să asculte, dar, toți cei ce să află în biserică cuvintele Domnului cu încredință și cu cutremur».

Pe *balustrada cafasului* sînt zugrăviți cuvioși, iar pe peretele de apus, jos, sub cafas, chipurile episcopilor Inochentie Chițulescu (1873-1893) și Antim Angheliescu, apoi cuvioșii: Ilarion, Pahomie, Eftimie și Sava.

61. «Buletinul Episcopiei Buzău», an. XXII, nr. 17-18, 1-15 sept. 1948, p. 228, și nr. 21-22, 1-15 noiembrie 1948, pp. 274-276, sub titlul: *Un colț de oraș și un sfînt locaș*.

62. Potrivit relatărilor cuprinse în *dos. 10E/958* din arhiva Episcopiei.

Sus, *în cafas*, Adormirea Maicii Domnului, iar pe calota de pe pro-naos : Maica Domnului cu Domnul Hristos pe piept, înconjurată de curcubeu, iar pe colțuri de sfinți innografilii : Iosif, Damaschin, Roman și Cozma.

Pe glaful de sud al ușii de la intrare, e scrisă în ulei, următoarea inscripție : «*Din rivna P.S. Episcop al Buzăului Dr. Antim Anghelescu s-a restaurat pictura acestui sf. locaș, reșfințindu-se în ziua de 22 august 1948, în al cincilea an de păstorire al prea sfinției sale.*

Consilier referent al treburilor gospodărești fiind preot Ion Manole, maestru restaurator al picturii Ion Tașlan.

3. PALATUL EPISCOPAL

O locuință arherească nu putea să nu existe la Buzău, o dată cu biserica episcopală deși, după cum am văzut, s-a afirmat contrariul, susținându-se că pînă în anul 1649, episcopii n-au avut în Buzău «o biserică cu scaun episcopal, ci stau în Tîrgoviște, în giurul Domnului, viind în Buzău numai cînd făceau inspecții, sau erau chemați de alte împrejurări»⁶³.

Același autor arăta, în același loc însă, că din anul 1532, anul zidirii mînăstirii Ot Menedic de către Vintilă Vodă, «episcopii începu, cînd veneau în Buzău, să tragă la această mînăstire și să o considere ca o reședință episcopală», iar după ce aceasta își făcu metoc în Buzău — Frăsinetul —, «situat unde e acum grădina episcopiei», «aceiași episcopi încep a nu se mai duce la depărtata monastire Ot Menedic, ci a se opri la metoh, ori de cite ori veneau în Buzău».

Așadar, trei afirmații într-un singur paragraf, dar fără nici un temei documentar, pentru că episcopii Buzăului locuiau la reședința lor, afară de cazul cînd, în timpul invaziilor, se refugiau, poate, în munți, la Mînăstirea Menedic a lui Vintilă Vodă.

Mai mult încă, documente ca cel din 7 mai 1535⁶⁴, prin care domnitorul Vlad Vintilă confirma Episcopiei și «cinstiului părintelui episcop Paisie, carele petreace întru această vreme într-acele sf(in)nt loc», moșia Prăscoveni, din partea Danciuului, afirmă existența aici a unei înjghebări călugărești, cum se cădea unei Episcopii, cînd spune că a miluit «ca să fie de întărire sfîntului loc și cînștiilor frați de hrană și de îmbrăcăminte».

Mai tîrziu, la 7 decembrie 1556⁶⁵, Bogdan și Radu, fiii lui Danciu din Popești, dăruiau Episcopiei un loc de vie la Vernești, ca «să fie călugărilor și poslușnicilor de hrană».

Cum a fost această reședință înainte de ctitoria lui Matei Basarab, nu se știe. Se cunoaște, în schimb, că acest ctitor zidise aici o frumoasă și impozantă reședință, care după mărturia diaconului Paul de Alep, înso-

63. B. Iorgulescu, *Dicționar geografic...*, București, 1852, p. 123.

64. *Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI. B. Țara Romînească*, vol. II, doc. 175, p. 181.

65. I. Ionașcu, *Din documentele Episcopiei Buzău*, în rev. «Ingerul», an. XVI (1944), nr. 1-4, p. 63, doc. 33.

țitorul patriarhului Macarie al Antiohiei, găzduiți aici la 24 noiembrie 1654, era «un palat»⁶⁶.

Mai multe amănunte despre această reședință nu se cunosc. Ea, însă, n-a putut înfrunța vitregia vremurilor și mai ales stricăciunile pricinuite de «năvălirile varvaricești», decît circa 60 ani, episcopul Ioasaî (1708-1714) fiind nevoit să o reface, lăsînd ca mărturie a strădaniei sale o inscripție, care, deși păstrată pînă acum, dar necitită de nimeni pînă în anul 1915⁶⁷, cînd deja era ilizibilă, nu ne poate spune prea mult.

Așezată pe peretele de la nord al actualului palat episcopal, după descifrarea de atunci, ea arată că: «*Cu ajutoriu lui D(u)mn(e)zeu au luat u începutulu și sfîrșitul aceste case cu pivnița(ru)* (după N. Iorga)⁶⁸ *(cu)... crițaș și cu man* (după N. Iorga: *mangopia* = bucătărie) *p...s... an...t...ea, în zilele prea înălfatului Domn Io C(onstantin) B(rîncoveanu) Voevod fiind (Mitropolit) Chirii Antim Ioireanu... ca? (ctitor, după N. Iorga), al episcopiei împreună și cu iubitoriu de Dumnezeu Chiri Ioasaî episcopul Buzăului, la leat... mșta ioci (iunie?) 4».*

Nici despre stilul și planul acestei clădiri, nu ne-au rămas mărturii documentare, dar, socotînd după întinderea și arhitectura pivniței actuale, peste care s-a clădit actualul palat — dacă n-ar fi din timpul lui Matei Basarab —, a fost destul de mare și desigur în cunoscutul stil brîncovenesc⁶⁹.

Dacă aceasta era ctitoria episcopului Ioasaî, descrisă în catagrafia din 1787, atunci ea era așezată pe pivniță — «sus», cu 6 camere mari, plus alte 4 cămări și camere de serviciu, pardosită cu cărămidă, învelită cu olane și cu un pridvor — caracteristica stilului brîncovenesc —, susținut de 8 stîlpi de lemn.

La fel se prezenta această casă și în catagrafia din 1819, fiind în stare bună.

În anul 1825 vine episcop *Chesarie*, care a relăcut, în alt stil, întreaga incintă, printre care și vechile case arhieresti care căzuseră pradă cutremurului din 11 ianuarie 1838, ce serviseră — din vara anului 1836 și pînă în toamna anului 1838 ca local de seminar —, de unde și denumirea în relatarea pagubelor făcute de acel cutremur, de: vechiul seminar.

Un admirator al episcopului *Chesarie*, entuziast, dar necontrolat, a împins însă laudele pînă la falsificarea adevărului, susținînd că «la intrarea în episcopie el o găsi în cea mai deplorabilă stare. Palatul episcopal

66. *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Romine, 1653-1658*, București, 1900, p. 72.

67. Pr. Const. Bobulescu, *O inscripție din sec. XVIII la Episcopia Buzăului*, în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», an. VIII (1915), p. 190. E curios faptul că ea n-a fost cunoscută prof. B. Iorgulescu, primul istoriograf local al acestei Episcopii. Se poate presupune că ea a fost găsită și așezată aici mai tîrziu, cum s-a făcut cu stema episcopului Costandie, săpată în piatră — găsită prin pivniță și așezată unde se află astăzi, prin anul 1956.

68. «Revista istorică», anul XVIII, nr. 1-2, 1932, p. 48.

69. Despre conacele și activitatea lui Constantin Brîncoveanu în părțile Buzăului și în special despre cel de la Valea Scheilor, să se vadă Virgil Drăghiceanu, *Curțile domnești brîncovenesti*, în «Buletinul Com. Mon. Ist.», an. IV (1911), fase. 14, p. 50.

fiind în cea mai mare mizerie, era imposibil a da ospitalitate unui călător. *Toată episcopia se compunea dintr-o casă, învelită cu stuț și dărăpănată pînă la temelie» (?!) ⁷⁰.*

Comparată cu relatările inventarului din 1819, afirmația aceasta apare și mai exagerată și falsificată încît nu mai insistăm asupra ei.

Deteriorată grav de amintitul cutremur, episcopul Chesarie ia hotărîrea de a zidi, pe locul acestei case, un palat pentru primirea oaspeților oficiali, numit palatul domnesc, și, deși are pe el anul 1844, nu era încă complet gata, ca, la 31 octombrie 1844, să găzduiască pe domnitorul Gh. Bibescu, care a poposit în casele episcopești (actuala cancelarie, n.n.), zidire nouă și foarte elegantă, pentru că nu s-a putut încă găti cu desăvîrșire frumoasa zidire ce Prea Sfinția Sa a pus toată silița a o face din temelie pentru primirea strălucitului oaspeț ⁷¹.

Clădirea aceasta, fără să aibă un stil deosebit, este o zidire groasă și fără gust, cu un plan curios, avînd două fațade, una spre est în fața bisericii și alta spre vest, prevăzută cu un balcon (fig. 5).

Astfel, privită din exterior, pare a avea parter și etaj, în realitate în partea de est nu are decît etaj, arcadele pivniței urcînd pînă sus, și numai pe partea de vest sînt 4 camere, ce servesc de bucătărie, sufragerie, cămară, iar etajul e compus din 10 camere, 4 săli, 2 nișe, hol și o verandă, făcută în timpul episcopului Ghenadie și închisă cu geamuri de P.S. Episcop Antim.

Pe fațada de est sînt prevăzute, în rîndul de jos, cîteva ferestre circulare ce luminează pivnița, iar deasupra lor alte ferestre mari, dar oarbe, între care, de dată recentă, s-a prins în zid, stema episcopului Constandie, săpată în piatră.

Tot de palat ține și apartamentul situat la etajul chiliilor de pe latura de nord dintre paraclis și palat, de care e legat printr-un coridor ce pornește din hol, iar de jos printr-o scară ce are ieșirea în partea dinspre paraclis.

Apartamentul, din care se iese printr-o ușă, în cafasul paraclisului, a fost făcut după fericita inspirație a episcopului *Dionisie Romano*, pe care, arzînd în iarna anului 1864, l-a refăcut în anul 1865 ⁷².

Mai interesantă, prin arhitectura sa, este pivnița, destul de spațioasă 28×14 metri —, cu bolți ce ating în înălțime 6,50 m, și o hrubă care pornește de sub ușile de la intrarea principală — un fel de tunel în mărime de 0,80×0,40 m, acum astupat — care ducea fie în biserică, fie în afara zidurilor.

Pe un pilon ce susține bolțile se mai distinge încă un fragment de pictură bisericească, ceea ce pledează pentru folosirea și — probabil — ca paraclis în vremuri grele, și inscripția «fiind episcop sfințitul Kir

70. S. Perieșeanu-Buzău, *Episcopul Cesariu (1784-2846)*, în «Traian», an. I (1869), nr. 49, p. 196.

71. «Vestitorul Românesc», an. VIII, 7 noiembrie 1844, nr. 878, p. 745.

72. Intr-o însemnare de cheltuieli, episcopul Dionisie arăta: «2.691,10, cheltuiți cu facerea odăilor de lingă paraclis, osebit de mobile» (I. Ionașcu, *Material documentar...*, p. 229, doc. 388).

Metodie», precum și grafite, unul din 1746 și două din 1777, care amintesc de episcopul *Cozma*⁷³.

Dacă, în cei peste o sută de ani trecuți de la zidirea ei, clădirea aceasta n-a suferit modificări, în schimb i s-au făcut dese reparații începînd din anul 1851⁷⁴.

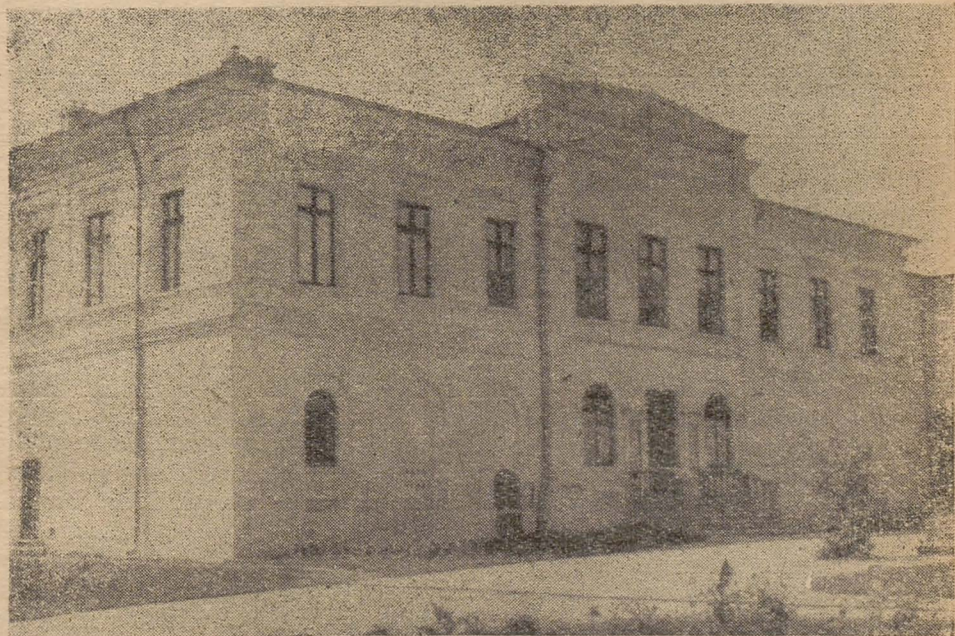

Fig. 5. — Palatul episcopal văzut dinspre sud-est.

În 1862 i se fac alte reparații învelindu-se cu «tinichea» albă⁷⁵, iar în 1867, în urma unei puternice furtuni, din luna mai, i se reface întreg acoperișul⁷⁶, pentru ca viscolul din 27 decembrie 1879 să-l dezvelească iarăși⁷⁷.

73. Vezi și *Biserica episcopală din Buzău*, p. 72.

74. Arhiv. Stat. București, Min. Instr., dos. 2060/51, f. 2.

75. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 746/861, f. 15.

76. Arhiv. Stat. București, Min. Instr., dos. 955/862, f. 155, unde se găsește o telegramă a episcopului *Dionisie Romano* — din 10 iunie 1867 — către Minister, în care se arată că «toată lumea împreună cu mine se bucură de ploaie, ca episcop sufăr, pentru că în toate casele curge apă, tavanele cad, în odăile domnești, în seminarium, în cancelarie toate vasele episcopiei stau în pod spre a opri curgerea ploaiei în case, operațiune jalnică pentru acest edificiu.

Umbrele fundatorului Matei Basarab îmi impune datoria de a vă arăta acest trist fapt și a cere reparațiunea grabnică».

77. Arhiv. Stat. București, Min. Instr., dos. 3679/977, f. 28.

O altă furtună, din 21 noiembrie 1904⁷⁸, îl dezvelește din nou, iar în 1914, un raport al episcopului *Dionisie Climescu* arăta că avea aspectul unei ruine⁷⁹.

După primul război mondial, în urma unei liste de subscripție, i se fac anumite reparații⁸⁰, pentru ca în 1925, Ministerul Cultelor, acordând 100.000 lei, să i se vopsească acoperișul, și să i se facă reparații la tencuieli, vopsitorii exterioare, jgheaburi noi și treptele principale din ciment⁸¹ etc.

La 12 oct. 1932, Comisia Monumentelor Istorice, cu nr. 2165 aprobă devizul pentru lucrările de consolidare și reparații în valoare de 839.588 lei⁸².

În urma avarierii de la cutremurul din 1940, i se fac — în anul 1943 — reparații, în special la frontonul dinspre est, dărîmat⁸³, iar în anul 1948 se învelește din nou cu tablă.

Între anii 1953 și 1958, din aceeași rîvnă a P.S. Episcop *Antim*, începe un vast plan de renovare, cu lucrări de tencuieli, zugrăveli, în calcio vechio, vopsitorie, parchetare, și se introduce încălzire centrală, toate cheltuielile fiind suportate de Episcopie.

În anii 1959-1960 se pictează în hol, de către pictorul *Paul Atanasiu*, următoarele scene din trecutul eparhiei :

Jos, la intrare, de la stînga la dreapta : 1. Episcopul *Dionisie Romano*, ctitor și primul membru onorar al Academiei, în ședința inaugurală, august 1867 ; 2. Episcopul *Costandie Filitti*, animator al relațiilor romîno-ruse și susținător de spitale ; 3. P. S. Episcop *Antim* ; 4. *Popa Tun* (ieromonahul Ambrozie, îngrijitorul metohului Episcopiei Buzăului din București) ; 5. Episcopul *Chesarie*, ca delegat al Adunării Obștești, la sfîrșitul lui mai 1830, la Iași, să înmîneze generalului Kiselefi actul de împămîntenire.

Pe pereții laterali ai scării, pe dreapta : episcopul *Chesarie* în timpul reconstrucției incintei, iar pe stînga : episcopul *Dionisie Romano* la Schitul Nifon, unde înființase prima școală monahală.

Sus, pe perețele dinspre vest : 1. Martirizarea Sf. *Sava* în rîul Buzău, în stînga ; 2. Sus, deasupra ușilor : Episcopul *Mitrofan*, tipograful ; 3. *Sinodul lui Radu cel Mare*, 1504, cînd s-a înființat Episcopia.

Pe perețele din sud : 1. *Matei Basarab*, cu biserica catedrală, ctitoria sa ; 2. Episcopul *Luca*, solul lui Mihai Viteazul la țarul Feodor, iulie 1597 ; 3. *Vintilă Vodă*, ctitor al Episcopiei, domnitor cu relații matrimoniale în părțile Buzăului ; 4. Episcopul *Misail*, în solie la Adrianopol, 19 aprilie-8 mai 1739 ; 5. Episcopul *Damaschin*, tipograf și tălmăcitor al cărților de ritual.

78. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzău, dos. 527/904.

79. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 783/914, f. 2.

80. Proces verbal din 18 martie 1924, înregistrat sub nr. 854/1924.

81. Arhiva Episcopiei Buzăului, dos. 7/925.

82. Înregistrat sub nr. 7460 din 5 noiembrie 1937.

83. Arhiva Episcopiei Buzăului, *Acte justificative*, 1943, dos. 2.

Pe perețele din est : 1. Domnitorul *Radu Paisie*, înmînează, la 17 septembrie 1543, episcopului *Anania*, așezămîntul prin care se reafirmă jurisdicția asupra județelor : Buzău, Rîmnic, Brăila și Săcuenii ; 2. Episcopul *Cozma* și arhimandritul *Dositei Filitti*, viitor episcop de Buzău, în solie la Ecaterina a II-a ; 3. *Constantin Brîncoveanu*, cu etitoria sa «Adormirea» din orașul Rîmnicul-Sărat ; 4. Episcopul *Filotei*, luptător pentru unirea Țărilor Romine, primește pe Cuza Vodă la Episcopie ; 5. Preotul *Neagu Benescu*, din Domnița — R. Sărat, deputat al clăcașilor din acel județ, în Comisia Proprietății din Capitală, în luna august 1848.

Pe lângă această frescă, cu aspecte din trecutul social-politic-cultural al Episcopiei, palatul mai are în sala de recepție o bogată colecție de tablouri, reprezentînd ierarhi și arhimandriți, buzoieni, în parte neidentificați, precum și picturi de *Gh. Tattarescu*, ca chipul episcopului Filotei, o copie «*Iudit tăind capul lui Olofern*», făcută pe cînd se afla la Roma, după celebra operă a lui Guido Reni⁸⁴, chipul renumitului dascăl grecesc, *Neofit Duca*, și o «Răstîgnire», semnată de *Paul Ioanid*, 1911.

Clădit cu o destinație specială, acest palat domnesc, de-a lungul timpului a adăpostit diferite persoane marcante, atît din țară, ca *Vodă Cuza*, *M. Kogălniceanu* etc., cît și din străinătate, mai ales diplomați ca *Talleyrand*, reprezentantul Franței în comisiunea europeană la București, — în aprilie 1857 —, care îl vedea ca un vast și «curios» palat⁸⁵.

4. CANCELARIA

Cancelaria actuală este formată din două corpuri de clădiri, așezate pe latura de est a incintei, — în curtea exterioară —, zidite în anul 1838⁸⁶ de episcopul *Chesarie*, pe locul casei iconomului — «case nalte pe pivniță» —, existente în anul 1819, cea cu etaj servind ca locuință arhierescă, iar cea mică pentru economat (fig. 6).

Cu timpul, ele fiind ocupate între 1850 și 1854 de armatele ruse pentru spital⁸⁷, în 1870 și următorii ani ca internat al seminarului⁸⁸, iar în 1877 iarăși ca spital rusec⁸⁹, episcopii și-au mutat locuința în palatul domnesc.

După aceea, timp de doi ani și jumătate, a funcționat aici Tribunalul județean, care le-a lăsat, după evacuare, în stare de ruină, care dănuia și în anul 1881, cînd episcopul *Inochentie* se adresa Ministerului Cultelor,

84. Afirmația este dată cu probabilitate, fiindcă și *D. Teodorescu* a făcut o asemenea copie (Diac. Săndulescu-Verna, *Zugravii de la Buzău*, în «Ingerul», anul IX, 1937), nr. 10-11, p. 546).

Despre copia făcută de Tattarescu, să se vadă : Jacques Wertheimer-Ghica, *Gheorghe M. Tattarescu. Un pictor român și veacul său*, E.S.P.L.A., 1958, p. 38.

85. Dimitrie A. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, vol. VI, p. 82.

86. Potrivit anului de pe balustrada de fier, din balcon.

87. I. Ionașcu, *Material documentar...*, p. 94, doc. 143.

88. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 47/878, f. 2.

89. Arhiv. Stat. București, Min. Instr., dos. 3679/877, f. 9 : *Documente privind istoria Romîniei. Războiul pentru independență*, vol. II, doc. 907, p. 459, și doc. 1100, p. 550.

cerînd să le repare, fiindcă «au fost lăsate de Tribunal într-o stare că nici animalelor celor mai degradate nu pot servi de adăpost»⁹⁰.

Între anii 1914 și 1916 și 1921 și 1931 au servit din nou ca internat, ca din anul 1931 să se instaleze aici cancelaria⁹¹.

Între anii 1957 și 1959 li se fac vaste lucrări de renovare: învelit din nou cu tablă, tencuieli, zugrăveli, parchet, încălzire centrală și mobilier nou.

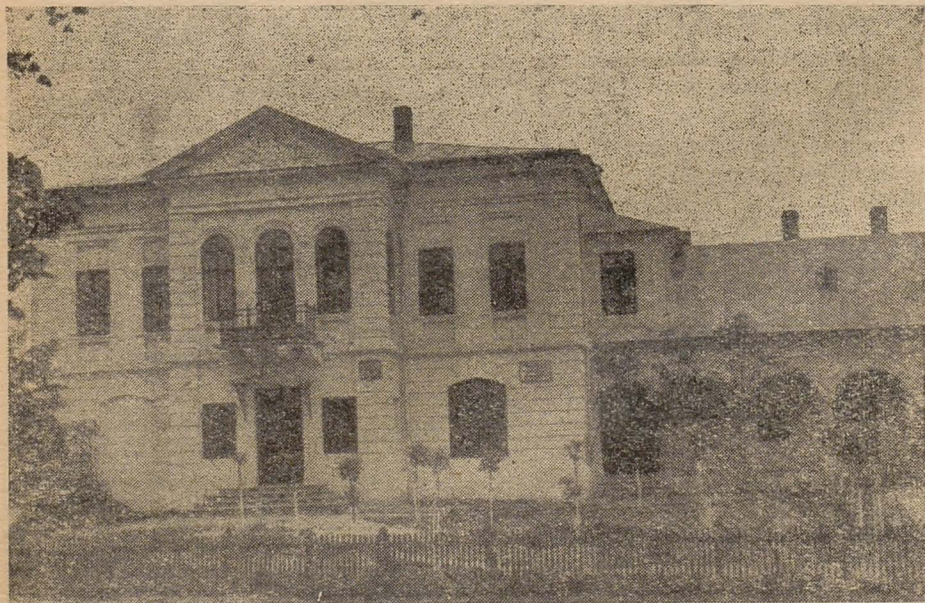

Fig. 6. — Cancelaria, fosta casă arhierească și economat.

5. SEMINARUL

Seminarul este așezat tot în curtea exterioară, pe latura 'de apus, și este zidit de episcopul Chesarie, potrivit obligațiilor ce le cerea articolul 3 din «Regulamentul pentru învățăturile de seminare...», după planurile aprobate la 1 iulie 1835, întârzierea lucrărilor fiind motivată de seceta anului 1834.

Clădirea era gata la 1 mai 1838, după cum arată inscripția chirilică de pe fronton: «Spre slava lui Dumnezeu și luminarea clerului, episcopul Buzăului Kir Kesarie au ridicat din temelie acest Seminarium în zilele Prea luminatului Domn Alexandru Ghica Voevod, la 1838, mai 1».

Zidită din cărămidă, pe pivniță, clădirea masivă cu un etaj e concepută în stilul arhitecturii apusene trecute prin renașterea rusă, cu pre-

90. Arhiv. Stat. București, Min. Instr., dos. 2440/873, f. 366; dos. 3679/877, f. 56.

91. Episcopia Buzăului: *Lucrările Adunării Eparhiale pe 1926*, Buzău, p. 35.

dominarea elementelor dorice și cu o bogată și interesantă ornamentație aplicată în exterior.

Astfel, cornișa are metope și triglife, iar în lîrilele situate în susul și josul ferestrelor sînt ornamente sculpturale (cartușe) și imitații de bosaj de piatră (fig. 7).

De formă dreptunghiulară, cu două fațade, cea de apus prevăzută și cu un balcon (fig. 8), clădirea e străbătută, sus și jos, de un coridor larg, din care se intră, în cele 16 săli așezate de o parte și de alta a acestuia.

Fig. 7. — Seminarul și portalul de la intrare, zidit recent.

Zidurile masive, de peste 1 m grosime, au ferestrele de la parter prevăzute cu ancadrament de piatră și grile masive de fier în romburi, iar pe latura de nord se găsește un adaos de proveniență mai tîrzie, însă înainte de 1866, cînd figura într-un plan cunoscut la acea dată.

Clădirea aceasta, pentru Buzău, pe care mulți călători îl vedeau în acea vreme ca un «sat adorabil», era cea mai măreață și entuziasma atît pe localnici cît și pe străini.

Dacă pentru vizitatorii romîni înfațușea «priveștiștea unui palat», iar negustorii străini din tîrgul Drăgăiciei veneau să privească «frumoasa zidire», pentru străini era tot așa de interesantă, reușind să impresioneze și pe francezul *Felix Colson*, care în 1839 își nota în memoriile sale că «Seminarul din Buzău este un palat măreț», iar mai tîrziu, *Theodor Margot*, în 1859, arăta de asemenea că Buzăul are «un mare seminar».

După desființarea lui, în anul 1893, localul a servit, între anii 1893 și 1899, ca școală normală de băieți, apoi, până în 1901, ca școală normală de fete, apoi școală primară, iar între anii 1904 și 1921 să funcționeze aici iarăși școala normală de băieți, ca din 1921 să fie seminar, iar din 1948 și școală de cîntăreți bisericești⁹².

Între anii 1952 și 1958 i s-a făcut renovare radicală: acoperiș, tencuieli, vopsitorii exterioare și interioare, zugrăveli, înlocuirea ferestrelor și a dușumelelor, instalații sanitare, baie și încălzire centrală.

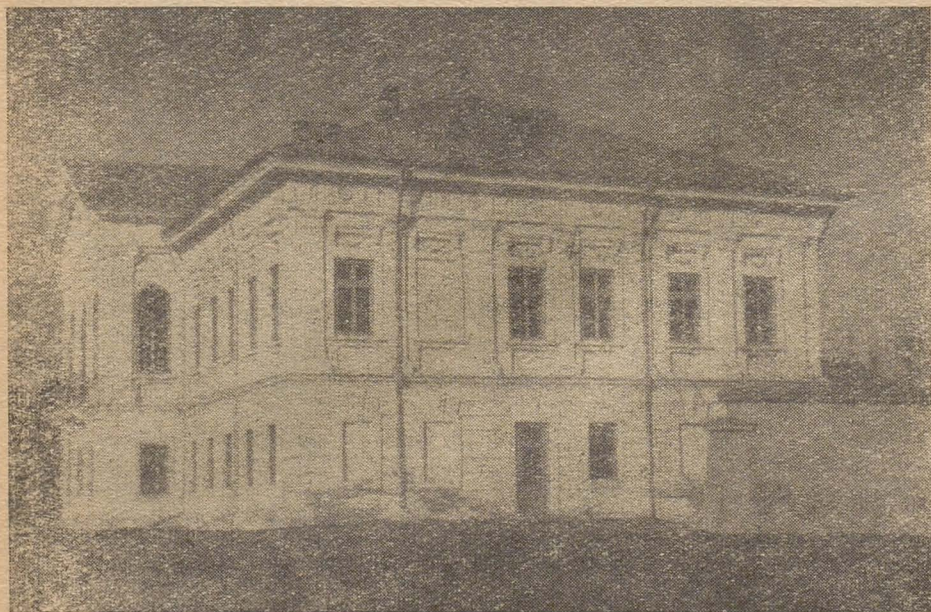

Fig. 8. — Seminarul, vedere dinspre sud-vest.

6. CLOPOTNIȚA

Clopotnița, construcție de cărămidă tencuită cu imitație de piatră pînă la înălțimea de circa 16 metri, se continuă pînă la 25 metri, din scinduri căptușite cu tablă, cu înveliș tot din tablă, în solzi, făcut în anul 1957, imitind turlele catedralei (fig. 9).

Dintru început ea a fost zidită numai din cărămidă și, cu siguranță, tot din cărămidă aparentă în stilul catedralei, dar mai tîrziu, în 1819, era «tencuită și zugrăvită numai prin chenaruri», învelită cu șin-

92. Pr. Gabriel Cocora, *120 ani de la inaugurarea clădirii Seminarului Teologic din Buzău*, în «Glasul Bisericii», an. XVII (1958), nr. 11, pp. 1079-1085; *Lucrările adunării Eparhiale pe 1926*, p. 36.

Fig. 9. — Clopotnița, vedere din curtea catedralei.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <https://bibsinod.ro>

drilă, în stare proastă, «crăpată de cutremur (cel de la 1802) și sub primejdie de căzut»⁹³.

Episcopul *Gherasim*, în anul 1824 «fiind fost dărămată de vechime a zidit-o de la giurățate în sus»⁹⁴, iar după el, episcopul *Chesarie* o «înfrumusețează», dar fiindcă, după cutremurul din 1838, «clopotnița făcută și împodobită după arhitectura cea mai nouă stă să cază»⁹⁵, a fost din nou refăcută, așa cum se vede astăzi.

Prin anii 1877-1878 avea învelișul putred și i se făceau reparații⁹⁶, în 1913 amenința cu dărâmarea⁹⁷, în timpul primului război mondial a fost

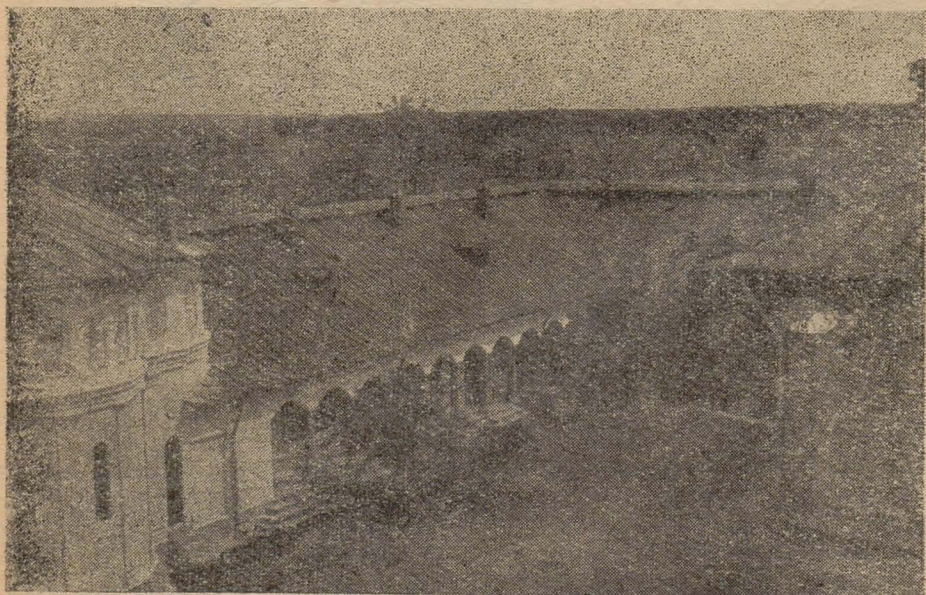

Fig. 10. — Chilia pe latura estică și curtea catedralei, înainte de anul 1957.

lovită de un proiectil și iarăși s-a reparat⁹⁸, ca în 1958 să se învelească din nou cu tablă tot exteriorul, în stilul turelor de la catedrală, și să se refacă tencuiala.

93. Ioan C. Filitti, *Inventarul episcopiei de Buzău...*, în «Biserica Ortodoxă Română», an. LIII (1935), nr. 1-2, p. 12.

94. *Ibidem*.

95. I. Ionașcu, *Material documentar...*, București, 1937, p. 28, doc. 38.

96. Arhiv. Stat. București, Min. Instr., dos. 3679/877, f. 58.

97. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 748/913, ff. 3-10.

98. Arhiva Episcopiei Buzăului, dos. 13/919, f. 3.

În anul 1866 avea orologiu⁹⁹ și, pînă în 1916, 3 clopote din care două au fost luate de nemți, rămînînd numai cu unul făcut de episcopul Cozma, în iulie 1776, după cum arată inscripția de pe el.

La 26 octombrie 1921 au fost așezate alte două clopote, cumpărate prin colectă publică, inițiată de locotenentul de episcop *Teofil Mihăilescu*¹⁰⁰.

7. CHILII

Chili au existat dintru început pentru locuința personalului, dar mărturia documentară cea mai veche ce ni s-a păstrat despre acestea este

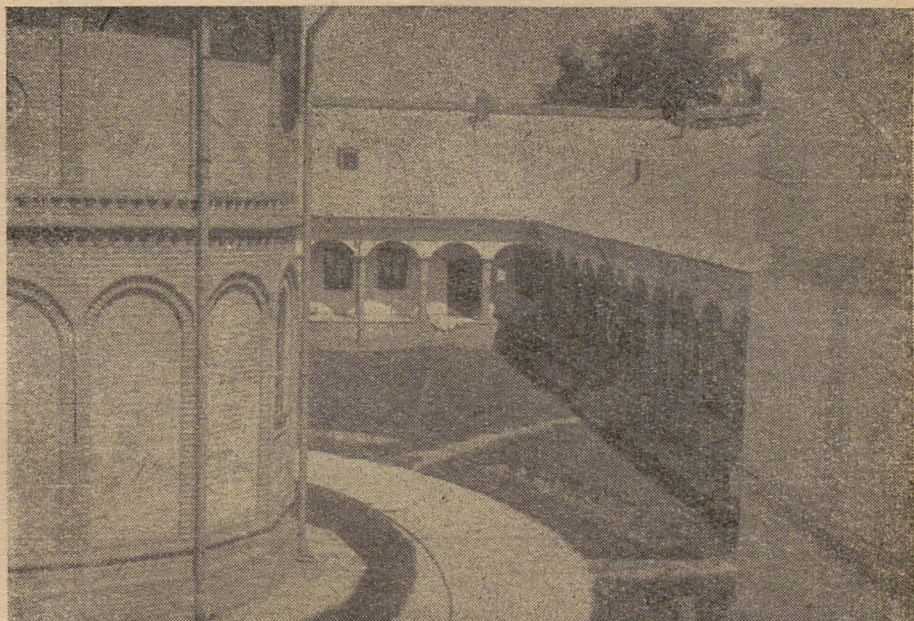

Fig. 11. — Latura de est, rezidită în 1955-1956 și paraclisul catedralei.

tot catagrafia din 1787, unde se menționează 5 chilii cu câte o tindă și două ferestre fiecare, cu stîlpi de zid, situate între paraclis și colțul de nord-est, așa cum se găsesc și astăzi (fig. 10), ele fiind, după catedrală, cea mai veche mărturie de vechime din acest complex.

99. Referendarul Gr. Musceleanu, *Calendarul Anticu pentru anul de la creștinarea lumii, 1866*, București, 1866, p. 61.

100. *Act comemorativ*, din 26 octombrie 1921, în dos. 19/921, arhiva Episcopiei, și «*Apel către toți binecredincioșii creștini ai de Dumnezeu păzitei Eparhii a Buzăului*», foaie volantă, Buzău, 1921.

În spatele catedralei, episcopul *Costandie* zidește 3 chilii legate de zid, care dispar în timpul episcopului *Chesarie*¹⁰¹ ca și cele de pe latura de sud dintre colțul de sud-est și clopotnița, lăsând o singură cameră pentru portar, al cărei acoperiș a fost relăcut în stilul celorlalte în anul 1957.

În anii 1863-1864, în locul trapezei situate între paraclis și palatul episcopal, episcopul *Dionisie Romano* zidește actualele chilii cu etaj¹⁰² (fig. 7), iar între anii 1955 și 1956, P.S. Episcop *Antim* zidește, din nou, chilii pe latura de est, așa cum erau la 1819 (fig. 11), cele de pe latura de sud-vest fiind făcute în timpul episcopului *Chesarie*.

Chiliile sînt lipite de zidul masiv (80 cm) ce străjuiește incinta, cu acoperiș într-o apă, avînd toate în fața un portic cu coloane de piatră.

Cu ocazia săpăturilor pentru introducerea încălzirii centrale, s-a dat aici de o fostă pivniță, prevăzută cu arcade de cărămidă, în exterior.

Episcopul *Dositei* reface o parte din ele, dar ce anume nu știm, apoi de-a lungul anilor li s-a făcut lucrări de întreținere, ca între anii 1952 și 1959 să li se facă renovări mai întinse.

Chiliile acestea, pe lângă locuințe monahale, au servit ca școală de zugravii, unde a învățat pictorul *Gh. Tattarescu*, școală de sculptură, școală de cîntăreți și cancelarii, atît pentru Centrul Eparhial cît și pentru protopopiate.

8. GRĂDINA

Grădina Episcopiei, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, era una din cele mai renumite din oraș, fiind «plantată după un plan economic», iar în timpul episcopului *Chesarie* avea și un lac, peste care se făcuse un pod de piatră¹⁰³.

În anul 1863, un călător nota că «*minăstirea este înconjurată de plopi înalți și are o grădină frumoasă, spațioasă, bine cultivată și împodobită cu flori și fructe în profunzime. Pe lângă semînar și celelalte edificii spațioase ce posedă, această grădină este cel mai frumos ornament care dă episcopiei aspectul cel mai încîntător*»¹⁰⁴.

În 1860, episcopul *Dionisie Romano* amenajează în parc «locul băltoș și pe care se aruncau gunoaietele scoase din oraș și unde poposeau trecători cu carele», loc care era situat «de-naîntea curții Sîntei Episcopii».

Lucrarea o face cu a sa cheltuială pentru că socotea că «nu e cu-vîncios pentru sînta Episcopie ca tocmai la poarta ei să se alle astfel

101. Pr. Gabriel Cocora, *Episcopul Costandie Filitti*, în «Glasul Bisericii», an. XIX (1960), nr. 9-10, p. 826.

102. I. Ionașcu, *Material documentar...*, p. 229, doc. 388.

103. B. Iorgulescu, *Dicționar geografic... al județului Buzău*, p. 95.

104. A. Palemon, *Memoriu Descrierea S(fintelor) Monastiri*, București, 1861, p. 21.

de necurătenii», ci să fie «înfrumusețarea orașului și podoaba slinței Episcopiei»¹⁰⁵.

Tot el face și «o frumoasă alee între Episcopie și oraș, plantată cu frăseni»¹⁰⁶, lărgită de episcopul *Ghenadie*, care taie frasinii și-i înlocuiește cu tei.

În timpul primului război mondial, Episcopia fiind ocupată de trupele germane, grădina a fost devastată, paguba evaluându-se, în 1919, la 30.000 lei¹⁰⁷.

Fig. 12. — Vechiul zid din vremea lui Matei Basarab, înainte de restaurare.

În anul 1949 se reface — în întregime —, plantându-se 555 bucăți pomi fructiferi¹⁰⁸, constituind, prin grija atentă a P.S. Episcop Antim, un interesant loc de recreere.

Curtea catedralei cît și cea a cancelariilor prezenta în trecut un aspect trist, nefiind amenajate cu spații verzi și flori.

În 1946, în jurul catedralei se pune pietriș, iar între anii 1958 și 1960 se transformă aceste grădini în parc cu alee pardosite cu dale de ciment, iar altele asfaltate.

105. Arhiv. Stat. București, Min. Instr., dos. 955/862, ff. 114 și 200; Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzău, dos. 19/862.

106. Constantin K. Nicolescu, *Necrotog pentru înmormîntarea repositului Episcop Dionisie Buzeu*, București, 1873, p. 11.

107. «Declarație de pagubele aduse de Austro-Unguri Episcopiei Buzău», în Arhiva Episcopiei Buzău, dos. 13/919, f. 3.

108. «Buletinul Episcopiei Buzău», an. XXIV (1950), nr. 3-4, 1-28 februarie 1950, p. 87.

9. ÎMPREJMUIREA

Împrejmuirea, la început, a fost făcută toată din zid de cărămidă și blocuri de riu, după concepția domnitorului Matei Basarab, care avea în orice ctitorie a sa un loc de apărare, așa cum se mai vede o porțiune de pe latura de sud-vest a seminarului (fig. 12).

Acest zid are o grosime de 0,50 m și o înălțime ce variază între 2,30-2,70 m, acoperit, în coamă cu olane, iar restul cu o înălțime mai mare: 3-3,50 m și o grosime de 0,70 m, continuându-se — o porțiune — și pe latura de est, unde sînt sprijinite de contraforți puternici (1,70×2,40 m).

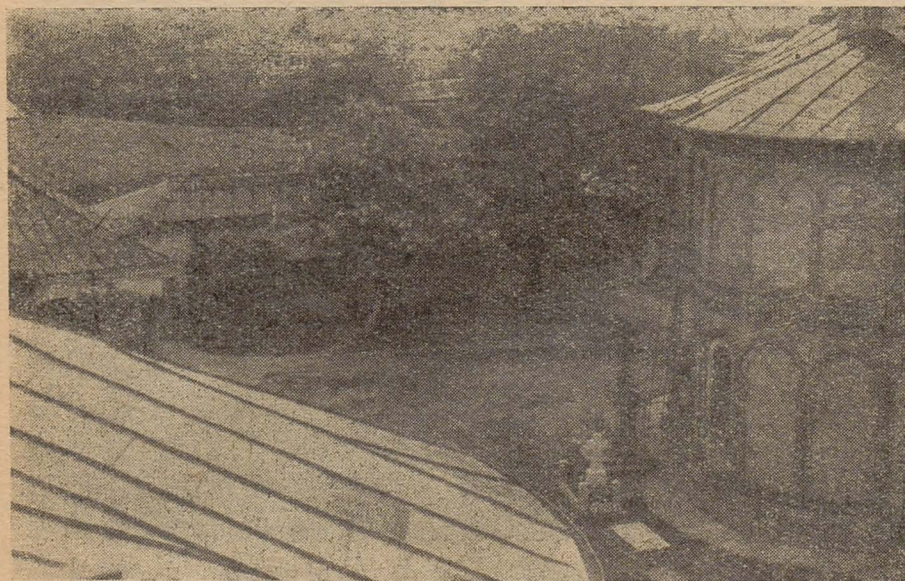

Fig. 13. — În spatele catedralei, înainte de 1956, intrarea în atelierul de luminări.

În timpul cutremurului din 1802, zidurile s-au dărâmat pînă la pămînt¹⁰⁹, dar au fost refăcute, încît catagrafia de la 1819 arăta că «de giur împrejurul mănăstirii cu zid înalt».

Din acestea, astăzi n-a mai rămas decît cele de pe latura sud-est, restul fiind împrejmuire de scînduri, care, de-a lungul anilor, a constituit o adevărată problemă, ajungînd ca în 1878, pe timpul episcopului Inochentie, să se facă împrejmuire și de nuiiele și de mărăcini¹¹⁰.

109. O însemnare a dascălului Nicolae de la biserica Gîrlași din Buzău, arăta: «Să se știe de cînd s-a cutremurat pămîntul și s-a dărîmat mănăstirea Barului și Sfinții Ingeri și boltele de la mînăstirea la Gîrlași și zidul la Ipiscopie pînă în pămînt că s-au stricat aceste tot de cutremur în luna lui Octombrie 1802» (informația pr. Radu Antofie, fost slujitor la această biserică).

110. Arhiva Episcopiei Buzăului, dos. 32/878, ff. 1-6.

Mai târziu, în 1911, episcopul *Dionisie Climescu* arăta Ministerului Cultelor, că «ulucile care împrejmuesc curtea și grădinile acestei sante episcopii, cu toate reparațiunile ce noi le-am putut face, sînt cu totul deteriorate și nu mai pot servi la nimic, dacă nu se fac din nou».

Față de această tristă situație, episcopul *Dionisie* insista ca Ministerul respectiv să acorde suma necesară pentru împrejmuire, «pentru ca grădina să nu mai fie expusă devastării din partea mahalagiilor orașului, precum și depozit de necurății, pentru care am fost sesizați și de domnul primar al orașului Buzău»¹¹¹.

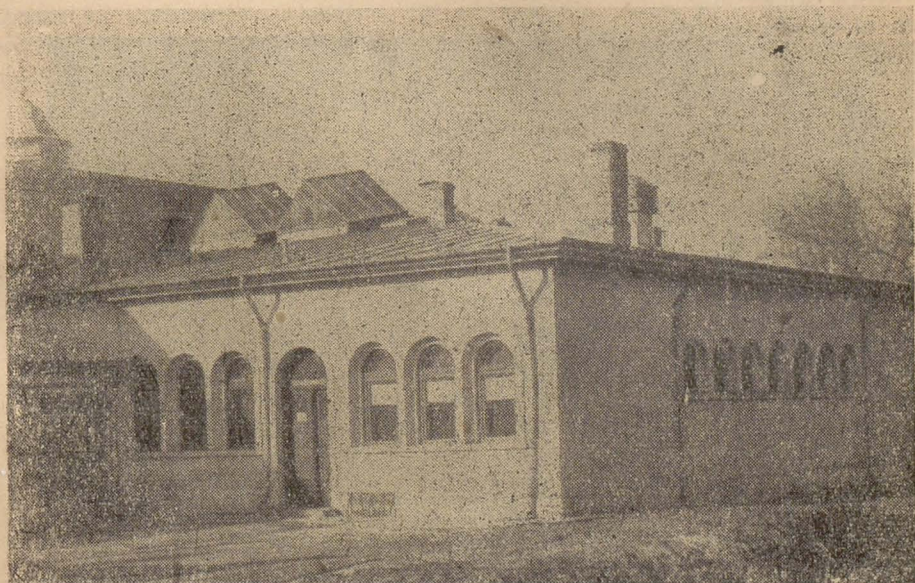

Fig. 14. — Noul atelier de luminări.

În urma unor dese și insistente intervenții, se reface gardul cu scindură, iar la zidul din strada Unirii s-a scos cărămida umedă și stricată și s-au înlocuit olandele sparte.

Tot acum, la intrarea din curtea exterioră, în locul turlei situate deasupra porților (foișor, cum apare în vechile inventare) și dărîmată în 1904, s-au făcut două porți de fier¹¹², pe care episcopul *Ghenadie*, lărgind aleea, le-a pus sub clopotniță¹¹³.

În urma primului război mondial, întreaga împrejmuire avînd mult de suferit, locotenentul de episcop *Teofil Mihăilescu* ia inițiativa de a

111. Arhiv. Stat. București, Min. Cultelor, dos. 4037/912, i. 11.

112. Arhiv. Stat. Buzău, Episcopia Buzăului, dos. 527/904.

113. *Biserica episcopală din Buzău*, p. 82.

reface stricăciunile, lansînd, în acest scop, la 11/24 iulie 1921, un apel, în numele comitetului de restaurare, în care se arăta, printre altele, că «în timpul războiului nici sînta Episcopie n-a fost cruțată de devastări și prădăciuni. Intre altele, *inamicii au rechiziționat clopotele și au lăsat în deteriorare căldirile episcopale și în totală desgrădire curtea și grădina împrejmuitoare*».

Înimoasa inițiativă este continuată de episcopul titular, *Ghenadie*, care, potrivit dării de seamă din 7 februarie 1924, chetluiește pentru împrejmuire 62.267,65 lei.

Fig. 15. — Parcul din jurul catedralei și incinta, — latura de est.

P.S. Episcop Antim reface cu scîndură întreaga împrejmuire, în 1956, iar din 1960 a început înlocuirea ei cu zid din prefabricate, iar pe latura de vest, continuîndu-l în același sistem de zidire — ca cel rămas din secolul XVII.

Alte clădiri. În anul 1942 s-a făcut un atelier de luminări în spatele zidului de est, în dreptul catedralei, cu intrarea prin curtea Episcopiei (fig 13), costînd 400.000 lei¹¹⁴, dar, fiind întunecos și insalubru, în locul lui s-a zidit, în anul 1956, un altul, cel mai modern din țară (fig. 14).

Tot acum se clădește centrala termică, în continuarea cancelariei — cu o lungime de 19,30 m, pe locul unde pe la 1900 era o fîntînă cu

114. Dosar, nenumerotat, în arhiva *Episcopiei*.

roată¹¹⁵, magazii, garaj, și se face o nouă alimentare cu apă, cu mijloace sistematice.

În anii 1958-1960 se amenajează spațiile libere din jurul catedralei și al cancelariei în parc (fig. 15), se fac alei din prefabricate, imitând piatra, precum și centura din jurul catedralei, cât și restul aleii asfaltate pînă la intrarea în incintă, și în spate pînă la atelierul de luminări, schimbînd, radical, vechiul aspect.

*

Am înfățișat, pe scurt, diferite schimbări — adăugiri și reduceri — făcute la complexul clădirilor de la această Episcopie, spre a ne da seama de evoluția ce a avut-o de-a lungul a peste 300 de ani de la atestarea documentară a unor clădiri în acest colț de oraș.

Expusă vitregiilor vremii, fiind în calea «năvălirilor varvaricești», ea a suferit multe și esențiale modificări, mai ales în perioada 1832-1844, cînd rîvna episcopului *Chesarie* a șters orice urmă a vechii și interesantei arhitecturi din vremea lui *Matei Basarab* și *Constantin Brîncoveanu*.

Se remarcă, din urmărirea acestei evoluții, șapte etaje principale, cînd complexul a cunoscut o înriurire deosebită — fie în transformări, fie în readucerea la vechiul stil inițial — datorită episcopilor: *Ioasaș* (1708-1714), *Metodie* (1741-1748), *Cozma* (1763-1787), *Costandie* (1793-1819), *Chesarie* (1825-1846), *Ghenadie* (1923-1942) și P.S. *Antim*, care păstorește aici din 1944.

Pr. GABRIEL COCORA

115. Fotografie în *Iconografia...*, Sibiu, 1905, p. 15, fig. 5.

116. Episcopia Buzăului, dos. 10 E/960.

C R O N I C Ă

CĂLĂTORIA DE PELERINAJ A SANCTITAȚII SALE PATRIARHULUI ALEXEI ÎN ORIENTUL APROPIAT

În lunile noiembrie-decembrie 1960, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a săvârșit a doua călătorie de pelerinaj prin țările Orientului Apropiat, vizitând patriarhatele din Alexandria, Antiohia, Ierusalim și Constantinopole, precum și Biserica Ortodoxă din Grecia. Scopul acestei călătorii a fost întărirea legăturilor frățești de solidaritate și colaborare între Bisericile autocefale surori și întărirea păcii și a prieteniei între popoare.

În această călătorie întreprinsă cu un scop atât de înalt și nobil, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a fost însoțit de Mitropolitul Pitirim al Krutițelor, Episcopul Nicodim al Iaroslavului, președintele Secției Relațiilor interbisericești, protoiereul C. I. Rujițki, rectorul Academiei Teologice din Moscova și încă câțiva profesori de Teologie și colaboratori ai Patriarhiei din Moscova.

În dimineața zilei de 25 noiembrie, solia păcii și a prieteniei Bisericii Ortodoxe Ruse, în frunte cu Intâistătătorul ei, au plecat pe calea aerului, prin Kiev, Budapesta, Belgrad și Tirana, spre Alexandria, unul din cele mai vechi și glorioase orașe ale Orientului, unde a predicat Evanghelia lui Hristos și a întemeiat Biserica Sfântul Evanghelist Marcu și unde, în primele veacuri ale creștinismului, înflorea viața bisericească și știința teologică.

Oaspeții scumpi au fost întâmpinați pe aerodrom de către Prea Fericitul Patriarh Christofor și membrii Sfântului Sinod al Bisericii din Alexandria, precum și de reprezentanții autorităților.

A doua zi dimineața, la ora 11, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și personalul care-l însoțea, au făcut vizite oficiale guvernatorului orașului Alexandria, d-l Sadik Abdel Latif, și președintelui Consiliului Municipal. La ora 12, s-a oficiat un Te-Deum solemn, în Catedrala patriarhală, unde ambii Patriarhi au rostit câte un scurt cuvânt de salut. Catedrala a fost

arhiplină de popor. La serviciul religios au asistat și reprezentanții altor culte: armeano-gregorian, copt, romano-catolic, protestant și mozaic, precum și consulii unor state: american, grec, belgian etc.

La ora 13, a urmat o mare recepție, în sala de ședințe a Patriarhiei, la care au luat parte, pe lângă membrii Sfintului Sinod, și consulul general al U.R.S.S., membrii corpului consular al multor altor state, precum și reprezentanții cultelor și ai autorităților locale.

Răspunzînd la cuvîntarea solemnă a Prea Fericitului Patriarh Christofor al Alexandriei, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a rostit un discurs însuflețit, arătînd scopul călătoriei sale și între altele a spus: «În zilele noastre se aud multe chemări pentru tratative de pace, pentru rezolvarea pe cale pașnică a conflictelor internaționale și se fac diferite propuneri pentru a uni pe toți oamenii, cu scopul prevenirii unui nou măcel. Toate guvernele și toate popoarele vorbesc despre necesitatea salvagădării păcii. Dar cine poate da popoarelor această pace, cine poate vesti lumii cuvîntul poruncitor al împăcării, cînd Răsăritul și Apusul sînt împărțite din cauza neîncrederii reciproce.

Noi credem nezdruincinat că cuvîntul sfînt al păcii, plin de dragoste către toți oamenii, fără amenințări și învinuiri la adresa cuiva, îl poate rosti Biserica Ortodoxă, care fiind credincioasă duhului învățaturii lui Hristos, stă mai presus de orice fel de întrigi politice și patimi. Ortodoxia stă mai presus și de separațiuni naționale, totdeauna creînd un climat de pace între națiuni.

A sosit ceasul cînd Biserica Ortodoxă trebuie să se manifeste ca unitate ecumenică care cuprinde toate Bisericile autocefale și să cheme toate Bisericile creștine, de orice confesiune, spre unire și zidirea păcii între oameni și între popoare.

A venit vremea cînd Bisericile noastre Ortodoxe locale trebuie să iasă din cercul intereselor lor restrînse și să porceadă la vestirea voiei lui Dumnezeu cu privire la destinul comun al omenirii în duhul unirii depline. Iar voia Tatălui Ceresc ne poruncește să pășim pe urmele apostolilor și proorocilor, sădind în inimile oamenilor semințele dragostei și credinței.

Astăzi, Biserica Ortodoxă Ecumenică unită trebuie să spună această întregii lumi, pentru ca un număr de oameni din ce în ce mai mare să se împotrivească uneltirilor răului universal...».

În cele patru zile de ședere la Alexandria, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei s-a întîlnit de două ori cu Patriarhul Kiril VI al coștilor din Egipt, cu care a avut convorbiri cordiale și împreună, au înălțat rugăciuni pentru unirea Bisericilor creștine, la Catedrala Patriarhală a coștilor. Apoi, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a vizitat bisericile ortodoxe: greacă, siriană și rusă din Alexandria, fiind primit cu multă dragoste și simpatie de clerul și poporul ortodox, comunitatea ortodoxă siriană, clerul și orfelinatul comunității grecești și alte organizații religioase și culturale.

La 28 noiembrie, Sanctitatea Sa a dat o mare recepție în cinstea Patriarhului Christofor, la care au asistat peste 400 invitați, printre care

membrii Sfintului Sinod și alți reprezentanți ai clerului ortodox din localitate, membrii corpului consular, reprezentanții autorităților și organizațiilor culturale și ai cultelor neortodoxe și numeroși ziașiți.

Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a rostit cu acest prilej o amplă cuvîntare, în care a arătat scopul călătoriei sale de a se închina Locurilor Sfinte din Orient și de a întări legăturile de solidaritate și colaborare frățească între Bisericile Ortodoxe și lupta comună pentru pace în toată lumea și prietenie între popoare. Cuvîntarea a fost ascultată cu cea mai mare atenție și aplaudată cu entuziasm.

După o serie de convorbiri în duhul înțelegerii reciproce și al dragostei creștine, ambii Patriarhi au semnat un Comunicat cu următorul cuprins :

«Noi, Christoilor, Papă și Patriarh al Alexandriei și a toată Africa și Alexei, Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, prin bunăvoința lui Dumnezeu, am avut darul bucuriei de a fi împreună, de a ne întâlni și de a discuta în deplină înțelegere problemele care ne interesează și de a trasa căile lucrării noastre bisericesti, în vederea întăririi necontenite a armoniei noastre ortodoxe.

Bucuria conștiinței neschimbate a unității noastre întru Hristos, care ne-a fost de folos reciproc în trecutul nostru multiseclar, ne întărește și acum, spre a lucra Domnului, întru slava numelui Său și pentru binele Bisericilor noastre, precum și pentru bunăstarea și viețuirea pașnică a tuturor ce sînt acum și a oamenilor care vor veni după noi. De aceea, noi reconfirmăm cu o deosebită însuflețire dorința noastră neschimbată de a năzui și pe viitor spre deplina armonie între cele două Biserici ale noastre, în toate cîte le interesează.

Noi știm că roadele duhovnicești ale lucrării în numele Domnului sînt : dragostea, bucuria și pacea și de aceea, la temelia eforturilor comune ale Bisericilor noastre și îndeosebi în cadrul întâlnirilor noastre ulterioare, care totdeauna sînt mult dorite de noi, și al contactelor dintre reprezentanții ierarhiei noastre, ai clerului și mirenilor, todeauna vom pune prefacerea rezultatelor ajunse în viața practică și în relațiile permanente dintre oameni.

Fiind conștienți de unitatea neamului omenesc, noi considerăm că este o datorie creștinească de a întări unirea între oameni, de a depune toate eforturile noastre pentru promovarea demnității înalte a omului, care în tot locul existenței sale reprezintă chipul Celui ce l-a zidit.

Dragostea dătătoare de viață a lui Hristos, care ne-a dat slujirea păcii, ne îndeamnă să evităm orice manifestare a neîncrederii și a dușmăniei, care produc separarea între oameni și între popoare și aduc omenirii nenumărate suferințe.

Ținînd minte că «Domnul ne-a chemat la pace» (I Corinteni VII, 15) și că «armele luptei noastre nu sînt trupești» (II Corinteni X, 4), noi socotim că este o datorie sfîntă a noastră să susținem orice efort pentru stabilirea coexistenței pașnice și a vieții fericite a oamenilor și cu toată

bunăvoința să răspundem la orice manifestare a înțelegerii mutuale, care dovedește dorința de a contribui la binele omului.

Insuși gândul despre un nou război și urmările lui neliniștește conștiința noastră creștinească.

Noi salutăm și binecuvintăm toate apelurile și toate eforturile pentru salvagardarea păcii, căci cel ce seamănă vînt, va secera furtuna, și «cel ce duce în robie, el însuși va merge în robie; și cel ce ucide cu sabia, însuși trebuie să fie ucis cu sabia» (Apocalips XIII, 10).

Noi, urmînd calea păcii, pe care a poruncit-o tuturor oamenilor Hristos, trebuie să întărim această pace prin faptele dragostei către toți care sînt aproape și departe de noi, căci toată legea vieții se cuprinde în aceste puține cuvinte: «să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși» (Levitic XIX, 18). În aceasta constă baza pentru soluționarea tuturor divergențelor, a tuturor conflictelor, inclusiv a celor internaționale.

Un creștin nu poate să se împace cu înrobirea și asupra omului, cu orice forme exterioare s-ar acoperi ele; el condamnă colonialismul în toate locurile și în toate manifestările lui; «așa zice Domnul: faceți judecata și dreptatea și scăpați pe cel obișnuit de mina asupritorului; să nu nedreptățiți pe cel pribeag, pe orfan și pe văduvă și să nu vărsați singele nevinovat în acest loc» (Ieremia XXII, 3). «Vai vouă, celor ce adăogați o casă la altă casă și alăturați un ogor la alt ogor, încît altora nu rămîne loc, ca și cum numai voi sînteți așezați pe pămînt» (Isaia I, 8).

În zilele noastre șocotim drept a noastră datorie să acceptăm responsabilitatea fiecărui om și să ne aducem aminte de cuvintele conducătorului și prorocului de demult: «Chem astăzi drept martori cerul și pămîntul: iată, ți-am pus înaintea viața și moartea, binecuvîntarea și blestemul. Alege-ți viața, ca să trăiești tu și urmașii tăi» (Deuteronom XXX, 19).

În același timp, noi nu putem să nu mărturisim că în continuu sîntem apăsați de întristare pentru lipsa armoniei dintre cei ce cheamă numele lui Hristos față de semenii săi și care sînt toți oamenii de pretutindeni. Noi însă, tîndem cu toată căldura sufletească către binecuvîntata unire creștinească în gânduri, în ceea ce privește marea operă de salvagardare a păcii și vom sprijini orice inițiativă îndreptată spre unirea tuturor creștinilor din Răsărit și Apus, pe acest tărîm.

Cu acest fericit prilej al întîlnirii noastre în marea cetate a Alexandriei, noi, Patriarhii Alexandriei și Rusiei, am înălțat rugăciunile noastre calde către Atotputernicul Dumnezeu, pentru pacea a toată lumea și pentru buna stare a sfintelor Biserici ale lui Hristos.

Am înălțat rugăciuni pentru unirea Bisericilor lui Dumnezeu, pentru ca noi toți să fim uniți și pentru ca Biserica lui Hristos, cu o gură și cu o inimă, să slăvească numele Domnului și să împlinească voia Lui, iar aceasta înseamnă pacea pe pămînt și bunăvoința între oameni.

Chemînd turma noastră cuvîntătoare întru Domnul nostru Iisus Hristos să se roage neîncetat și să lupte pentru pacea lui Dumnezeu, prin săvîrșirea faptelor bune în duhul dragostei unora către alții, a credinței și nădejzii creștine.

Dind mulțumită, după puterile noastre, Unuia Mai Marele păstorilor Hristos, care ne-a dăruit bucuria de a petrece împreună și de a preamări numele Său, ambele noastre Biserici și de acum înainte «vor stăruia să păstreze unirea duhului prin legătura păcii» (Efezeni IV, 3) și vor sluji Lui cu credință și cu dragoste pentru înnoirea și mântuirea sufletelor omenești, spre împlinirea poruncii Lui despre pace și dragoste.

Christofor,
Papă și Patriarh al
Alexandriei și al
întregii Africi.

Alexei, Patriarhul Moscovei
și a toată Rusia

28 noiembrie 1960, Alexandria».

La 29 noiembrie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei cu suita sa, însoțit de doi mitropoliți și doi arhimandriți din partea Patriarhiei din Alexandria, au plecat cu avionul la Cairo, capitala Republicii Arabe Unite. Aici, pe aerodrom, delegația Bisericii Ortodoxe Ruse a fost întâmpinată în mod solemn de arhiepiscopul Muntelui Sinai, Porfirie, episcopul Babilonului, Ilarion, numeroși alți reprezentanți ai clerului ortodox, iar din partea Bisericii neortodoxe, de arhiepiscopul armeanogregorian Mombre Sirunian, reprezentanții Bisericii Copte egiptene și alții. Din partea corpului diplomatic au venit în întâmpinarea oaspeților: ambasadorul U. R. S. S., V. I. Erofeev, reprezentanții unor ambasade străine, precum și reprezentanții autorităților religioase și culturale din localitate.

În aceeași zi, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și unii membri ai suitei sale au făcut vizită oficială la Palatul Președintelui Republicii Arabe Unite și au semnat în cartea oaspeților de onoare. A doua zi, Sanctitatea Sa, cu suita, au asistat la liturghia solemnă oficiată de P. S. Episcop Nicodem, președintele Secției Relațiilor Interbisericești de la Sfântul Sinod din Moscova, înconjurat de un sobor de preoți, în prezența mai multor ierarhi ai Bisericii din Alexandria și a numeroșilor clerici eterodocși.

Catedrala a fost arhiplină de credincioși, iar slujba s-a oficiat în trei limbi: slavonă, greacă și arabă. După polihroniu, Mitropolitul Partenie Pelusiotul, din partea Patriarhului Christofor, a adus mulțumiri călduroase Sanctității Sale Patriarhului Alexei pentru vizita făcută în capitala R.A. U.—Cairo și, între altele, a adus la cunoștința Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Ruse că după hotărîrea Sfântului Sinod din Alexandria, doi ani în urmă s-au înființat o serie de misiuni, în frunte cu doi episcopi și trei protopresviteri, pentru răspîndirea creștinismului pe teritoriile întinse ale Africii printre popoarele neîncreștinate pînă acum. S-au înființat aceste misiuni întru îndeplinirea poruncii Mîntuitorului Hristos: «Mergînd, propovăduiți Evanghelia la toată făptura» și se crede că prin aceasta se va aduce o contribuție reală la acțiunea de evanghelizare a întregii Biserici Ortodoxe.

În cele trei zile petrecute la Cairo, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a vizitat mai multe biserici ortodoxe, reședința arhiepiscopului Muntelui

Sinai, Porfirie, și s-a întreținut cu acest ierarh, apoi clubul comunității grecești, școala siriană, Institutul Teologic al Bisericii Copte și reședința arhiepiscopului armeano-gregorian Mombre Sirunian, cu care a avut convorbire în duhul prieteniei.

În ziua de 1 decembrie, în cinstea Sanctității Sale Patriarhului Alexei s-a dat o mare recepție în splendida sală Latfulia, la care au participat numeroși ierarhi și alți reprezentanți ai clerului ortodox și neortodox, reprezentanții corpului diplomatic, în frunte cu ambasadorul sovietic V. I. Erofeev, autoritățile locale și numeroși ziaristi.

În aceeași zi, episcopul Nicodim al Iaroslavului, din partea Patriarhiei din Moscova, a organizat o conferință de presă, în cadrul căreia a comunicat ziarștilor despre scopul călătoriei Sanctității Sale Patriarhului Alexei și a răspuns la întrebările reprezentanților presei.

La 2 decembrie, delegația Bisericii Ruse a părăsit Cairo, plecând cu avionul la Damasc. Întîlnirea Sanctității Sale Patriarhul Alexei aici, în orașul de reședință al Patriarhului Antiohiei, și întregul program al solemnităților organizate în cinstea vizitei Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Ruse și a suitei sale au fost cu desăvîrșire grandioase. La aerodrom au fost de față Patriarhul Teodosie al Antiohiei, cu toți membrii Sfintului Sinod; din partea guvernului R.A.U., dr. Abdel Vahab Homad, ministrul finanțelor, consulul sovietic I.P. Kisleak, arhiepiscopul armeano-gregorian Savarș, un episcop iacobit, reprezentantul marelui muftiu al musulmanilor, Abdul-İoșr-Abdin, autoritățile locale și numeroși alții. Garda de onoare, sunete de fanfare, uralele mulțimii, copiii care aruncă o ploaie de flori și aplauzele frenetice ale poporului, au creat o atmosferă de măreție și entuziasm. Aceeași întîlnire fastuoasă a avut loc și în fața hotelului Semiramis, unde a descins Înaltul oaspe și însoțitorii săi, precum și la intrarea în Catedrala Patriarhală unde s-a oficiat de către Patriarhul Teodosie al Antiohiei un Te-Deum solemn și care l-a salutat pe Întîistătătorul Bisericii Ruse cu o caldă cuvîntare de bun sosit.

A doua zi, 3 decembrie, marele muftiu al musulmanilor din Siria a făcut o vizită de complezență Sanctității Sale Alexei, iar reprezentantul guvernului R.A.U., dr. A. V. Homad, a dat un prînz în cinstea Sanctității Sale. Ridicînd un toast în sănătatea Înaltului oaspe, ministrul, care aparține religiei musulmane, — între altele — a zis că arabii ortodocși și musulmanii trebuie să trăiască în pace și pristenie, ca frați buni.

La 4 decembrie, orele 9 dimineața, ambii patriarhi, înconjurați de un scorb de ierarhi și preoți, au oficiat liturghia solemnă în catedrala patriarhală, care a fost transmisă prin postul de radio Damasc. Credincioșii au umplut pînă la refuz nu numai spațioasa catedrală, dar și curtea ei, piața și străzile alăturate. După terminarea liturghiei și cuvîntările calde ocazionale, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei s-a dus la mormîntul răposatului patriarh al Antiohiei, Grigorie IV, din mîinile căruia a primit hirotonia arhierescă în 1913, cu ocazia vizitei aceluia patriarh în Rusia.

În seara aceleiași zile, Prea Fericitul Patriarh Teodosie a dat o mare recepție în cinstea Înaltului oaspe, la care au fost invitați, în afară

de membrii delegației Bisericii Ruse, membrii Sfintului Sinod al Patriarhiei din Antiohia, ministrul R.A.U., dr. Abdul Vahab Homad, consulii sovietic și grec, arhiepiscopul armeano-gregorian Savarș, marele muftiu Abdul Ioșr Abdin, reprezentanții autorităților și organizațiilor religioase și culturale.

Răspunzînd Prea Fericitului Patriarh Teodosie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a rostit o cuvîntare minunată, pătrunsă de profundă convingere și dragoste creștină, care a fost ascultată cu atenție de întreaga asistență.

«Primirea entuziastă pe care ne-ați făcut-o se poate asemăna cu un buchet splendid de flori bine mirositoare, care exprimă dragostea nețărnută a poporului vostru și a Bisericii voastre către poporul rus și către Biserica Ortodoxă Rusă. Fie binecuvîntată această prietenie, în vecii vecilor!

Trăim acum vremuri excepționale, cînd pe de o parte, omenirea pare a fi despărțită printr-o prăpastie adîncă a suspiciunilor și dușmăniei, pe de altă parte, vedem că oamenii din toate țările caută cu multă stăruință unirea între ei. În aceste împrejurări, o cît mai strînsă unire între Bisericile noastre și prietenia între popoarele noastre capătă o importanță deosebită și pentru noi, oamenii Bisericii, este mai ales foarte util și necesar să menținem și să dezvoltăm aceste legături, pentru ca prin pilda vie a unirii noastre și a legăturilor frățești dintre noi, să ajutăm popoarele despărțite să găsească drumul spre pace și colaborare.

Judecînd după unele semne, se apropie timpul împlinirii rugăciunii «pentru unirea tuturor», căci din ce în ce mai mulți creștini consideră fărîmițarea actuală a lumii drept urmare a fărîmițării creștinismului. Conștiința acestei vinovății duce pe mulți creștini din Apus la concluzia că folosirea forței nu este o cale creștină și că singurul mijloc de a înlătura toate dușmăniile este dragostea. De aceea, ei caută o apropiere de creștinii din Răsărit și nu doresc ca omenirea să fie aruncată în focul unui nou război mondial. Dar sînt și alți creștini în Apus, care aprobă politica forței și a intimidării față de Răsărit și exprimă dorința de a îndrepta asupra Răsăritului această forță, sub pretextul apărării civilizației creștine.

Sîntem încredințați că apelul Bisericii Ortodoxe către Bisericile creștine din Apus, cu îndemnul de a se ridica deasupra conflictelor și neînțelegerilor pămîntești și împreună cu noi a respinge tentația folosirii forței, poate fi o contribuție prețioasă în opera de pacificare a omenirii. Credem că ar fi foarte util să se înființeze un oarecare for pancreștin pentru studierea acestei probleme acute și actuale din zilele noastre, în spiritul libertății depline și fără nici o influență lumească din afară.

În sfîrșit, noi sîntem încredințați că în numele păcii lui Hristos, creștinii din Răsărit și din Apus vor putea să se unească și prin puterea dragostei reciproce, să înlătore orice prilej pentru vrajbă între popoare».

La 6 decembrie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, împreună cu însoțitorii săi, au săvîrșit un pelerinaj, vizitînd locurile sfinte din Damasc

și împrejurimi, legate de petrecerea Sfintului Apostol Pavel în acest oraș străvechi, unde credincioșii, pentru prima dată s-au numit creștini. În seara aceleiași zile, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a dat o recepție în saloanele hotelului Semiramis, în cinstea Patriarhului Teodosie, la care au luat parte membrii și colaboratorii Sfintului Sinod al Bisericii Antiohiene, corpul consular, arhiepiscopul armean Savars, reprezentanții organizațiilor religioase creștine și musulmane și ziaristi.

Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a rostit cu acest prilej o cuvântare cordială, în care a mulțumit Patriarhului Teodosie, Sfintului Sinod și autorităților de stat pentru caldă primire acordată delegației Bisericii Ortodoxe Ruse și a evocat legăturile istorice multiseculare dintre Biserica Rusă și cea din Antiohia, precum și legăturile sale personale cu această Biserică, din mîinile răposatului patriarh Grigorie IV primind harul hirotonirii arhieresti, acum 48 de ani în urmă. În încheiere, Sanctitatea Sa și-a exprimat din nou convingerea că Biserica Ortodoxă va fi cea forță duhovnicească ce va contribui în mod efectiv la stabilirea păcii și bunei înțelegeri între oameni.

La 8 decembrie, delegația Bisericii Ortodoxe Ruse a vizitat pe Patriarhul iacobit Iacov, iar ceva mai târziu, cei doi patriarhi ortodocși au semnat un comunicat în care se exprimă punctul de vedere al Bisericilor Rusă și Antiohiană, asupra problemelor păcii, dezarmării generale și ale colonialismului.

Iată textul comunicatului :

«Noi, Patriarhii Bisericilor Ortodoxe din Antiohia și din Rusia, în perioada dintre 2-9 decembrie 1960, am avut întîlniri personale și convorbiri care au decurs în duhul dragostei frățești și deplinei înțelegeri reciproce.

În cadrul acestor convorbiri, noi am cercetat o serie de probleme care interesează ambele noastre Biserici. Discutînd perspectiva dezvoltării ulterioare și a întăririi legăturilor străvechi istorice și frățești dintre Bisericile Ortodoxe din Antiohia și Rusia, noi am retrăit sentimentele celei mai profunde bucurii duhovnicești, cînd vorbeam nemijlocit, gură către gură și aveam conștiința vie a unirii reale întru Hristos, în devotamentul neschimbat pentru temeliiile dintru început ale Ortodoxiei, care în vremurile de demult, îmbogățeau reciproc Bisericile noastre cu rodirile dragostei, și astăzi, servesc ca pildă vie pentru felul cum trebuie «să păstrăm unirea duhului prin legătura păcii» (Efeseni IV, 3).

Noi am căzut de acord ca și de acum înainte să facem tot ce ne stă în putință, ca această prietenie a noastră, bine încercată, care unește ambele noastre Biserici în legătura dragostei, să se mențină de-a pururi vie și nedespărțită și să se întărească din ce în ce, spre binele și slava Ortodoxiei Ecumenice.

Între altele, acestui stop sfînt vor servi și vizitele reciproce frățești ale colaboratorilor Bisericilor noastre. Menționăm că îndeosebi o mare importanță va avea în viitor examinarea (discutarea) în comun a problemelor care interesează deopotrivă Bisericile noastre.

În ce privește legăturile Sfintei Biserici Ortodoxe cu lumea înconjurătoare, declarăm că aceste legături trebuie să se bazeze exclusiv pe dragostea creștină.

Stînd pe pozițiile (temelia) dragostei creștine, noi sîntem obligați să condamnăm toate manifestările care ațîță ura între popoare și împinge omenirea spre un nou război mondial și dimpotrivă, să binecuvîntăm orice inițiativă îndreptată spre pacea între oameni și popoare.

În virtutea acestui fapt, noi împărtășim ideea interzicerii armelor nucleare, căci realizarea acestei idei sădește în noi nădejdea venirii acelor zile prevestite de proorocul lui Dumnezeu, cînd «popoarele vor prefăce săbiile lor în pluguri și lăncile lor în seceri», cînd «un popor nu-și va mai ridica sabia asupra altui popor și nimeni nu va mai învăța cum să facă războiul» (Isaia II, 4).

Noi susținem că toate problemele litigioase pot și trebuie să fie soluționate exclusiv pe calea pașnică, căci Domnul ne chiamă la pace nu numai pe noi, creștinii, ci și întregul neam omenesc.

Noi condamnăm în mod categoric orice formă de manifestare a colonialismului, care este potrivnic duhului și literii Legii lui Dumnezeu, căci Domnul «dintr-un sînge a făcut tot neamul omenesc, ca să locuiască pe toată fața pămîntului» (Fapte, XVII, 26).

Noi socotim că e util să sprijinim orice inițiativă pentru unirea creștinilor din Răsărit cu cei din Apus, în marea operă de pacificare a lumii și ne rugăm Mai-Marelui păstorilor, Hristos, ca să îmblînzească învîrtoșarea inimilor și să sălășluiască duhul dragostei în tot omul de pe pămînt.

În încheiere, confirmăm din nou că ambele noastre Biserici, unite în credință, nădejde și dragoste întru Hristos Mîntuitorul, vor continua să zidească unirea între creștini, propovăduind popoarelor «dragostea lui Hristos, care desființează orice dezbinare și vestește pacea celor de aproape și celor de departe» (Isaia LVII, 19).

Teodosie,
Patriarhul Antiohiei și
întregului Răsărit

Alexei
Patriarhul Moscovei și
întregii Rusii

9 decembrie 1960».

*

În dimineața zilei de 9 decembrie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, cu suita sa, au plecat pe calea aerului la Beirut. În capitala republicii Liban, Înaltul oaspe și însoțitorii săi au fost primiți cu entuziasm de clerul ortodox local, în frunte cu Mitropolitul Munților Liban, Ilie Karam și alți reprezentanți ai diferitelor culte religioase: armeano-gregorian, iacobit, evanghelic, musulman, de primul ministru Saib Saleam, corpul diplomatic, deputații parlamentului și delegații organizațiilor culturale.

La 10 decembrie, Sanctitatea Sa a oficiat o liturghie solemnă la catedrala ortodoxă din Beirut, înconjurat de un sobor de ierarhi străini și ruși; serviciul religios oficiat în trei limbi, a fost transmis prin postul de radio local.

În timpul celor 6 zile petrecute în Republica Liban, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a vizitat aşezăminte bisericesti, filantropice şi şcolare, iar unii din membrii delegaţiei Bisericii Ruse au făcut şi o călătorie prin câteva localităţi cu populaţie ortodoxă băştinaşă.

În încheiere, mitropolitul Beirutului, Ilie Salibi, a dat o recepţie solemnă în cinstea Sanctităţii Sale Alexei, la care au luat parte membrii guvernului, corpul diplomatic, reprezentanţii clerului ortodox şi neortodox, delegaţii diferitelor organizaţii religioase şi culturale şi ziaristi.

Din partea preşedintelui Republicii, primul-ministru Saib Saleam a oferit Sanctităţii Sale cea mai înaltă decoraţie: «Ordinul Libanului».

La 15 decembrie, delegaţia Bisericii Ortodoxe Ruse, în frunte cu Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, a părăsit ospitaliera ţară a Libanului, plecând pe calea aerului la Cetatea Sfintă, Ierusalim. Aici, ca şi în oraşele Orientului Apropiat prin care a trecut pînă acum, Întîistătătorul Bisericii Ruse s-a bucurat de o primire caldă şi entuziastă. În întîmpinare i-a ieşit Prea Fericitului Patriarh Benedict al Ierusalimului, cu mulţi ierarhi şi clerici, guvernatorul oraşului şi alte personalităţi oficiale. În aceste zile, mii de credincioşi creştini greci, arabi, armeni, etiopieni, coşti, ruşi, precum şi numeroşi musulmani, umpleau pieţile şi străzile Ierusalimului pe unde trecea Patriarhul Bisericii Ruse. Sanctitatea Sa s-a rugat în genunchi atît la Mormîntul Domnului, cît şi în biserica din Betleem şi a sărutat cu evlavie locul unde s-a născut şi locul unde a înviat din morţi Mîntuitorul Hristos. Din profundul respect către aceste locuri sfinte prin amintirile din viaţa pămîntească a Domnului Iisus Hristos, tot programul vizitei s-a desfăşurat într-o atmosferă sobră. Membrii delegaţiei împărţiţi în grupe au vizitat diferite localităţi sfinte din apropierea Ierusalimului, câteva biserici şi mînăstiri.

La 17 decembrie, Sanctitatea Sa Alexei a făcut o vizită regelui Transiordaniei, Hussein, la reşedinţa acestuia din Aman. Unii din membrii delegaţiei au trecut şi pe teritoriul Republicii Israel şi au vizitat câteva locuri sfinte din această parte a Palestinei. Aici, secretarul general al Ministerului Cultelor din Israel a dat o recepţie în cinstea delegaţiei Bisericii Ruse. Din împuternicirea Sanctităţii Sale, unii membri ai delegaţiei au făcut vizite de rigoare la Patriarhia Armeană, Arhiepiscopia Anglicană, Episcopia Coptă şi Episcopia Iacobită.

În ziua de 23 decembrie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei cu suita sa a plecat cu avionul din Ierusalim la Constantinopol. Pe aerodrom, căpetenia Bisericii Ortodoxe Ruse a fost întîmpinată de mai mulţi membri ai Sfîntului Sinod, consului unor ţări, reprezentanţii autorităţilor, corespondenţi şi fotografi. În faţa catedralei patriarhale din Fanar erau adunaţi mii de oameni. Pentru prima oară în istoria Bisericii Ortodoxe, autocefale Ruse, Patriarhul Moscovei s-a întîlnit aci la Constantinopol cu Patriarhul Ecumenic. A fost un moment unic!

A doua zi, 24 decembrie, o parte a delegaţiei ruse, în frunte cu P. S. Episcop Nicodim, a vizitat Şcoala Teologică din insula Halki, unde au fost primiţi cu multă amabilitate de către rectorul Şcolii,

arhimandritul Maxim Rapanellis și corpul profesoral. În aceeași zi, membrii delegației întorcându-se la Constantinopol, au vizitat mai multe monumente celebre istorice, ca: Sf. Sofia, moscheea sultanului Ahmed, ș. a.

În ziua de 25 decembrie, când Biserica din Constantinopol sărbătorește Nașterea Domnului, cei doi patriarhi: Atenagora al Constantinopolului și Alexei al Moscovei, cu un sobor de ierarhi, au oficiat liturghia solemnă în catedrala patriarhală Sf. Gheorghe, fiind prezent corpul consular. Într-o cuvîntare însuflețită, Sanctitatea Sa Patriarhul Atenagora a evocat acele momente din istoria îndepărtată când misionarii trimiși de la Bizanț au plecat de aci spre Rusia, pentru a încreștina poporul rus, și alte momente care leagă trecutul ambelor Biserici. El și-a exprimat bucuria că pentru prima dată Patriarhul Rusiei oficiază sînta liturghie împreună cu Patriarhul din Constantinopol în această catedrală străveche și mai ales că această slujbă solemnă se săvîrșește în ziua marelui praznic al Nașterii Domnului și Mîntuitorului lumii. În încheiere, Sanctitatea Sa Patriarhul Atenagora a chemat binecuvîntarea Domnului peste toți cei de se ostenesc pentru înmulțirea duhului dragostei și unirii în Biserica lui Hristos.

În cuvîntarea sa de răspuns, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a spus că «Biserica Ortodoxă Rusă nu va uita niciodată că acum 1000 de ani în urmă, sub sfîntul cneaz Vladimir, poporul rus a primit de la Bizanț acel dar de mult preț, acel mărgăritar care este credința lui Hristos. Biserica noastră păstrează cu recunoștință amintiri scumpe despre acea perioadă îndelungată de veacuri întregi, în care Biserica din Constantinopol o avea sub grija ei părintească și despre acea zi istorică, când Biserica-Mamă a dat fiicei sale, Biserica Rusă, autocefalia. Aceasta s-a întimplat acum 500 de ani și abia acum Patriarhul Bisericii Ruse, în persoana nevredniciei mele, a primit posibilitatea, după mila lui Dumnezeu, de a vizita personal Patriarhia Ecumenică și de a înălța către tronul Celui Prea Înalt, împreună cu Întîistătătorul acestei Biserici, rugăciuni calde pentru pacea a toată lumea, bună starea sîntelor lui Dumnezeu Biserici și pentru unirea tuturor.

Noi, totdeauna ne rugăm lui Dumnezeu ca să dăruiască Bisericii Sale unirea binecuvîntată, spre slava numelui Său și spre împlinirea poruncii Sale despre pace și dragoste. Noi știm că Biserica noastră Ortodoxă, fiind credincioasă duhului lui Hristos, poate duce omenirii cuvîntul sînt al păcii, spre a o salva de frică pentru destinul său.

Eu sînt fericit că pot intra în comuniune personală cu Sanctitatea Voastră și rog pe Bunul Dumnezeu să Vă binecuvînteze cu sănătate și îndelungare de zile, spre slava și înflorirea Bisericii Ortodoxe».

Apoi, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a oferit ca dar catedralei patriarhale Sf. Gheorghe un rînd de vase sînte liturgice și, șezînd în jilț, pe amvon, a binecuvîntat numeroșii credincioși care s-au adunat la această înălțătoare sărbătoare.

Trecind în palatul patriarhal, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a înmînat Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic Atenagora ordinul Sf. Vladimir, decorația superioară a Bisericii Ruse, precum și un engolpion prețios. După aceea, Patriarhul Atenagora a oferit o agapă frățească, în cinstea Intîistătătorului Bisericii Ruse, la care au fost invitați membrii Sfîntului Sinod, colaboratorii apropiați ai Patriarhiei Ecumenice, precum și consulii : sovietic, român, grec și bulgar.

Călătoria de pelerinaj a Sanctității Sale Patriarhul Alexei s-a încheiat cu vizita făcută la Atena, unde solia Bisericii Ruse a fost primită cu aceeași atenție și cinste.

Salutînd pe Intîistătătorul Bisericii Ruse în catedrala din Atena, Arhiepiscopul Primat al Eladei, Teoclit, și-a exprimat bucuria pentru această întîlnire care va rămîne de azi înainte istorică și, între altele, a zis : «Prețuind unitatea Bisericii și unirea duhovnicească în pace și dragoste, noi salutăm venirea Voastră în mijlocul nostru, Prea Fericite Patriarh al Moscovei, și sperăm că vizita Voastră va contribui la consolidarea unității și dragostei între Bisericile Ortodoxe, precum și în dezvoltarea colaborării în ce privește soluționarea problemelor interbisericești, spre binele Bisericii noastre și al întregii lumi și spre slava Domnului nostru Iisus Hristos».

Răspunzînd Arhiepiscopului Teoclit, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a mulțumit I. P. S. Sale, Sfîntului Sinod, clerului și poporului credincios elen, pentru primirea caldă ce i s-a făcut și, în încheiere, a spus :

«Unirea sîntelor lui Dumnezeu Biserici capătă în zilele noastre o importanță deosebită. Ea este necesară în marea operă de pacificare a lumii, la care sînt chemați de însuși Domnul toți creștinii. Ei au o datorie sîntă ca, folosind autoritatea lor spirituală înaltă, să slujească cauza sîntă a statornicirii păcii binecuvîntate pe pămînt. Biserica Ortodoxă a Eladei păstrează tezaurul secular al evlaviei și al înțelepciunii teologice. Ambele noastre Biserici au conlucrat mult la dezvoltarea științelor teologice și totdeauna au păstrat legături duhovnicești. De aceea, noi am venit aci cu convingerea fermă că de acum înainte această comuniune va deveni și mai strînsă și va servi pentru prosperarea și binele ambelor noastre Biserici. Să fie încununată cu deplin succes eforturile noastre de a servi cauza pacificării omenirii».

A doua zi, 27 decembrie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și însoțitorii săi au vizitat Areopagul, muzeul central, seminarul și facultatea de Teologie și școala diaconîțelor, un așezămînt special, unde se pregătesc tinerele licențiate ale Facultății de Teologie pentru slujirea bisericească, pedagogică și școlară, în ajutor clerului. O parte din membrii delegației au vizitat orașul Corint.

La despărțire, Inalt Prea Sfîntitul Teoclit a oferit o agapă frățească Sanctității Sale Patriarhului Alexei și suitei sale, la care au fost de față membrii Sf. Sinod, reprezentanții Ministerului Invățămîntului și Cultelor, membrii Ambasadei Sovietice și profesorii de teologie.

În dimineața zilei de 29 decembrie, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, cu însoțitorii săi, au părăsit Atena și cu avionul sovietic «II-18» au plecat spre patrie.

Astfel, călătoria de pelerinaj a Sanctității Sale Patriarhului Alexei la centrele Ortodoxiei și locurile sfinte din țările Orientului Apropiat a fost un adevărat triumf al unirii spirituale și al comuniunii bisericești, precum și o solie a păcii și prieteniei între popoare.

Cu acest prilej, s-a constatat că popoarele creștine și necreștine din această parte a lumii nutresc cele mai calde sentimente de dragoste și prietenie către popoarele din U.R.S.S., iar ierarhii Bisericilor Ortodoxe Autocefale au dorința sinceră de a stringe cât mai mult legăturile de colaborare cu marea Biserică Rusă, contribuind prin aceasta la unirea tuturor creștinilor din lume și la soluționarea problemelor palpitate ale actualității — dezarmarea generală și totală, salvardarea păcii în toată lumea, prietenia și colaborarea între toate popoarele și coexistența pașnică.

Pr. AL. SEVERIN

IN AMINTIREA PROFESORULUI GEORGE BREAZUL

Vestea trecerii la cele veșnice a profesorului, muzicologului și pedagogului George Breazul a fost primită cu nedumerire, deoarece nimeni din țară nu se aștepta, în ziua de 3 august 1961, la acest sfârșit. Se știe că maestrul se afla în concediu de creație și lucra cu mare osîrdie la istoria muzicii românești. Moartea sa lasă, așa cum afirmă «Contemporanul» din 11 august 1961, un gol însemnat în muzicologia românească, și, desigur, un mare gol în inimile prietenilor săi și ale foștilor săi elevi de la Seminarul Central și Conservatorul Ciprian Porumbescu, din București.

Inchinată artei și culturii muzicale clasice și populare-românești, viața lui George Breazul a fost dăruită în întregime Adevărului și Frumosului muzical, entuziasmîndu-se deopotrivă în fața unui firicel de melodie populară sau a unei lucrări simfonice de Beethoven sau Wagner. A fost pentru țara noastră un apostol muzical în adevăratul înțeles al cuvîntului, străduindu-se, cu timp și fără timp, să inspire tuturor dragostea față de muzică în general și față de muzica românească în special. Animator al acestei idei călăuzitoare în viața sa, George Breazul se înscrie printre marii popularizatori ai muzicii universale și românești în sinul maselor muncitoare și populare.

Membru în Comitetul de conducere al Uniunii Compozitorilor Români, distins cu «Ordinul muncii» și Laureat al premiului de Stat, George Breazul a desfășurat o largă activitate pentru propășirea artei și culturii muzicale din țara noastră. Așa cum s-a arătat și în necrologul său publicat de ziare «lucrările sale din domeniul învățămîntului muzical, cercetările întreprinse în vederea valorificării tezaurului muzical al poporului s-au făcut prețuite atît la noi, cît și peste hotare... Cercetările sale asupra relațiilor romîno-ruse oglindite în muzică, precum și cercetările din domeniul folclorului muzical, reprezintă, de asemenea, contribuții muzicologice valoroase» (vezi «Contemporanul» din 11 august 1961).

E greu de conturat în cîteva rînduri uriașa personalitate a savantului muzicolog George Breazul. Cultura sa vastă îmbinată cu dragostea față de poporul de jos din sinul căruia a purces, îi dădeau o distincție aparte în rîndul marilor personalități culturale din țara noastră. Cercetătorii vieții și operii sale, vor fixa locul pe care George Breazul îl merită, cu laudată prisosință, în istoria culturii românești. Pînă atunci înșirăm mai jos, pentru cititorii revistei noastre, cîteva date biografice și bibliografice, omagiînd astfel viața și munca decedatului muzicolog, profesor, pedagog și folclorist.

George Breazul s-a născut la 14 septembrie 1887, în comuna Amărăștii de Jos, din fostul județ Romanați, din regiunea Oltenia. Școala primară a făcut-o în satul natal. Cursurile secundare le urmează la Seminarul din Rîmnicul Vilcea, un an, și restul claselor la Seminarul Central din București, absolvîndu-l în anul *marilor răscoale țărănești* din 1907, fiind

coleg de clasă printre alții cu P. C. Pr. Petre Vintilescu și Dl. Toma Gh. Bulat, profesori universitari onorari. S-a înscris apoi la Facultatea de Teologie din București și la Conservator unde se distinge în chip deosebit ca elev al lui D. G. Kiriac, I. Nona Ottescu și Alfonso Castaldi. După primul război mondial își desăvârșește pregătirea sa muzicologică la Universitatea din Berlin. În anul 1920, promovează, cu elogi, examenul de capacitate pentru învățământul secundar. Chiar înainte de această dată George Breazul începuse să se afirme ca profesor suplinitor pe la diferite școli particulare și de stat, conducând coruri și scriind interesante articole de critică muzicală. În anul 1923 este profesor titular în învățământul muzical și funcționează o vreme la Tîrgoviște. La 1 septembrie 1925 este numit profesor suplinitor de muzica vocală la Seminarul Central din București, iar de la 1 septembrie 1926 este numit, în continuare, la același seminar, titularul catedrei în locul lui D. Teodorescu, rămânând în acest post pînă la 1 septembrie 1938. Din anul 1926 este numit profesor suplinitor, iar din 1927 titular, la Conservator, unde onorează în chip excepțional catedra de Enciclopedia și pedagogia muzicii, precum și catedra de teorie și solfegii. În ultima vreme era șeful catedrei de istoria muzicii.

Împreună cu D. G. Kiriac și Tiberiu Brediceanu, George Breazul este fondatorul Arhivei fonogramice a Ministerului Cultelor și Artelor, arhivă ce ia ființă în anul 1927 în scopul înregistrării științifice, fonogramice, a folclorului muzical popular. Bogatul fond de înregistrări al acestei Arhive fonogramice stă la baza urșei colecții de folclor muzical a Institutului de Folclor din București.

Pentru dragostea sa față de învățământul muzical, dar mai ales pentru competența sa în această direcție, este numit inspector general al muzicii în fostul minister al Artelor și apoi în acela al Instrucțiunii Publice.

Activitatea lui publicistică este considerabilă. Numeroasele sale studii, articole și cronici muzicale sînt răspindite din belșug în ziarele și revistele timpului. Opera lui tipărită sau în manuscris este bogată și variată. Lăsînd la o parte manualele didactice (unele scrise în colaborare cu Sabin V. Drăgoi), reținem cîteva titluri ce ni se par mai reprezentative: «*Observații asupra învățămîntului muzical din școlile secundare*», (1910); «*Arhiva fonogramică*», (1932); «*Muzica primelor veacuri ale creștinismului*» (1934); «*Cîntarea Sfintei Liturghii*» (1936); «*Die Musikerziehung in Rumänien*», (1936); «*Muzica Romînească de la Praga*», (1936); «*Colecție de coruri*» (cu I. D. Chirescu), (1937); «*Prohodul*», (cu I. D. Chirescu), (1937); «*Un capitol de educație muzicală*», (1937); «*Educația muzicală în școala primară*», (1938); «*Colinde*», (1938); «*Muzica Romînească de azi*», (1939); «*Colindele, întîmpinare critică*» (1941); «*Patrium Carmen*», (1941); «*150 de ani de la moartea lui Mozart*», (1942); «*Die ersten Mozart-Aufführungen in Rumänien*», (1942); «*Studii de folclor muzical*», (1947); «*Relații muzicale romîno-ruse*», (1954); «*Învățămîntul muzical în Țara Romînească. La împlinirea a 90 de ani de la înființarea Conservatorului de muzică și declamație din București*», (1955); «*D. G. Kiriac, opere alese*» (împreună cu I. D. Chirescu), (1955); «*Isto-*

ria muzicii românești», (1956); «La bicentenarul nașterii lui Mozart», (1957); «Gavriil Musicescu, opere alese», (1958) și «Hora Unirii» (sub tipar).

Împreună cu Maximilian Costin a scos, acum cîteva decenii revista de specialitate «Muzica». Înțelegînd just rostul presei în educația culturală și artistică a maselor mari de cititori, George Breazul a desfășurat, în special după 23 August 1944, o largă activitate în acest sens. Astfel a colaborat cu entuziasm și competență la «Contemporanul», «Cultura poporului», «Scînteia», dar mai ales la revista «Muzica», editată de Uniunea Compozitorilor Romîni. Printre numeroasele articole scrise la revista «Muzica», însemnăm spre știință, următoarele: «D. G. Kiriac», (1951); «Tudor Vladimirescu, oratoriu de G. Dumitrescu», (1952); «Uvertura festivă, de N. Buiciu», (1953); «Studiul științific al creației populare», (1954); «Sabin V. Drăgoi», (1955); «C. C. Nottara», (1956); «Aducînd prinos de cinstire lui George Enescu», (1956); «Muzica științifică la Conservatorul Ciprian Porumbescu», (1956); «Știri noi despre relațiile muzicale romîno-ruse», (1956); «Tiberiu Brediceanu», (1957); «Uniunea Principatelor și muzica», (1959); «Bucureștii la a 500-a aniversare de existență documentară», (1959); «Haydn și mesajul creației sale» (1960); «Un muzicant romîn peste hotare în secolul XIV», (1960).

Dar George Breazul a adus servicii neprecupețite culturii și muzicologiei romînești, nu numai în țară, ci și peste hotare. Contribuțiile lui în această direcție sînt substanțiale și de prestigiu. Este de ajuns să amintim colaborările sale temeinice privind muzicologia romînească la «Enciclopedia sovietică», la enciclopedia muzicală «Die Musik in Geschichte und Gegenwart» (ajunsă acum la vol. IX, litera O.), la «Encyclopédie de la musique», sau «Enciclopedia dello spettacolo». În ultimii ani ai vieții sale a trimis la Moscova, prin Academia R. P. R., studiul «Folclorul muzical romînesc», pentru o mare lucrare de etnografie. De asemenea, prin uniunea Compozitorilor Romîni, George Breazul a trimis prof. Dr. Franz Zagiba, de la Universitatea din Viena, material asupra muzicii romînești, din care a și văzut lumina tiparului articolul «Die Entwicklung des Musikschaffens in Rumänien», publicat în «Mitteilungsorgan der Arbeitsgemeinschaft O. S. T.», (1959). Tot la Viena, pentru dicționarul «Musiklexikon», a trimis articolul «Musik Konservatorium, Bukarest». Studiile de specialitate publicate de George Breazul în unele reviste străine, l-au făcut cunoscut și apreciat în lumea muzicologilor străini. Așa se face că la cererea «Privatdozentului» Dr. W. Seelman, de la Universitatea din Saarland, a redactat o sinteză a istoriei muzicii romînești de 84 de pagini dactilografiate pe care le-a expediat prin Uniunea Compozitorilor Romîni. Pentru Institutul de bibliografie muzicală «Das Musikschriftum», George Breazul a trimis materialul muzicologic romînesc, apărut la noi în țară, în ultimii doi ani. Încă din anul 1935 George Breazul este cooptat membru în societatea germană de muzicologie «Gesellschaft der Freunde des internationalen Musiker — Brief — Archivs», din Berlin.

Un eveniment deosebit din viața lui George Breazul a fost călătoria pe care a făcut-o în anul 1955, în U.R.S.S., făcînd parte din Delegația

Uniunii Compozitorilor Romîni. Cu acest prilej a vorbit la Radio-Moscova despre «*Relațiile muzicale romîno-ruse*». Alt moment însemnat din viața lui este legat de participarea sa la Congresul internațional de muzicologie ținut la Viena în anul 1956, unde a prezidat lucrările secției «*Musikalische Folklore*». În cadrul acestui mare congres de faimă mondială, George Breazul a făcut comunicarea «*Zu Mozarts Zweithundertjahrfeier*». Atît cîntul de salut rostit la începutul Congresului cît și comunicarea amintită, se găsesc publicate în volumul «*Bericht über internationalen musikwissenschaftlichen Kongress Wien, Mozartjahr, 1956*», Graz-Köln, 1958.

Desigur activitatea sa în domeniul muzicologiei nu poate fi epuizată în cîteva rînduri. O mențiune specială se cuvine totuși bibliotecii sale, adunată cu grijă și sacrificii materiale de-a lungul unei vieți de om. Specialiștii romîni sau străini, care au văzut-o sau cercetat-o, spun că este unică în felul ei, prin bogăția și varietatea cărților, enciclopediilor, dicționarelor muzicale, colecțiilor folclorice sau manuscriselor. De asemenea amintim aici și despre corespondența sa bogată cu marii muzicologi și muzicieni ai lumii și mai ales fișele sale rînduite pe probleme muzicale. Moștenirea sa culturală este deosebit de bogată și desigur ea va fi valorificată de cei în drept pentru propășirea muzicologiei romînești. Doamna Georgeta Breazul, distinsă profesoară de muzică, tovarășa de bucurie și de viață a lui George Breazul, ne mărturisea cu admirație și respect, puterea de muncă uriașă a soțului ei. În fiecare zi, o dată cu răsăritul soarelui și pînă seara tîrziu, George Breazul lucra cu pasiune și dăruire totală, la desăvîrșirea operei sale. Maestrul lucra intens la «*Istoria muzicii romînești*», din care terminase o bună parte. Studii începute asupra muzicii vechilor traci, a strămoșilor noștri geto-daci, dau în vileag preocupările și proiectele celui adormit întru Domnul. Printre manuscrisele sale de după 23 August 1944, se numără următoarele studii: «*Muzica olteanescă (studii de istorie și folclor)*»; «*Lăutarii*»; «*Ciprian Porumbescu*»; «*Anton Pan*»; «*George Enescu*»; «*Eusebiu Mandicevski*», «*Jacob Muresian*»; «*Muzica europeană în Principate*»; «*Culegerea și valorificarea artistică a folclorului*»; «*Cintecul popular romînesc*» (pentru o enciclopedie sovietică); și conferințe: «*Melodia*»; «*Poliția și armonia*»; «*Beethoven*»; «*Haydn*»; «*Mozart*»; «*Glinka*»; «*Ceaikovski*»; și «*Începuturile teatrului muzical*». Un valoros studiu asupra pre-pentatonicului scris de George Breazul se afla încredințat de acesta, maestrului Ion D. Chirescu, studiu despre care s-a pomenit, cu elogii, în cuvîntarea rostită de păstrător la înmormîntarea învățatului nostru muzicolog.

George Breazul și-a dorit totdeauna să trăiască 90 de ani, nutrind tainic speranța realizării tuturor proiectelor sale științifice, culturale și muzicale.

Înmormîntarea a avut loc la cimitirul Belu, în ziua de 5 august 1961. Au fost de față numeroase personalități culturale și artistice din Capitală, compozitori, artiști, profesori de muzică, dirijori de coruri, elevi și admiratori ai celui trecut în lumea dreptilor. Slujba pogribaniei a fost săvîrșită de un sobor format din P. C. Pr. Traian Ghica, Vicar Patriarhal, P. C. Pr. Iancu-Petrescu-Visarion, și P. C. Diac. Alexandru Munteanu, secretarul

Institutului Teologic Universitar din București. Răspunsurile au fost date de corul Patriarhiei, sub conducerea tînărului dirijor secund Constantin Drăgușin, asistent universitar. Slujba s-a oficiat afară lingă cape.ă, în apropierea locului de veci rezervat marilor noștri muzicieni. Chipul alb, transfigurat de marea trecerea în împărăția cea veșnică, era încadrat de florile albe aduse de numeroșii săi prieteni și elevi. La «Veșnica pomenire», au luat cuvîntul, omagiind viața și opera lui George Breazul, Ion Dumitrescu, prim-secretar al Uniunii Compozitorilor Romîni și compozitorul Ion D. Chirescu, artist al poporului și laureat al premiului de Stat, care a depănat amintiri comune din viața de seminar, legate de personalitatea celui repauzat.

Biserica Ortodoxă Romîna cinstește memoria lui George Breazul atît ca mare om de cultură și învățat muzicolog romîn, cît și ca profesor de seminar care a inițiat în arta și cultura muzicală numeroase promoții de preoți.

Poate că un tînăr magistrand în teologie va cerceta într-o lucrare de seminar activitatea muzicologică și folcloristică religioasă a lui George Breazul, aducînd astfel o contribuție prețioasă la cunoașterea activității în această direcție a celui acum adormit întru Domnul.

Această lucrare de seminar pentru magisteriu sau poate chiar teză de licență în teologie ar constitui, în același timp, un prinos de recunoștință și de omagiu adus profesorului de seminar și marelui muzicolog romîn George Breazul, căruia veșnică să-i fie amintirea și pomenirea lui din neam în neam.

GHEORGHE ALEXE

EPISCOPIA BUZĂULUI

SFINȚIRI DE BISERICI

1. *PAROHIA DEALUL NEICULUI.* Odată cu darea în folosință a noii biserici din parohia Dealul Neicului com. Panciu, se șterge încă una din urmările marelui cutremur din 1940, care a pus la pământ multe biserici din regiunea Panciului. Incepută cu mulți ani în urmă de către răposatul preot paroh Ion Vasiliu, biserica din Dealul Neicului a fost pusă în stare de funcționare de către preotul suplinitor Alexandru Tudose, prin sirguința căruia st. lăcaș s-a înzestrat cu mobilier nou și cu instalație de lumină electrică. Totodată s-a îmbogățit inventarul bisericii prin donații de covoare și albituri și s-au reînnoit obiectele de cult. A rămas numai să se efectueze pictura interioară, lucru proiectat pentru o etapă viitoare. Tot ce s-a înfăptuit aci pentru ridicarea noului lăcaș, este dania poporului dreptcredincios din parohie.

Deoarece slujbele nu se mai puteau face în capela improvizată în acest scop, P. S. Episcop Antim a aprobat tirnosirea noii biserici și în ziua de 29 august 1961 s-a deplasat la Dealul Neicului pentru actul sfințirii. La sosirea în Panciu P. S. Episcop a fost întâmpinat de către P. C. Protopop Vasile Văcăreanu și de soborul preoților slujitori. Cere-monialul tirnosirii a fost urmărit cu multă atenție și evlavie de către credincioșii veniți din satele de deal și munte. Apoi mulțimea de credin-cioși a trecut prin sfântul altar ca să sărute noul prestol, la piciorul căruia s-au zidit moaște ale sfinților martiri.

După ce s-a oficiat sfânta liturghie arhierească în ascultarea atentă și evlavioasă a credincioșilor, a luat cuvîntul C. Pr. Alex. Tudose paroh girant, care a exprimat sentimente de bucurie și recunoștință față de P. S. Episcop Antim care a luat osteneala unui drum atît de lung și a venit în mijlocul credincioșilor din Dealul Neicului, spre a le sfinți biserica. Vorbitorul a arătat sacrificiile făcute de enoriași pentru zidirea noului lăcaș de închinare și a elogiât persoana defunctului preot paroh Ion Vasiliu, care în anii grei de după război a pus temelii bisericii și a ridi-cat-o pînă la starea în care se găsește azi. Cuvîntul de mulțumire al

păr. paroh s-a îndreptat către organele parohiale și către obștea credincioșilor pe care i-a lăudat pentru sacrificiul lor și a cerut P. S. Episcop să le binecuvinteze strădaniile și dărnicia lor.

A vorbit apoi P. C. Protopop V. Văcăreanu, care a arătat că preoțimea și credincioșii din raionul Panciu sînt însuflețiți de sentimente de respect față de conducerea democrat-populară din Patria noastră și că s-au înrolat cu hotărîre în frontul luptătorilor pentru apărarea păcii.

În cuvîntarea sa, P. S. Episcop a arătat că în momentul de față, în această lume turburată de războaie, singurul ideal care însuflește omenirea este *Pacea*, ideal înalt și neprețuit, care asigură prosperitatea și progresul tuturor oamenilor. P. S. Episcop a îndemnat pe credincioșii prezenți să se încadreze în frontul luptătorilor pentru pace și să se înfrățescă în muncă, știind că munca colectivă pe ogoare este mai rodnică și aduce belșug însutit. În continuare P. S. Episcop Antim a elogiat personalitatea P. F. Patriarh Justinian, om de mare acțiune și conducător providențial al Bisericii, care pentru marile lui merite de patriot și luptător pentru pace a fost elogiat de conducerea Statului cu prilejul împlinirii a 60 ani de viață. În încheiere, P. S. Episcop a lăudat pe credincioșii din Neicu pentru rîvna arătată în zidirea noului lăcaș de biserică.

Sărbătoarea creștinească de la Dealul Neicului s-a încheiat prin întoarcerea unui polihroniu în cinstea conducătorilor Statului și ai Bisericii și pentru propășirea poporului dreptcredincios.

PAROHIA SURAIA raionul Focșani. În ziua de duminică 10 septembrie 1961, P. S. Episcop Antim Anghelescu al Eparhiei Buzăului a mers în parohia Suraia raion Focșani pentru a oficia actul de resfințire a bisericii din această parohie, căreia i s-au făcut însemnate lucrări de înnoire. Satul Suraia este așezat în lunca Siretului aproape de confluența cu apa Putnei. Datorită acestei situații, încă din vechime — atît satul dar mai ales biserica —, au avut de luptat cu o calamitate naturală, revărsarea apelor Siretului, fapt care a determinat strămutarea așezămintelor omeștești pe locuri mai ferite de viitura apelor. În 1894 s-a demontat vechea biserică amenințată de ape și s-a construit cea care dăinuie pînă azi, din zid de piatră și cărămidă. Cu trecerea timpului s-a abătut asupra satului o altă urgie, aceea a primului război mondial, după urma căruia biserica a rămas o adevărată ruină, deoarece satul căzuse în plină zonă de operații. Refăcută din rîvna și pietatea credincioșilor, biserica din Suraia a mai înfruntat și grozăvia cutremurului din 1940, care a pus-o din nou în stare de nefuncționare. Și de data aceasta credincioșii surăeni, îndrumați de cei doi preoți: paroh Gh. Hrubaru și slujitor Chiriac Apostol, au depus eforturi lăudabile pentru restaurarea lăcașului bisericii. Toate străduințele lor au fost încununat de succes, căci după reparațiile de consolidare a clădirii, au reușit să împodobească biserica cu o frumoasă pictură făcută din nou în tehnica frescă de către pictorii Gh. Popescu și Niculina Dona din București. Odată cu reparațiile efectuate s-au făcut lucrări și la sf. Prestol, ceea ce a impus oficierea ritualului de resfințire a bisericii.

După ce s-a îndeplinit tot ritualul sfințirii, s-a oficiat Sf. Liturghie arhierască, cîntările fiind executate de întreaga obște creștină. Un cuvînt de viguroasă însuflețire a rostit P. C. Protopop I. Munteanu al raionului Focșani, care între altele a spus; «Ascultînd de îndemnurile Chiriarhului nostru, de la amvonul bisericilor îndemnăm pe credincioși nu numai să privească cerul unde stăruie adevărul cel veșnic, ci îi îndemnăm să se îngrijească și de bunăstarea și fericirea pămîntească. Noi nu uităm că sîntem propovăduitori ai Evangheliei Domnului Hristos, care ne învață a clădi o lume a păcii, a dragostei și a înfrățirii între oameni. Noi tilmăcim enoriașilor că munca nu mai este un blestem, ci este o virtute care înobilează pe om, este o lege a vieții prin care oamenii și popoarele se ridică la bunăstare și că este mai rodnică și mai puternică atunci cînd se face laolaltă, căci cel care asigură munca și dreptatea colectivă, ordinea și libertatea, este Statul — orînduirea democrat-populară, care a schimbat fața Patriei noastre, ridicînd gigantice furnale și mărețe construcții, spre folosul omului și spre binele lui.

Cuvîntul ultim la această sărbătoare creștinească a fost rostit de P. S. Episcop Antim. Lăudînd pe credincioșii din Suraia și pe preoții lor pentru frumoasele înfăptuiri bisericesti din comună, părintele Episcop i-a îndemnat pe toți să-și împlinească cu grijă îndatoririle de cetățeni și creștini, să se încadreze în munca comună și să muncească cu tragere de inimă, nu în silă, căci numai așa vor putea să se bucure de roadele muncii lor. Le-a înfățișat marile biruințe ale luptei pentru pace și a cerut tuturor să intre cu hotărîre în rîndul luptătorilor pentru pace.

Răsplătînd sirguința de care au dat dovadă cei doi preoți ai parohiei Suraia în împlinirea îndatoririlor lor P. S. Episcop a hirotesit în iconom stavrofor pe parohul Gh. Hrubaru, iar pe slujitorul Apostol Chiriac l-a hirotonit în rangul de iconom.

RESTAURAREA BISERICII DIN PAROHIA ZOIȚA. Frumoasă și bogată în emoții a fost ziua de Duminică 14 mai 1961, cînd credincioșii parohiei Zoîța, raion R. Sărat, și-au văzut încheiată munca osîrdie, credincioșii acestei parohii conduși de distinsul preot- profesor Horia Constantinescu, au dus la bun sfîrșit munca lor, bucurîndu-se de reușită și mîngîindu-se de prezența P. S. Episcop Antim al Buzăului, care a venit personal să le sfințească biserica și să le laude hărnicia.

Așa cum a spus G. Pr. Paroh în cuvîntarea sa, biserica din Zoîța nu este fapta boierilor cu moșii prin partea locului, ci este înmănușarea strădaniilor credincioșilor care au construit-o în anii 1903-1904 prin osteneala răposatului preot Dimitrie Petrescu. Zdruncinată de urgia celor 2 războaie mondiale și de calamitatea cutremurului din 1940, măcinată de vînturi și de ploii, această biserică a trebuit să fie aproape în întregime refăcută. S-a reparat acoperișul și s-a consolidat turla mare, s-au construit din nou plafoanele, s-a înnoit lemnăria ferestrelor, s-a refăcut prestolul, s-a repus întreaga tencuială interioară și s-a pictat din nou de pictorul Victor Zemlicka din București. Apoi s-a împodobit cu odoare, mobilier și așternuturi, dăruite cu multă dragoste de către credincioși. Consiliul

parohial, epitropia, comitetul parohial, cîntăreții Petre Ioan și D. Baciș și-au făcut cu prisosință datoria alături de Păr. Paroh, cîștigînd mari merite în înfăptuirea acestei lucrări. Reușita acestei lucrări, însă, a pus-o Păr. Paroh în seama credincioșilor.

A vorbit apoi P. C. Protopop Gh. Popescu-R. Sărat, rostind frumoase aprecieri la adresa Păr. Paroh, pe care l-a calificat drept unul din cei mai sirguincioși preoți ai raionului. P.C. Protopop a raportat că preoțimea raionului își face datoria, luptînd pentru pace și ajutînd poporul în împlinirea năzuințelor sale.

În fața marelui mulțimi de credincioși veniți să se împărtășească din frumusețea acestei sărbători, a luat cuvîntul P. S. Episcop Antim al Buzăului. Cu o vorbire domoală și cu cuvinte de caldă apreciere, P. S. Sa a lăudat atît înfăptuirile din parohia Zoița cît și dragostea pentru creștințea a celor veniți din alte parohii. Pe toți laolaltă i-a îndemnat spre lucruri bune și folositoare vieții lor de creștini și cetățeni. Le-a aprins în suflete dorința după mîntuire și le-a arătat că acest lucru prețios se cîștigă începînd de aici de pe pămînt, printr-o trăire în pace, în înțelegere și în frățietate. Le-a arătat care sînt roadele păcii și i-a îndemnat să se încadreze în forma de muncă colectivă. I-a povățuit să fie buni cetățeni și buni creștini. Referindu-se în mod special la munca depusă de parohul Horia Constantinescu, P. S. Episcop i-a adresat meritate laude și l-a grațificat cu rangul de iconom stavrofor, făcîndu-i pe dată și canonică hirotesia.

Apoi mulțimile s-au întors la casele lor, ducînd în suflete prețioase învățături și păstrînd plăcute amintiri de la această sărbătoare creștinească.

PICTURĂ NOUĂ LA BISERICA DIN SĂLCIOARA-BUZĂU. În ziua de 21 mai 1961, P. S. Episcop Antim al Buzăului înconjurat de un sobor de preoți și diaconi, a oficiat sfînta liturghie arhierescă în parohia Sălcioara-com. Smeeni raion Buzău, cu care prilej a sfințit pictura cea nouă ce s-a executat la biserica parohială în anii 1959-1960. Lucrarea de pictură s-a executat în tehnica frescă de către zugravul Ștefan Hanganu din Eparhia noastră, în condiții mulțumitoare și lăudabile pentru pregătirea lui.

Timp de 30 de ani a stat această biserică fără pictură. Construită din dania enoriașilor, ea n-a putut fi pictată din cauza împrejurărilor de război. Zadarnice au fost toate eforturile părintelui paroh Gh. Deliu în această privință, căci el s-a lovit adesea de neînțelegerea oamenilor și mai ales de nepăsarea trecutelor regimuri. De-abia acum în anii puterii populare, avînd condiții de viață ridicate, oamenii s-au hotărît să înfăptuiască dorința lor de ani de zile. Și iată că împlinind toate formele cerute de legiurile Statului și ale Bisericii, C. Paroh Gheorghe Deliu a reușit să înfăptuiască această lucrare, fiind susținut de enoriași și avînd înțelegerea deplină a autorităților locale. De aceea ziua sfințirii a fost pentru parohia Sălcioara o adevărată sărbătoare, căci biserica lor și-a deschis ușile ca să primească închinători locali sau străini, a fost zi de

bucurie căci au ajuns cu bine la capătul lucrului, și a fost zi de mîngiere cînd au văzut că părintele lor duhovnicesc — P. S. Episcop —, care nu cunoaște nici oboseli, nici distanțe, nici ani înaintați, a fost prezent în mijlocul lor ca să-i cerceteze și să-i laude pentru ce au fost în stare să înfăptuiască.

La terminarea slujbei a vorbit Păr. Paroh Gh. Deliu, dînd în fața P. S. Episcop un raport amănunțit despre mersul lucrărilor, despre greutățile întîmpinate, despre ajutoarele primite, exprimînd totodată satisfacția că lucrul cel bun a putut fi dus la capăt cu succes. Vorbitorul a exprimat respectoase mulțumiri către P. S. Episcop care a vizitat lucrarea în timpul executării, l-a încurajat la lucru și a ajutat parohia cu mijloace bănești. Deasemeni a mulțumit autorităților locale pentru înțelegerea arătată și credincioșilor pentru susținerea lucrării.

A vorbit apoi P. C. Protopop Nicolae Sburlan al raionului Buzău, care a relevat meritele parohului Gh. Deliu și l-a pronus pentru acordarea unui rang onorific. P. C. Sa a dat asigurări în fața Chiriarhului că preoțimea buzoină își face pe deplin datoria ca slujitori ai Bisericii și cetățeni ai Statului.

P. S. *Episcop Antim al Buzăului* a vorbit cel din urmă, lăudînd pe credincioși pentru evlavie și zelul lor constructiv și îndemnîndu-i să-și împlinească în conștiință toate îndatoririle lor creștinești și cetățenești. Apreciind munca osîrduitoare a Păr. Paroh Gh. Deliu, P. S. Episcop l-a acordat rangul de iconom și i-a făcut cuvenita hirotesie.

SERBAREA DE SFÎRȘIT DE AN ȘCOLAR LA SEMINARUL DIN BUZĂU

La 29 iunie 1961 — ziua Sfinților Apostoli Petru și Pavel —, s-a făcut închiderea oficială a cursurilor școlare de la Seminarul teologic din Buzău. După oficierea serviciului divin, la care s-a rostit predică zilei de către P. C. profesor Pr. Dr. I. Constantinescu, s-a desfășurat în sala de festivități a seminarului programul serbării, executat cu mult simț artistic de către elevii școlii, sub conducerea P. C. profesor Ștefan Pruteanu.

Desfășurîndu-și activitatea conform dispozițiilor regulamentare și specificului lor profesional, Școala de cîntăreți și Seminarul teologic din Buzău au răspuns unei întreprinse sarcini: o pregătire intelectuală temeinică, o aleasă educație morală și învățăminte pentru viață, printr-o serioasă activitate extrașcolară-cetățenească. Observînd cu strictețe obiectivul muncii didactice din acest an, conducerea școlii și corpul didactic au avut în vedere formarea de buni slujitori ai Bisericii și devotați cetățeni ai Patriei. S-a dat elevilor seminarului posibilitatea de a cerceta și cunoaște cultura și progresul vremii, li s-au deschis orizonturile spre a înțelege just misiunea lor în lume, s-a împletit instrucția cu educația, îmbinîndu-se armonios elementele religioase, practice și sociale.

Facem aceste constatări în cronică de față, prilejuite de darea de seamă pe care P. C. Director al Seminarului pr. Gh. Mihai a înfățișat-o la serbarea de fine de an înaintea P. S. Episcop Dr. Antim Angheliescu, a colaboratorilor P. S. Sale de la Centrul Eparhial, cum și în fața corpului didactic și a elevilor. S-a raportat totodată că pe anul școlar 1960-1961 școala a avut un efectiv de 98 elevi repartizați pe 5 ani de studiu. De remarcat că nu s-a înregistrat nici un repetent, ceea ce denotă munca sirguincioasă depusă de corpul didactic în predarea învățăturilor teologice. Cît privește activitatea extrașcolară și educativă, pentru formarea convingerilor nobile de a apăra pacea și a prețui munca, pentru lărgirea orizontului cultural și pentru dezvoltarea simțului artistic, lucrarea s-a dus de profesori cu elevii sau numai de elevi sub îndrumarea conducerii... Ea se oglindește în referatele prezentate de Păr. profesori în consiliile pedagogice, în diferitele manifestări cultural-artistice, în ședințele cercurilor religioase și literare, în diferitele manifestări și programe ale adunărilor festive ținute cu prilejul marilor aniversări, în temele susținute și dezbătute în cadrul orelor de educație cetățenească, în vizionarea a peste 40 filme și spectacole, în vizitarea muzeelor Doftana și Peleş și a muzeului raional local, în publicarea articolelor la gazeta de perete a școlii și a fiecărei clase, în audițiile de conferințe, teatru și muzică la stația de radio, cît și în manifestațiile sportive. La dispoziția elevilor și a profesorilor se găsesc circa 4000 volume din biblioteca școlii și 30 abonamente la diferite ziare, publicații periodice, reviste religioase, științifice, literare... (din raportul P. C. Director).

Cum era și firesc, prin cuvîntul autorizat al P. S. Episcop s-a dat elevilor clarificări prețioase privind cadrul de desfășurare a lucrării preoțești... «Creștinismul — a spus P. S. Episcop Antim — se sprijină pe deoparte pe fapte istorice, iar pe de altă parte pe adevăruri eterne. Preotul nu trebuie să fie străin de cunoștințele pur omenești. Printre acestea sînt unele care par deosebit de utile preotului și anume acelea de care el are nevoie pentru a înțelege, a pătrunde și a gusta din dulceața Sf. Scripturi. Trebuie să cunoască istoria Bisericii, și istoria lumii în raport cu aceea a Bisericii. Să cunoască sufletele și timpurile în care el trăiește și mai ales să cunoască modul în care doctrina imuabilă a Bisericii își însușește aceste timpuri.

† PREOTUL ION I. MANOLE

În cursul lunii iulie 1961, a încetat din viață preotul Ion I. Manole parohul bisericii Sf. Ingeri din orașul Buzău. Plecat în stațiunea Vatra Dornei pentru tratament, el a murit după două zile, din cauza unui atac de cord. Moartea lui a fost năpraznică și fără veste, cum spune Ecclesiastul: «N-a cunoscut omul sfîrșitul său, ca peștii ce se vînează în mreajă și ca păsările ce se prind în laț, așa cade peste ei fără de veste»...

Prohodirea celui adormit s-a făcut la biserica Sf. Ingeri, în asistența P. S. Episcop Antim al Buzăului, a numeroși preoți și a unui mare număr de credincioși din oraș, care au venit să participe la durerea familiei,

răposatul fiind o figură foarte populară și stimată în orașul Buzău. Necrologul a fost rostit de C. Pr. Gh. Leșovici, coleg de parohie cu cel adormit. A mai vorbit P. C. Protopop al raionului Buzău Pr. N. Sburlan care a adus un cuvânt de mîngiere din partea fraților preoți. Ceremonia funebră a fost încheiată de P. S. Episcop Antim care a rostit un cuvânt de regret pentru pierderea Pr. I. Manole, care i-a fost colaborator apropiat ca protopop, consilier administrativ și președinte al Consistoriului eparhial.

Răposatul preot Ion I. Manole, care moare în vîrstă de 55 ani, a fost o figură preoțească din cele mai cunoscute, atît în orașul Buzău, cît și în întreaga Eparhie a Buzăului. A păstorit ca preot 32 ani, împărțindu-și activitate între mînăstirea Barbu pe seama căreia a fost hirotonit, între parohia Mircea Vodă unde a construit o biserică monumentală și între parohia Sf. Ingeri, unde slujea de aproape 25 ani. Ca preot de parohie și-a deslășurat activitatea cu adevărată conștiință preoțească, ținînd să cîștige pentru mîntuire pe credincioșii săi. Fiind un temperament echilibrat și liniștit, el a putut să și-i apropie pe toți cei cu care venea în atingere. Dușmani n-a putut să aibă, deoarece era un om răbdător, plin de bunătate și cu multă dragoste față de semenii săi. În calitate de paroh al bisericii Sf. Ingeri a construit turla cea mare a bisericii, a consolidat întreaga biserică și a restaurat întreaga pictură. Pentru rîvna, corectitudinea și cinstea cu care a slujit biserica, Pr. Manole a fost cinstit cu toate demnitățile bisericești. În 1946 a fost numit protopop, iar după un an a fost avansat consilier administrativ pentru sectorul economic, în care calitate a lucrat 5 ani de zile. Dîndu-și demisia pentru motive de sănătate, este numit la 1 ianuarie 1953 în funcția de președinte al Consistoriului eparhial, pe care a părăsit-o după alți 7 ani, tot din motive de sănătate.

Ca soț și tată de familie a fost un adevărat tovarăș de viață, împărțînd cu dragoste bucuriile și necazurile unei vieți cinstite. A dat societății șase copii — trei fete și trei băieți, cărora s-a silit să le asigure o educație aleasă și un loc onorabil în viață.

Ca om de societate, Părintele Manole n-a uitat niciodată, oriunde s-ar fi aflat, că întii de toate este preot și s-a purtat ca un adevărat preot, după toată rînduiala. Stimat și iubit de toți cei care l-au cunoscut, răposatul a lăsat în sufletele tuturor un adînc regret.

† PREOTUL GHEORGHE GRIGORESCU

În biserica Sf. Ioan Botezătorul din Focșani s-a prohodit la 8 august 1961 corpul neînsuflețit al celui care a fost preotul Gh. Grigorescu paroh al parohiei Hîngulești raion Focșani, fost protopop al raionului Liești. În marea catedrală din Focșani, erau de față credincioșii parohiei Hîngulești, orășeni din Focșani, numeroși preoți în frunte cu P. C. Protopop Ion Munteanu. Mulțimea celor veniți să dea ultimul salut defunctului preot, umplea și piața din fața bisericii Sf. Ioan.

După încheierea slujbei de înmormîntare s-au rostit cuvîntări, din

care desprindem prețioase știri despre răposatul preot Gh. Grigorescu, pe care le înfățișăm cititorilor.

Născut la 1 mai 1905 în com. Crucea de sus-Panciu, a făcut școala primară în sat, apoi a urmat Seminarul Sf. Andrei din Galați, pe care l-a absolvit în 1924 cu calificare de fruntaș la învățătură. În 1929 a fost hirotonit preot de episcopul Ghenadie al Buzăului pe seama parohiei Hîngulești, unde a slujit cu credință și vrednicie preotească pînă la moarte, ducînd o viață de muncă și strădanie neobosită, pilduitoare pentru toți în împlinirea datoriei. A fost la îndemîna enoriașilor săi pe care i-a păstorit cu dragoste, mîngîind pe cei necăjiți, gata la orice chemare a credincioșilor. Pe tărîm administrativ bisericesc Pr. Grigorescu a fost de o corectitudine exemplară. Biserica în care slujea de zeci de ani se prezenta cu adevărat ca o mireasă împodobită, în care el, cu sîințenie, aducea slujbă lui Dumnezeu.

Pe latură socială, pr. Gh. Grigorescu era un adevărat cetățean plin de respect față de legile Patriei. Nu lipsea la nici o activitate de interes obștesc, colaborînd cu toată stăruința cu organele puterii locale de stat, pentru înfrumusețarea comunei și pentru alte lucrări de ridicare a satului. Era secretar al comitetului de luptă pentru pace al comunei Hîngulești, responsabil comunal pentru Crucea Roșie. În luna mai a acestui an a susținut în fața a peste 120 preoți din raion, conferința de orientare «Biserica Ortodoxă și crearea unei zone a păcii în Balcani», pregătită temeinic la un nivel cultural înalt și apreciată cu elogiile de toată asistența. Pentru buna ei reușită P. S. Episcop Antim l-a evidențiat pe raion, aducîndu-i mulțumiri și arhieriești binecuvîntări.

Bogata sa activitate desfășurată, râvna, corectitudinea și cinstea cu care a slujit biserica, au îndreptățit autoritatea eparhială să-l răsplătească după cuviință cu cele mai înalte distincții clericale: sachelar, iconom și iconom stavrofor. Răposatul a funcționat o bună bucată de vreme ca protopop al raionului Liești și apoi protopop mișionar în același raion.

Dar părintele Grigorescu n-a fost numai un vrednic preot ci și un devotat soț și părinte de familie, conviețuirea în cadrul căsătoriei fiind exemplară și întreaga sa viață familiară fiind pilduitoare.

Încheindu-și cuvîntarea sa funebră, P. C. Protopop a spus: «În numele P. S. Episcop Antim care mi-a încredințat această delegație, în numele Centrului Eparhial al Eparhiei Buzăului și al preoților din raionul Focșani, exprimăm adînci regrete pentru pierderea neașteptată a iubitului nostru frate, rugînd pe Domnul să coboare duh de mîngîiere asupra familiei sale zdrobită de durere. Mergi în pace bunule părinte și frate Gheorghe spre lăcașul de odină din Împărăția cerurilor. Dumnezeu căruia i-ai slujit atît de frumos prin tot ce ai dăruit semenilor tăi, te primește acum în grădina aleșilor Lui. Iar Tu Doamne, pe acesta care a lăsat lumea în care a viețuit cu cucernicie, cu dreptate și cu cinste, așază-l în latura celor vii, unde se revarsă riurile deslătării spirituale și unde izvoarăsc izvoarele veșniciei»...

Pr. M. NEGULESCU

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, *Cîntece din folclor*, Craiova, Casa regională a creației populare, 1960, 68 pagini.

Activitatea preotului Gh. N. Dumitrescu-Bistrița ca folclorist este îndeajuns de cunoscută cititorilor revistei noastre. Deși în vîrstă înaintată, marea sa dragoste pentru popor și pentru folclor, îl încadrează în ritmul tinerelor generații făuritoare de viață nouă din Patria noastră. Ne-a dovedit acest fapt, cu prisosință, prin darea la iveală a unei prețioase cărțuții de folclor oltenesc, editată de Sfatul Popular al Regiunii Craiova, Casa regională a creației populare, și intitulată simplu «Cîntece din folclor».

Cuprinzînd în notație lineară creații populare vechi și noi, din vigurosul folclor oltenesc, această plachetă folcloristică constituie o valoroasă contribuție pe care Gh. N. Dumitrescu-Bistrița o aduce culturii noastre populare noi. Inmănușiate în același buchet, vechile cîntece de luptă împotriva asupririi ciocoiești și otomane, sau despre Unirea Principatelor și războiul de neaflînare din 1877, se unesc la același unison cu noile cîntece care preamăresc munca, pacea, bucuria, și viața nouă din Patria noastră.

Îngemînarea de folclor vechi și nou, în concepția folcloristică a lui Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, nu este deloc întîmplătoare. Datorită practicii sale de o viață întregă pe tărîmul folclorului a putut să observe, cu justete, cum pe trunchiurile vînjoase ale creațiilor orale populare, tradiționale, se nasc mlădițele noi, pline de seva artistică creatoare, ale folclorului contemporan. Apariția culegerii «Cîntece din folclor» pledează pentru această afirmație. De altfel, ceea ce mărește înfășurarea acesteia este tocmai legătura aproape organică între cîntecele vechi pline de revoltă socială față de asupritori și față de stăpînirea otomană și cîntecele noi pline de bucuria eliberării din lanțurile exploataților.

Amintirea timpurilor vechi de nedreptate socială este prezentă, ca termen de comparație, pentru viața cea nouă. Creatorul anonim își aduce aminte de cînd:

.....
«Copii noi eram
Pe la chiaburi slugăream
Și umblam tot timpu-goi
Fără cămașe pe noi».

Acum melodul popular își simte inima împăcată
«Că nu e ca altădată
Să n-ai drepturi niciodată

deoarece :

«Azi trăim cum se cuvine
Avem din destul și pîine
Viața de azi nouă ne place
Sîntem liberi, avem pace».

(vezi cîntecul : *Murcim în gospodărie*, cules din comuna Celaru, raionul Caracal, p. 5-6).
Temele noi care se reflectă în cîntecele propriu zise, contemporane, din această

broșură, sînt următoarele: republica, omul muncitor, traiul îmbelsugat, viața nouă și pacea. Multe cîntece sînt străbătute ca de un leit-motiv de versuri ca acestea:

«Crește munca și sporește,
Republica înflorește!»!

sau

«Mîndu-i omul muncitor
C-a văzut îndeplinit
Tot ce el a plănuit»;

sau

«Inima în piept ne crește,
Că știm că rodul ne crește».

Alături de aceste cîntece noi, culese de Gh. N. Dumitrescu-Bistrița din regiunea Craiova, mai găsim o serie de culegeri mai vechi în care se reflectă viața grea din trecut, lupta împotriva asupritorilor otomani, lupta cu ciocoi și arendașii, sau preamăresc unele figuri de eroi populari ca domnitorul Cuza, Tudor Vladimirescu, precum și acțiunile vitejești ale unor haiduci împotriva ciocoilor sau turcilor. Din broșură nu lipsesc nici cîntecele satirice la adresa celor care fug de muncă. Tipărită mai mult spre folosul echipelor artistice ale Căminelor Culturale, această broșură interesează în egală măsură și pe cercetătorii culturii noastre populare contemporane. Fiecare piesă este însoțită de indicațiile de nume sau de loc, ale informatorului respectiv.

Aprecierea pe care Directorul Casei de creație populară din Craiova, Constantin Balaban, o face despre activitatea «de culegere și punerea în valoare a folclorului contemporan», constituie un îndemn pentru Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, de a continua munca în această direcție, îmbogățind, cu noi culegeri tezaurul creației noi populare din Patria noastră.

Cu apariția acestei cărți de folclor, atât de bogată în conținut ideologic, bibliografia lucrărilor preotului folclorist Gh. N. Dumitrescu-Bistrița se îmbogățește, dîndu-ne speranța că noi și noi contribuții similare ale preotului folclorist oltean, vor spori comoara folclorului nostru literar și muzical, contemporan.

GHEORGHE ALEXE

SPICUIRI DIN «REVISTA PATRIARHIEI MOSCOVEI» nr. 3/961

La rubrica «Viața bisericească», «Jurnal Moskovskoi Patriarhii» (Revista Patriarhiei Moscovei) nr. 3/961 publică sub semnătura arhimandritului Filaret Denisenko, o amănunțită descriere (54 pagini) a pelerinajului Sanctității Sale Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia la «Locurile sînte» și a vizitelor făcute cu acest prilej patriarhilor Alexandriei, Antiohiei, Ierusalimului, Constantinopolului și Bisericii Ortodoxe a Elladei.

În această călătorie care a durat de la 25 noiembrie pînă la 30 decembrie 1960, Înfiștătorul Bisericii Ortodoxe Ruse a fost însoțit de mitropolitul Pitirim al Krutiței și Kolomei, episcopul Nikodim al Iaroslavului și Rostovului, protoiereul K. I. Rujitki, rectorul Academiei Teologice din Moscova și alte persoane, printre care preoți, profesori de teologie, un medic și un ziarist.

«Astfel s-a desfășurat latura protocolară — încheie autorul sugestiva și deplina sa descriere — a călătoriei Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia, în țările Orientului Apropiat și Orientului Mijlociu... Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei s-a întîlnit acolo și a avut convorbiri cu șefii Bisericilor Ortodoxe ale Răsăritului, a slujit împreună cu ei la altare creștine comune, a vizitat biserici, mînăstiri și alte instituții bisericești, a luat contact cu reprezentanții bisericești și de stat, precum și cu populația țărilor pe care le-a vizitat împreună cu însoțitorii săi.

Zilele s-au scurs repede, în rugăciuni, în întîlniri și convorbiri, lăsîndu-ne impresii de nemîiat. Am fost fericiți să ne convingem de altitudinea prietenească a creștinilor și

a necreștinilor din Orient, față de popoarele marii noastre patrii, să constatăm o totală unitate de vederi referitor la principalele probleme ale actualității: dezarmare, pace generală și coexistență pașnică. De altfel, pelerinajul acesta a fost săvârșit de Sanctitatea Sa tocmai în scopul de a aminti popoarelor Răsăritului necesitatea «unității duhului întru legătura păcii» (Efeseni IV, 3), pentru ca această unitate să servească omenirii la cauza întăririi păcii în toată lumea.

Este firesc deci, că spiritul dragostei de pace n-a lipsit nici o clipă din tot timpul călătoriei Sanctității Sale în Orient. De acest spirit sînt pătrunse cuvîntările și convorbirile sale cu șefii Bisericilor Ortodoxe și cu reprezentanții eterodoșilor, cu persoanele oficiale și cu oamenii din popor. Același spirit îl aflăm și în comunicatele semnate de Sanctitatea Sa împreună cu Întîistătorii Bisericilor Ortodoxe.

Astfel, prelerinajul Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia în Răsăritul Ortodox nu a fost numai un act de pietate, nu a fost numai o solemnă luare de contact între Biserici, ci și o solie a prieteniei, o predicare a păcii, o binecuvîntare a popoarelor, care ne-au întîmpinat cu sentimente de bucurie și de dragoste.

Trebuie spus că toți cei care l-au văzut și au vorbit cu Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, i-au simțit înțelepciunea și energia, toți au văzut în el un neobosit și consecvent luptător pentru pace, care împreună cu toți ortodoșii, crede că la sfîrșit, dreptatea și dragostea lui Dumnezeu vor triumfa. Cu credința aceasta am plecat noi să ne plecăm genunchii la altarele Răsăritului și tot cu ea ne-am înapoiat în patrie, însufleșiți de constatarea că popoarele Răsăritului sînt solidare cu noi și de conștiința misiunii pacificatoare a Bisericii Ortodoxe Ruse».

Același număr publică în «partea oficială» două «Comunicate»: unul, «cu privire la întîlnirea dintre Hristofor II, Papă și Patriarh al Alexandriei și a toată Africa, și Alexei, Patriarh al Moscovei și a toată Rusia», iar al doilea, «cu privire la întîlnirea dintre Theodosie, Patriarh al Antiohiei și întregului Orient și Alexei, Patriarh al Moscovei și a toată Rusia». Amîndouă aceste comunicate sînt pătrunse de duhul dragostei creștine — așa cum spune autorul «descrierii» de mai sus — și exprimă dorința fierbinte de pace în toată lumea, precum și hotărîrea de a întări și păstra unitatea creștină și frăția între toți oamenii de pe pămînt. «Iată acum ce este bun sau ce este frumos, decît numai a locui frații împreună» (Ps. 132-1) și «Nu nouă, Doamne, nî nouă, ci numelui Tău dă slavă» (Ps. 113-9) — acestea sînt textele respective la cele două comunicale.

Pr. I. PAROESCU

